

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ | ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ "ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ"

Κατεύθυνση: Εκπαίδευση και Κοινωνία: Θεωρίες και Πρακτικές

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το μάθημα των καλλιτεχνικών ως ευκαιρία διαμόρφωσης της ιδιότητας του πολίτη στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Πλαστήρα Ρόζα (Α.Μ. 630)

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Επιβλέπουσα: Λιακοπούλου Μαρία, Επίκουρη Καθηγήτρια ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Μέλος: Νικολάου Σουζάννα-Μαρία, Καθηγήτρια ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Μέλος: Νικολάου Ειρήνη, Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 2023

Copyright © Ρόζα Πλαστήρα, 2023

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η καλλιτεχνική εκπαίδευση διαμορφώνει ολόπλευρα τους μαθητές, συμβάλλοντας καθοριστικά στη κινητική, συναισθηματική, γνωστική και πνευματική τους ανάπτυξη. Ωστόσο, σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο, αναδεικνύεται η ανάγκη να καλλιεργηθούν και ως ενεργοί, ενημερωμένοι και υπεύθυνοι πολίτες, ικανοί να λειτουργούν σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Συνεπώς, το μάθημα των καλλιτεχνικών οφείλει να ακολουθήσει πρακτικές που θα επιτρέψουν στους μαθητές να βιώσουν τη δημοκρατία, εμπλέκοντάς τους στη κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα. Καθοριστικός σε αυτή τη διαδικασία είναι ο ρόλος του εκπαιδευτικού, ο οποίος λειτουργεί ως διαμεσολαβητής στη σχέση των μαθητών με το πολιτισμικό τους περιβάλλον.

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η μελέτη του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών των καλλιτεχνικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, προκειμένου να διερευνηθεί κατά πόσο η φιλοσοφία, η δομή και το περιεχόμενό του επιτρέπουν ή παρεμποδίζουν την καλλιέργεια της ιδιότητας του πολίτη. Επίσης διερευνήθηκε η αυτοαντίληψη των εκπαιδευτικών καλλιτεχνικών μαθημάτων αναφορικά με το ρόλο τους, και οι αντιλήψεις τους, τόσο για το μάθημα των καλλιτεχνικών, όσο και για την καλλιέργεια της πολιτειότητας μέσω αυτού, τις πρακτικές που υιοθετούν προς αυτή την κατεύθυνση, και τα εμπόδια που συναντούν. Καθώς τα ερευνητικά ερωτήματα είναι ελάχιστα διερευνημένα σε διεθνές επίπεδο αλλά και λόγω της φύσης τους, επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος έρευνας. Ειδικότερα, το Αναλυτικό Πρόγραμμα αναλύθηκε με ποιοτική ανάλυση περιεχομένου και οι απόψεις των εκπαιδευτικών καταγράφηκαν μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων.

Από την καταγραφή και ανάλυση των απόψεων δέκα εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, προέκυψε ότι υπάρχει η σχετική ευαισθητοποίησή τους. Ωστόσο, αν και οι εκπαιδευτικοί επιδιώκουν την καλλιέργεια δεξιοτήτων άμεσα συνυφασμένων με την πολιτειότητα μέσα από το μάθημα των εικαστικών, φαίνεται ότι η επιλογή τους είναι απόρροια της αντίληψης που έχουν για το ρόλο της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης και όχι συνειδητή προσπάθεια καλλιέργειας των μαθητών ως πολιτών. Επίσης, για την πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών, αποδείχτηκε ότι δε παίζουν καθοριστικό ρόλο οι γνώσεις και δεξιότητες του εκπαιδευτικού αλλά οι στάσεις του. Συνεπώς, συστήνεται, οι επιμορφώσεις σε θέματα πολιτειότητας να εστιάζουν όχι μόνο στη παροχή γνώσεων και την εξοικείωση με καινοτόμες μεθόδους διδασκαλίας, αλλά κυρίως στην καλλιέργεια στάσεων και την εμφύσηση αξιών.

Λέξεις Κλειδιά: εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη, καλλιτεχνική εκπαίδευση, αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών, πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, εκπαιδευτικός

ABSTRACT

Art education shapes students in their entirety, contributing decisively to their motor, emotional, cognitive and intellectual development. However, in an ever-changing world, there is a need to cultivate them as active, informed and responsible citizens, able to operate at national, European and international level. Therefore, art classes should follow practices that will allow students to experience democracy, involving them in socio-political reality. Decisive in this process is the role of the art educator, who acts as a mediator in the relationship of students with their cultural environment.

The purpose of this research was to study the Curriculum of Art in Primary and Secondary Education, in order to investigate whether its philosophy, structure and content allow or hinder the cultivation of citizenship. It also explored the self-perception of art courses' educators regarding their role, and their perceptions, both for the art course and for the cultivation of citizenship through it. Especially, the practices they adopt in this direction and the obstacles they encounter. As the research questions are poorly explored internationally and due to their nature, the qualitative research method was chosen. In particular, the Curriculum was analyzed with qualitative content analysis and art educators' views were recorded through semi-structured interviews.

The recording and analysis of the views of ten art educators of Primary and Secondary Education revealed that there is a relative awareness of them. However, although art educators seek to cultivate skills directly related to citizenship through visual arts lessons, it seems that their choice is the result of their perception of the role of art education and not a conscious effort to cultivate students as citizens. Also, for the political socialization of students, it has been proven that it is not the knowledge and skills of the art educators that play a decisive role, but their attitudes. Therefore, it is recommended that citizenship trainings focus not only on providing knowledge and familiarization with innovative teaching methods, but mainly on cultivating attitudes and instilling values.

Keywords: citizenship education, art education, curriculum of art, primary and secondary education, art educator

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	v
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ.....	3
1.1 Ιδιότητα του πολίτη.....	3
1.2 Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη.....	7
1.3 Καλλιτεχνική Εκπαίδευση.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ.....	15
2.1 Η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών.....	15
2.2 Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη: στόχευση, περιεχόμενο, μεθόδευση.....	17
2.3 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού.....	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	24
3.1 Παιδαγωγικοί προβληματισμοί σχετικά με την καλλιτεχνική εκπαίδευση.....	24
3.2 Η σημασία και συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης.....	26
3.3 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού.....	28
3.4 Ελληνική πραγματικότητα: Το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών των καλλιτεχνικών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.....	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ: ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ.....	34
ΜΕΡΟΣ Β΄: Η ΕΡΕΥΝΑ.....	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	46
5.1 Αναγκαιότητα – σπουδαιότητα της έρευνας.....	46
5.2 Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα.....	47

5.3 Μεθοδολογία της έρευνας.....	47
5.4 Συμμετέχοντες στην έρευνα - Δειγματοληψία.....	48
5.5 Διαδικασία και μέσα συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων.....	50
5.6 Περιορισμοί της έρευνας.....	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	56
6.1 Η ιδιότητα του πολίτη στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών των καλλιτεχνικών.....	56
6.2 Καλλιεργώντας την ιδιότητα του πολίτη στα καλλιτεχνικά μαθήματα: εμπειρίες, εκτιμήσεις και απόψεις εκπαιδευτικών.....	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο: ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	87
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	95
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	99
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	108
Παράρτημα 1: Το έντυπο συναίνεσης.....	108
Παράρτημα 2: Ο οδηγός της συνέντευξης.....	109
Παράρτημα 3: Κωδικό πλάνο ανάλυσης του Α.Π.Σ. και των δεδομένων των συνεντεύξεων.....	112
Παράρτημα 4: Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων.....	113

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η καλλιτεχνική εκπαίδευση συμβάλλει ολόπλευρα στην ανάπτυξη του μαθητή, συνδέοντας τον προσωπικό του κόσμο με το ευρύτερο κοινωνικό του περιβάλλον (Efland, 2002), απελευθερώνοντας τη φαντασία του (Greene, 1995), επιτρέποντάς του να δει τον κόσμο μέσα από ποικίλες οπτικές (Vygotsky, 1971), ενθαρρύνοντας την εξωτερίκευση των εμπειριών, απόψεων και συναισθημάτων του (Βάος, 2008), και αναπτύσσοντας τη δημιουργική και κριτική του σκέψη (Eisner, 2000). Ωστόσο, ο χαρακτήρας, η μορφή και το περιεχόμενό της εκπαίδευσης των τεχνών μεταβάλλονται συνεχώς, συμβαδίζοντας με τις εκπαιδευτικές και κοινωνικές ανάγκες της εκάστοτε εποχής. Ανεξάρτητα όμως από τις πολυάριθμες πτυχές της, η σημασία της για την σωματική, συναισθηματική, κοινωνική, νοητική, και γνωστική ανάπτυξη των μαθητών είναι καθοριστική.

Με εξίσου μεταβαλλόμενη φύση, η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη -συνιστώντας πλέον βασική πτυχή των προγραμμάτων σπουδών-, αναπτύσσει τη γνώση, καλλιεργεί τις δεξιότητες, διαμορφώνει τις στάσεις και εμφυσει τις αξίες που χρειάζονται οι εκπαιδευόμενοι, ώστε να συμμετέχουν πλήρως σε μια παγκοσμιοποιημένη κοινωνία και να διασφαλίζουν έναν πιο δίκαιο, ασφαλή και βιώσιμο κόσμο (Brights, 2017). Ως εκ τούτου, η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη χαρακτηρίζεται ως μια δια βίου μάθησης διαδικασία, η οποία - στο πλαίσιο ενός πολύπλοκου και αλληλεξαρτώμενου κόσμου- δίνει έμφαση στη συνεργασία, την ισότητα, την αλληλεγγύη και την οικοδόμηση μιας κοινωνίας που διέπεται από γνήσιες σχέσεις (O'Shea, 2003).

Οι Enslin και Ramirez (2013), υποστηρίζουν ότι η καλλιτεχνική εκπαίδευση και η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά, και ως εκ τούτου αλληλοσυμπληρώνονται. Πιο συγκεκριμένα, ο επικοινωνιακός χαρακτήρας της τέχνης, και η καλλιτεχνική δημιουργία ως μέσο του μαθητή να εκφράσει τη σχέση με τον εαυτό του, τους γύρω του και τον κόσμο στον οποίο ζει, προσεγγίζουν θέματα εθνικής ταυτότητας και πολυπολιτισμικότητας, τα οποία βρίσκονται στο επίκεντρο της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη (Kemperl, 2013). Με βάση τις παραπάνω ομοιότητες, η σύγχρονη καλλιτεχνική εκπαίδευση οφείλει να αναπλαισιωθεί ως ένα είδος πολιτικής εκπαίδευσης, προσαρμόζοντας τις πρακτικές της αναλόγως (Kuttner, 2015). Κομβικός είναι ο ρόλος των εκπαιδευτικών των καλλιτεχνικών σε αυτή τη διαδικασία, οι οποίοι οφείλουν, αφενός να ωθήσουν τους μαθητές τους στην εξερεύνηση της πολυπλοκότητας του σύγχρονου κόσμου, και αφετέρου, να τους παρέχουν τα κατάλληλα εφόδια ώστε να εμπλέκονται ενεργά σε αυτόν (Garber, 2010).

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει και ο διττός σκοπός της παρούσας έρευνας, ο οποίος είναι αφενός να μελετηθεί κατά πόσο το Αναλυτικό Πρόγραμμα σπουδών των εικαστικών λειτουργεί ενισχυτικά ή παρεμποδιστικά σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από τη διδασκαλία των εικαστικών, και αφετέρου να διερευνηθούν οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών ειδικότητας ΠΕ08 (καλλιτεχνικών) πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αναφορικά με τις γνώσεις και δεξιότητες που κρίνονται ως αναγκαίες προκειμένου να καλλιεργηθεί η ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών, τις μεθόδους και πρακτικές που λειτουργούν ενισχυτικά σε αυτή την προσπάθεια και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν.

Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο, βάσει του οποίου γίνεται ο σχεδιασμός της έρευνας και η ερμηνεία των δεδομένων. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο -μέσω της εννοιολογικής οριοθέτησης-, προσδιορίζεται με ακρίβεια το περιεχόμενο των όρων «ιδιότητα του πολίτη», «εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη» και «καλλιτεχνική εκπαίδευση». Στο δεύτερο κεφάλαιο μελετάται η θέση της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών, οι εκπαιδευτικοί της στόχοι, και ο ρόλος του εκπαιδευτικού ως υποκειμένου μιας μαθησιακής διαδικασίας που προάγει την πολιτειότητα. Στο τρίτο κεφάλαιο, έπειτα από μια παράθεση ορισμένων παιδαγωγικών προβληματισμών όσον αφορά την ικανότητα της τέχνης να αποτελέσει σχολικό αντικείμενο, αναλύονται η σημασία και συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην καλλιτεχνική ανάπτυξη των μαθητών, και η ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα όσον αφορά τα εικαστικά, μέσω της παρουσίασης του αναλυτικού προγράμματος σπουδών των καλλιτεχνικών. Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο, της βιβλιογραφικής επισκόπησης, παρουσιάζονται έρευνες που εξετάζουν τη δυνατότητα διαμόρφωσης της ιδιότητας του πολίτη μέσω της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης.

Στο δεύτερο μέρος, παρουσιάζεται η διεξαγωγή της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, στο πέμπτο κεφάλαιο αναδεικνύεται η σπουδαιότητα της έρευνας, διατυπώνονται οι ερευνητικοί σκοποί και τα ερευνητικά ερωτήματα, περιγράφονται με ακρίβεια η μεθοδολογία της έρευνας και οι διαδικασίες συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων, ενώ επισημαίνονται και οι περιορισμοί της. Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας, και στο έβδομο ερμηνεύονται και συζητούνται. Τέλος, διατυπώνονται τα συμπεράσματα καθώς και μια σειρά προτάσεων για περαιτέρω μελέτη και έρευνα.

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ

Στο παρόν κεφάλαιο επιδιώκεται η αποσαφήνιση των κεντρικών -σε αυτή την έρευνα-, εννοιών, μέσω μιας σύντομης επισκόπησης της ιστορικής τους εξέλιξης. Στόχος αυτής της παράθεσης είναι η ανάδειξη του πλήθους των ορισμών που έχουν διατυπωθεί προκειμένου να προσδιοριστεί με ακρίβεια το περιεχόμενο της «ιδιότητας του πολίτη», της «εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη» και της «καλλιτεχνικής εκπαίδευσης». Πρόκειται για μια σύνθετη διαδικασία λόγω της πολυσημίας των εν λόγω εννοιών, που όμως κρίνεται αναγκαία προκειμένου να διερευνηθεί, σε επόμενο κεφάλαιο, η δυνατότητα διασύνδεσής τους.

1.1 Ιδιότητα του πολίτη

Η ιδιότητα του πολίτη είναι μια έννοια με ασαφές σε μεγάλο βαθμό περιεχόμενο, που λόγω της εξάρτησής της από το εκάστοτε κοινωνικό και ιστορικό συγκείμενο, διαθέτει πολλαπλές σημασίες και επιδέχεται διαφορετικές ερμηνείες (Καρακατσάνη, 2004, σ. 13). Η μεταβλητή και δυναμική της φύση, την έθεσε στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος πολλών επιστημονικών κλάδων όπως η πολιτική θεωρία, η νομική επιστήμη, η φιλοσοφία και η ψυχολογία. Ωστόσο, με τη μελέτη της ασχολήθηκε πιο εκτεταμένα η πολιτική επιστήμη, μελετώντας -μεταξύ άλλων- τη διαδικασία μετάβασης του ατόμου στην κατάσταση του πολίτη μέσω της πρόσκτησης γνωρισμάτων που του αποδίδουν μία συγκεκριμένη ιδιότητα. Συνεπώς, η εν λόγω έννοια ερμηνεύεται διαφορετικά ανάλογα την ιδεολογική της προσέγγιση, με το νόημά της να αλλάζει και να επανακαθορίζεται.

Η ιδιότητα του πολίτη διερευνήθηκε αρχικά από τον Marshall ο οποίος την όρισε ως μια «κοινωνική θέση που απονέμεται σε όλους όσους είναι πλήρη μέλη μιας κοινότητας» (1995, σ.62). Συνδέοντάς την με την κατοχή δικαιωμάτων, υποστήριξε ότι η ιδιότητα του πολίτη αποτελείται από τρία συστατικά στοιχεία: το ατομικό, το πολιτικό και το κοινωνικό. Το ατομικό στοιχείο συνδέεται με τα δικαιώματα που είναι απαραίτητα για την ελευθερία του ατόμου, το πολιτικό στοιχείο συνδέεται με το δικαίωμα συμμετοχής στην άσκηση πολιτικής δύναμης, και το κοινωνικό στοιχείο περιλαμβάνει ευρύ φάσμα δικαιωμάτων που επιτρέπει στο άτομο να απολαμβάνει τη ζωή ενός πολιτισμένου όντος (Marshall & Bottomore, 1995, σ. 43). Ωστόσο, αν και πρόθεση του Marshall ήταν η καταπολέμηση των ανισοτήτων και η εξασφάλιση της κοινωνικής δικαιοσύνης, η

θεωρία του παρουσίαζε κάποιες αδυναμίες, στις οποίες άσκησαν κριτική πληθώρα μελετητών. Ο Faulks (2006) υποστήριξε ότι η έμφαση στα δικαιώματα των πολιτών λειτουργούσε σε βάρος των συμμετοχικών πτυχών της ιδιότητας του πολίτη. Ο Manville (οπ.αν. στο Καλογιάννης 2013), χαρακτήρισε τον ορισμό ως δυνητικά παθητικό, επισημαίνοντας ότι παρέχει στον πολίτη μια ιδιότητα η οποία περιορίζεται στην εκπλήρωση ελάχιστων νομικών απαιτήσεων. Ο Turner (2009) θεώρησε ότι η ιδιότητα του πολίτη αντιμετωπίστηκε ως μια ενιαία και συνεκτική έννοια με απουσία οποιασδήποτε κατανόησης των εθνοτικών και φυλετικών διακρίσεων στο πλαίσιο του έθνους-κράτους. Τέλος, ο Bottomore (1995), επισήμανε ότι, στη σύγχρονη εποχή, το πλαίσιο του Marshall είναι ανεπαρκές και ότι είναι αναγκαίο, τα ερωτήματα για τη φύση της ιδιότητας του πολίτη να ερευνηθούν σε ευρύτερο πλαίσιο διεθνούς κλίμακας, λαμβάνοντας υπόψη τους διαφορετικούς τύπους κοινωνιών.

Πράγματι, από το 1950 που ο Marshall συνέδεσε την ιδιότητα του πολίτη με τη κατοχή δικαιωμάτων, -και για το υπόλοιπο μισό του 20^{ου} αιώνα- οι αλλαγές που συντελέστηκαν λόγω της παγκοσμιοποίησης, της μετανάστευσης, των οικονομικών και περιβαλλοντικών μεταβολών και της τεχνολογικής εξέλιξης, οδήγησαν σε μετασχηματισμό των κοινωνιών με αποτέλεσμα να επηρεαστεί και ο τρόπος προσέγγισης της έννοιας της ιδιότητας του πολίτη. Αν και πολλοί ερευνητές συνέχισαν τα αντιλαμβάνονται την έννοια ως status, δηλαδή ως ένα σύνολο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που συνδέουν τους πολίτες με το έθνος-κράτος (Koopmans et al., 2005), έγινε προφανές ότι στη σύγχρονη εποχή, η ιδιότητα του πολίτη, δεν αποτελεί ενιαία έννοια, αλλά έννοια πολλαπλών διαστάσεων (Sassen, 2002, σ. 277). Έτσι, το μεγαλύτερο σώμα της βιβλιογραφίας στράφηκε προς την αναζήτηση αυτών των διαστάσεων.

Ο Oldfield (1990), υποστήριξε ότι η ιδιότητα του πολίτη πέρα από τη νομική, έχει και μια πρακτική διάσταση που περιλαμβάνει ένα σύνολο καθηκόντων που ορίζουν το πώς πρέπει να λειτουργεί το άτομο ως μέλος μιας κοινότητας. Οι Kymlicka and Norman (1994), συνέδεσαν την ιδιότητα του πολίτη με την ταυτότητα ενώ ο McLaughlin (1992), υποστήριξε ότι αν αυτή η ταυτότητα γίνεται αντιληπτή με τυπικούς, νομικούς και δικαστικούς όρους διαμορφώνει μια στοιχειώδη ιδιότητα του πολίτη, ενώ αν εννοιολογείται με όρους κοινωνικούς, πολιτισμικούς και ψυχολογικούς, διαμορφώνει μια πλήρη ιδιότητα του πολίτη (σ.236). Ο Turner (1993) όρισε την ιδιότητα του πολίτη ως «ένα σύνολο κοινωνικών πρακτικών που καθορίζουν τη φύση του να ανήκεις σε μια κοινωνία» (σ. 4). Η O'Shea (2003), ανέδειξε την ιδιότητα του πολίτη ως ρόλο που περιλαμβάνει ένα «φάσμα ενεργειών που ασκούνται από ένα άτομο και έχουν αντίκτυπο στη τοπική, εθνική, περιφερειακή και διεθνή ζωή της κοινότητας και ως εκ τούτου απαιτεί έναν δημόσιο χώρο εντός του οποίου τα άτομα μπορούν να δράσουν από κοινού» (σ.8). Με παρόμοιο σκεπτικό ο Van Gunsteren (2005), υπογράμμισε τη σημασία της αυτονομίας, της κρίσης και της

πίστης στη κοινότητα προκειμένου το άτομο να διαμορφώσει μια τέτοια ιδιότητα ως πολίτης, που να καθίσταται ταυτόχρονα κυβερνών και κυβερνώμενος. Συνταιριάζοντας όλα τα παραπάνω, οι Olser & Starkey (2008) επισήμαναν ότι η ιδιότητα του πολίτη δύναται να κατανοηθεί ταυτόχρονα ως status, συναίσθημα και πρακτική, ενώ κατά τον Delanty (1997) μπορεί να ιδωθεί με όρους τεσσάρων μοντέλων που τονίζουν τις διαφορετικές διαστάσεις του «ανήκειν» σε μια πολιτική κοινότητα: τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις, τη συμμετοχή και την ταυτότητα. Τέλος, οι Cogan & Dericott (1998), προσθέτουν στις τέσσερις πτυχές της έννοιας της ιδιότητας του πολίτη όπως αυτές προτάθηκαν από τον Delanty, μία ακόμη πτυχή, την αποδοχή –από το άτομο- των βασικών κοινωνικών αξιών.

Σε μια προσπάθεια εννοιολόγησης της ιδιότητας του πολίτη, όσο πλήρεις και να μοιάζουν οι παραπάνω προσεγγίσεις έχουν ένα βασικό μειονέκτημα: αντιμετωπίζουν την κοινωνία ως ομοιογενή. Αντίθετα σε αυτή τη λογική, η Young (1989), αντιλαμβανόμενη την ετερογένεια των σύγχρονων κοινωνιών, υποστήριξε ότι υπάρχει ανάγκη για μια διαφοροποιημένη προσέγγιση της ιδιότητας του πολίτη, που θα συμβάλει στην ένταξη και συμμετοχή όλων των απομονωμένων ομάδων. Επί προσθέτως, ο Balibar (2006), επισήμανε ότι «οι άλλοι» ως πολίτες είναι απαραίτητο συστατικό για μία κοινωνία και η Lister (2007), πρότεινε μία συμπεριληπτική ιδιότητα του πολίτη που θα βασίζεται στις αρχές της δικαιοσύνης, της αναγνώρισης, της αυτοδιάθεσης, και της αλληλεγγύης. Τέλος, ο Banks (2008) υποστήριξε ότι «η έννοια της ιδιότητας του πολίτη θα πρέπει να επεκταθεί ώστε να περιλαμβάνει δικαιώματα για πολίτες από διαφορετικές φυλετικές, πολιτισμικές, εθνοτικές και γλωσσικές ομάδες» (σ.129).

Η πολυπολιτισμική κοινωνία επηρεάζει την έννοια της ιδιότητας του πολίτη, κάνοντάς την πιο συμπεριληπτική. Αυτός ο πλουραλισμός είναι και η αιτία που η εν λόγω έννοια δεν συνδέεται πια αυτόματα με το έθνος-κράτος. Πράγματι, η Sassen (2002) εξέφρασε την ανάγκη για «αποεθνοικοποιημένη» ιδιότητα του πολίτη, θέτοντας ως στόχο τον μετασχηματισμό του εθνικού, ενώ η Keating (2009) πρότεινε την υιοθέτηση μιας «μετα-εθνικής» ιδιότητας του πολίτη, η οποία αν και συνεπάγεται άλλα περίπλοκα ζητήματα, αποφεύγει πολλές από τις παγίδες του εθνικού μοντέλου. Με βάση αυτές τις κατευθύνσεις αναπτύχθηκαν η ευρωπαϊκή και η παγκόσμια ιδιότητα του πολίτη. Οι Besson & Utzinger (2008), υποστήριξαν ότι η ιδιότητα του ευρωπαϊκού πολίτη στοχεύει στον «εξευρωπαϊσμό» των επιμέρους εθνικών ταυτοτήτων και την αντίληψή τους ως αλληλοσυμπληρούμενες με τις ταυτότητες των υπολοίπων κρατών-μελών. Απ' την άλλη μεριά, η παγκόσμια ιδιότητα του πολίτη εννοιολογείται με διαφορετικό τρόπο από κάθε μελετητή, ο οποίος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στους μηχανισμούς αντίληψης ή συμμετοχής που θα καταστήσουν ένα πολίτη αποτελεσματικό σε διεθνές επίπεδο. Έτσι, η παγκόσμια ιδιότητα του πολίτη ενδέχεται να συνδέεται, με τη συλλογική δράση στοχεύοντας στη δημιουργία μιας πιο ανεκτικής κοινωνίας

(Bauman, 2001), με την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης και την ικανότητα θέασης του κόσμου μέσα από τα μάτια του άλλου (Nussbaum, 2002), με το σεβασμό και την αποδοχή της εθνικής, πολιτισμικής, θρησκευτικής διαφορετικότητας ώστε να επιτευχθεί μια αρμονική και ειρηνική συμβίωση (Carter, 2001), με ενέργειες σε διεθνές επίπεδο για την αντιμετώπιση είτε περιβαλλοντικών προβλημάτων (Dobson, 2003) είτε κοινωνικών ζητημάτων (Andrzejewski & Alessio, 1999) αλλά και με τη συμμετοχή σε δράσεις ακτιβιστικού χαρακτήρα για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Lagos, 2002).

Τέλος, πολλοί σύγχρονοι μελετητές προέβησαν σε προτάσεις τυπολογιών. Ο Κοντογιώργης (2003), υποστήριξε ότι η ιδιότητα του πολίτη αναπτύσσεται σύμφωνα με το ανάπτυγμα της ελευθερίας και διακρίνεται σε α) ατελή πολιτειότητα, β) απλή ή περιορισμένη πολιτειότητα, γ) πλήρη πολιτειότητα και την πέρα του κράτους δ) κοσπολιτειότητα. Στις πρώτες δύο περιπτώσεις ο πολίτης έχει το ρόλο του κυβερνώμενου, στην τρίτη μετατρέπεται σε πολιτικό εταίρο και στην τέταρτη αποτελεί τυπικό πολίτη της οικουμένης. Οι Jones & Gaventa (2004), προέβησαν σε μια τυπολογία βάσει της πολιτικής φιλοσοφίας ενός υποκειμένου, αντιστοιχίζοντας τον φιλελευθερισμό με τη προώθηση της ιδιότητας του πολίτη ως status, τον κοινοτισμό με τη συμμετοχή και την αίσθηση του ανήκειν σε μια κοινωνία, και τη δημοκρατία με την προσπάθεια ενσωμάτωσης της φιλελεύθερης έννοιας του εγωκεντρικού ατόμου στο κοινοτικό πλαίσιο της συμμετοχής. Οι Westheimer & Kahne (2004), υποστήριξαν ότι υπάρχουν τριών ειδών πολίτες: ο προσωπικά υπεύθυνος, ο οποίος διακατέχεται από ηθική, ειλικρίνεια και ακεραιότητα, υπακούει στους νόμους και προσφέρει τη βοήθειά του στην κοινότητα, ο συμμετοχικός, που εμπλέκεται ενεργά σε δράσεις τοπικού και εθνικού επιπέδου με σκοπό την κοινωνική ευημερία, και ο προσανατολισμένος στη δικαιοσύνη, ο οποίος εστιάζει στη συλλογική δράση που αφορά κοινωνικά προβλήματα και ασκεί κριτική προκειμένου να αναδείξει τις ανισότητες, οραματιζόμενος τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Ο Banks (2008) ανέπτυξε μια τυπολογία τεσσάρων επιπέδων της ιδιότητας του πολίτη. Η νομική ιδιότητα, αναφέρεται σε δικαιώματα και υποχρεώσεις των πολιτών ως μελών ενός έθνους-κράτους χωρίς τα άτομα να έχουν κάποια ουσιαστική συμμετοχή στο πολιτικό σύστημα. Η ουσιαστική (minimal) ιδιότητα, αφορά την πολιτική εμπλοκή σε επίπεδο εκπλήρωσης των εκλογικών καθηκόντων. Αντίθετα, η ενεργή ιδιότητα, σχετίζεται με τη συμμετοχή σε διαμαρτυρίες για την ανάδειξη κοινωνικών ζητημάτων. Κλείνοντας, η μετασχηματιστική ιδιότητα του πολίτη περιλαμβάνει δράσεις για κοινωνική αλλαγή ακόμη και αν αυτές παραβιάζουν ή αμφισβητούν τους υφιστάμενους νόμους. Τέλος, Ο Glover (2010) αν και διέκρινε τρεις τύπους πολιτών, τον κοινοτικό, τον υπεύθυνο και τον συμμετοχικό, υποστήριξε ότι αυτές οι διαστάσεις δεν λειτουργούν αυτόνομα αλλά αλληλοσυμπληρώνονται για μια ενεργό ιδιότητα του πολίτη. Όπως επισημαίνει, η τυπολογία του μοιάζει περισσότερο με

γραμμικό μοντέλο αφού η αίσθηση του ανήκειν σε μια κοινότητα (κοινοτικός πολίτης) ενδέχεται να οδηγήσει σε ανάληψη ευθύνης (υπεύθυνος πολίτης) και αναπόφευκτα σε ενεργό συμμετοχή (συμμετοχικός πολίτης).

Ανακεφαλαιώνοντας, από όλα τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι η ιδιότητα του πολίτη αποτελεί εξελισσόμενη έννοια, της οποίας η οριοθέτηση απαιτεί διαρκή επαναπροσδιορισμό και εμπλουτισμό. Ωστόσο, η παρούσα έρευνα προβάλλει ως σημαντικότερη διάσταση της ιδιότητας του πολίτη, στο πλαίσιο της σύγχρονης, πολυπολιτισμικής και παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, τη διαμόρφωση μιας συνάμα τοπικής, εθνικής, ευρωπαϊκής και παγκόσμιας ταυτότητας, που θα συμβάλει στην ουσιαστική συμμετοχή του πολίτη στα κοινά, ως απόρροια της βολιδοσκόπησης του εκάστοτε πεδίου δράσης του.

1.2 Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη

Μια από τις τρεις βασικές λειτουργίες του σχολείου είναι η προετοιμασία των μαθητών για τη συμμετοχή τους στην κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Σύμφωνα με την Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης κύριο στόχο του παιδαγωγικού εγχειρήματος αποτελεί η κοινωνικοποίηση, με τους Dewey και Durkheim να υπογραμμίζουν ότι μέσω της κοινωνικής λειτουργίας της εκπαίδευσης, καλλιεργούνται τα κανονιστικά πρότυπα σκέψης, συμπεριφοράς και αλληλεπίδρασης (Dill, 2007). Υπό αυτό το πρίσμα, επιδιώκεται η ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών μέσω της εμφύσησης αξιών που τους επιτρέπουν να εναρμονιστούν με το περιβάλλον τους. Αυτός ο διαμορφωτικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης, είναι και το κοινό της σημείο με την έννοια της πολιτειότητας, η οποία συνιστά -πλέον-, βασική πτυχή των προγραμμάτων σπουδών. Βέβαια, η πολυπλοκότητα και η μεταβαλλόμενη φύση της έννοιας της ιδιότητας του πολίτη, σε συνδυασμό με την κοινωνική διάσταση της εκπαίδευσης, κατά την οποία κάθε αλλαγή στην κοινωνία επηρεάζει την ύλη και τον τρόπο διδασκαλίας, προκειμένου τα μέλη της να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες (Νικολάου, 2018), δείχνουν ότι δεν είναι δυνατόν να διατυπωθεί ένας καθολικός ορισμός της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη. Έτσι, επιβάλλεται να εξεταστούν όσο το δυνατόν περισσότερες προσεγγίσεις αναφορικά με το περιεχόμενό της, προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι ποικίλες κατευθύνσεις της όπως αυτές διαφοροποιούνται και προσαρμόζονται στο εκάστοτε κοινωνικοπολιτικό συγκείμενο.

Σύμφωνα με τους Schugurensky και Myers (2003), «η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη είναι ένα τεράστιο πεδίο που περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα φιλοσοφικών, πολιτικών και ιδεολογικών προοπτικών, καθώς και παιδαγωγικών προσεγγίσεων, στόχων και πρακτικών» (σ.1).

Αν και αρχικά συνδέθηκε με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις (Duerr, Vrakas & Martins, 2000), πολλοί θεωρητικοί υποστήριξαν ότι το περιεχόμενό της θα έπρεπε να επεκταθεί περιλαμβάνοντας τη μετάδοση γνώσεων, την ανάπτυξη δεξιοτήτων, την καλλιέργεια αξιών και τη διαμόρφωση στάσεων προκειμένου οι μαθητές να κατανοήσουν πώς να λειτουργούν αποτελεσματικά ως πολίτες (Crick, 1998). Όπως επισημαίνει ο Kerr (2003), τα παραπάνω εφόδια, δύνανται να οδηγήσουν σε πλήρη κατανόηση -από πλευράς των εκπαιδευομένων- των ρόλων και των ευθυνών τους στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού κράτους. Επίσης, ενδέχεται να τους καταστήσουν ικανούς να φροντίζουν τις κοινότητές τους σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο (Banks, 2008). Η O'Shea (2003) υπό ένα άλλο πρίσμα, χαρακτήρισε την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη ως διαδικασία δια βίου μάθησης, η οποία μέσω πρακτικών που δίνουν έμφαση στη συμμετοχή, στη συνεργασία, στη κοινωνική συνοχή, στην πρόσβαση, στην ισότητα, στην ανάληψη ευθυνών και στην αλληλεγγύη, δημιουργεί κοινωνίες που διέπονται από γνήσιες σχέσεις μεταξύ των μελών τους. Με ανάλογο τρόπο, πληθώρα μελετητών, ακολούθησε εναλλακτικές κατευθύνσεις -είτε παραδοσιακές, είτε πιο ριζοσπαστικές- συνδέοντας την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη με την ηθική διδασκαλία (Althof & Berkowitz, 2006), την κριτική παιδαγωγική (Johnson & Morris, 2010) και την ενθάρρυνση για ενεργό συμμετοχή (Doğanay, 2012). Τέλος, έναν πιο ολοκληρωμένο ορισμό της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη διατύπωσε η ευρωπαϊκή επιτροπή, μέσω της επισκόπησης του προγράμματος «Ευρυδίκη» (2017), εννοιολογώντας την ως «ένα θεματικό πεδίο που έχει στόχο να προάγει την αρμονική συνύπαρξη και να προωθήσει την αμοιβαία επωφελή ανάπτυξη των ατόμων και των κοινωνιών στις οποίες ζουν, υποστηρίζοντας τους μαθητές να γίνουν ενεργοί, ενημερωμένοι και υπεύθυνοι πολίτες, πρόθυμοι και ικανοί να αναλάβουν τις δικές τους ευθύνες αλλά και αυτές που τους αναλογούν στο πλαίσιο των κοινωνιών στις οποίες ζουν σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο» (σ.3).

Ωστόσο, όπως διαφαίνεται και από τον ορισμό της Ευρωπαϊκής επιτροπής, στη σύγχρονη πλουραλιστική κοινωνία, η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη καλείται να υποστηρίξει κοινωνικά, πολιτισμικά, γλωσσικά, και θρησκευτικά περιθωριοποιημένες ομάδες. Επίσης, έχει χαρακτηριστεί και ως μιας εφ' όρου ζωής εκπαιδευτική διαδικασία «στα ιδανικά της δημοκρατίας, της ειρήνης, της δικαιοσύνης και της ελευθερίας, στο πλαίσιο της οποίας οι πολίτες αποδέχονται την αρχή την ισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα, διαχειρίζονται με ευαισθησία τα φαινόμενα ετερότητας στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες βιώνοντας συναισθηματικά τόσο την ταυτότητα όσο και την ετερότητα και υπερβαίνοντας, ταυτόχρονα, τους ηθικούς διπολισμούς του είδους «εμείς» και οι «άλλοι»» (Παπαδόπουλος, 2016, σ.27). Για να επιτευχθεί η εν λόγω αποστολή, χρήσιμη θα ήταν η υιοθέτηση του μετασχηματιστικού μοντέλου της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, το οποίο, σύμφωνα με τον Banks (2008), βοηθά τους μαθητές να

αναπτύξουν –μέσω μιας στοχαστικής διαδικασίας-, πολιτισμικές, εθνικές, τοπικές και παγκόσμιες συνάμα ταυτότητες και να αποκτήσουν τις αναγκαίες γνώσεις και δεξιότητες που θα τους επιτρέψουν να προάγουν την κοινωνική δικαιοσύνη. Αυτή η ανάγκη δημιουργίας πολλαπλών ταυτοτήτων, συνεπάγεται και ποικίλες κατευθύνσεις της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, η οποία διαφοροποιεί τους στόχους της ανάλογα το «είδος» πολιτειότητας που επιθυμεί να προάγει. Έτσι, η ευρωπαϊκή της διάσταση, έχει ως στόχο αφενός την ενθάρρυνση των κρατών μελών να εντάξουν στην τυπική εκπαίδευση τη διδασκαλία θεμάτων γύρω από την Ευρώπη, και αφετέρου την προώθηση της κινητικότητας μαθητών και εκπαιδευτικών προκειμένου να λάβουν χώρα προγράμματα διακρατικών εκπαιδευτικών ανταλλαγών που θα ενισχύσουν την αλληλεπίδραση και συνεπώς τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας (Keating, Ortloff, & Philiprou, 2009). Αντίστοιχα, «η εκπαίδευση στην Ιδιότητα του Παγκόσμιου Πολίτη είναι ένα πλαίσιο που εφοδιάζει κατάλληλα τους εκπαιδευόμενους για κριτική και ενεργή συμμετοχή απέναντι στις προκλήσεις και τις ευκαιρίες της ζωής σε έναν γοργά μεταβαλλόμενο και αλληλεξαρτώμενο κόσμο. Είναι μετασχηματιστική, επειδή αναπτύσσει τη γνώση και την κατανόηση, τις δεξιότητες, τις αξίες και τις στάσεις που χρειάζονται οι εκπαιδευόμενοι, για να συμμετέχουν πλήρως σε μια παγκοσμιοποιημένη κοινωνία και οικονομία και για να διασφαλίσουν έναν πιο δίκαιο, ασφαλή και βιώσιμο κόσμο από αυτόν που κληρονόμησαν από τις προηγούμενες γενιές» (Brights, 2017, σ.7).

Κλείνοντας, οι εκάστοτε διαφορές αναφορικά με το περιεχόμενο, τη στοχοθεσία και τις κατευθύνσεις της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, φανερώνουν ότι γίνεται αντιληπτή ως έννοια δύο διαστάσεων: ως σχολικό αντικείμενο και ως πρακτική. Οι Cogan & Dericott (1998) υποστήριξαν ότι η εκπαίδευση, αντιλαμβανόμενη ως καθήκον της την προετοιμασία των πολιτών για την κοινωνική και πολιτική τους ένταξη, επικεντρώθηκε αρχικά στην παροχή γνώσεων σχετικά με τον κρατικό μηχανισμό, τους θεσμούς, τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις, και τη σημασία της εθνικής ταυτότητας. Έτσι, η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη αποτελούσε ξεχωριστό γνωστικό αντικείμενο εστιάζοντας σε πληροφοριακού χαρακτήρα γνώσεις και αγνοώντας την ουσιαστική συμμετοχή στο κοινωνικοπολιτικό συγκείμενο. Αυτός ο παραδοσιακός προσανατολισμός της, λειτουργούσε σύμφωνα με τους Althof & Berkowitz (2006), ως μέσο ενίσχυσης του status quo και συνεπώς, αποδείχθηκε ανεπαρκής στη σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία. Αντίθετη –λοιπόν- στο προαναφερθέν εθνοκεντρικό μοντέλο, η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη ως πρακτική, έχει πλουραλιστικό χαρακτήρα, διαπερνά όλο το πρόγραμμα σπουδών, και διαμορφώνει έναν ενεργό, στοχασζόμενο πολίτη με διάθεση για κοινωνικό μετασχηματισμό, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για μια νέα διδακτική διαδικασία, στο πλαίσιο της οποίας τα σχολεία και η κοινότητα θα λειτουργούν ως εταίροι. Με το ίδιο σκεπτικό ο McLaughlin

(1992), είχε κάνει λόγο για ελάχιστες και πλήρεις προσεγγίσεις της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, με τις μεν να αφορούν την ανάπτυξη αρετών τοπικής και άμεσης εστίασης βάσει της ηθικής, και της δε να απαιτούν την ανάπτυξη κριτικού προβληματισμού από πλευράς των μαθητών και την καλλιέργεια πιο σύνθετων δεξιοτήτων.

Συμπερασματικά, μέσα από την ανάλυση των δύο αυτών διαστάσεων, αναδεικνύεται και η διαφορά του σχολικού μαθήματος γνωστού ως «κοινωνική και πολιτική αγωγή» ή «αγωγή του πολίτη» με αυτό της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη. Όπως υποστηρίζει η Ευρωπαϊκή επιτροπή (2019), «η πρώτη έχει στενότερο πεδίο εφαρμογής και αναφέρεται συνήθως στη διαδικασία μετάδοσης γνώσεων σχετικά με τη συνταγματική δομή και τους πολιτικούς θεσμούς μιας χώρας, ενώ η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη καλύπτει πρόσθετες ικανότητες, όπως η κοινωνική ευθύνη, καθώς και δεξιότητες για αποτελεσματικές διαπροσωπικές σχέσεις και επιτυχή προσωπική ανάπτυξη» (σ.7). Η διάκριση αυτή δεν είναι αυθαίρετη, ούτε ήσσονος σημασίας, καθώς όπως φαίνεται και από την έρευνα των Westheimer και Kahne (2004), οι οποίοι διέκριναν τρία είδη του καλού πολίτη (υπεύθυνο, συμμετοχικό και προσανατολισμένο προς τη δικαιοσύνη), το είδος της εκπαίδευσης που θα λάβει κάθε μαθητής ενδέχεται να τον διαμορφώσει αντίστοιχα και ως πολίτη.

1.3 Καλλιτεχνική Εκπαίδευση

Η συνάντηση της παιδαγωγικής επιστήμης με την τέχνη, και η θέση του μαθήματος των καλλιτεχνικών στα προγράμματα σπουδών έχει βρεθεί ανά τα χρόνια στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος, αναδεικνύοντας –μεταξύ άλλων- τη συμβολή των εικαστικών τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών (κινητική, συναισθηματική, γνωστική, πνευματική). Παρά το γεγονός ότι η φύση και οι προσεγγίσεις της καλλιτεχνικής αγωγής ήταν σταθερά διαφοροποιημένες από αυτές των υπόλοιπων επιστημονικών κλάδων, η μορφή και το περιεχόμενό της είχαν μεταβαλλόμενο χαρακτήρα συμβαδίζοντας με την εκάστοτε εποχή και τις συνθήκες που επικρατούσαν εντός του πλαισίου της. Αυτή η μεταβλητότητα αποτελεί και το σημείο σύγκλισης της τέχνης με την παιδαγωγική, αφού όπως επισημαίνει ο Βάος (2008), «τόσο η εικαστική όσο και η εκπαιδευτική πράξη ανανεώνονται και επαναπροσδιορίζονται διαρκώς, κάτω από την επίδραση πολλαπλών επιρροών, συχνά αντικρουόμενων, που συνδέονται με διαφορετικές κοινωνικές αναγκαιότητες, προτεραιότητες και διεργασίες» (σ. 7-8).

Προκειμένου να αναδείξει τις ποικίλες εκφάνσεις της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης η Charpman (1993), προβαίνει σε μια ιστορική αναδρομή με σημείο εκκίνησης το 1870. Η εν λόγω χρονολογία

αποτελεί σταθμό στη διδασκαλία των τεχνών καθώς για πρώτη φορά το σχέδιο αποτελεί υποχρεωτικό μάθημα που έχει ως στόχο την ανάπτυξη της καλλιτεχνικής επιδεξιότητας μέσω ασκήσεων μίμησης-αντιγραφής. Προχωρώντας στο χρόνο, περίπου στα τέλη του 19ου αιώνα, η καλλιτεχνική εκπαίδευση διαφοροποιείται και εστιάζει στην πολιτισμική καλλιέργεια μέσω μιας προσέγγισης ηθικού χαρακτήρα που έδινε έμφαση στην μελέτη αριστουργηματικών έργων τέχνης. Στις αρχές του επόμενου αιώνα, η μετανάστευση και η δυσκολία στη γλωσσική επικοινωνία, οδηγεί την εκπαιδευτική πολιτική να επανεξετάσει τις μεθόδους της, δίνοντας έμφαση στη χειροτεχνία και τη λαϊκή παράδοση, προκειμένου οι αλλοεθνείς μαθητές να διδαχθούν επιτυχώς έστω μια χρήσιμη τέχνη. Το 1920, ο Dewy υπογραμμίζει τη σημασία της ενεργού εμπλοκής του μαθητή στη μαθησιακή διαδικασία, υποστηρίζοντας ότι η καλλιτεχνική εκπαίδευση δε μπορεί να οριστεί με γνώμονα την ανάπτυξη της δεξιοτεχνίας. Ως αποτέλεσμα, η διδακτική των τεχνών προωθεί πλέον την αυτοέκφραση, παροτρύνοντας τους μαθητές να μοιραστούν με δημιουργικό τρόπο στοιχεία του κόσμου τους. Περίπου την ίδια χρονική περίοδο, λόγω της αντίληψης του Dewy ότι το σχολείο αποτελεί μικρόκοσμο της κοινωνίας, συνήθης πρακτική ήταν το να τίθενται προβλήματα εντός της σχολικής κοινότητας προκειμένου οι μαθητές να κληθούν να τα λύσουν ομαδοσυνεργατικά. Στο πλαίσιο τέτοιων προσεγγίσεων, δεν ήταν λίγες οι φορές που χρησιμοποιήθηκαν οι τέχνες, οι οποίες υπό αυτό το πρίσμα είναι γνωστές ως συσχετισμένη ή ενοποιημένη τέχνη. Τη δεκαετία του '30, λόγω της οικονομικής κρίσης, τα καλλιτεχνικά μαθήματα στράφηκαν προς τη καθημερινή ζωή, εστιάζοντας στη δημιουργία χρήσιμων έργων όπως διακοσμητικά και πρακτικά είδη από ευτελή υλικά, αλλά και στην ενημέρωση των μαθητών σχετικά με τις επαγγελματικές προοπτικές της τέχνης. Ωστόσο, λόγω της έμφασης που είχε δοθεί στις κοινωνικές πλευρές της τέχνης έναντι των δημιουργικών, στα μέσα της δεκαετίας του '40 το σκηνικό αλλάζει και ο πειραματισμός με ποικίλα υλικά αποτελεί πλέον δόγμα της εικαστικής εκπαίδευσης. Αντίθετα, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου, το περιεχόμενο των καλλιτεχνικών μαθημάτων αποκτά ένα πιο θεωρητικό χαρακτήρα, εξυμνώντας την ελευθερία της έκφρασης των δημοκρατικών καθεστώτων. Αυτή η ανάγκη για δημοκρατία, ωθεί τη μεταπολεμική καλλιτεχνική εκπαίδευση να λάβει τη μορφή αναπτυξιακής δραστηριότητας, εστιάζοντας στις εξανθρωπιστικές και θεραπευτικές ικανότητες της τέχνης, με σκοπό να διαμορφώσει τους μαθητές ως συγκροτημένες προσωπικότητες. Με ανάλογο τρόπο, προς τα τέλη της δεκαετίας του '50, η διδακτική της τέχνης συνδέεται με τη δημιουργική συμπεριφορά, με τους εκφραστές αυτής της προσέγγισης να υποστηρίζουν ότι οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες έχουν τη δύναμη να καλλιεργήσουν στους μαθητές μια στάση δημιουργικότητας απέναντι στη ζωή. Τέλος, αν και κατά τις αρχές του '60 η διδακτική των εικαστικών σχετίζεται με την παροχή ενός σώματος γνώσεων που δίνει βαρύτητα σε βασικές έννοιες προκειμένου να γίνει κατανοητό το φαινόμενο της τέχνης,

στη δύση της ίδιας δεκαετίας, τα κινήματα περί πολιτικών δικαιωμάτων, οδηγούν την καλλιτεχνική εκπαίδευση να επανακαθορίσει το περιεχόμενό της, εμπλουτίζοντάς το με την πραγμάτευση κοινωνικών θεμάτων.

Ανακεφαλαιώνοντας, η καλλιτεχνική εκπαίδευση αλλάζει συνεχώς μορφή ανάλογα το εκάστοτε κοινωνικοπολιτικό συγκείμενο και συναντάται ως ανάπτυξη της επιδεξιότητας, ως πολιτισμική καλλιέργεια, ως χειροτεχνία, ως λαϊκή παράδοση, ως αυτοέκφραση, ως πειραματισμός, ως πρακτική της καθημερινότητας, ως αναπτυξιακή δραστηριότητα, ως εργαλείο της καθημερινής ζωής, ως σώμα γνώσεων αλλά και ως πεδίο με κοινωνική διάσταση (Charman, 1993). Αναμφισβήτητα, οι ποικίλες εκφάνσεις της διδακτικής των τεχνών, συνεπάγονται και διαφοροποίηση των στόχων και των πρακτικών της, καθιστώντας δύσκολη την εννοιολόγησή της με τρόπο που να καλύπτει όλες τις πτυχές της. Ωστόσο, πληθώρα μελετητών προσπάθησε να ορίσει την καλλιτεχνική εκπαίδευση, με τον κάθε ένα εξ αυτών να ακολουθεί μια νέα προσέγγιση εννοιολογώντας την άλλοτε ως ειδική περίπτωση της γενικής αγωγής, άλλοτε ως διδασκαλία με στόχο την αισθητική καλλιέργεια, άλλοτε ως διδακτική των εικαστικών, και άλλοτε ως παιδαγωγική περιοχή στην οποία εμπεριέχεται όλο το φάσμα των τεχνών.

Η Charman (1993), ορίζει την καλλιτεχνική αγωγή ως ένα επιστημονικό πεδίο του οποίου οι στόχοι, πηγάζουν από τις προσωπικές, κοινωνικές και ιστορικές ευθύνες της γενικής εκπαίδευσης και αποσκοπούν: α) στην ενθάρρυνση για προσωπική πλήρωση μέσω της τέχνης, β) στη μεταβίβαση της εκτίμησης της καλλιτεχνικής κληρονομιάς και γ) στη συνειδητοποίηση του κοινωνικού ρόλου της τέχνης (σ.22). Βέβαια, βασικό ζήτημα που τέθηκε με βάση τον ορισμό της Charman, - και εξακολουθεί να τίθεται μέχρι και σήμερα- , είναι η σύγχυση μεταξύ των όρων «καλλιτεχνική» και «αισθητική» αγωγή. Σύμφωνα με την Ardouin (2000), η αισθητική αγωγή αποτελεί δραστηριότητα που μπορεί να καλλιεργηθεί στο πλαίσιο όλων των μαθημάτων, και εστιάζει περισσότερο στην έννοια του «ωραίου», στην αισθητική εμπειρία, στη συναισθηματική έκφραση και στην ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων ενέχοντας τον κίνδυνο να αποκτήσει δογματικό χαρακτήρα. Αντίθετα, η καλλιτεχνική αγωγή εστιάζει στο να διδάχτεί ο μαθητής από τη τέχνη, στο να προσχωρήσει συνειδητά σε μια καλλιτεχνική κουλτούρα και μέσω αυτής της νέας γνώσης γύρω από τον εαυτό του να είναι ικανός να επιλύσει προβλήματα, να θέσει ερωτήματα, και να ενταχθεί σε μια κουλτούρα που προάγει τον στοχασμό (Ardouin, 2000, σ. 60). Επισημαίνοντας -λοιπόν- τις διαφορές μεταξύ καλλιτεχνικής και αισθητικής εκπαίδευσης, φαίνεται ότι η πρώτη βρίσκεται πιο κοντά στον όρο «εικαστική αγωγή». Όσον αφορά την «εικαστική αγωγή», ο Βάος (2008) υποστηρίζει ότι επεμβαίνει στο άτομο σε δύο κατευθύνσεις, διευρύνοντας την ικανότητά του: α) να δημιουργεί εικαστικές μορφές, αποδίδοντας σε αυτές συγκεκριμένα νοήματα και σημασίες, και β) να αντιλαμβάνεται το έργο τέχνης στο περιβάλλον

του, να διακρίνει μορφικά στοιχεία, ποιότητες και σημασίες σε διαφορετικά έργα, να μπορεί να τα εντάξει σε ένα πλαίσιο αναφοράς, να κατανοεί το ρόλο και τις κοινωνικές του συνιστώσες, να στοχάζεται, να κρίνει και να συγκροτεί σταδιακά μια προσωπική στάση απέναντι σε όλα αυτά. Επίσης, ο συγγραφέας επισημαίνει ότι χωρίς τη συστηματοποιημένη και ουσιαστική σύνδεση αυτών των δύο πτυχών, υπάρχει ο κίνδυνος οι εικαστικές δραστηριότητες να μείνουν σε επιδερμικό επίπεδο (σ. 17-19). Κλείνοντας, συνταιριάζοντας όλα τα παραπάνω η Αραπάκη (2015) καταλήγει σε μια εννοιολόγηση που αντιλαμβάνεται τη διδακτική των εικαστικών τεχνών ως «αυτόνομη ερευνητική περιοχή η οποία συνδυάζει αισθητικές αντιλήψεις για τις εικαστικές τέχνες, παιδαγωγικές αντιλήψεις για το εκπαιδευτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο θα λειτουργήσει η διδασκαλία των εικαστικών τεχνών και ψυχολογικές αντιλήψεις για τη φύση και τα χαρακτηριστικά των πληθυσμών στους οποίους απευθύνεται αυτή η διδασκαλία» (σ. 102).

Κλείνοντας, η συζήτηση για το περιεχόμενο της έννοιας «Καλλιτεχνική Εκπαίδευση», δεν είναι δυνατόν να περιοριστεί στην παράθεση μιας σειράς ορισμών. Έχοντας σκοπό μια πιο πλήρη κατανόηση της φύσης της εν λόγω παιδαγωγικής περιοχής, είναι καίριας σημασίας η παρουσίαση διάφορων προσεγγίσεων και μοντέλων διδασκαλίας που αφορούν την πρακτική της εφαρμογή. Ο Gardner (οπ. αν. στο Αραπάκη, 2015) κάνει λόγο για μια ελεύθερη προσέγγιση της διδασκαλίας των εικαστικών (unfolding approach), η οποία προωθεί την καλλιτεχνική ανάπτυξη του παιδιού μέσω της αυτοέκφρασης και χωρίς κανενός είδους παρέμβαση, αλλά και για μια καθοδηγούμενη προσέγγιση (training approach), η οποία υποστηρίζει ότι η υποβοήθεια του μαθητή είναι αναγκαία προκειμένου να καλλιεργηθούν οι δεξιότητές του και να αναπτυχθεί ολόπλευρα. Αντίστοιχα, ένα μέρος της βιβλιογραφίας, προωθεί το γνωστικό μοντέλο διδακτικής των τεχνών σύμφωνα με το οποίο η πρόσκτηση της γνώσης γίνεται ανακαλυπτικά, αναπτύσσοντας ολόπλευρα τον μαθητή. Μάλιστα, υποστηρίζεται ότι η φύση της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης συμβαδίζει με τις εν λόγω θεωρίες μάθησης, λόγω της έμφασης που δίνει στην αντίληψη, η οποία αποτελεί πνευματική διεργασία (Efland, 2002, σ.43) αλλά και λόγω της μορφής των διδακτικών της πρακτικών που μοιάζουν με επίλυση προβλημάτων, καλώντας τους μαθητές να δημιουργήσουν παρατηρώντας και συνάμα υπακούοντας σε κανόνες (Parsons, 1998, σ.81). Από την άλλη πλευρά, πολλοί θεωρητικοί τάχθηκαν υπέρ ενός κοινωνικού μοντέλου της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, το οποίο πραγματεύεται -μέσω της εικαστικής πράξης- ζητήματα της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας. Όπως επισημαίνει η Κούβου (2010), «σε αντίθεση με τον ατομικιστικό χαρακτήρα της παιδαγωγικής προσέγγισης της ελεύθερης έκφρασης, το μοντέλο αυτό αποδίδει ένα πιο κοινωνικό και συλλογικό χαρακτήρα στην τέχνη και στην εικαστική παιδεία» (σ.6). Επίσης, πληθώρα ερευνητών έκαναν λόγο για ένα μοντέλο προσέγγισης της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης ως ανεξάρτητου επιστημονικού κλάδου, που αποσκοπεί στην εκπλήρωση τεσσάρων

στόχων: την ικανότητα κάποιου: να δημιουργεί τέχνη, να αντιλαμβάνεται τις ιδιότητές της, να κατανοεί τη θέση της στην ιστορία και τον πολιτισμό, και να μπορεί να ασκεί κριτική επιχειρηματολογώντας (Eisner,1987,σ.15). Οι τέσσερις αυτοί στόχοι δομούν μια συγκεκριμένη ύλη για το μάθημα των εικαστικών, το οποίο έχει πλέον ξεχωριστή θέση στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών και αντιμετωπίζεται ως ισάξιο με τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα (Greer, 1984). Εν συνεχεία, μέσα από μια άλλη οπτική, το μοντέλο διαθεματικής προσέγγισης, αντιμετωπίζει την τέχνη ως εργαλείο μάθησης που αξιοποιείται στο πλαίσιο όλων των γνωστικών αντικειμένων και είναι ικανό να συμβάλει στην πληρέστερη κατανόηση -από την πλευρά των μαθητών-, από όσο θα μπορούσε να συνεισφέρει το κάθε επιστημονικό πεδίο μεμονωμένα (Efland, 2002, σ.103). Ωστόσο, το μοντέλο αυτό φαίνεται να υποβαθμίζει την αξία της εικαστικής εκπαίδευσης ως αυτόνομου επιστημονικού κλάδου (Brewer, 2002). Με παρόμοιο τρόπο λειτουργεί και το μοντέλο διδασκαλίας μέσω της τέχνης, χρησιμοποιώντας έργα τέχνης προκειμένου να ενισχυθεί η κριτική σκέψη των μαθητών (Tishman & Palmer, 2007). Τέλος, άξιο αναφοράς είναι το μοντέλο διδασκαλίας που αντιλαμβάνεται ότι η καλλιτεχνική εκπαίδευση πρέπει να θέτει στο επίκεντρο τον οπτικό πολιτισμό, λόγω της πληθώρας των εικόνων που κατακλύζουν τον μέσο άνθρωπο στη σύγχρονη εποχή και την επιτακτική ανάγκη για αυτόν, να προετοιμαστεί με τρόπο που θα του επιτρέψει να μεταφράζει ορθά τα μηνύματα που λαμβάνει από το περιβάλλον του (Duncum, 2002).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2º: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Όπως αναδείχθηκε κατά την εννοιολογική οριοθέτηση, η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη δεν ταυτίζεται με το σχολικό μάθημα που είναι γνωστό ως «κοινωνική και πολιτική αγωγή» ή «αγωγή του πολίτη». Αντίθετα, έχει ένα πιο ευρύ πλαίσιο εφαρμογής, και ως εκ τούτου εστιάζει στην καλλιέργεια πιο σύνθετων δεξιοτήτων. Αυτές οι διαφοροποιήσεις βρίσκονται στο επίκεντρο του παρόντος κεφαλαίου. Αρχικά, μελετάται η θέση της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών. Έπειρα, δίνεται έμφαση στους εκπαιδευτικούς της στόχους. Τέλος, γίνεται αναφορά στο ρόλο που διαδραματίζει ο εκπαιδευτικός, ως υποκείμενο μιας μαθησιακής διαδικασίας που πραγματεύεται θέματα πολιτειότητας.

2.1 Η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών

Στο σημερινό σχολείο τα αναλυτικά προγράμματα ορίζονται ως το σύνολο των μορφωτικών αγαθών, τα οποία αντικατοπτρίζουν τους σκοπούς της αγωγής που θέτει η επίσημη πολιτεία (Γερογιάννης & Μπούρας, 2007). Συνεπώς, επιβάλλεται να δομούνται σύμφωνα με τις απαντήσεις των εκάστοτε εκπαιδευτικών αρχών στα εξής ερωτήματα: «α) Ποιους εκπαιδευτικούς σκοπούς πρέπει να επιδιώξει να επιτύχει το σχολείο; β) Τι είδους εκπαιδευτικές εμπειρίες μπορούν να παρασχεθούν προκειμένου να επιτευχθούν αυτοί οι σκοποί; γ) Πώς μπορούν να οργανωθούν αποτελεσματικά αυτές οι εκπαιδευτικές εμπειρίες; και δ) Πώς προσδιορίζεται εάν αυτοί οι σκοποί επιτυγχάνονται;» (Doğanay, 2012, σ. 29). Στη σύνθετη περίπτωση της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, οι απαντήσεις στα εν λόγω ερωτήματα δίνονται μέσω «τριών μορφών προγραμμάτων σπουδών: α) το τυπικό-επίσημο πρόγραμμα σπουδών, β) το μη τυπικό-ανεπίσημο πρόγραμμα σπουδών, και γ) το άτυπο-αφανές πρόγραμμα σπουδών» (Bırzέα, 2000, σ.43).

Στην περίπτωση του τυπικού-επίσημου προγράμματος σπουδών της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, η Ευρωπαϊκή επιτροπή, μέσω της επισκόπησης του δικτύου «Ευρυδίκη» (2019), επισημαίνει ότι λόγω του χαρακτήρα της, που δε συνάδει με αυτόν ενός παραδοσιακού σχολικού αντικειμένου, δύναται να πραγματοποιηθεί μέσω τριών διαφορετικών προσεγγίσεων των επίσημων αναλυτικών προγραμμάτων: «α) τη διαθεματική προσέγγιση όπου οι στόχοι, το περιεχόμενο και τα μαθησιακά αποτελέσματα της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, διατρέχουν το αναλυτικό πρόγραμμα και όλοι οι εκπαιδευτικοί είναι συνυπεύθυνοι για τη διδασκαλία του μαθήματος; β) την ενσωμάτωση σε άλλα μαθήματα, όπου οι στόχοι, το περιεχόμενο και τα μαθησιακά αποτελέσματα περιλαμβάνονται στο αναλυτικό πρόγραμμα

ευρύτερων μαθημάτων ή γνωστικών πεδίων, όπως οι ανθρωπιστικές/φυσικές επιστήμες; και γ) ως διακριτό μάθημα, όπου οι στόχοι, το περιεχόμενο και τα μαθησιακά αποτελέσματα περιλαμβάνονται στο πλαίσιο ενός ξεχωριστού μαθήματος, την αγωγή του πολίτη» (σ.12).

Ωστόσο, ένα σημαντικό ζήτημα είναι ότι «σε ότι αφορά το αναλυτικό πρόγραμμα και τα σχολικά εγχειρίδια, είναι δύσκολο να αναφέρει κανείς με ποια ακριβώς στοιχεία του προγράμματος, με ποια μαθήματα και σε ποιες τάξεις επιδιώκεται ο ενστερνισμός των συγκεκριμένων ιδεών και αντιλήψεων που οδηγούν στην πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών, με την ευρύτερη πάντα έννοια του όρου» (Καλογιαννάκη, 2003, σ. 155). Όμως, όπως υπογραμμίζει ο Doğanay (2012), «οι γνώσεις, οι δεξιότητες, οι αξίες και οι στάσεις περί δημοκρατικής ιδιότητας του πολίτη θα πρέπει να διδάσκονται ρητά και συστηματικά σε κάθε βαθμίδα και θα πρέπει να ενσωματώνονται σε όλο το πρόγραμμα σπουδών (σ.34). Ωστόσο, ενώ εκφράζει την πεποίθηση ότι κάθε γνωστικό αντικείμενο μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση της ιδιότητας του πολίτη, επισημαίνει ταυτόχρονα την ανάγκη να έχει μια θέση στο πρόγραμμα σπουδών ως ξεχωριστό μάθημα η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη.

Εκτός όμως από το ρόλο που διαδραματίζει στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα το επίσημο πρόγραμμα σπουδών, καθοριστική είναι και η συμβολή του μη τυπικού προγράμματος σπουδών, το οποίο αναφέρεται κυρίως σε εξωσχολικές δραστηριότητες που λειτουργούν συμπληρωματικά με το επίσημο πρόγραμμα. Όπως εξηγεί ο Birzėa (2000), το μη τυπικό πρόγραμμα σπουδών συμβάλλει στη διαμόρφωση της ιδιότητας του πολίτη συνδέοντας τη σχολική με την κοινοτική ζωή καταφεύγοντας σε δραστηριότητες όπως « α) οι συμμετοχικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων (σχολικά συμβούλια, παιδικά κοινοβούλια), β) η υπαίθρια εκπαίδευση (επισκέψεις σε ιδρύματα, εκδρομές, μαθητικές ανταλλαγές, πιλοτικά project) γ) η συμμετοχή σε ομάδες (συλλόγους, ενώσεις, ομάδες συμφερόντων και πίεσης), δ) η συμμετοχή στην κοινότητα (εθελοντισμός, συναντήσεις με εκλεγμένους αντιπροσώπους, εκστρατείες ευαισθητοποίησης), και ε) η εργασιακή εμπειρία (πρακτικές και επιχειρηματική μάθηση)» (σ.45).

Τέλος, η πολιτική κοινωνικοποίηση του μαθητή «δεν συσχετίζεται μόνο με τα προγράμματα και τα σχολικά βιβλία αλλά είναι κυρίως τρόπος δράσης και επηρεάζεται από τον τρόπο οργάνωσης της σχολικής ζωής στο πλαίσιο του λεγόμενου κρυφού ή αφανούς αναλυτικού προγράμματος του σχολείου» (Καλογιαννάκη, 2003, σ.159). Πρόκειται για ένα είδος προγράμματος που όπως τονίζει ο Gordon (1982), αναφέρεται στη μη ακαδημαϊκή μάθηση, δηλαδή το σύνολο των κανόνων, στάσεων και αξιών της σχολικής κοινότητας, την κουλτούρα του σχολείου και γενικότερα τις ακούσιες εκπαιδευτικές επιρροές στο πλαίσιο της σχολικής εκπαίδευσης. Έτσι, «η διοργάνωση εορτών και εκδηλώσεων, η επίσκεψη ιστορικών και πολιτιστικών χώρων, η διοργάνωση και συμμετοχή σε θεατρικές παραστάσεις ή άλλες

πολιτιστικές εκδηλώσεις, η ανάληψη αθλητικών δραστηριοτήτων, η πραγματοποίηση εκδρομών και η έκδοση σχολικών εντύπων, οι μαθητικοί συνεταιρισμοί κ.α., αποτελούν σημαντικές εκδηλώσεις που αντικατοπτρίζουν όψεις της ζωής και αποτελούν ουσιαστική μύηση των νέων σε συμμετοχικές διαδικασίες λήψης και εφαρμογής αποφάσεων» (Καλογιαννάκη, 2003, σ. 159). Άλλωστε, όπως υπογραμμίζει και ο Doğanay (2012), «το σχολείο πρέπει να προωθεί τον δημοκρατικό τρόπο ζωής παρέχοντας στους μαθητές ευκαιρίες για ενεργό συμμετοχή στην τάξη και στο σχολείο, ώστε να μπορούν να βιώσουν όσα μαθαίνουν» (σ. 35).

2.2 Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη: στόχευση, περιεχόμενο, μεθόδευση

Αν και η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη γινόταν αρχικά αντιληπτή ως μια διαδικασία απλής μετάδοσης γνώσεων περί πολιτικών θεσμών και συνταγματικών δομών, στην πορεία αποδείχτηκε ότι εμπεριέχει ένα πολύ πιο ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών στόχων. Έχοντας ως γνώμονα την προετοιμασία των μαθητών για την ένταξή τους στην κοινωνία, αποσκοπούσε στην ολόπλευρη ανάπτυξή τους, η οποία δεν ήταν δυνατόν να περιλαμβάνει μόνο ένα σώμα γνώσεων, αλλά επεδίωκε και την ανάπτυξη δεξιοτήτων, τη διαμόρφωση στάσεων και την εμφύσηση αξιών. Σε συνέχεια αυτού του σκεπτικού, ο Doğanay (2012, σ.25), υποστήριξε ότι αν και αυτές οι γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες αποτελούν στόχευση καίριας σημασίας της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, εξίσου σημαντική είναι και η εφαρμογή τους στην πραγματική ζωή μέσω πρακτικών ενεργού συμμετοχής. Έτσι, όλες αυτές οι διαφορετικές προσεγγίσεις αλλά και οι συχνές μεταβολές στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, οδήγησαν ένα μεγάλο σώμα της βιβλιογραφίας σε μια προσπάθεια ταξινόμησης των ικανοτήτων που δύναται να καλλιεργήσει το εν λόγω γνωστικό πεδίο.

Ο Audigier (2000, σ. 21-23), υποστηρίζει ότι η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη, θα πρέπει να εστιάζει στην καλλιέργεια τριών ειδών ικανοτήτων: τις γνωστικές, τις συναισθηματικές και τις κοινωνικές. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει ένα σύνολο γνωστικών ικανοτήτων που χωρίζονται σε τέσσερα θεματικά πεδία: α) γνώσεις νομικής και πολιτικής φύσεως, β) γνώσεις που αφορούν την κοινωνικοπολιτισμική πραγματικότητα, γ) γνώσεις διαδικαστικού χαρακτήρα αλλά και δ) γνώσεις περί των βασικών αρχών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατικής πολιτειότητας. Η δεύτερη κατηγορία, λαμβάνοντας υπόψη ότι η ιδιότητα του πολίτη είναι κάτι περισσότερο από ένα σύνολο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, περιλαμβάνει μια σειρά ηθικών ικανοτήτων που επιτρέπουν στο άτομο να κατασκευάσει την ταυτότητά του και να διαμορφώσει τις σχέσεις του με τους γύρω του, βάσει ενός αξιακού κώδικα που εμπεριέχει μια προσωπική και

συνάμα μια συλλογική συναισθηματική διάσταση. Τέλος, η τρίτη κατηγορία, αναφέρεται σε ικανότητες δράσης, η καλλιέργεια των οποίων εξασφαλίζει την αρμονική συμβίωση και συνεργασία μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, επιτρέπει την επίλυση συγκρούσεων και προάγει τον διάλογο.

Η παραπάνω ταξινόμηση εμφανίζει πολλά κοινά σημεία με αυτή που είχε προτείνει ο Veldhuis (οπ.αν. στο Audigier 2000, σ. 24), υποστηρίζοντας ότι η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη αποτελεί πεδίο που επιχειρεί να αναπτύξει ικανότητες σε επίπεδο τεσσάρων διαστάσεων: α) την πολιτική και νομική διάσταση, που εστιάζει στην παροχή γνώσεων γύρω από τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα ενός ατόμου, όπως αυτά διαμορφώνονται από το εκάστοτε πολιτικό σύστημα και την εκάστοτε νομοθεσία, β) την κοινωνική διάσταση, που εστιάζει στην ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων στοχεύοντας στην δημιουργία αρμονικών σχέσεων μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, γ) την οικονομική διάσταση, η οποία αφορά γνώσεις σχετικές με την αγορά εργασίας, την παραγωγή και κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών, και δ) την πολιτισμική διάσταση, που αναφέρεται στην αναγνώριση – από πλευρά του ατόμου- ενός κοινά αποδεκτού αξιακού συστήματος αλλά και μιας κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς που συνίσταται για διαπολιτισμική ανταλλαγή.

Με μια διαφορετικού είδους κατηγοριοποίηση, οι Veugelers & de Groot (2019, σ.18), κάνουν λόγο για μια εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη η οποία, ανάλογα τον πολιτικό της προσανατολισμό επιδιώκει να καλλιεργήσει τις αντίστοιχες δεξιότητες αποσκοπώντας είτε α) στην πειθαρχία, εξασφαλίζοντας την υπακοή στους κανόνες και την ορθή συμπεριφορά των μελών μιας κοινωνίας, είτε β) στην αυτονομία, ενδυναμώνοντας το άτομο και παροτρύνοντάς το να διαμορφώσει και να μοιραστεί τις προσωπικές του πεποιθήσεις, είτε γ) στην κοινωνική εμπλοκή, που δεν αρκείται στην απλή συμβίωση μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, αλλά προάγει την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης και της αλληλεγγύης ως μέσο καταπολέμησης των ανισοτήτων.

Μια πιο ολιστική ταξινόμηση προτείνουν οι Hoskins & Crick (2010, σ.126), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη πρέπει να εστιάζει σε πέντε σημεία: α) την παροχή γνώσεων (γύρω από δικαιώματα και υποχρεώσεις, ιστορικά θέματα, ζητήματα της επικαιρότητας κ.λπ.) , β) την καλλιέργεια δεξιοτήτων (ικανότητα αυτενέργειας, επικοινωνίας, ενεργητικής ακρόασης, συνεργασίας, επίλυσης προβλημάτων, λήψης αποφάσεων κ.λπ.), γ) τη διαμόρφωση στάσεων (πολιτική εμπιστοσύνη, ενδιαφέρον για τα κοινά, υπευθυνότητα και ενεργή συμμετοχή στην κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα), δ) την εμφύσηση αξιών (γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη δημοκρατία, την ισότητα, την ανθεκτικότητα) και ε) την κατασκευή της ταυτότητας (προσωπικής, κοινοτικής, εθνικής αλλά και παγκόσμιας).

Ένα εννοιολογικό πλαίσιο της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη πρότεινε και η Ευρωπαϊκή επιτροπή, μέσω της επισκόπησης του προγράμματος «Ευρυδίκη» (2019, σ.6), το οποίο «επικεντρώνεται σε τέσσερις τομείς ικανοτήτων: 1) Την αλληλεπίδραση με άλλους με αποτελεσματικό και εποικοδομητικό τρόπο, φροντίζοντας παράλληλα την προσωπική ανάπτυξη, την επικοινωνία, την ενεργητική ακρόαση, και τη συνεργασία· 2) Την Κριτική σκέψη, τη συλλογιστική και την ανάλυση, τον εγγραμματισμό στα μέσα επικοινωνίας, την ανακάλυψη της γνώσης και τη χρήση των πηγών· 3) Το να ενεργεί κανείς με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο, συμπεριλαμβανομένου του σεβασμού της αρχής της δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων· του σεβασμού για τους άλλους ανθρώπους, πολιτισμούς και θρησκείες· ανάπτυξη της αίσθησης του ανήκειν και κατανόηση θεμάτων που αφορούν το περιβάλλον και τη βιωσιμότητα και 4) Το να ενεργεί κανείς με δημοκρατικό τρόπο, συμπεριλαμβανομένου του σεβασμού των δημοκρατικών αρχών· γνώση και κατανόηση των πολιτικών διαδικασιών, των θεσμών και των οργανισμών, καθώς και των θεμελιωδών κοινωνικών και πολιτικών εννοιών».

Κλείνοντας, σημαντική υπήρξε η διατύπωση από τους Schugurensky και Myers (2003, σ. 3-6) των σημείων εκείνων, στα οποία οφείλει να επικεντρωθεί η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη στον 21ο αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, οι συγγραφείς θεωρούν αναγκαία την μετατόπιση α) από την παθητική στην ενεργό ιδιότητα του πολίτη, β) από την εθνική, στην οικουμενική και συνάμα περιβαλλοντική ιδιότητα του πολίτη, γ) από την απλή αναγνώριση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας, στην ανάπτυξη διαπολιτισμικών κοινωνιών, δ) από την προετοιμασία για τη δημόσια σφαίρα, στην ένταξη, ε) από τον φονταμενταλισμό στην επικράτηση της ειρήνης, στ) από την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη στο πλαίσιο του σχολείου, στις κοινότητες μάθησης και (ζ) από την τυπική, στην ουσιαστική ιδιότητα του πολίτη.

Στην κατεύθυνση αυτή παρέχει ένα συγκροτημένο σύστημα αρχών και εννοιολογικών εργαλείων η Κριτική Παιδαγωγική, με έναν εκ των βασικότερων εκπροσώπων της, τον Giroux (1980, σ.358-359), να υποστηρίζει ότι πέντε είναι τα πιο σημαντικά σημεία που πρέπει να εστιάσει η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη: α) η ενεργός συμμετοχή των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία, β) η ανάπτυξη της κριτικής τους σκέψης, γ) η εξασφάλιση των συνθηκών που θα τους επιτρέπουν να εκφράζουν τις προσωπικές τους απόψεις, δ) η ανίχνευση -από πλευρά τους- ορισμένων αξιών που είναι απαραίτητες για την ανθρώπινη ζωή και επηρεάζουν τις πεποιθήσεις και τον τρόπο δράσης τους, και ε) η συνειδητοποίηση ότι υπάρχουν δομικές και ιδεολογικές δυνάμεις που περιορίζουν τις ζωές τους. Αντίστοιχα, η Blackmore (2016, σ. 40-44), προτείνει ένα παιδαγωγικό πλαίσιο για την εκπαίδευση της ιδιότητας του πολίτη, το οποίο αποσκοπεί στην ενεργό δράση ως απόρροια, μιας γραμμικής διαδικασίας που ξεκινά με την κριτική σκέψη, καλλιεργείται με τον διάλογο, και διαμορφώνεται πλήρως με τον αναστοχασμό, ο

οποίος -λειτουργώντας ως μέσο σύνδεσης των σκέψεων, συναισθημάτων και πράξεων- συμβάλλει στην αντίληψη του “εγώ” σε συνάρτηση με τους άλλους και το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Τέλος, υπό ένα άλλο πρίσμα, η Andreotti (2006, σ. 46-48) δίνει έμφαση στο ρόλο του μαθητή στη διδακτική διαδικασία, ο οποίος μέσω της τριβής με προβλήματα όπως η κοινωνική ανισότητα και η κοινωνική αδικία, δύναται να κατανοήσει την ανάγκη για κοινωνική αλλαγή, να αντιληφθεί τη δύναμη που έχει να ανατρέψει αυτή τη συνθήκη, και να δράσει ως ενημερωμένος, αυτόνομος, υπεύθυνος και ηθικός πολίτης.

Ανακεφαλαιώνοντας, όλες οι κατηγοριοποιήσεις δίνουν έμφαση σε ένα σύνολο γνώσεων, δεξιοτήτων, στάσεων και αξιών, ικανών να καταστήσουν έναν άνθρωπο ενεργό στην κοινωνική και πολιτική ζωή. Αν και οι διαφορές μεταξύ τους δεν είναι μεγάλες, η παρούσα έρευνα αντιλαμβάνεται ως πιο ολοκληρωμένη, ως προς τη στόχευση την ταξινόμηση των Hoskins & Crick (2010). Αυτό που καθιστά την εν λόγω προσέγγιση τόσο ξεχωριστή, είναι η αντιμετώπιση της «ταυτότητας» ως μιας αυτόνομης κατηγορίας και η προτροπή του πολίτη, να κατασκευάσει πολλών ειδών ταυτότητες (προσωπική, κοινοτική, ευρωπαϊκή, παγκόσμια). Αρκεί να αναλογιστεί κανείς τη δομή των σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών για να καταλάβει τη σπουδαιότητα της πρότασης των Hoskins & Crick.

2.3 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Στο πλαίσιο μιας εκπαίδευσης που αποσκοπεί στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών, ο ρόλος του σχολείου είναι πολυδιάστατος, με σημείο εκκίνησης τη μετάδοση ενός βασικού σώματος γνώσεων, τον ενστερνισμό στάσεων και την εμφύσηση οικουμενικών αξιών (Καλογιαννάκη, 2003). Ταυτόχρονα, ως ένας χώρος άμεσα συνυφασμένος με την παροχή ποικίλων εμπειριών, το σχολείο «διευκολύνει την ανάληψη ευθυνών και μπορεί με κατάλληλους χειρισμούς να ευνοήσει και να προωθήσει την πολιτική ανάπτυξη και καλλιέργεια» (Καρακατσάνη, 2004, σ.31). Ως εκ τούτου, συμβάλλει σημαντικά στην διαμόρφωση των εκπαιδευόμενων ως πολιτών, αξιοποιώντας τις τυπικές και άτυπες λειτουργίες του. Κατά τον Doğanay (2012), το γεγονός ότι στο περιβάλλον του σχολείου συγκεντρώνεται ένας ετερογενής πληθυσμός νέων που αλληλεπιδρούν, αρκεί για να αντιληφθεί κάποιος τη σημασία του για την πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών. Ωστόσο, ο ρόλος του σε αυτή τη διαδικασία φαίνεται να διαφοροποιείται διαρκώς, λόγω των συνεχών εξελίξεων σε κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό, οικονομικό, επιστημονικό και τεχνολογικό επίπεδο. Τέλος, συνδέεται με ποικιλία παραγόντων, από το αναλυτικό πρόγραμμα και τα σχολικά εγχειρίδια, έως τις ψυχο-κοινωνικές σχέσεις σε

πλαίσιο τάξης, τις σχολικές δραστηριότητες, αλλά και το περιβάλλον κάθε μαθητή και το εκπαιδευτικό σύστημα στο σύνολό του (Καλογιαννάκη, 2003, σ. 155).

Όλες αυτές οι αλλαγές που συντελούνται σε επίπεδο σχολείου, επηρεάζουν και το ρόλο του εκπαιδευτικού. Γι'αυτό και οι γνώσεις, οι δεξιότητες και τα προσόντα που ενδέχεται να τον καταστήσουν αποτελεσματικό σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών του ως πολιτών, έχουν βρεθεί στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος. Ωστόσο, «η οριστική και απόλυτη οριοθέτηση των εφοδίων αυτών, ούτε εφικτή ούτε θεμιτή είναι, δεδομένου του ρευστού χαρακτήρα της διδασκαλίας και της συνθετότητας του ρόλου του εκπαιδευτικού» (Λιακοπούλου, 2010, σ.7). Σε ένα γενικό πλαίσιο όμως, ο εκπαιδευτικός ενδείκνυται να έχει γνώσεις πολιτικής, νομικής, κοινωνικής και οικονομικής φύσεως (Huddleston, 2005, σ. 52). Επίσης, υπογραμμίζεται η συμβολή της κριτικής σκέψης, της ικανότητας επίλυσης προβλημάτων και λήψης αποφάσεων, της ενεργού πολιτικής συμμετοχής και δράσης, και μια σειράς επικοινωνιακών, διαπολιτισμικών, ερευνητικών και αξιολογικών δεξιοτήτων (Salema, 2005, σ. 43-44). Τέλος, επισημαίνεται μια σειρά προσόντων που λειτουργούν ενισχυτικά σε μια προσπάθεια καλλιέργειας της ιδιότητας του πολίτη, όπως το να είναι ο εκπαιδευτικός έμπιστος και ειλικρινής, να διακατέχεται από ανοικτότητα και ετοιμότητα, να αντιμετωπίζει με σεβασμό τις πολιτισμικές και κοινωνικές διαφορές και τέλος, να λειτουργεί σύμφωνα με ένα αξιακό σύστημα που προωθεί την ισότητα, τη δικαιοσύνη, τον πλουραλισμό, την ελευθερία κ.λπ.

Ωστόσο, εξίσου «καθοριστικοί για την πολιτική κοινωνικοποίηση του μαθητή θεωρούνται η μέθοδος διδασκαλίας που χρησιμοποιεί ο εκπαιδευτικός και ο τρόπος με τον οποίο επιδιώκει την παροχή γνώσεων και τη διαμόρφωση στάσεων και αξιών» (Καλογιαννάκη, 2003, σ.158). Η ίδια υποστηρίζει ότι ένας εκπαιδευτικός που υιοθετεί συνεργατικές διδακτικές μεθόδους, μυεί τους μαθητές σε αξίες της δημοκρατίας όπως ο διάλογος, η ανταλλαγή απόψεων και η ελευθερία έκφρασης – εμπειρίες που δε θα βιώσουν οι εκπαιδευόμενοι στο πλαίσιο πιο αυταρχικών προσεγγίσεων. Προκειμένου λοιπόν η μάθηση να συμβάλλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως δημοκρατικών πολιτών, οι εκπαιδευτικοί συνίσταται να υιοθετούν διδακτικές προσεγγίσεις, που έχουν χαρακτήρα α) επαγωγικό, εστιάζοντας στην επίλυση ενός προβλήματος που επιτρέπει μετέπειτα τη γενίκευση β)ενεργό, προωθώντας την πρακτική εφαρμογή της μάθησης, γ) σχετικό με την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα, δ) συνεργατικό, προάγοντας την ομαδική εργασία, ε) διαδραστικό, δίνοντας έμφαση στο διάλογο και την αντιπαράθεση, στ) κριτικό, παροτρύνοντας τους εκπαιδευόμενους να σκεφτούν, και ζ) συμμετοχικό, επιτρέποντας στους μαθητές να κατασκευάσουν μόνοι τους τη μάθηση (Salema, 2005, σ.44).

Συνεπώς, οι εκπαιδευτικοί, ως «“διανοούμενοι της αλλαγής”», μπορούν να προσφέρουν στους μαθητές τους έναν ενεργό ρόλο στη μάθηση, που θα τους επιτρέψει να αρθρώσουν τη δική τους

φωνή. Αυτό προϋποθέτει την υιοθέτηση μιας κριτικής γλώσσας η οποία θα επικεντρώνεται στα προβλήματα της καθημερινότητας, και ιδιαίτερα σε αυτά που συνδέονται με τις παιδαγωγικές και μαθησιακές εμπειρίες μέσα στη σχολική αίθουσα» (Καρακατσάνη, 2004, σ. 29-30). Με βάση αυτό το σκεπτικό, ο Paul (1992, σ. 18-20), προτείνει μια σειρά στρατηγικών που μπορούν να υιοθετήσουν οι εκπαιδευτικοί προκειμένου η σχολική τάξη να αποτελέσει ένα δημοκρατικά οργανωμένο χώρο που αποσκοπεί στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης. Μερικές από αυτές είναι: α) η αξιολόγηση της ποσότητας της ύλης και του τρόπου με τον οποίο καλύπτεται β) η ανάλυση της λογικής των όσων διδάσκονται, γ) η χρήση της συνεργατικής μάθησης ως εργαλείου διδασκαλίας, δ) ο καθορισμός του σημείου εκκίνησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας με βάση το επίπεδο γνώσεων, τις αντιλήψεις και στάσεις των μαθητών, ε) η εκμάθηση της κριτικής ανάγνωσης, γραφής, ακρόασης, στ) η εστίαση σε θεμελιώδεις έννοιες με πολλές δυνατότητες γενίκευσης, ζ) η ενασχόληση με έννοιες που δύνανται να λειτουργήσουν ως εργαλεία για την ανάλυση σημαντικών ζητημάτων και την επίλυση πραγματικών προβλημάτων, η) οι συχνές ερωτήσεις σωκρατικού τύπου προς τους μαθητές που θα εξερευνούν όλες τις διαστάσεις του τρόπου σκέψης τους, θ) η χρήση παραδειγμάτων ώστε να γίνουν κατανοητές οι πιο αφηρημένες έννοιες και ι) η τακτική ανάθεση εργασιών. Τέλος, ο Paul συνιστά οι εκπαιδευτικοί, αφενός να μιλούν ελάχιστα δίνοντας χώρο στους μαθητές να σκεφτούν, και αφετέρου να σκέφτονται δυνατά, επιτρέποντας στους μαθητές να τους ακούν και να διδάσκονται από τον τρόπο με τον οποίο κατευθύνεται η σκέψη τους.

Από όλα τα παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι ο δάσκαλος -στο πλαίσιο της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη- καλείται να αναλάβει πολλούς ρόλους, γεγονός που σε συνδυασμό με τη ταχύρρυθμη παλαίωση της γνώσης, αναδεικνύει την αναγκαιότητα τακτικών επιμορφώσεων. Σύμφωνα με τον Βίρζεα, εκπαιδευτικοί που συμμετέχουν σε τέτοιου είδους σεμινάρια, «α) εξοικειώνονται με νέες και πιο κατάλληλες διδακτικές μεθόδους, β) αντιλαμβάνονται πως πρέπει να αξιοποιούν το άτυπο- κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών, γ) μυούνται σε διαθεματικές και πιο ολιστικές προσεγγίσεις του προγράμματος σπουδών, δ) συνειδητοποιούν ότι αντί να εμμένουν στην μετάδοση γνώσεων, πρέπει να εστιάζουν στην καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων, ε) έρχονται σε επαφή με ένα είδος μάθησης απαραίτητο για την κοινοτική ζωή, που βοηθά στη συμβίωση, στ) μαθαίνουν να συνεργάζονται καλύτερα με τους γονείς, τα μέσα, την κοινότητα, ζ) ενθαρρύνονται να εισάγουν καινοτομίες και να παίρνουν πρωτοβουλίες, η) κατανοούν ότι η διδασκαλία σε επίπεδο σχολείου αποτελεί το σημείο εκκίνησης της δια βίου μάθησης, θ) αναστοχάζονται όσον αφορά τις πρακτικές τους, και ι) δίνουν έμφαση στις αξίες-κλειδιά της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη» (2000, σ. 47-47).

Ανακεφαλαιώνοντας, όπως ήδη έχει διαφανεί, στο πλαίσιο της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, σημαντικός παράγοντας είναι ο δάσκαλος, η ποιότητα του οποίου «προσδιορίζεται από τέσσερα βασικά κριτήρια: « α) τα εφόδια-προσόντα του, ήτοι διαπιστευτήρια, γνώσεις και εμπειρίες, εκπαίδευση στο γνωστικό αντικείμενο, κατάρτιση, σεμινάρια, επαγγελματική εξέλιξη, β) τα χαρακτηριστικά του, όπως στάσεις και αντιλήψεις, προσδοκίες για τους μαθητές, πνεύμα συνεργασίας, γ) τις πρακτικές, τις μεθόδους διδασκαλίας, τον τρόπο αλληλεπίδρασης με τους μαθητές για την επίτευξη των μαθησιακών στόχων, και δ) την αποτελεσματικότητά του ως προς τη συμβολή του στη μάθηση από πλευράς των μαθητών» (Νικολάου, 2018, σ.95).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Επειδή το περιεχόμενο της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, παρουσιάστηκε αναλυτικά κατά την εννοιολογική οριοθέτηση, στο παρόν κεφάλαιο επιδιώκεται να αναδειχθεί η εκπαιδευτική σημασία των καλλιτεχνικών. Αρχικά, παρατίθενται ορισμένοι παιδαγωγικοί προβληματισμοί όσον αφορά τη ικανότητα της τέχνης να αποτελέσει σχολικό αντικείμενο. Έπειτα, αναλύονται οι λόγοι για τους οποίους είναι αναγκαίο να έχουν τα εικαστικά μια θέση στο ωρολόγιο πρόγραμμα. Τέλος, γίνεται μια αναφορά στον εκπαιδευτικό και στο ρόλο που αυτός διαδραματίζει σε μια τόσο σύνθετη διαδικασία όσο η καλλιτεχνική ανάπτυξη των μαθητών.

3.1 Παιδαγωγικοί προβληματισμοί σχετικά με την καλλιτεχνική εκπαίδευση

Ένα από τα σοβαρότερα διλήμματα που έχει απασχολήσει την εκπαιδευτική κοινότητα είναι το αν τα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα πρέπει να λειτουργούν αυτόνομα σε επίπεδο σχολείου, ή αν ενδείκνυται μια μεταξύ τους διασύνδεση, στο πλαίσιο της οποίας θα διαφανούν τα όρια και η συμβολή καθενός εξ αυτών. Ωστόσο, ο προβληματισμός δε σταματά εκεί. Αντιλαμβανόμενοι την τέχνη ως έννοια υποκειμενική ως προς την πρόσληψη, πολλοί ερευνητές εξέφρασαν τις αμφιβολίες τους όσον αφορά τη δυνατότητα διδασκαλίας της (Efland, 1990). Μάλιστα, ακόμα και οι μελετητές που υποστήριξαν το εγχείρημα περί καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, συνάντησαν δυσκολίες σε μια προσπάθεια προσδιορισμού του περιεχομένου και του τρόπου μετάδοσης της εικαστικής γνώσης, (Charman, 1993).

Οι παραπάνω προβληματισμοί αποτελούν απόρροια τριών βασικών διαφοροποιήσεων μεταξύ επιστήμης και τέχνης, οι οποίες αντικατοπτρίζονται και κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Η πρώτη διαφοροποίηση αφορά την έμφαση που δίνει η επιστήμη στην λογική ορθότητα, έναντι της υποκειμενικής εμπειρίας στην οποία εστιάζει η τέχνη. Η δεύτερη διαφοροποίηση αναφέρεται στο πως νοείται η εξέλιξη υπό το πρίσμα της επιστήμης και της τέχνης, με την πρώτη να την αντιλαμβάνεται ως διαδικασία που οδηγεί στη λύση ενός προβλήματος μέσω της ανακάλυψης ή της αναθεώρησης, και τη δεύτερη να την περιγράφει ως δημιουργία μιας ακόμη οπτικής, η οποία προστίθεται στις υπάρχουσες θεωρήσεις χωρίς να τις αναιρεί. Κλείνοντας, η τελευταία διαφοροποίηση μεταξύ επιστήμης και τέχνης, εστιάζει στη διαφορά ως προς τα μέσα που χρησιμοποιούνται σε μια προσπάθεια επικοινωνίας με το κοινό τους, με την επιστήμη να αξιοποιεί τον «λόγο», και την τέχνη να έχει τη μορφή βιωματικής εμπειρίας, με αφετηρία την όραση (Βάος, 2008, σ.26-29).

Ωστόσο -παρά τον υποκειμενικό της χαρακτήρα- , η διδακτική της τέχνης δύναται να νομιμοποιηθεί με τον ίδιο τρόπο που νομιμοποιούνται και οι υπόλοιπες διδακτικές: «παραπέμποντας σε ένα ευρύ φάσμα προσεγγίσεων, προϋποθέσεων, σχεδιασμών, τεχνικών και μεθόδων που αφορούν τη συστηματική δραστηριότητα με την οποία μεταδίδεται ό,τι συνιστά οργανωμένη γνώση για την τέχνη στο πλαίσιο ενός παιδαγωγικά σχεδιασμένου χώρου, επιτρέποντας να γίνει εκπαιδευτική πράξη μία εκπαιδευτική πρόθεση» (Βάος, 2008, σ. 31-32). Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι με αυτόν τον τρόπο, η διδακτική της τέχνης δεν ενστερνίζεται μία καθολική αντίληψη περί καλλιτεχνικών, αλλά αντίθετα, αναδεικνύει την ποικιλία των προσεγγίσεων που επιδέχεται.

Παρά τη δυνατότητα νομιμοποίησης, δεν επιτυγχάνεται η λύση όλων των ζητημάτων που έχουν τεθεί ανά καιρούς από την ερευνητική κοινότητα σε σχέση με την καλλιτεχνική εκπαίδευση. Τρία είναι τα κυριότερα προβλήματα που απασχολούν τη διδακτική των εικαστικών: α) ο μετασχηματισμός της καλλιτεχνικής γνώσης προκειμένου να αποτελέσει αντικείμενο διδασκαλίας, β) οι αντιλήψεις των μαθητών αναφορικά με τη γνώση και την εξέλιξή τους κατά τη διεξαγωγή της διδασκαλίας, και γ) το εκπαιδευτικό πλαίσιο εντός του οποίου θα λειτουργήσει ο διδακτικός μετασχηματισμός και η οικοδόμηση της εικαστικής γνώσης από το μαθητή (Αραπάκη, 2015, σ.102-103).

Το πρώτο πρόβλημα επικεντρώνεται στη σχέση του εκπαιδευτικού με τη γνώση με την οποία καλείται να φέρει σε επαφή τους μαθητές του. Το κυριότερο ζήτημα που απασχολεί τον διδάσκοντα, είναι οι επιλογές που καλείται να κάνει ως προς το περιεχόμενο της μαθησιακής διαδικασίας, οι οποίες μπορούν εύκολα να προσδιορίσουν με λάθος τρόπο τα εικαστικά ως σχολικό μάθημα. Αν για παράδειγμα ένας εκπαιδευτικός δώσει έμφαση στο ακαδημαϊκό σχέδιο, αγνοώντας τις κοινωνικές πτυχές του καλλιτεχνικού εγχειρήματος, διδάσκει -ουσιαστικά- τη δική του ανάγνωση της τέχνης. Συνεπώς, το πρόβλημα του διδακτικού μετασχηματισμού, αφορά την αδυναμία της τυποποίησης της εικαστικής γνώσης. Το δεύτερο πρόβλημα εστιάζει στη σχέση μεταξύ μαθητή και γνώσης, αναζητώντας τρόπους με τους οποίους ο ίδιος, θα μπορούσε να έρθει σε μια ουσιαστική τριβή με το φαινόμενο της τέχνης, κάνοντάς της κτήμα του. Πρόκειται για ένα σοβαρό ζήτημα, για το οποίο έχουν προτείνει μια σειρά από πρακτικές πληθώρα εκπαιδευτικών, με την επικρατέστερη να προάγει την εμπλοκή των μαθητών σε διαδικασίες κατά τις οποίες καλούνται να χρησιμοποιήσουν την τέχνη για να λύσουν ένα πρόβλημα, καταλήγοντας να αποδίδουν ανάλογη σημασία στο εν λόγω γνωστικό αντικείμενο. Τέλος, στο τρίτο πρόβλημα το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στη σχέση που διαμορφώνεται μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή, και αφορά την αναζήτηση των κατάλληλων διδακτικών στρατηγικών που θα εξασφαλίσουν ένα υγιές κλίμα που θα προάγει την καλλιτεχνική αναζήτηση και δημιουργία.

Κλείνοντας, παρά την αμφιβολία περί συγκρότησής της, η διδακτική των εικαστικών τεχνών, απέδειξε ότι δύναται να νομιμοποιηθεί ανεξαρτήτως των ιδιαιτεροτήτων της. Ωστόσο, λόγω της φύσης της, έρχεται καθημερινά αντιμέτωπη με ουσιώδη - παιδαγωγικής φύσεως προβλήματα, στην επίλυση των οποίων θα μπορούσε να συμβάλει η σύνδεση της διδακτικής των εικαστικών ως ερευνητικής περιοχής και ως εκπαιδευτικής πρακτικής. Μάλιστα, η σύνδεση αυτή μπορεί να επιτευχθεί με ποικίλους τρόπους, ο πιο άμεσος εκ των οποίων προάγει τη συνεργασία ερευνητών και εκπαιδευτικών.

3.2 Η σημασία και συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης

Σε σύνδεση με τα παραπάνω, πληθώρα μελετητών από τον χώρο της εκπαίδευσης, επιχείρησε να αναδείξει -ο κάθε ένας από διαφορετική σκοπιά- τη σπουδαιότητα της διδασκαλίας των καλλιτεχνικών, εξετάζοντας τους τρόπους με τους οποίους συμβάλουν στην αγωγή και εκπαίδευση των μαθητευόμενων. Για τον Dewey (1934), η εκπαιδευτική σημασία των καλλιτεχνικών έγκειται στο ότι αποτελούν μια «εμπειρία», η οποία περιλαμβάνει μια σειρά διαδικασιών μετασηματιστικού χαρακτήρα, όπως η έρευνα, η απόδοση νοήματος και η σύνδεση -μεταξύ τους- ποικίλων εννοιών, οι οποίες οδηγούν σε μια πληρέστερη κατανόηση ενός θέματος και πυροδοτούν τη δράση. Μάλιστα, αυτό το σύνολο διεργασιών είναι άμεσα συνυφασμένο και με την ηθική, αφού ο Dewey αντιλαμβάνεται την τέχνη ως ένα γνωστικό πεδίο, ικανό να μεταφέρει μηνύματα που θα προβληματίσουν τους δέκτες τους. Υπό ένα άλλο πρίσμα, ο Vygotsky (1971), υποστήριξε ότι η σπουδαιότερη συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης είναι τα συναισθήματα που βιώνουν οι μαθητές κατά τη δημιουργία και θέαση της τέχνης, τα οποία είναι αληθινά, και επομένως συμβάλλουν στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, η οποία τους επιτρέπει να βιώνουν καταστάσεις πέραν της δικής τους ζωής. Συνεχίζοντας, -βαθύτατα επηρεασμένος από τις θεωρίες του Jean Piaget-, ο Gardner (1990), ανέπτυξε μια θεωρία περί πολλαπλών τύπων νοημοσύνης, την οποία συσχέτισε με την καλλιτεχνική εκπαίδευση αποδεικνύοντας ότι τα εικαστικά, συμβάλλουν σημαντικά στην ανάπτυξη των εκπαιδευόμενων, καλλιεργώντας όλες τις μορφές νοημοσύνης (γλωσσική, λογικο-μαθηματική, χωρική, κιναισθητική, μουσική, ενδο-προσωπική, δια-προσωπική, νατουραλιστική). Η Greene (1995), τεκμηριώνει τη σημασία της καλλιτεχνικής αγωγής, αναδεικνύοντας τη λειτουργία της ως μέσο απελευθέρωσης της φαντασίας, που καθιστά το μαθητή ικανό να δει τον κόσμο μέσα από ποικίλες οπτικές. Αντίστοιχα, η Freedman (2000, σ.315), υποστήριξε ότι η διδασκαλία των τεχνών, όχι μόνο παρέχει στους μαθητές τη δυνατότητα να σκεφτούν και να δημιουργήσουν, αλλά ταυτόχρονα, τους προσφέρει αυτό το είδος της

καλλιτεχνικής ελευθερίας που διευρύνει το πνεύμα τους και καλλιεργεί ένα δημοκρατικό τρόπο σκέψης - εφόδιο υψίστης εκπαιδευτικής σημασίας σε μια περίοδο όπου οι δημοκρατικοί θεσμοί βιώνουν μια πρωτοφανή κρίση. Απ' την άλλη πλευρά, ο Efland (2002), εστιάζει στα έργα τέχνης που φιλοτεχνούνται σε πλαίσιο σχολικής αίθουσας ως αποτέλεσμα μιας διανοητικής μελέτης, των οποίων η αξία έγκειται στη δυνατότητα σύνδεσης του προσωπικού κόσμου του μαθητή με το κοινωνικό του περιβάλλον. Τέλος, ο Eisner (2002), υποστήριξε ότι η σπουδαιότητα της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, τεκμηριώνεται από την έμφαση που δίνει το εν λόγω γνωστικό αντικείμενο στην καλλιέργεια και ανάπτυξη της δημιουργικής και κριτικής σκέψης των μαθητών.

Συνεπώς, η σημασία της διδασκαλίας των καλλιτεχνικών έγκειται στον πολυδιάστατο ρόλο που διαδραματίζει στην αγωγή των εκπαιδευόμενων. Πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια του μαθήματος των καλλιτεχνικών, ο μαθητής έρχεται σε επαφή με την τέχνη και τους κυριότερους εκπροσώπους της, εμπλουτίζοντας έτσι την ύπαρξή του. Επίσης, ανακαλύπτει -μέσω αυτής- τον εαυτό του, διαμορφώνοντας μια άποψη γύρω από την αισθητική. Εκτός αυτού, το εικαστικό εγχείρημα αποτελεί ένα μέσο αυτοέκφρασης των μαθητών, βοηθώντας τους να επικοινωνήσουν τις αντιλήψεις τους, τα συναισθήματά τους και τις εμπειρίες τους. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης που αναδεικνύει τη σημασία της είναι η αυτοεκτίμηση που αναπτύσσουν οι μαθητές μέσα από αυτή, αλλά και η αυτοπεποίθησή που νιώθουν όσον αφορά τη δυνατότητα παρατήρησης, οργάνωσης και ερμηνείας του περιβάλλοντός τους. Κλείνοντας, ως εμπειρία που προάγει την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση, παροτρύνει τους μαθητές να συνενώσουν σκέψεις, συναισθήματα, αντιλήψεις, και κίνηση κατά τη δημιουργία του έργου τους, το οποίο αποτελεί προϊόν μιας διαδικασίας όμοιας με αυτής του παιχνιδιού. (Epstein & Τρίμη, 2005, σ. 25-28).

Τέλος, ο Βάος (2008), αντιλαμβανόμενος τη σημασία της ολόπλευρης ανάπτυξης όλων των πτυχών της προσωπικότητας των μαθητών (σωματική, συναισθηματική, κοινωνική, νοητική, γνωστική κ.λπ), υποστηρίζει ότι η συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, έγκειται στη διεξαγωγή μιας σειράς εικαστικών δραστηριοτήτων που προσφέρουν στους εκπαιδευόμενους εκείνες τις εμπειρίες, που δύνανται να συνδράμουν στην ολόπλευρη καλλιέργειά τους. Όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας, οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες γίνονται πεδίο ανάπτυξης ποικίλων ικανοτήτων και ανάπτυξης πληθώρας δεξιοτήτων αφού: «α) το παιδί επιδρά πάνω στα υλικά, συμμετέχοντας με όλες τις αισθήσεις του στην διαδικασία, β) η εμπλοκή στην καλλιτεχνική διεργασία καλλιεργεί τη δυνατότητα κατανόησης, επεξεργασίας και έκφρασης συναισθημάτων, διευκολύνοντας την αποσαφήνιση και την εξωτερίκευση, -με μη λεκτικό τρόπο-, εμπειριών οι οποίες ίσως έμεναν σε ασαφείς και απροσδιόριστες, γ) η επαφή με την τέχνη ενισχύει την αυτογνωσία και διευκολύνει τη συνάντηση με τους άλλους, συμβάλλοντας στην κοινωνική

ανάπτυξη του ατόμου, αφού το παιδί, -μέσα από την εικαστική του δράση- προσεγγίζει το περιβάλλον στο οποίο ζει, δ) η μετατροπή μιας ιδέας σε εικαστική μορφή αποτελεί διαδικασία που προϋποθέτει και ενισχύει μία σειρά από νοητικές επεξεργασίες και τέλος, ε) είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικές σχετικά με το ότι αντιλαμβάνεται και γνωρίζει ένα παιδί, διευρύνοντας την αντίληψη και τις γνώσεις του» (σ. 47-52). Έτσι, με βάση όλα τα παραπάνω αναδεικνύεται ο ρόλος της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης στην προετοιμασία του μαθητή για τη μετέπειτα ζωή του έξω από το σχολείο.

3.3 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Σήμερα, το σχολείο συναντά πολλά εμπόδια στην προσπάθειά του να φέρει τους μαθητές σε επαφή με τον κόσμο της τέχνης. Αυτό οφείλεται στη προσήλωση του εν λόγω θεσμού στη μετάδοση «χρήσιμων» -για την επαγγελματική ανέλιξη- γνώσεων, και στην έμφαση που δίνει στο τελικό «προϊόν» έναντι της μαθησιακής εμπειρίας. Η στάση αυτή εμποδίζει την ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών, αντιμετωπίζοντας ως υποδεέστερη την κοινωνική, συναισθηματική και νοητική τους διάπλαση, και οδηγώντας το σχολείο σε αποκοπή από την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα (Βάος, 2008). Ωστόσο, «η εικαστική παιδεία δεν μπορεί να εννοηθεί μονομερώς ως μία συσσώρευση θεωρητικών και πρακτικών πληροφοριακών γνώσεων, αλλά ως μία δραστηριότητα που ενεργοποιεί όλες τις ανθρώπινες δυνάμεις και δυνατότητες: τη δράση, το στοχασμό, το συναίσθημα, τη φαντασία, τη δημιουργικότητά, την επικοινωνία (Βάος, 2008, σ.22)». Συνεπώς, ο σπουδαιότερος εκ των ρόλων που καλείται να διαδραματίσει το σχολείο προκειμένου να ενισχύσει την καλλιτεχνική εκπαίδευση, είναι ο μετασχηματιστικός. Πιο συγκεκριμένα, καλείται να υιοθετήσει μια διαφορετική στάση αντιλαμβανόμενο την εκπαίδευση ως καλλιέργεια και ως μια διαδικασία ολόπλευρης προετοιμασίας του μαθητή για την ζωή.

Βέβαια, το σχολείο μπορεί να λειτουργήσει υποστηρικτικά για την καλλιτεχνική εκπαίδευση με ποικίλους άλλους τρόπους όπως: α) η παροχή ευκαιριών για συνεχή επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών των καλλιτεχνικών, β) η υποστήριξη κατά τη δημιουργία, προβολή και δημοσίευση των έργων τέχνης των μαθητών, γ) η εξασφάλιση των πόρων που απαιτούνται για την ορθότερη διεξαγωγή του μαθήματος, και τέλος, δ) η παρότρυνση των γονέων και της ευρύτερης κοινότητας να συμμετέχουν στις καλλιτεχνικές δραστηριότητες που διεξάγονται στη σχολική μονάδα (Carey et al. , 1995, σ.12).

Εκτός όμως από τις ευθύνες που έχει το σχολείο για μια πιο αποτελεσματική διεξαγωγή του μαθήματος των καλλιτεχνικών, καθοριστικός είναι και ο ρόλος του εκπαιδευτικού , ο οποίος,

αξιοποιώντας τις γνώσεις και τις δεξιότητές του, αναλαμβάνει τη σύνθετη αποστολή της γνωριμίας των μαθητών με τον κόσμο της τέχνης. Πρόκειται για μια φιγούρα που λειτουργεί διαμορφωτικά, επηρεάζοντας το πώς αισθάνεται ο εκπαιδευόμενος απέναντι στην τέχνη, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο την προσλαμβάνει.

Αν και η Charman (1993) ορίζει τον δάσκαλο των καλλιτεχνικών ως διαμεσολαβητή, στου οποίου τον ρόλο εμπίπτει η διδακτική της τέχνης, αλλά και η εκπαίδευση μέσω της τέχνης, επικρατεί μια σύγχυση όσον αφορά τις έννοιες που έχουν χρησιμοποιηθεί ανά καιρούς, προκειμένου να περιγράψουν την ιδιότητα του εν λόγω επαγγελματία. Η Ardouin (2000, σ.46-51), αναλύει λεπτομερώς τις διαφορές όρων όπως «καλλιτέχνης», «πολιτιστικός διαμεσολαβητής» και «εκπαιδευτικός της τέχνης», ανάλογα τη στάση που διαμορφώνει ο κάθε ένας εξ αυτών απέναντι στην τέχνη και το κοινό. Έτσι, ένας καλλιτέχνης μπορεί να εντάξει τους εκπαιδευόμενους στην εμπειρία του, αλλά δεν στοχεύει σε μια βαθιά σύνδεση με το κόσμο κάθε μαθητή. Αντίστοιχα, ο πολιτιστικός διαμεσολαβητής αντιλαμβάνεται ως αποστολή του τη μεταβίβαση ενός συνόλου γνώσεων που αφορούν τη πολιτισμική κληρονομιά σε ορισμένο χρονικό πλαίσιο και προς ένα συγκεκριμένο κοινό, το οποίο του είναι άγνωστο. Τέλος, ο εκπαιδευτικός της τέχνης έχει βαθύτατη και ουσιαστική σύνδεση με τους μαθητές του, και αντιλαμβάνομενος ως ηθική του ευθύνη την ένταξή τους στο πολιτισμικό πλαίσιο, την χρησιμοποιεί ως μέσο ανάπτυξης δεξιοτήτων που θα συμβάλλουν στην χειραφέτηση των εκπαιδευομένων.

Βέβαια, δεν είναι λίγες οι φορές που οι παραπάνω ρόλοι συνταιριάζονται. Πολλοί ερευνητές αντιλαμβάνονται ως πιο αποτελεσματικό ένα είδος επαγγελματία που είναι εξίσου αφοσιωμένος στη καλλιτεχνική δημιουργία και εκπαίδευση: τον «δάσκαλο-καλλιτέχνη». Μάλιστα, ο Thornton (2005, σ. 167-169) ασχολήθηκε με τη λεπτομερή καταγραφή των γνωρισμάτων του εν λόγω εκπαιδευτικού, δημιουργώντας μια εκτενή λίστα. Βάσει αυτής, οι δάσκαλοι-καλλιτέχνες ταυτίζονται έντονα τόσο με την τέχνη όσο και με τη διδασκαλία, έννοιες που αντιλαμβάνονται ως αλληλοεξαρτώμενες. Έτσι, αναπτύσσουν ένα είδος αυτο-προσδιορισμού που προκύπτει από την εναρμόνιση των δύο ρόλων τους, και είναι τόσο ισχυρός που καταπολεμά μέχρι και στερεότυπα όπως π.χ. η άποψη ότι ένας καλλιτέχνης οφείλει να ασχολείται αποκλειστικά με τη δημιουργία έργων τέχνης για να κριθεί άξιος αναγνώρισης. Αν και δε διαφέρουν στο τρόπο με τον οποίο οι “μεγάλοι” καλλιτεχνες συνήθιζαν να μεταλαμπαδεύουν τις γνώσεις και δεξιότητές τους στους μαθητές τους, οι εν λόγω εκπαιδευτικοί διαμορφώνουν παιδαγωγικά κίνητρα λόγω της έκθεσής τους στον κόσμο της τέχνης, ο οποίος τους ωθεί σε μια διαφορετική και πιο φιλοσοφική αντίληψη περί της αξίας της εκπαίδευσης. Διαπνεόμενοι από καλλιτεχνική αυτονομία και από μια ισχυρή ιστορική-πολιτισμική ταύτιση με την καλλιτεχνική πρακτική, επιδιώκουν τη διατήρηση της διπλής τους ταυτότητας συμμετέχοντας ενεργά στον κόσμο της τέχνης, μέσω της παραγωγής και έκθεσης

έργων τέχνης, και λαμβάνοντας υποστήριξη από τους συναδέλφους τους. Αν και εντοπίζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ της τέχνης που δημιουργείται εντός εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και έξω από αυτά, αντιλαμβάνονται το μάθημα των καλλιτεχνικών ως σημαντική πτυχή της γενικής εκπαίδευσης. Έτσι, επιχειρούν να εντάξουν τους μαθητές τον κόσμο της τέχνης, και να τους κάνουν να κατανοήσουν τις μεθόδους, τη φιλοσοφία, την ιστορία και τη γλώσσα του. Επίσης, επιδιώκουν να εργάζονται σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, αντιμετωπίζοντας τη δουλειά τους ως «τρόπο ζωής». Τέλος, θεωρώντας την καλλιτεχνική τους δράση εκτός σχολείου σημαντική πτυχή της διδασκαλίας τους, αναζητούν τις κατάλληλες διδακτικές στρατηγικές ώστε οι πεποιθήσεις, γνώσεις και δεξιότητές τους να μεταδίδονται αποτελεσματικά στους μαθητές.

Πράγματι, σύμφωνα με τη Charman (1993), η μεγαλύτερη δυσκολία για έναν εκπαιδευτικό, είναι η «η πρόκληση των διανοητικά σωστών καλλιτεχνικών εμπειριών» (σ. 9). Έτσι, προκειμένου οι εκπαιδευτικοί να συμβάλουν καθοριστικά στην καλλιτεχνική ανάπτυξη των μαθητών τους, επιβάλλεται να οργανώνουν τη διδακτική διαδικασία: «α) επιτρέποντας να γίνονται επιλογές με πρωτοβουλία των μαθητών, β) δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στη διαδικασία παρά στο τελικό αποτέλεσμα, γ) παροτρύνοντας τους εκπαιδευόμενους να ασχοληθούν με την εξερεύνηση, τη δημιουργία και το στοχασμό των καλλιτεχνικών εμπειριών τους, δ) καλλιεργώντας τη φαντασία που απορρέει από το παιδικό παιχνίδι, ε) συνδέοντάς τη μαθησιακή διαδικασία με τις προσωπικές εμπειρίες και τις γνώσεις των παιδιών, στ) μυώνοντας τους μαθητές σε ηλικιακά κατάλληλες καλλιτεχνικές εμπειρίες, και ζ) παρέχοντας συνδέσεις με την πραγματική ζωή» (Erstein & Τρίμη, 2005, σ. 89-91). Μάλιστα, επισημαίνεται ότι η εφαρμογή των παραπάνω στρατηγικών ενδέχεται να βοηθήσει στην ανάπτυξη ενός υγιούς κλίματος σε επίπεδο σχολικής τάξης, το οποίο θα επιτρέψει στους μαθητές να χαρούν τη δημιουργική διαδικασία και στους εκπαιδευτικούς να εξατομικεύσουν τη διδασκαλία τους, προσαρμόζοντάς την στις ιδιαίτερες ανάγκες και δεξιότητες κάθε παιδιού. Τέλος, η τοποθέτηση του μαθητή στο κέντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αλλά και η υιοθέτηση μιας καθοδηγητικής προσέγγισης της διδασκαλίας αποτελούν πρακτικές που συμβάλουν αποφασιστικά στην καλλιτεχνική ανάπτυξη των εκπαιδευόμενων.

Κλείνοντας, όπως επισημαίνει η Ardouin (2000), πρωταρχικό καθήκον του εκπαιδευτικού δεν είναι η καλλιέργεια δεξιοτήτων εικαστικής αναπαράστασης, αλλά η παρότρυνση του μαθητή να σκέφτεται με πολύπλοκο τρόπο και να εφαρμόζει διανοητικές διεργασίες κατά την καλλιτεχνική δημιουργία. Με αυτόν τον τρόπο, ενδέχεται να κατανοήσει ότι οι εικαστικές τέχνες εμπεριέχουν ένα είδος προβληματισμού, που συμβάλλει στη κατανόηση -από πλευρά τους- του περιβάλλοντός τους. Άλλωστε «Διδάσκω πλαστικές τέχνες στο σχολείο δεν σημαίνει προσκομίζω ορισμένες γνώσεις, οι οποίες υποτίθεται ότι είναι μη αναστρέψιμες, επειδή είναι καθολικές, αλλά προτείνω στους μαθητές να επανεξετάσουν αυτές τις γνώσεις, να τις οικειοποιηθούν. Μόνο από αυτή την

άποψη η διδασκαλία των πλαστικών τεχνών έχει παιδαγωγικό χαρακτήρα. Το θέμα δεν είναι λοιπόν να σκεφτούμε θέματα διασκεδαστικά, ώστε ο μαθητής να είναι ευχαριστημένος ή να φτιάχνει ωραία πράγματα, αλλά να του θέτουμε προβλήματα, έτσι ώστε να αντιλαμβάνεται τα έργα τέχνης όχι μόνο ως εικόνες, αλλά και ως χώρους στοχασμού» (Ardouin, 2000, σ.189-190).

3.4 Ελληνική πραγματικότητα: Το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών των καλλιτεχνικών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών των Εικαστικών εκπονήθηκαν και για τις δύο βαθμίδες εκπαίδευσης από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, με ιδιαίτερη έμφαση να δίνεται στο διαθεματικό τους χαρακτήρα, ώστε να επιτευχθεί η ενιαιοποίηση των γνώσεων που προέρχονται από τα ποικίλα γνωστικά αντικείμενα και η ουσιαστικοποίηση της μάθησης, μέσω μιας ολιστικής προσέγγισης που επικεντρώνεται στη βιωματική γνώση (Ματσαγγούρας, 2012, σ. 96). Σε αυτό το πλαίσιο, βασικός σκοπός της διδασκαλίας των καλλιτεχνικών στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο είναι «να γνωρίσει ο μαθητής τις Εικαστικές Τέχνες, να εμβαθύνει σ' αυτές και να τις απολαύσει μέσα από ισόρροπες δραστηριότητες έρευνας και δημιουργίας έργων, αλλά και μέσα από τη γνώση και την κατανόηση του φαινομένου της τέχνης, ώστε να καλλιεργηθεί ως δημιουργός και ως φιλότεχνος θεατής» (ΦΕΚ 303, τ. Β', 13-3-2003, σ. 3827). Προκειμένου μάλιστα να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός, η διδασκαλία οργανώνεται στους εξής άξονες: α) Υλικά-Μέσα-Τεχνικές, β) Μορφικά στοιχεία, γ) Θέμα-Περιεχόμενο-Νόημα, δ) Μορφές Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, ε) Ιστορία Τέχνης-Τεχνοτροπίες-Καλλιτέχνες και στ) Αισθητική-Κριτική-Ανάλυση έργου. Βέβαια, είναι αναγκαίο να διευκρινιστεί ότι η επιλογή ή και ο συνδυασμός των υπό διερεύνηση αξόνων περιεχομένου και στόχων, άπτεται του εκπαιδευτικού, με βασική προϋπόθεση την ισορροπία ως προς τις επιλογές.

Εστιάζοντας στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, για το μάθημα των καλλιτεχνικών αφιερώνονται δύο ώρες εβδομαδιαίως για την Α' και Β' τάξη, και μία ώρα για τις υπόλοιπες τέσσερις τάξεις. Στο πλαίσιο αυτής της βαθμίδας εκπαίδευσης, οι μαθητές επιδιώκεται: «α) να παρατηρούν, να ερευνούν, να πειραματίζονται και να αξιοποιούν τις δυνατότητές τους στο χειρισμό απλών υλικών και μέσω των δημιουργώντας εικαστικά έργα, β) να γνωρίζουν διάφορες τεχνικές και τρόπους, για να εκφράζονται με δημιουργικό τρόπο και να μεταβιβάζουν απόψεις, συναισθήματα και βιώματα, γ) να γνωρίζουν την ορολογία, τα σύμβολα, τα μορφικά στοιχεία και τις μορφές που χρησιμοποιούν οι εικαστικοί καλλιτέχνες και να εξοικειωθούν με αυτά., δ) να προσεγγίζουν, να κατανοούν και να απολαμβάνουν το φαινόμενο της Τέχνης και να έχουν θετική στάση και συμπεριφορά απέναντι

στα έργα τέχνης και ε) να γνωρίζουν τα ποικίλων μορφών εικαστικά έργα τέχνης, να τα κατανοήσουν, να τα αναλύσουν, να τα ερμηνεύσουν, να τα κρίνουν και να εκτιμήσουν την ελληνική και την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά» (ΦΕΚ 303, τ. Β', 13-3-2003, σ. 3830). Επίσης, προτείνεται μια σειρά διαθεματικών συνδέσεων με τα περισσότερα γνωστικά αντικείμενα (Γλώσσα, Λογοτεχνία, Μαθηματικά, Μελέτη Περιβάλλοντος, Μουσική, Ιστορία, Θρησκευτικά, Πληροφορική, Γεωγραφία, Φυσικά, Θεατρική Αγωγή), μέσω σχεδίων εργασίας.

Όσον αφορά τη διδακτική μεθοδολογία, το Δ.Ε.Π.Π.Σ υποστηρίζει ότι ο εκπαιδευτικός οφείλει να προωθεί μια βιωματική προσέγγιση της τέχνης, μετατρέποντας το μάθημα σε εμπειρία ζωής. Πιο συγκεκριμένα, ενδείκνυται να δημιουργεί χώρο για ενεργό συμμετοχή των μαθητών μέσα από πειραματισμούς, αυτοσχεδιασμούς και ένα σύνολο οικείων δραστηριοτήτων που θα λαμβάνουν υπόψη τη σταδιακή ωρίμανση των εκπαιδευόμενων, και θα είναι προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους. Οι εν λόγω δραστηριότητες προτείνεται να διεξάγονται τόσο σε επίπεδο σχολικής τάξης, όσο και με τη μορφή εργασιών για το σπίτι, βελτιώνοντας την ποιότητα της διδασκόμενης ύλης. Ταυτόχρονα, ο εκπαιδευτικός οφείλει να επικοινωνεί ουσιαστικά με τους μαθητές τους, υιοθετώντας -βάσει πλαισίου- άλλοτε μια ομαδική και άλλοτε μια εξατομικευμένη διδασκαλία. Επίσης, επιδιώκεται η αναγωγή της βιωμένης εμπειρίας σε γνώση, μέσω α) της σύνδεσης της καλλιτεχνικής δημιουργίας με το θεωρητικό υπόβαθρο των έργων τέχνης και β) της προσέγγισης του - υπό μελέτη- θέματος από πολλές οπτικές γωνίες (ιστορική, αισθητική, θεωρητική, πρακτική κ.λπ.). Τέλος, κομβικής σημασίας είναι οι επισκέψεις σε καλλιτεχνικούς χώρους, η διεξαγωγή εξωσχολικών δραστηριοτήτων και η διοργάνωση εκθέσεων.

Στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το μάθημα των καλλιτεχνικών διδάσκεται μία ώρα εβδομαδιαίως στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου, επιδιώκοντας να καλλιεργηθεί: «α) η δημιουργικότητα και η δράση του μαθητή, η παραγωγή καλλιτεχνικού έργου από μέρος του, και η συμμετοχή του στις εικαστικές τέχνες, β) η γνώση και η χρήση των υλικών, των μέσων, των εργαλείων και των πηγών σε ποικίλες εικαστικές μορφές, γ) η ευαίσθητη ανταπόκριση, η κατανόηση, η κριτική προσέγγιση και η ανάλυση του εικαστικού έργου αλλά και του φαινομένου της Τέχνης γενικότερα και δ) η κατανόηση της πολιτιστικής διάστασης και της συμβολής της τέχνης στην εξέλιξη της κοινωνίας διαχρονικά και συγχρονικά» (ΦΕΚ 303, τ. Β', 13-3-2003, σ. 3841). Ωστόσο, εκτός των επιμέρους σκοπών, στην εν λόγω βαθμίδα εκπαίδευσης, τίθενται και ορισμένοι, πιο σύνθετοι στόχοι οι οποίοι αφορούν α) τη παραγωγή ιδεών μέσω της οπτικής/απτικής εμπειρίας, της μνήμης και της φαντασίας, β) τη συνειδητοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρει ο πειραματισμός με διάφορα υλικά και τεχνικές, γ) την ανάπτυξη καλλιτεχνικών δεξιοτήτων μέσω της παρατήρησης και ανάλυσης του περιβάλλοντος, δ) τη σημασία των συχνών τροποποιήσεων σε ένα έργο, ειδικά όταν αυτές αποτελούν απόρροια

κριτικής - είτε προσωπικής είτε κάποιου άλλου, ε) την έμπνευση από έργα καλλιτεχνών και την εικαστική παραγωγή βάσει αυτών, στ) τη προσέγγιση έργων ποικίλων προελεύσεων αλλά και προερχόμενων από διαφορετικές χρονικές περιόδους, ζ) τη κατανόηση των πολλαπλών τρόπων απόδοσης μιας ιδέας από διαφορετικούς καλλιτέχνες, η) τη βελτίωση των επικοινωνιακών δεξιοτήτων είτε μέσω της δημιουργίας έργων τέχνης που μεταδίδουν κάποιο μήνυμα, είτε μέσω της συμμετοχής σε συζητήσεις αξιοποιώντας την αντίστοιχη ορολογία, θ) την ενημέρωση σχετικά με τα ποικίλα επαγγέλματα που σχετίζονται με τις τέχνες, και ι) τη συνειδητοποίηση των σχέσεων μεταξύ καλλιτεχνικών έργων και προϊόντων των άλλων επιστημών. Τέλος, όπως και στη πρωτοβάθμια εκπαίδευση, έτσι και στη δευτεροβάθμια, προτείνεται μια σειρά διαθεματικών συνδέσεων με τα περισσότερα γνωστικά αντικείμενα (Ιστορία, Μαθηματικά, Γεωγραφία, Θρησκευτικά, Ξένες γλώσσες, Μουσική, Οικιακή οικονομία, Αρχαία ελληνική Γραμματεία, Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία, Φυσική, Χημεία, Βιολογία, Σ.Ε.Π., Φυσική Αγωγή, Κοινωνική και πολιτική Αγωγή, Πληροφορική), μέσω σχεδίων εργασίας.

Όσον αφορά τη διδακτική μεθοδολογία, επισημαίνεται – από το Δ.Ε.Π.Π.Σ., η ανάγκη για έναν δραστήριο και δημιουργικό εκπαιδευτικό, ο οποίος πέρα από τη λεπτομερή οργάνωση του μαθήματος, θα πρέπει να προάγει τη διαθεματική προσέγγιση του αντικειμένου διδασκαλίας του, προτρέποντας τους μαθητές, να εμπνευστούν από το σύνολο των γνωστικών αντικειμένων και να τα χρησιμοποιήσουν ως αφορμή για τη δημιουργία έργων. Επίσης, λόγω του περιορισμένου χρόνου που παρέχεται για τη διεξαγωγή του μαθήματος των καλλιτεχνικών, ο εκπαιδευτικός οφείλει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός με τις επιλογές θεμάτων προς μελέτη, βασιζόμενος στα ενδιαφέροντα των μαθητών και στις προηγούμενες γνώσεις τους. Κομβικής σημασίας είναι να μη θυσιαστεί η επιστημονικότητα της μαθησιακής διαδικασίας στο βωμό μιας ελεύθερης προσέγγισης των τεχνών, αφού μια καλά προγραμματισμένη διδασκαλία ενδέχεται να αφήσει χώρο για ποικιλία δραστηριοτήτων όπως οι συζητήσεις, τα σχόλια και η κριτική των έργων που έχουν φιλοτεχνήσει οι μαθητές, αλλά και ο -από κοινού- σχεδιασμός των επόμενων μαθημάτων. Τέλος, μεγάλη σημασία έχει η ανατροφοδότηση της δουλειάς των μαθητών, αλλά και η αξιοποίηση των δημιουργημάτων τους.

Συμπερασματικά, αν και το πρόγραμμα σπουδών των εικαστικών έχει πλούσιο και ενδιαφέρον περιεχόμενο, το μάθημα των καλλιτεχνικών φαίνεται ότι ολοένα και υποβαθμίζεται. Πρόσφατα, αφαιρέθηκε εντελώς σαν μάθημα από το ωρολόγιο πρόγραμμα του λυκείου, ενώ σε επίπεδο δημοτικού και γυμνασίου αφιερώνεται σε αυτό μόλις μία ώρα εβδομαδιαίως. Συνεπώς, καθίσταται σαφές ότι στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα η τέχνη αντιμετωπίζεται ως “δεύτερης κατηγορίας” γνωστικό αντικείμενο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4º: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ: ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζεται μία σύντομη επισκόπηση των μελετών που έχουν ασχοληθεί με τη δυνατότητα διαμόρφωσης της ιδιότητας του πολίτη μέσω της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης. Αν και το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας υποστηρίζει ότι η εν λόγω διασύνδεση είναι εφικτή, αξίζει να σημειωθεί ότι ελάχιστες έρευνες εξέτασαν τη δυνατότητα καλλιέργειας του μαθητή ως πολίτη μέσα από το μάθημα των εικαστικών αυτό καθ' αυτό. Οι περισσότερες μελέτες αντιμετώπισαν την καλλιτεχνική διδασκαλία ως έννοια που εμπεριέχει όλο το φάσμα των τεχνών (εικαστικά, μουσική, θεατρική αγωγή). Άλλες πάλι, έδιναν έμφαση στην διδασκαλία των τεχνών ως ενός είδους αισθητικής εκπαίδευσης, που στη σύγχρονη εποχή θεωρείται μία μόνο πτυχή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης. Σε κάθε περίπτωση όμως, το σύνολο των ερευνών που παρατίθεται προσπαθεί να εξετάσει το κεντρικό ζήτημα σφαιρικά, εξετάζοντας ποικίλους παράγοντες όπως η καταλληλότητα του προγράμματος σπουδών των εικαστικών, ο ρόλος του εκπαιδευτικού και του σχολείου κλπ.

Η Garber (2010), υποστηρίζει ότι –στο πλαίσιο μιας αποικιοκρατικής πολιτικής των κυρίαρχων πολιτισμών που ενέχει τον κίνδυνο εξιδανίκευσης του «τοπικού» έναντι του «παγκόσμιου», - οι εκπαιδευτικοί των τεχνών οφείλουν, αφενός να ωθήσουν τους μαθητές στην εξερεύνηση της πολυπλοκότητας του σύγχρονου κόσμου, και αφετέρου, να τους παρέχουν τα κατάλληλα εφόδια ώστε να εμπλέκονται ενεργά σε αυτόν. Η συγγραφέας, αφού παρουσιάζει το μοντέλο της «συμμετοχικής δημοκρατίας» ως στόχο της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, βασίζεται στην αποικιοκρατική θεωρία προκειμένου να εξηγήσει τη συνθετότητα διαμόρφωσης των μαθητών ως ενεργών, τοπικών και συνάμα παγκόσμιων πολιτών. Ύστερα, διατυπώνει τέσσερις στόχους της διδασκαλίας των τεχνών, διαμορφωμένους με βάση τα διαπολιτισμικά, φεμινιστικά, μετα-αποικιακά και μεταμοντέρνα της ιδεώδη. Σύμφωνα λοιπόν με τη Garber, οι εκπαιδευτικοί των τεχνών οφείλουν να γνωρίζουν πώς να κάνουν τους μαθητές: α) να κατανοήσουν το πώς η κυρίαρχη κουλτούρα και ο καταναλωτισμός επηρεάζουν τις πεποιθήσεις και τις αξίες τους για τον κόσμο και την ταυτότητά τους, β) να γνωρίσουν και να εκτιμήσουν– μέσω ποικίλων καλλιτεχνικών εκφραστικών μέσων- πολιτισμούς που «υποεκπροσωπούνται», γ) να συνειδητοποιήσουν το πώς ο ρατσισμός εμπλέκεται στην κουλτούρα, και δ) να αντιδράσουν σε μορφές κουλτούρας που διαιώνίζουν αποικιοκρατικές συμπεριφορές, χρησιμοποιώντας την τέχνη

ως μέσο για κοινωνική δικαιοσύνη και μετασχηματισμό της κοινωνίας. Τέλος, η ερευνήτρια, επισημαίνει ότι οι τέσσερις παραπάνω στόχοι είναι επιτεύξιμοι, εφόσον η εκπαιδευτική διαδικασία βασίζεται σε πέντε θεμελιώδεις αρχές: 1) την ταυτότητα, 2) την κατανόηση του «άλλου», 3) την επίγνωση περί ταξικού, φυλετικού και έμφυλου ρατσισμού, 4) τη μετατροπή των μαθητών σε πολιτικά υποκείμενα, και 5) την παραβατική τέχνη σε συνδυασμό με το παιχνίδι. Κλείνοντας, η Garber υπογραμμίζει τη δύναμη της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης να διαμορφώσει ενημερωμένους, στοχαστικούς, ευαισθητοποιημένους, και ενεργά συμμετοχικούς πολίτες.

Η Dewhurst (2010), διδάσκοντας και παρατηρώντας τους μαθητές της να δημιουργούν έργα ακτιβιστικού περιεχομένου, κατέληξε σε τρεις κύριες διαστάσεις μιας παιδαγωγικής, η οποία ωθεί τους μαθητές να αντιλαμβάνονται την καλλιτεχνική πράξη ως μέσο διεκδίκησης της κοινωνικής δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τη συγγραφέα, στη πρώτη διάσταση, ο μαθητής καλείται να συνειδητοποιήσει, πώς συνδέεται η κοινωνική αδικία με τη δική του ζωή (connecting). Στη συνέχεια, αναρωτώμενος για τη φύση των ζητημάτων που επρόκειτο να πραγματευτεί, παροτρύνεται να μελετήσει σε βάθος όλες τις κοινωνικές, πολιτισμικές, πολιτικές και οικονομικές πτυχές (questioning). Τέλος, στη τρίτη διάσταση, ο μαθητής συνταιριάζει την αισθητική δημιουργία με την κοινοποίηση των ακτιβιστικών του θέσεων, αποβλέποντας στο μετασχηματισμό της κοινωνίας μέσω της εξάλειψης της αδικίας (translating). Ωστόσο, η Dewhurst δεν αρκείται στην απαρίθμηση των διαστάσεων της εν λόγω παιδαγωγικής, αλλά διατυπώνει και μια σειρά από στρατηγικές επιδιώκοντας την επιτυχή, πρακτική της εφαρμογή. Πιο συγκεκριμένα, η συγγραφέας διευκρινίζει ότι, προκειμένου να φιλοτεχνηθούν έργα τέχνης που στοχεύουν στη κοινωνική δικαιοσύνη, θα πρέπει: α) να υπάρχει αρμονική συνεργασία μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικού, ώστε η γνώση και η δράση να κατασκευάζονται από κοινού, β) να δίνεται χώρος στους εκπαιδευόμενους να αναπτύξουν τη δική τους προσωπική εικαστική γλώσσα, γ) να διεξάγονται δραστηριότητες που να επιτρέπουν στους μαθητές να συνδέουν τη ζωή τους με το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον, δ) να αξιοποιούνται οι ερωτήσεις σαν εργαλείο εμβάθυνσης σε σύνθετα θέματα, ε) να υπάρχει ισορροπία αισθητικών και ακτιβιστικών στόχων και τέλος, στ) να κοινοποιείται το παραγόμενο καλλιτεχνικό προϊόν προκειμένου να λειτουργήσει ως μέσο σχολιασμού, αμφισβήτησης ή και αφύπνισης. Συνεπώς, η καλλιτεχνική εκπαίδευση, αξιοποιώντας τα προαναφερθέντα εκπαιδευτικά εργαλεία, συμβάλλει στη διαμόρφωση ενεργών πολιτών, που μάχονται για κοινωνική δικαιοσύνη.

Η Campbell (2011), προτείνει την υιοθέτηση – από πλευράς της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης-, μιας ολιστικής διδακτικής προσέγγισης, η οποία θα επιδιώκει την ολόπλευρη καλλιέργεια του ατόμου, δίνοντας έμφαση τόσο στις αισθητηριακές, συναισθηματικές και γνωστικές πλευρές του μαθητεύμενου, όσο και στις κοινωνικές, ηθικές και πνευματικές πτυχές του χαρακτήρα του. Η

συγγραφέας, αναφερόμενη στις τρεις βασικές αρχές της ολιστικής εκπαίδευσης κατά τον Miller, επισημαίνει ότι εκτός της ισορροπίας (balance), της ένταξης (inclusion) και της σύνδεσης (connection), καθοριστικός είναι ο ρόλος της «πνευματικότητας» (spirituality), η οποία νοείται ως έννοια με αμιγώς κοινωνική, ηθική και πολιτική διάσταση, που δύναται να οδηγήσει τον μαθητή σε προσωπικό μετασχηματισμό. Όπως επισημαίνει η ερευνήτρια, η έμφαση που δίνουν οι καλλιτέχνες στην πνευματικότητα, η επίμονη διερεύνηση –από πλευράς τους- των ανθρωπίνων σχέσεων και η επιδίωξη της εις βάθος κατανόησης του εαυτού και του κόσμου τους, αποτελούν αποδεικτικά στοιχεία της συμβατότητας της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης με την ολιστική διδακτική προσέγγιση. Ωστόσο, η συγγραφέας, υπογραμμίζει την ανάγκη ανανέωσης του προγράμματος σπουδών των καλλιτεχνικών και την ανάγκη υιοθέτησης ενός μετασχηματιστικού μοντέλου διδασκαλίας. Επίσης, ο εκπαιδευτικός οφείλει να προάγει τον προβληματισμό μέσω στοχαστικών ερωτήσεων, επιδιώκοντας την κοινωνική και πνευματική ανάπτυξη των μαθητών, και την καλλιέργεια της αυτογνωσίας, και του αισθήματος κοινωνικής ευθύνης. Προβαίνοντας σε όλα τα παραπάνω, η καλλιτεχνική εκπαίδευση μπορεί να ακολουθήσει μια ολιστική προσέγγιση της διδασκαλίας, ενθαρρύνοντας την πνευματική αναζήτηση των μαθητών, διεγείροντας τη φαντασία τους και μετατρέποντάς τους σε στοχαστικούς πολίτες που επιδιώκουν την κοινωνική αλλαγή και την αρμονική, ειρηνική συνύπαρξη των λαών.

Ο Blandy (2011), υποστηρίζει ότι οι θεωρίες και πρακτικές της αειφορίας (sustainability), της συμμετοχικής κουλτούρας (participatory culture) και της επιτελεστικής δημοκρατίας (performing democracy), επηρεάζουν σημαντικά το καλλιτεχνικό πρόγραμμα σπουδών, εκκινώντας ένα κοινωνικοπολιτικό διάλογο. Όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας, παρά το γεγονός ότι η αειφορία ορίζεται βάσει περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων, το σημείο συνάντησης της εν λόγω έννοιας με την τέχνη, έγκειται στο κομβικό ρόλο που διαδραματίζει ο πολιτισμός στην ποιότητα ζωής, και στη σημασία που έχει αποδοθεί στο πολιτισμικό κεφάλαιο για την εξασφάλιση βιώσιμων κοινωνιών. Συνεπώς, η καλλιτεχνική εκπαίδευση οφείλει να δώσει έμφαση στην πολιτισμική κληρονομιά και τις παραδόσεις, ενώ οι εκπαιδευτικοί προτείνεται να επικεντρωθούν σε δράσεις που θα ενθαρρύνουν τους μαθητές να αγωνιστούν για ένα πιο βιώσιμο περιβάλλον. Όσον αφορά τη συμμετοχική κουλτούρα -η οποία συνδέει την καλλιτεχνική έκφραση με την πολιτική εμπλοκή-, δίνει έμφαση στην αξία της συνεισφοράς προκειμένου να επέλθει ένα είδος κοινωνικής σύνδεσης. Στόχος των εκπαιδευτικών της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης είναι να λειτουργήσουν ως «διευκολυντές» αυτής της συμμετοχικής κουλτούρας, εστιάζοντας στην εξωστρέφεια των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στα οποία δραστηριοποιούνται. Τέλος, επικαλούμενος τον Dewey, ο ερευνητής χαρακτηρίζει τη δημοκρατία και την πολιτική συμμετοχή ως «δημιουργικές δραστηριότητες», και τονίζει τη σημασία της εκπαίδευσης για την εξασφάλιση

της εμπλοκής των μαθητών σε αυτές. Όπως επισημαίνει ο Blandy, η προετοιμασία των μαθητών με σκοπό την ενεργό συμμετοχή τους στην κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα, απαιτεί να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η έννοια της ιδιότητας του πολίτη. Έτσι, η καλλιτεχνική εκπαίδευση οφείλει να ακολουθήσει πρακτικές που θα κάνουν τους μαθητές να βιώνουν τη δημοκρατία, θέτοντας ως πρωταρχικό στόχο την ουσιαστική τους εμπλοκή στο σύγχρονο κοινωνικοπολιτικό συγκείμενο.

Η Kemperl (2013), διερευνά τη πιθανότητα διασύνδεσης της σύγχρονης τέχνης με την κοινωνική και πολιτική αγωγή στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, με στόχο τη διαμόρφωση της ιδιότητας του πολίτη. Η συγγραφέας ισχυρίζεται ότι, παρά το δεσμευτικό χαρακτήρα του προγράμματος σπουδών της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, η διεπιστημονική φύση του αντικειμένου, σε συνδυασμό με τα κοινά στοιχεία του φαινομένου της τέχνης και της πολιτειότητας, ενδέχεται να επιτρέψουν έμμεσες διαθεματικές συνδέσεις. Όπως επισημαίνει, ο επικοινωνιακός χαρακτήρας της τέχνης, και η καλλιτεχνική δημιουργία ως μέσο του καλλιτέχνη να εκφράσει τη σχέση με τον εαυτό του, τους γύρω του και τον κόσμο στον οποίο ζει, προσεγγίζουν θέματα εθνικής ταυτότητας και πολυπολιτισμικότητας, τα οποία βρίσκονται στο επίκεντρο της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη. Ωστόσο, η Kemperl, θεωρεί καίριας σημασίας τη διδασκαλία της σύγχρονης τέχνης, για μια συνάντηση καλλιτεχνικής και πολιτικής εκπαίδευσης, υποστηρίζοντας ότι πρόκειται για ένα καλλιτεχνικό πεδίο που συνδέεται με το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, και συνεπώς αντανακλά δημιουργικά όλα τα ζητήματα που προκύπτουν από αυτό. Με βάση τις παραπάνω ιδέες περί διασύνδεσης των δύο γνωστικών πεδίων, η ερευνήτρια παραθέτει τρία παραδείγματα συμμετοχικών πρακτικών καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι το πρόγραμμα σπουδών της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης πρέπει να γίνει πιο ευέλικτο. Παρά το γεγονός ότι η σύγχρονη τέχνη δεν είναι εφικτό να ενταχθεί σε αυτό (λόγω της επακόλουθης αναπόφευκτης απώλειας του σύγχρονου χαρακτήρα της), το σχολείο οφείλει να είναι πιο εξωστρεφές, παρέχοντας στους μαθητές την ευκαιρία να δουν, να ερμηνεύσουν και να αξιολογήσουν το φαινόμενο της σύγχρονης τέχνης στους εκάστοτε χώρους έκφρασής της (γκαλερί, μουσεία, δημόσιους χώρους κλπ). Με αυτό τον τρόπο, θα επιτευχθούν αφενός οι στόχοι της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης και αφετέρου οι στόχοι της εκπαίδευσης της ενεργού πολιτειότητας.

Οι Enslin και Ramirez (2013), υποστηρίζουν ότι η καλλιτεχνική εκπαίδευση και η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά, που τους επιτρέπουν να αλληλοσυμπληρώνονται. Χρησιμοποιώντας το εννοιολογικό πλαίσιο της επικοινωνιακής δημοκρατίας όπως το εισήγαγε η Marion Young, οι ερευνητές προσπαθούν να δείξουν ότι η πραγμάτευση των εννοιών του χαιρετισμού (greeting), της ρητορικής (rhetoric), της αφήγησης

(storytelling) και της δωρεάς (gift-giving), μέσω της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, ενδέχεται να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως δημοκρατικών πολιτών. Πιο συγκεκριμένα, οι συγγραφείς διακρίνουν την αισθητική από τη καλλιτεχνική εκπαίδευση, απορρίπτοντας τον θεωρητικό χαρακτήρα της πρώτης και επενδύοντας στη δημιουργική και πρακτική φύση της δεύτερης, προκειμένου να υποστηρίξουν τα τρία στοιχεία του μοντέλου της επικοινωνιακής δημοκρατίας. Για τους Enslin και Ramirez, το πρώτο στοιχείο, ο χαιρετισμός, δύναται να υποστηριχθεί από όλες τις πτυχές της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, συνιστώντας ένα είδος εορτής προς τιμήν της γνωριμίας, της δοθείσης ευκαιρίας για επικοινωνία και συνδιαλλαγή, και της έκφρασης της διαφορετικότητας. Το δεύτερο στοιχείο, η ρητορική, -ως πρακτική στο πλαίσιο της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης και ιδίως του θεάτρου - καλλιεργεί δεξιότητες ενεργητικής ακρόασης, κριτικής σκέψης και εξοικειώνει τους μαθητές με λεκτικούς και μη λεκτικούς τύπους επικοινωνίας. Το τρίτο στοιχείο, η αφήγηση ιστοριών, χαρίζει πρόσφορο έδαφος για τον εντοπισμό -μέσω δημιουργικών δραστηριοτήτων - ομοιοτήτων και διαφορών ανάμεσα στους μαθητές ως προς τις πολιτισμικές τους εμπειρίες, αξίες και πεποιθήσεις. Τέλος, η έννοια του δώρου, συνδεδεμένη με την ηθική αμοιβαιότητα, και συγκρίσιμη - κατά τη Young- με την καλλιτεχνική δραστηριότητα, λόγω του γεγονότος ότι αποτελεί μη ανταλλάξιμο προϊόν, ικανό να “εκπαιδεύσει”, συμβάλλει στην αντίσταση απέναντι στις νεοφιλελεύθερες μορφές πολιτειότητας που προωθούν την εμπορευματοποίηση και τη λογική της ανταλλαγής, αποτελώντας κίνδυνο για τη δημοκρατία.

Ο Kuttner (2015), υποστηρίζει ότι η καλλιτεχνική εκπαίδευση δεν αρκείται στην καλλιέργεια δεξιοτήτων τεχνικής φύσεως, αλλά αποτελεί μια διαδικασία διαμόρφωσης «πολιτισμικών πολιτών» (cultural citizens). Αντιλαμβανόμενος την έννοια της ιδιότητας του πολίτη ως την ουσιαστική εμπλοκή του ατόμου στη διαμόρφωση της κοινωνίας, και ορίζοντας τον πολιτισμό ως μια διαδικασία συλλογικής παραγωγής νοήματος, προτείνει, ότι η σύγχρονη καλλιτεχνική εκπαίδευση οφείλει να αναπλαισιωθεί ως ένα είδος πολιτικής εκπαίδευσης, προσαρμόζοντας τις πρακτικές της αναλόγως. Μάλιστα, στηριζόμενος στη τυπολογία πολιτών που ανέπτυξαν οι Westheimer και Kahne στο τομέα της πολιτικής εκπαίδευσης, εκφράζει την άποψη ότι ανάλογα το είδος της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης που θα λάβει ένας μαθητής, θα διαμορφωθεί αντίστοιχα και ως πολιτισμικός πολίτης. Έτσι, ο «ενημερωμένος πολιτισμικός πολίτης» (informed cultural citizen), ενδέχεται να αναπτύξει δεξιότητες ερμηνείας και ανάγνωσης των έργων τέχνης, κατανοώντας την αξία τους και έχοντας την ικανότητα να τα απολαμβάνει «κριτικά». Αντίστοιχα, ο «συμμετοχικός πολιτισμικός πολίτης» (participatory cultural citizen), θα λαμβάνει ενεργά μέρος στην εικαστική παραγωγή, αντιμετωπίζοντάς την, αφενός ως τρόπο έκφρασης και αφετέρου ως σημείο εκκίνησης ενός διαπολιτισμικού διαλόγου. Τέλος, «ο προσανατολισμένος προς τη δικαιοσύνη πολιτισμικός πολίτης» (justice-oriented cultural citizen), θα αντιλαμβάνεται την τέχνη

ως μορφή αντίστασης, νιώθοντας την ανάγκη να τη χρησιμοποιήσει προκειμένου να διεκδικήσει την ευημερία της κοινότητάς του. Ωστόσο, ερευνώντας εκτενέστερα αυτή την τελευταία κατηγορία μέσω μιας εθνογραφικής μελέτης, ο Kuttner υποστηρίζει ότι ο «προσανατολισμένος προς τη δικαιοσύνη πολιτισμικός πολίτης»: α) αναλύει κριτικά τη «δύναμη» στον πολιτισμικό τομέα, β) υποστηρίζει τις πολιτισμικά περιθωριοποιημένες ομάδες, γ) νιώθει υπεύθυνος και ικανός να δημιουργεί τέχνη με σκοπό την δικαιοσύνη, και δ) είναι ταγμένος στην ιδέα της επίτευξης της κοινωνικής αλλαγής μέσω της συλλογικής δράσης. Συνεπώς, ο ερευνητής υπογραμμίζει την ανάγκη εμπλοκής της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης με την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα, υποστηρίζοντας τον κομβικό ρόλο που ενδέχεται να διαδραματίσει στην προώθηση της δημοκρατίας και του μετασχηματισμού της κοινωνίας.

Οι Silverman και Elliott (2016), διατυπώνουν την υπόθεση ότι σκοπός της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης είναι να ενδυναμώσει το σχολείο και τους μαθητές με τρόπο που να οδηγηθούν στην «αυτοεκπλήρωση» - την εξασφάλιση μιας καλής ζωής, η οποία θα είναι ουσιαστική τόσο για τους ίδιους όσο και για την κοινότητα στην οποία ανήκουν. Οι συγγραφείς κάνουν λόγο για μια «καλλιτεχνική ιδιότητα του πολίτη» (artistic citizenship), η οποία έγκειται στη συνειδητοποίηση ότι οι τέχνες έχουν τη δύναμη να κινητοποιήσουν τους ανθρώπους, δημιουργώντας δεσμούς και παρακινώντας τους να συμπεριφέρονται με τρόπο που να αποσκοπεί στην ευημερία της κοινότητας. Για να επιβεβαιώσουν αυτή τους την υπόθεση, οι ερευνητές εξετάζουν το πώς οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι αντιλαμβάνονταν τις έννοιες «ιδιότητα του πολίτη», «τέχνη», και «καλλιτεχνική εκπαίδευση». Στηριζόμενοι στις ιδέες του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, και έπειτα από μεμονωμένη εξέταση κάθε πτυχής της εκπαίδευσης των τεχνών (χορό, μουσική, θέατρο, εικαστικά), υποστηρίζουν ότι τρεις είναι οι βασικές θεματικές στις οποίες θα πρέπει να επικεντρωθεί η σύγχρονη καλλιτεχνική εκπαίδευση προκειμένου να προάγει την «καλλιτεχνική ιδιότητα του πολίτη». Αρχικά, οφείλει να παροτρύνει τους μαθητές να δημιουργήσουν με σκοπό να αλλάξει θετικά τόσο η δική τους ζωή, όσο και των άλλων. Έπειτα, οι εκπαιδευτικοί, καλούνται να βοηθήσουν τους μαθητές να αντιληφθούν τη καλλιτεχνική δημιουργία ως ηθική πρακτική που στοχεύει στην κοινωνική δικαιοσύνη. Τέλος, είναι αναγκαίο να καλλιεργείται στους μαθητές μια «ηθική ενδιαφέροντος» για τους εαυτούς τους αλλά και για την κοινότητα. Συνεπώς, μια τέτοιου είδους καλλιτεχνική εκπαίδευση, δεν αρκείται σε μια προετοιμασία των μαθητών που θα τους καταστήσει απλά ενεργούς στη δημιουργία και συμμετοχή στις τέχνες, αλλά επιδιώκει να τους εμφυσήσει την επιθυμία να δημιουργούν με σκοπό την κοινωνική, πολιτιστική, πολιτική –και κάθε είδους ευημερία.

Ο Schlemmer (2017), αναλύοντας ορισμένες καλλιτεχνικές πρακτικές κοινωνικού περιεχομένου, ισχυρίζεται ότι η τέχνη αποτελεί ένα είδος κοινωνικής δράσης, και επιδιώκει –μέσω

της έρευνάς του- να δημιουργήσει το πλαίσιο μιας «κοινωνικά εμπλεκόμενης καλλιτεχνικής εκπαίδευσης». Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, η εν λόγω παιδαγωγική, δίνοντας έμφαση στην ανάπτυξη κριτικής συνείδησης, δύναται να έχει μετασχηματιστικό χαρακτήρα διαμορφώνοντας ενεργούς, συμμετοχικούς πολίτες που θα μάχονται για την κοινωνική αλλαγή. Θέτοντας στο επίκεντρο της διδασκαλίας την επίγνωση του εαυτού, την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, την ενημέρωση γύρω από κοινωνικοπολιτικά ζητήματα και την πίστη ότι η αλλαγή είναι εφικτή, οι εκπαιδευτικοί των τεχνών, θέτουν προβληματισμούς και προάγουν τον καλλιτεχνικό ακτιβισμό. Επίσης, αναδεικνύουν τον κοινωνικό ρόλο που δύναται να διαδραματίσει ένας καλλιτέχνης, καταρρίπτοντας την άποψη ότι η παραγωγή έργων σχετίζεται αποκλειστικά με την αυτοέκφραση. Ωστόσο, στο πλαίσιο μιας κοινωνικά εμπλεκόμενης καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, ο δάσκαλος δε διδάσκει μόνο, αλλά συνάμα διδάσκεται από τους μαθητές, οι οποίοι γίνονται συνδημιουργοί του προγράμματος σπουδών. Πρόκειται για ένα είδος καλλιτεχνικής παιδαγωγικής που δεν διατυπώνει στόχους μόνο σε επίπεδο αισθητικής, αλλά εστιάζει περισσότερο στην ποιότητα της ζωής, ως απόρροια ανάπτυξης κοινωνικής υπευθυνότητας και ηθικών αξιών. Τέλος, ο ερευνητής προτείνει την αξιοποίηση των πόρων που μπορεί να προσφέρει η κοινότητα για την πιο αποτελεσματική διεξαγωγή των κοινωνικά εμπλεκόμενων καλλιτεχνικών πρακτικών, επικαλούμενος τη σχεσιακή αισθητική (Relational aesthetics), η οποία κρίνει τα καλλιτεχνικά προϊόντα με βάση τις σχέσεις που αντιπροσωπεύουν, δημιουργούν ή επιδιώκουν και όχι ως εκθεσιακά αντικείμενα. Έτσι, - μέσω μιας μεταμοντέρνας οπτικής-, γίνεται αντιληπτό ότι η κοινωνικά εμπλεκόμενη καλλιτεχνική εκπαίδευση προάγει εναλλακτικές πρακτικές διδασκαλίας, θέτοντας την κοινότητα στο επίκεντρο του μαθησιακού περιβάλλοντος και επιδιώκοντας την ανάπτυξη ενεργών μαθητών-πολιτών, προσανατολισμένων προς την κοινωνική αλλαγή.

Η Kalin (2017), αναρωτώμενη ποια είναι η χρησιμότητα της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, εξετάζει τις προτάσεις του Οργανισμού δεξιοτήτων 21ου αιώνα (Partnership for 21st Century Skills) για μια παιδαγωγική των τεχνών που θα προάγει την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη. Μελετώντας τον Χάρτη για τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών, η συγγραφέας επισημαίνει ότι το εν λόγω διδακτικό πεδίο έχει επιφορτιστεί με την ευθύνη δημιουργίας πολλών διαθεματικών συνδέσεων με ποικίλα θέματα ένα εκ των οποίων είναι και ο πολιτικός γραμματισμός. Σε αυτό το πλαίσιο προτείνονται δράσεις υπό τη μορφή κοινωνικής καλλιτεχνικής πρακτικής, ώστε οι μαθητές να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες, να εξοικειωθούν με την ομαδική εργασία, να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να δρουν με υπευθυνότητα. Ωστόσο, η Kalin, επισημαίνει τους περιορισμούς τέτοιων εγχειρημάτων, επισημαίνοντας ότι πολλές φορές, η εικαστική εκπαίδευση προωθεί τη συμμετοχή στα κοινά, αλλά ενέχει τον κίνδυνο διαίωξης του status quo. Αν και η συγγραφέας αναγνωρίζει τη δυνατότητα της καλλιτεχνικής κοινωνικής

πρακτικής να ωθήσει τις περιθωριοποιημένες ομάδες να συμμετέχουν στην πολιτισμική ζωή, απορρίπτει μια εκπαίδευση των τεχνών που προάγει τη παροχή δωρεάν καλλιτεχνικών υπηρεσιών (service aesthetics), υποστηρίζοντας ότι με αυτό τον τρόπο ο καλλιτέχνης διαχωρίζει τον εαυτό του από τον μέσο εργάτη, αδυνατώντας, έτσι, να διεκδικήσει τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Αντίθετα, η Kalin υπερασπίζεται ένα είδος καλλιτεχνικής εκπαίδευσης που θα λειτουργεί ως ανθρωπιστική οργάνωση χωρίς πολιτική αντζέντα και απαλλαγμένη από κάθε είδους ιδεολογία. Επηρεασμένη από τη σχεσιακή τέχνη, μια τέτοιου είδους πρακτική δεν προσεγγίζει τα μεγαλύτερα πολιτικά ζητήματα, αλλά δρα σε ελεγχόμενα περιβάλλοντα εστιάζοντας σε κάτι που είναι εφικτό. Με αυτόν τον τρόπο, το σχολείο μπορεί να χρησιμοποιήσει τη διδακτική των τεχνών ως μέσο ανάπτυξης δεξιοτήτων όπως η επίλυση προβλημάτων και η κοινωνική δράση, διαμορφώνοντας πολίτες που θα ενεργούν σύμφωνα με τις υπάρχουσες ανάγκες.

Η Morgan (2018), παρουσιάζει ένα παιδαγωγικό πλαίσιο για την καλλιτεχνική εκπαίδευση στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, που συμβάλλει στη διαμόρφωση της ιδιότητας του πολίτη. Υποστηρίζοντας ότι είναι αδύνατη η δόμηση ενός αντικειμενικού προγράμματος σπουδών των καλλιτεχνικών που να ανταποκρίνεται σε όλες τις περιπτώσεις, η ερευνήτρια, μέσω μιας ποιοτικής προσέγγισης βασισμένης στην παρατήρηση, τον προβληματισμό και τις διαφορές μεταξύ των εκάστοτε πολιτισμικών, πολιτικών και κοινωνικών συγκειμένων, κατασκευάζει έναν πρακτικό οδηγό διδασκαλίας, αποτελούμενο από τέσσερις βασικούς στόχους και έξι προτεινόμενους τομείς πρακτικής εφαρμογής. Σύμφωνα με αυτόν τον οδηγό, οι στόχοι της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης που προάγει την πολιτειότητα είναι: α) η κατανόηση συνύπαρξης πολλαπλών οπτικών και αληθειών, β) η καλλιέργεια δεξιοτήτων διαπραγμάτευσης και επίλυσης συγκρούσεων, γ) η θέαση και αντιμετώπιση της διαφορετικότητας με σεβασμό και δ) η ενδυνάμωση της καλλιτεχνικής γνώσης, των αντιλήψεων περί τέχνης και της αισθητικής επίγνωσης των διαφορετικών ανθρώπων. Όσον αφορά τα παραδείγματα που προτείνονται για πρακτική εφαρμογή στο περιβάλλον της τάξης, έχουν τη μορφή στρατηγικών που δίνουν έμφαση στην κριτική παρατήρηση, την ενεργητική ακρόαση, τον χώρο και το σώμα, τη σύνδεση της παραγόμενης τέχνης με την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα, την αξιοποίηση των αισθήσεων και την ανάδειξη υποεκπροσωπούμενων καλλιτεχνών και έργων τέχνης. Πρόκειται για ένα σύνολο πρακτικών, ικανών να αξιοποιηθούν σε όλες τις πτυχές της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης (χορός, θέατρο, μουσική, εικαστικά κλπ). Κλείνοντας, η Morgan υποστηρίζει ότι τρεις είναι οι τομείς που υποστηρίζουν το εν λόγω παιδαγωγικό πλαίσιο. Ο πρώτος, είναι η αντίληψη της αισθητικής αγωγής ως γνώσης, και συγκεκριμένα ένα είδος δημιουργικής γνώσης που περιλαμβάνει δράση, υποκειμενικότητα, και κατανόηση των πολλαπλών νοημάτων του περιβάλλοντος. Ο δεύτερος τομέας αφορά την αισθητική αγωγή σε σχέση την ενσυναίσθηση, από

την άποψη ότι χωρίς μια διαφοροποιημένη προσέγγιση – όπως αυτή των καλλιτεχνικών-, για την εξέταση των διαφορετικών οπτικών των πολιτισμικών ομάδων, θα είναι αδύνατη η θέαση του κόσμου μέσα από τα μάτια του «άλλου». Τέλος, ο τρίτος τομέας εστιάζει στη σύνδεση της αισθητικής αγωγής με την ιδιότητα του πολίτη, αναδεικνύοντας την ικανότητα της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης να προάγει το πρότυπο του «προσανατολισμένου προς τη δικαιοσύνη πολίτη», μέσω μιας κονστρουκτιβιστικής προσέγγισης.

Η Choo (2019), εστιάζει στο ρόλο και τα παιδαγωγικά εργαλεία που χρησιμοποιεί η αισθητική αγωγή προκειμένου να διαμορφώσει μια - κατά τη Maxine Greene- “κοσμοπολίτικη φαντασία” (cosmopolitan imagination), που θα συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως στοχαστικών, ευαισθητοποιημένων πολιτών με διάθεση να παλέψουν για πιο ειρηνικές και ανεκτικές κοινωνίες. Η συγγραφέας υποστηρίζει ότι η διδασκαλία των τεχνών διαδραματίζει κομβικό ρόλο στην ανάπτυξη της φαντασίας, που με τη σειρά της επιτρέπει στους μαθητές να αντιληφθούν τις πολλαπλές οπτικές του κόσμου, συμβάλλοντας - με αυτόν τον τρόπο-, στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης. Αυτό συμβαίνει, όχι μόνο μέσα από την επαφή με διαφορετικά έργα τέχνης, αλλά και με την αξιοποίηση των παιδαγωγικών της διακοπής (pedagogies of interruption), της σύνδεσης (bridge-building pedagogies) και του κριτικού κοσμοπολιτισμού (critical cosmopolitan pedagogies). Η πρώτη κατηγορία, στοχεύει στην απόρριψη των στερεοτυπικών, ήδη διαμορφωμένων ερμηνειών του “άλλου” και χρησιμοποιεί την αισθητική αγωγή ως μέσο γνωριμίας με τη διαφορετικότητα και ως τρόπο έξαψης της φαντασίας προκειμένου να την αντιληφθεί και να την αποδεχτεί. Η δεύτερη κατηγορία, χρησιμοποιεί την τέχνη, είτε παθητικά (μέσω της έκθεσης σε έργα τέχνης από άλλες κουλτούρες), είτε ενεργά (παρέχοντας ευκαιρίες συν-δημιουργίας έργων τέχνης από άτομα διαφορετικών πολιτισμών), προκειμένου να χτίσει γέφυρες επικοινωνίας. Τέλος, η τρίτη κατηγορία, παροτρύνει τους μαθητές να εμπλακούν ενεργά στην παγκόσμια πραγματικότητα, αναδεικνύοντας τον τρόπο δημιουργίας και διαιώνισης των ανισοτήτων, της αδικίας και της καταπίεσης, και προτρέποντας τη συμμετοχή σε ακτιβιστικές δράσεις με σκοπό τη κοινωνική δικαιοσύνη. Συμπερασματικά, η Choo υποστηρίζει ότι η δόμηση -μέσω της αισθητικής αγωγής- της “κοσμοπολίτικης φαντασίας” σε συνδυασμό με παιδαγωγικές που επιτρέπουν την ανάπτυξη του αισθήματος της αλληλεγγύης, ενδέχεται να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως «πολιτών τους κόσμου» (citizens of the world).

Η Desai (2020), υποστηρίζει ότι ο κλάδος της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης πλαισιώνεται από αποικιοκρατικές ιδέες, οι οποίες συνίστανται από τη νεωτερικότητα και διαιωνίζονται μέσω επιστημολογικών πλαισίων που διαμορφώνουν ένα πρόγραμμα σπουδών επικεντρωμένο στην τέχνη ως απλό μέσο αυτοέκφρασης και απόκτησης δεξιοτήτων τεχνικής φύσεως. Η συγγραφέας,

προτείνει την υιοθέτηση καλλιτεχνικών πρακτικών που θα συμβάλλουν στην κατάργηση αυτού του αποικιακού παιδαγωγικού καθεστώτος, εξερευνώντας τρεις οπτικές: την τέχνη ως εγγενώς προοδευτική δραστηριότητα, την αλληλοσυσχέτιση των κοινωνικών πρακτικών της ορατότητας και της αορατότητας, και τον καλλιτεχνικό ακτιβισμό ως μέσο οργάνωσης και ανάπτυξης της αλληλεγγύης. Κάθε μία από αυτές τις οπτικές, επικεντρώνεται στη διαμόρφωση του μαθητή ως ενεργού πολίτη, που αποσκοπεί στην κοινωνική αλλαγή. Αρχικά, όπως υποστηρίζει η ερευνήτρια, αν και ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας της τέχνης έχει ήδη υπογραμμιστεί από την αρχαιότητα, οι αποικιοκρατικές πολιτικές ενέχουν τον κίνδυνο κάμψης αυτής της ιδιαιτερότητας. Παρά το γεγονός ότι το σύγχρονο πρόγραμμα σπουδών των καλλιτεχνικών προσπαθεί να κατευθύνει τον μαθητή από την προσωπική προς την πολιτική έκφραση, χρησιμοποιώντας την τέχνη ως μέσο επίγνωσης των κοινωνικοπολιτικών προβλημάτων και ευαισθητοποίησης, αυτό δεν καθίσταται πάντα εφικτό. Πολλές φορές η επίγνωση έχει τη μορφή ηθικής μαρτυρίας, χωρίς να συνεπάγεται και την ανάλογη δράση που είναι εφικτό να οδηγήσει στην κοινωνική αλλαγή και που επιβάλλεται να προωθεί η σύγχρονη καλλιτεχνική εκπαίδευση. Ωστόσο, ακόμα και η παρατήρηση της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας μέσω της τέχνης ενέχει κινδύνους λόγω της αλληλοσυσχέτισης ορατότητας - αορατότητας. Πρόκειται για τη γενική πεποίθηση ότι η ανάγνωση των οπτικών εικόνων δεν είναι αντικειμενική, αλλά αποτελεί εκδήλωση του πως ένα άτομο έχει διδαχτεί να βλέπει με βάση το κοινωνικό του προφίλ. Αυτό που οφείλει να κάνει η καλλιτεχνική εκπαίδευση, είναι να υιοθετήσει ένα πρόγραμμα σπουδών που θα εκπαιδεύσει τους μαθητές να εντοπίζουν πως η αορατότητα ενσωματώνεται στην ορατότητα και το αντίστροφο. Τέλος, η συγγραφέας προτείνει την αξιοποίηση της συλλογικής παιδαγωγικής (collective pedagogy) στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια καλλιτεχνική εκπαίδευση, προκειμένου να προαχθεί η συνεργασία μεταξύ των μαθητών, και η ανάπτυξη αλληλεγγύης που θα διαμορφώσει τον μαθητή ως μέλος μιας καλλιτεχνικής ακτιβιστικής κοινότητας με ενεργό πολιτική δράση.

Οι Shields, Fendler & Henn (2020), ερευνούν τις δυνατότητες διαμόρφωσης ενός προγράμματος σπουδών των καλλιτεχνικών που να προάγει την πολιτική συμμετοχή των μαθητών. Οι ερευνητές αντιλαμβάνονται την έννοια «συμμετοχή» ως την ουσιαστική εμπλοκή του μαθητή στο κοινωνικοπολιτικό συγκείμενο και υποστηρίζουν ότι ένας από τους πρωταρχικούς στόχους των καλλιτεχνικών -σε επίπεδο πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης-, είναι η διαμόρφωση του μαθητή ως ενεργού πολίτη που αποσκοπεί στην κοινωνική αλλαγή. Εστιάζοντας σε εφήβους, και παροτρύνοντάς τους να λειτουργήσουν ως «καλλιτέχνες-ερευνητές», οι συγγραφείς αναζητούν το ρόλο που διαδραματίζει η δημιουργία έργων τέχνης στην ανάπτυξη πολιτικών δεξιοτήτων, ώστε να αξιοποιήσουν τα ευρήματά τους για την επικαιροποίηση του προγράμματος σπουδών των καλλιτεχνικών. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται λόγος για μια πολιτισμική

ιδιότητα του πολίτη, που δύναται να διαμορφωθεί μέσω της υιοθέτησης της «παιδαγωγικής δυνατοτήτων» (asset-based pedagogy) που επικεντρώνεται στην απόκτηση κριτικής συνείδησης (critical awareness), πολιτισμικής γνώσης (cultural knowledge), και στην ενσωμάτωση του μαθητή στο πολιτισμικό περιεχόμενο (cultural content integration). Έπειτα από την πρακτική εφαρμογή της προαναφερθείσας μεθοδολογίας, οι Shields, Fendler & Henn εντόπισαν τρεις τρόπους με τους οποίους οι έφηβοι λειτουργούν ως καλλιτέχνες-ερευνητές: α) μέσω του προβληματισμού όσον αφορά την επιλογή των υλικών, προκειμένου να ενισχύσουν την υπό διαπραγμάτευση έννοια (material reflection) , β) μέσω της ενσωματωμένης πρακτικής, αντιλαμβανόμενοι το έργο τους ως διαδικασία και όχι ως αποκλειστικά χειροπιαστό προϊόν (embodied practice), και γ) μέσω της ιστορικής συνάφειας, συνθέτοντας μια προσωπική διήγηση συνταιριάζοντας παρελθόν και παρόν (historical relevance). Κλείνοντας, οι συγγραφείς υπογραμμίζουν την αναγκαιότητα υιοθέτησης τέτοιων πολυμορφικών καλλιτεχνικών πρακτικών για να αναπτυχθεί η πολιτική συμμετοχή των νέων. Επίσης, υποστηρίζουν ότι τα βασικά στοιχεία της παιδαγωγικής δυνατοτήτων, θα πρέπει να αποτελούν θεμελιώδεις στόχους του προγράμματος σπουδών των καλλιτεχνικών, ώστε αυτό να προωθεί την πολιτισμική ιδιότητα του πολίτη, αναπτύσσοντας ενημερωμένους, συμμετοχικούς και προσανατολισμένους στην κοινωνική δικαιοσύνη πολίτες.

Η Savva (2021), επιχειρεί να δημιουργήσει ένα εννοιολογικό πλαίσιο που να καθορίζει το πώς η καλλιτεχνική εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση της ιδιότητας του πολίτη. Στο πρώτο μέρος της έρευνάς της, - εξετάζοντας την τέχνη σε σχέση με την αισθητική, τον πολιτισμό και την πολιτειότητα,- προσπαθεί να εντοπίσει ποιες μορφές τέχνης και με ποιους τρόπους ενδέχεται να λειτουργήσουν ενισχυτικά για τη διαμόρφωση της ιδιότητας του πολίτη. Υποστηρίζοντας ότι η τέχνη δεν είναι ποτέ ουδέτερη, συμπεραίνει ότι κάθε εικαστικό μέσο (παραδοσιακό/σύγχρονο, ρεαλιστικό/αφαιρετικό, κλπ) έχει την ικανότητα να σχολιάσει πτυχές της κοινωνικής πραγματικότητας. Συνεπώς, ο καλλιτέχνης-πολίτης παρουσιάζεται ως ζωτικό κομμάτι της κοινωνίας, που μέσω των πρακτικών του, συμβάλλει στη διασφάλιση της δημοκρατικής κουλτούρας. Ωστόσο, η Savva αναζητά και τις βασικές έννοιες που θα της επιτρέψουν να δημιουργήσει ένα εκπαιδευτικό μοντέλο, το οποίο θα συνδέει την τέχνη με τη πολιτειότητα. Αναδεικνύοντας ότι η Τέχνη που στοχεύει στην εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη βασίζεται στη δημιουργία διασυνδέσεων με τον εαυτό και τους γύρω μας, παρουσιάζει τρεις κεντρικές έννοιες σύμφωνα με τις οποίες θα πρέπει να δομούνται οι καλλιτεχνικές πρακτικές: α) ταυτότητα και κοινότητα, β) χώροι και μέρη, γ) δύναμη της εικόνας. Η συνειδητοποίηση του τρόπου κατασκευής των ταυτοτήτων, που δεν παραμένουν στατικές ούτε διαμορφώνονται γραμμικά, η αντίληψη του χώρου ως σημείου συνύπαρξης προσωπικών, πολιτιστικών, ιστορικών και

αισθητικών διαστάσεων, και η κατανόηση ότι το οπτικό περιβάλλον πρέπει να διαμορφώνεται από τους πολίτες αντί να τους διαμορφώνει, αποτελούν τους πυλώνες της μαθησιακής διαδικασίας που προτείνει η Savva, στοχεύοντας σε μια διδασκαλία των εικαστικών, ικανή να παρέχει τις απαραίτητες γνώσεις για το μετασχηματισμό της κοινωνίας.

ΜΕΡΟΣ Β': Η ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

5.1 Αναγκαιότητα – σπουδαιότητα της έρευνας

Δύο είναι τα βασικά, κοινά χαρακτηριστικά της πολιτειότητας με την τέχνη, η άμεση εξάρτησή τους από το εκάστοτε κοινωνικοπολιτικό συγκείμενο και ο διαμορφωτικός τους χαρακτήρας. Πράγματι, τόσο η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη, όσο και η καλλιτεχνική εκπαίδευση, δίνουν έμφαση -ως γνωστικά αντικείμενα-, στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών. Ωστόσο, στη σύγχρονη, παγκοσμιοποιημένη και συνεχώς μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα, στο πλαίσιο της οποίας η ενεργός πολιτειότητα κρίνεται πιο αναγκαία από ποτέ, το ελληνικό σχολείο εξακολουθεί να εστιάζει στην αγωγή του πολίτη υπό μια λιγότερο ευρεία έννοια με στενό πεδίο εφαρμογής. Επίσης, παραγκωνίζει τα μαθήματα τέχνης, μένοντας προσηλωμένο στη μετάδοση ενός συνόλου «χρήσιμων» -για την εισαγωγή στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα- γνώσεων. Ταυτόχρονα, παρά το γεγονός ότι η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη οφείλει να διαπερνά όλο το πρόγραμμα σπουδών, στην ουσία περιορίζεται στη διδασκαλία του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής. Συνεπώς, η προσέγγιση της πολιτειότητας στο πλαίσιο της διδασκαλίας των τεχνών αποτελεί δύσκολο εγχείρημα.

Αν και βιβλιογραφία επιβεβαιώνει ότι η καλλιτεχνική εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών, ελάχιστες μελέτες εξέτασαν τη δυνατότητα επίτευξης αυτού του στόχου μέσα από το μάθημα των εικαστικών αυτό καθ' αυτό, με τις να περισσότερες εξ αυτών να αντιμετωπίζουν την καλλιτεχνική διδασκαλία ως έννοια που εμπεριέχει όλο το φάσμα των τεχνών (εικαστικά, μουσική, θεατρική αγωγή). Επίσης, το ενδιαφέρον τους επικεντρώθηκε στην αναπλαισίωση των προγραμμάτων σπουδών των εικαστικών και στην αναζήτηση πρακτικών που λειτουργούν ενισχυτικά στην προσπάθεια της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης να προάγει την πολιτειότητα. Αν και υπάρχουν αναφορές για το ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν οι εκπαιδευτικοί σε αυτή τη διαδικασία, δεν έχουν ερευνηθεί επαρκώς οι αντιλήψεις, στάσεις και εμπειρίες τους για το εν λόγω εγχείρημα. Έτσι, η αναγκαιότητα της παρούσας έρευνας έγκειται στο να δώσει φωνή στους εκπαιδευτικούς των εικαστικών, ως υποκείμενα μιας μαθησιακής διαδικασίας που δεν αρκείται στη γνωριμία των μαθητών με την τέχνη, αλλά λειτουργεί με τρόπο διαμορφωτικό. Με λίγα λόγια, έχουν ένα ρόλο διαμεσολαβητικό, φέροντας την ηθική ευθύνη ένταξης των μαθητών στο πολιτισμικό πλαίσιο, μέσω της μετάδοσης των απαραίτητων γνώσεων, δεξιοτήτων, αξιών και στάσεων.

5.2 Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει και ο διττός σκοπός της παρούσας έρευνας, ο οποίος είναι αφενός να διερευνηθεί, μέσω της οπτικής των εκπαιδευτικών ειδικότητας ΠΕ08 (καλλιτεχνικών), η δυνατότητα διαμόρφωσης της ιδιότητας του πολίτη μέσα από το μάθημα των εικαστικών σε επίπεδο πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, και αφετέρου να μελετηθεί κατά πόσο το πρόγραμμα σπουδών των εικαστικών τους βοηθά ή αποτελεί τροχοπέδη. Μάλιστα, προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός, διατυπώθηκαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- E.E.1:** Επιτρέπει το Α.Π.Σ. και το Δ.Ε.Π.Π.Σ. Εικαστικών, στους εκπαιδευτικούς καλλιτεχνικών μαθημάτων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, να υιοθετήσουν ένα μοντέλο διδασκαλίας των εικαστικών που συμβάλλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;
- E.E.2:** Ποιες γνώσεις και δεξιότητες είναι αναγκαίο να κατέχουν οι εκπαιδευτικοί καλλιτεχνικών μαθημάτων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, προκειμένου να είναι σε θέση να καλλιεργήσουν την ιδιότητα του πολίτη μέσω του μαθήματός τους;
- E.E.3:** Ποιες μεθόδους και πρακτικές υιοθετούν οι εκπαιδευτικοί καλλιτεχνικών μαθημάτων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, προκειμένου να συμβάλουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών, μέσα από το μάθημα των εικαστικών;
- E.E.4:** Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί καλλιτεχνικών μαθημάτων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε μια προσπάθεια διασύνδεσης της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης με την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη;

5.3 Μεθοδολογία της έρευνας

Με βάση το σκοπό και τα ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώθηκαν, ως καταλληλότερη μέθοδος προσέγγισης του υπό διερεύνηση θέματος, θεωρήθηκε η ποιοτική. Αυτό οφείλεται σε ορισμένα εκ των πλεονεκτημάτων της εν λόγω μεθόδου, όπως η ικανότητα διεύθυνσης στις επιμέρους διαστάσεις ενός φαινομένου και η δυνατότητα λεπτομερούς κατανόησης των εμπειριών, αντιλήψεων και στάσεων των ερευνώμενων σε σχέση με αυτό. Εν ολίγοις, μέσω μιας ολιστικής, δυναμικής και πλαυσιοθετημένης προσέγγισης, και σε αντίθεση με τον απρόσωπο χαρακτήρα του θετικιστικού μοντέλου, η ποιοτική έρευνα έχει τη μορφή μιας ερμηνευτικής διαδικασίας, που αξιοποιεί ως εργαλείο τον αναστοχασμό. Έτσι, με την ενεργό εμπλοκή όχι μόνο των ερευνητικών υποκειμένων, αλλά επίσης του ερευνητή και των αναγνωστών της έρευνας,

αναδεικνύονται διαφορετικές οπτικές και ερμηνείες, οι οποίες υπογραμμίζουν και την πολυπλοκότητα του υπό μελέτη ζητήματος (Ισαρη & Πουρκός, 2015, σ.40-44).

Στην παρούσα έρευνα, προκειμένου να εξεταστεί η συμβολή του Α.Π.Σ. και Δ.Ε.Π.Π.Σ. Εικαστικών, στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών (Ε.Ε.1), αξιοποιήθηκε η μέθοδος της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου, ενώ προκειμένου να διερευνηθούν οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών των εικαστικών, αναφορικά με τις γνώσεις και δεξιότητες που πρέπει να έχουν ώστε να προάγουν την πολιτειότητα (Ε.Ε.2), τις μεθόδους και τις πρακτικές που λειτουργούν ενισχυτικά σε μια τέτοια προσπάθεια (Ε.Ε.3), και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν (Ε.Ε.4), επιλέχθηκε ως μεθοδολογικό εργαλείο η συνέντευξη. Η καταλληλότητά της έγκειται σε μια σειρά δυνατοτήτων που παρέχει στους ερευνητές, όπως π.χ. η εις βάθος διερεύνηση αντιλήψεων μέσω μιας ουσιαστικής και διαδραστικής επικοινωνίας με τους συμμετέχοντες, η θέαση του υπό μελέτη φαινομένου μέσα από τα μάτια τους και η κατανόηση της πολυπλοκότητας που διέπει την ανθρώπινη εμπειρία (Ισαρη & Πουρκός, 2015, σ.99). Πιο συγκεκριμένα, λόγω της ευελιξίας που παρέχουν, οι συνεντεύξεις ήταν ημι-δομημένες ως προς τη μορφή, επιτρέποντας την προσαρμογή και αναδιάταξη των ερωτημάτων όπου κρινόταν αναγκαίο.

5.4 Συμμετέχοντες στην έρευνα - Δειγματοληψία

Λαμβάνοντας υπόψη το πρώτο ερευνητικό ερώτημα της εργασίας, που εξετάζει το κατά πόσο το πρόγραμμα σπουδών των εικαστικών, επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς να καλλιεργήσουν τους μαθητές ως πολίτες μέσα από τη διδασκαλία τους, ορίστηκε ως υπό μελέτη υλικό το Α.Π.Σ. και το Δ.Ε.Π.Π.Σ. εικαστικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τα εν λόγω προγράμματα σπουδών εκπονήθηκαν το 2003 από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής και αριθμούν συνολικά 30 σελίδες. Οι κοινωνικές πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες της εποχής, στο πλαίσιο της οποίας συντάχθηκαν, χαρακτηρίζονταν από ρευστότητα, καθιστώντας αναγκαία τη σύνταξη ενός προγράμματος σπουδών που να προωθεί τις ανθρωπιστικές αξίες. Έτσι, βασική του επιδίωξη ήταν η ανάπτυξη - από πλευράς του μαθητή- μιας ισχυρής προσωπικότητας, με κριτική σκέψη, ενσυναίσθηση, υπευθυνότητα, διάθεση για συνεργασία και αυτενέργεια, και με μια όχι μόνο εθνική ταυτότητα, αλλά συγχρόνως ευρωπαϊκή, στο πλαίσιο μια πολυπολιτισμικής κοινωνίας (ΦΕΚ 303, τ. Β', 13-3-2003, σ. 3733-3743). Τέλος, όσον αφορά τα τυπικά χαρακτηριστικά, η δομή του Δ.Ε.Π.Π.Σ. περιλαμβάνει τους γενικούς σκοπούς διδασκαλίας των εικαστικών, τους άξονες γνωστικού περιεχομένου, τους γενικούς στόχους συμπεριλαμβανομένων των αξιών, στάσεων και δεξιοτήτων που καλλιεργούνται, και τις

θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης. Αντίστοιχα, το Α.Π.Σ. περιλαμβάνει τους ειδικούς σκοπούς και στόχους της διδασκαλίας των εικαστικών, τις θεματικές ενότητες, ενδεικτικές δραστηριότητες και μια σειρά διαθεματικών σχεδίων εργασίας, μια αναφορά στις ώρες διδασκαλίας αλλά και επισημάνσεις όσον αφορά τη διδακτική μεθοδολογία.

Εν συνεχεία, για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, υιοθετήθηκε η σκόπιμη-βολική δειγματοληψία (Creswell, 2016). Βασικό κριτήριο για την επιλογή της εν λόγω μεθόδου ήταν η εγγύτητα, καθώς θεωρήθηκε ότι η σχέση της ερευνήτριας με τους συμμετέχοντες θα διευκόλυne την ελεύθερη, αυθόρμητη και ειλικρινή τους έκφραση. Επίσης, επιδιώχθηκε να υπάρχει αντιπροσώπευση και εύρος ως προς τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, προκειμένου να ανιχνευθούν ενδεχόμενες διαφοροποιήσεις ανάλογα με το προφίλ τους. Πιο συγκεκριμένα, επιλέχθηκαν 10 εκπαιδευτικοί ειδικότητας ΠΕ08 (καλλιτεχνικών), από τους οποίους οι 2 ήταν άντρες και οι 8 γυναίκες. Οι μισοί από αυτούς εργάζονται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ οι άλλοι μισοί στη δευτεροβάθμια. Τα χρόνια προϋπηρεσίας τους κυμαίνονται μεταξύ 3-29 χρόνων. Επίσης, μόλις 3 εκ των συμμετεχόντων στην έρευνα είναι μόνιμοι, με τους υπόλοιπους 7 να απασχολούνται στον τομέα της εκπαίδευσης ως αναπληρωτές. Τέλος, η πλειοψηφία των σχολείων στα οποία υπηρετούν οι συμμετέχοντες κατά τη περίοδο διεξαγωγής της έρευνας βρίσκονται σε αστικές περιοχές, του Αγρινίου, της Αθήνας, της Καλαμάτας, των Γρεβενών, του Έβρου.

ΠΡΟΦΙΛ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ					
A/A	ΟΝΟΜΑ	ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΣΧΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΠΡΟΥΠΗΡΕΣΙΑ	ΣΧ. ΜΟΝΑΔΕΣ ΥΠΗΡΕΤΗΣΗΣ
1	Ορέστης	Πρωτοβάθμια	Αναπληρωτής	5	2, αστική & αγροτική
2	Νεφέλη	Πρωτοβάθμια	Αναπληρώτρια	6	2, αστική περιοχή
3	Δάφνη	Δευτεροβάθμια	Αναπληρώτρια	3	2, αστική περιοχή
4	Υβόννη	Δευτεροβάθμια	Μόνιμη	20	2, αστική & αγροτική
5	Αφροδίτη	Πρωτοβάθμια	Αναπληρώτρια	8	3, ημιαστική
6	Ζωή	Δευτεροβάθμια	Αναπληρώτρια	5	2, αστική & ημιαστική
7	Εριέττα	Πρωτοβάθμια	Αναπληρώτρια	8	2, αστική & ημιαστική
8	Ιάσοντας	Πρωτοβάθμια	Αναπληρωτής	5	3, ημιαστική & αγροτική
9	Λυδία	Δευτεροβάθμια	Μόνιμη	18	2, αστική
10	Σοφία	Δευτεροβάθμια	Μόνιμη	29	2, αστική

5.5 Διαδικασία και μέσα συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων

Η διαδικασία συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο-Απρίλιο του 2023. Αφού προσδιορίστηκαν τα είδη των ποιοτικών δεδομένων που ήταν απαραίτητο να συγκεντρωθούν προκειμένου να δοθούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν, επιλέχθηκαν τα κατάλληλα μεθοδολογικά εργαλεία για τη συλλογή τους (ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, διεξαγωγή συνεντεύξεων). Ωστόσο, για την λεπτομερέστερη και με μεγαλύτερη σαφήνεια περιγραφή των διαδικασιών συλλογής και ανάλυσης δεδομένων, κρίνεται αναγκαία η αναφορά σε κάθε μέθοδο χωριστά.

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου αποτελεί μέθοδο συστηματικής ανάλυσης υλικού μέσω συγκεκριμένων ερμηνευτικών κανόνων. Αν και ως μεθοδολογικό εργαλείο περιλαμβάνει τρία παραδείγματα προσέγγισης του κειμένου (συγκεφαλαίωση, εξήγηση, δόμηση), στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκε το παράδειγμα της δόμησης, αποσκοπώντας α) στην ανάδειξη ορισμένων πτυχών του υπό διερεύνηση υλικού, και β) στην αξιολόγησή του βάσει κριτηρίων (Μπονίδης, 2004, σ.99). Σε πρώτη φάση λοιπόν, καθορίστηκε ως υπό μελέτη υλικό το Α.Π.Σ. και Δ.Ε.Π.Π.Σ. των εικαστικών, εξετάστηκαν οι συνθήκες διαμόρφωσής του και προσδιορίστηκαν τα τυπικά του χαρακτηριστικά. Επόμενο στάδιο στη διαδικασία ανάλυσης περιεχομένου ήταν ο ορισμός των κατευθύνσεων ανάλυσης, με το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής να ορίζεται ως πομπός, τη σύγχρονη ελληνική κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα να ορίζεται ως το πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργούν τα εν λόγω προγράμματα σπουδών, και τον εκπαιδευτικό να ορίζεται ως δέκτης των μηνυμάτων του. Έπειτα, επιλέχθηκε ως μονάδα ανάλυσης -σύμφωνα με την οποία έγινε η αποδελτίωση-, το θέμα, το οποίο συνίσταται σε μία ή και περισσότερες λέξεις, προτάσεις και παραγράφους που σχετίζονται με το ερευνητικό ερώτημα. Τέλος, αφού συγκροτήθηκε ένα σύστημα κατηγοριών, το οποίο προέκυψε παραγωγικά από τη θεωρία, εξετάστηκε η λειτουργικότητά του σε μέρος του υλικού και αναθεωρήθηκε ως ένα βαθμό, δομώντας ένα επαγωγικό σύστημα κατηγοριών. Έτσι, οι κατηγορίες και υποκατηγορίες που προέκυψαν ήταν οι εξής:

ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ	
1. Γνώσεις	1.1 Ιστορία - Κοινωνία 1.2 Ιστορία και πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας 1.3 Στοιχεία άλλων πολιτισμών

<p>2. Δεξιότητες</p>	<p>2.1 Κριτική σκέψη - Ερευνητικές ικανότητες 2.2 Επικοινωνιακές δεξιότητες - Επιχειρηματολογία 2.3 Αυτενέργεια/ Πρωτοβουλία - Επίλυση προβλημάτων</p>
<p>3. Στάσεις / Αξίες</p>	<p>3.1 Δημιουργικότητα 3.2 Συμμετοχή - Συνεργατικότητα - Δράση 3.3 Σεβασμός και αποδοχή της διαφορετικότητας 3.4 «Ιδανικά»</p>

Στο σημείο αυτό, κρίνεται αναγκαίο να οριοθετηθούν συνοπτικά οι κατηγορίες και υποκατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν για την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου.

Στην κατηγορία «Γνώσεις», η οποία σχετίζεται με ένα σώμα πληροφοριών που είναι απαραίτητο να μεταδοθεί στους μαθητές προκειμένου να διαμορφωθούν ως πολίτες, περιλαμβάνονται οι εξής κατηγορίες: α) «Ιστορία - Κοινωνία», η οποία συγκεντρώνει καταγραφές σχετικές με την παγκόσμια ιστορία, αλλά και την κοινωνία, β) «Ιστορία και πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας», της οποίας τα στοιχεία αφορούν εθνικά θέματα ιστορικής και πολιτιστικής φύσεως και γ) «Στοιχεία άλλων πολιτισμών», στην οποία εντάσσονται αναφορές που σχετίζονται με άλλες κουλτούρες. Συνεχίζοντας, στην κατηγορία «Δεξιότητες», η οποία αφορά ένα σύνολο ικανοτήτων που πρέπει να καλλιεργηθεί από το μαθητή προκειμένου να μπορέσει να εμπλακεί ενεργά στην κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα, περιλαμβάνονται οι εξής κατηγορίες: α) «Κριτική σκέψη - Ερευνητικές ικανότητες», στην οποία εντάσσονται καταγραφές που αφορούν την ανάλυση, ερμηνεία και αξιολόγηση πηγών, και την διερευνητική διαδικασία, β) «Επικοινωνιακές δεξιότητες - Επιχειρηματολογία», όπου συγκεντρώνονται αναφορές σχετικά με την αλληλεπίδραση και διατύπωση αιτιολογημένων απόψεων, και γ) «Αυτενέργεια/ Πρωτοβουλία - Επίλυση προβλημάτων», της οποίας τα στοιχεία αφορούν τη λήψη αποφάσεων και τη διαχείριση δυσμενών καταστάσεων. Τέλος, στην κατηγορία «Στάσεις/Αξίες», περιλαμβάνονται οι εξής κατηγορίες: α) «Δημιουργικότητα», της οποίας οι αναφορές σχετίζονται με τη καινοτομία, μέσω της αξιοποίησης της κατασκευασμένης γνώσης, β) «Συμμετοχή - Συνεργατικότητα - Δράση», της οποίας οι καταγραφές αφορούν την ουσιαστική εμπλοκή σε διαδικασίες που έχουν ως αποτέλεσμα την ενεργό δράση σε γ) «Σεβασμός και αποδοχή της διαφορετικότητας», της οποίας οι αναφορές σχετίζονται με τη συνειδητοποίηση της αξίας και μοναδικότητας του “διαφορετικού” και τέλος δ) «Ιδανικά», της οποίας τα στοιχεία αφορούν ύψιστα, ηθικά και πνευματικά- αγαθά, όπως η ελευθερία, η δικαιοσύνη, η αγάπη κλπ.

Όσον αφορά τη διεξαγωγή ημι-δομημένων συνεντεύξεων, στο πλαίσιο της υιοθέτησης αυτής της μεθόδου, ήταν απαραίτητο να κατασκευαστεί ένας οδηγός συνέντευξης με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα που είχαν τεθεί. Ο οδηγός της συνέντευξης που κατασκευάστηκε για την παρούσα έρευνα αποτελούταν από τρεις ερευνητικούς άξονες. Το σύνολο των ερωτήσεων που εντάσσονταν σε αυτούς ήταν ανοικτού τύπου για να παροτρύνουν τους συμμετέχοντες να απαντήσουν ελεύθερα, βάσει των προσωπικών τους εμπειριών και πεποιθήσεων (Creswell, 2016). Επίσης, ήταν σύντομες και κατανοητές για να μην φέρνουν σε δύσκολη θέση τους συνεντευξιαζόμενους. Ωστόσο, πριν τη διατύπωση των ερωτημάτων γύρω από τους τρεις ερευνητικούς άξονες, βασική επιδίωξη ήταν η δημιουργία ενός καλού κλίματος μεταξύ συμμετεχόντων και ερευνήτριας. Αυτό επιτεύχθηκε μέσω μιας σειράς ερωτήσεων, οι οποίες είχαν ως στόχο την καταγραφή δημογραφικών στοιχείων και γενικότερα πληροφοριών για το προφίλ των συμμετεχόντων. Τα δεδομένα αυτά αποτέλεσαν ένα ερμηνευτικό πλαίσιο των απαντήσεών τους στα βασικά ερωτήματα της έρευνας. Έπειτα, με σκοπό την ομαλή μετάβαση στον πρώτο ερευνητικό άξονα, ζητήθηκε από τους εκπαιδευτικούς η άποψή τους για το αν τα εικαστικά μπορούν να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα, ενώ στη συνέχεια εξετάστηκαν οι αντιλήψεις τους σχετικά με τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τα προσόντα που πρέπει να έχει ένας εκπαιδευτικός των εικαστικών ώστε να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες. Τέλος, διερευνήθηκε η αυτοαντίληψή τους, όσον αφορά την κατοχή των απαραίτητων εφοδίων. Συνεχίζοντας, κατά την εισαγωγή στο δεύτερο άξονα, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν αρχικά να προσδιορίσουν τις γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες που επιδιώκουν να καλλιεργήσουν στους μαθητές τους, καθώς και τα θέματα που πραγματεύονται γενικά αλλά και ειδικά, στοχεύοντας στην πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών. Ακολούθως, διερευνήθηκαν οι μέθοδοι, μορφές, τεχνικές και μέσα διδασκαλίας που υιοθετούν για να προάγουν την πολιτειότητα, αλλά και μια σειρά καλών πρακτικών, δραστηριοτήτων και δράσεων. Κλείνοντας, οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν για τις σχέσεις που έχουν με τους μαθητές τους αλλά και για το είδος σχέσεων που επιδιώκουν να έχουν οι μαθητές μεταξύ τους. Όσον αφορά τον τρίτο, και τελευταίο άξονα, αφού δόθηκε έμφαση στο κλίμα του σχολείου και το βαθμό επίδρασής του στον τρόπο που οργανώνουν τη μαθησιακή διαδικασία οι εκπαιδευτικοί των εικαστικών, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαριθμήσουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών. Επίσης, ζητήθηκε η -από πλευράς τους- η διατύπωση μιας σειράς προτάσεων για βελτίωση, ενώ ταυτόχρονα διερευνήθηκαν οι διαφορές της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης που προάγει την πολιτειότητα, ανά βαθμίδα εκπαίδευσης. Κλείνοντας, για την ομαλή ολοκλήρωση της συνέντευξης, εντάχθηκε στον οδηγό μια τελευταία ερώτηση που

καλούσε τους συμμετέχοντες να εκφράσουν αν η εμπειρία τους ως εκπαιδευτικοί των εικαστικών στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο είναι θετική ή αρνητική (βλ. παράρτημα Β).

Αφού καθορίστηκε -λοιπόν-, η δομή του οδηγού συνέντευξης, διεξήχθη μια πιλοτική συνέντευξη προκειμένου να προσδιοριστούν πιθανά προβλήματα με το εν λόγω εργαλείο συλλογής των δεδομένων. Έτσι, έπειτα από ορισμένες αναδιατυπώσεις ερωτημάτων, οι οποίες κρίθηκαν αναγκαίες, ξεκίνησε η διαδικασία των διαζώσεων συνεντεύξεων. Πριν την έναρξη κάθε μίας εξ αυτών, η ερευνήτρια ενημέρωνε τους συνεντευξιζόμενους -προφορικά και γραπτά- για το σκοπό διεξαγωγής της έρευνας και τη συμβολή της συμμετοχής τους. Επίσης, επισήμαινε την αναγκαιότητα καταγραφής της συζήτησης και τους διαβεβαίωνε για την διατήρηση της ανωνυμίας τους. Όσον αφορά τη διαδικασία αυτή καθ'αυτή, δεν ξεπερνούσε τα 40 λεπτά, ώστε να αποφευχθεί η κούραση των συνεντευξιζόμενων, ενώ η ερευνήτρια διατηρούσε μια ουδέτερη στάση για να μη κατευθύνει με οποιονδήποτε τρόπο (χειρονομίες/εκφράσεις), τις απαντήσεις τους. Κλείνοντας, με το πέρας της διεξαγωγής των συνεντεύξεων, που διήρκησε μία εβδομάδα, άρχισε η διαδικασία καταγραφής και ανάλυσης των δεδομένων.

Όσον αφορά την καταγραφή των δεδομένων, αφού απομαγνητοφωνήθηκαν οι συνεντεύξεις, ακολούθησαν αρκετές αναγνώσεις με στόχο -σε πρώτη φάση- την εξοικείωση με το υλικό. Έπειτα, άρχισε η συστηματοποίησή τους σε κατηγορίες οι οποίες προέκυψαν παραγωγικά από το θεωρητικό πλαίσιο και επαγωγικά, από τα ερευνητικά δεδομένα (Τσιώλης, 2015). Έτσι, οι κατηγορίες και υποκατηγορίες που προέκυψαν, και στις οποίες βασίστηκε η ανάλυση των δεδομένων είναι οι εξής:

ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΑΝ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ	
1. Γνώσεις	5. Δράσεις
2. Δεξιότητες – Προσόντα 2.1 Ως εκπαιδευτικός 2.2 Ως άνθρωπος 2.3 Ως πολίτης	6. Δυσκολίες 6.1 Πρακτικής φύσεως 6.2 Ως προς το περιεχόμενο 6.3 Ως προς τη προσέγγιση 6.4 Ως προς τις στάσεις

<p>3. Θέματα</p>	<p>7. Αλλαγές - Προτάσεις</p> <p>7.1 Πρακτικής φύσεως</p> <p>7.2 Ως προς το περιεχόμενο</p> <p>7.3 Ως προς τη προσέγγιση</p> <p>7.4 Ως προς τις στάσεις</p>
<p>4. Μεθόδευση διδασκαλίας</p>	<p>8. Ενισχυτικοί παράγοντες</p>

Όπως και στην περίπτωση της ανάλυσης περιεχομένου, έτσι και εδώ, κρίνεται αναγκαίο να οριοθετηθούν συνοπτικά οι κατηγορίες και οι υποκατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις.

Στην κατηγορία «Γνώσεις», εντάσσονται όλες οι καταγραφές που αφορούν τις γνώσεις που πρέπει να έχει ένας εκπαιδευτικός των εικαστικών προκειμένου να διαμορφώσει -μέσω της διδασκαλίας του- τους μαθητές ως πολίτες. Αντίστοιχα, στην κατηγορία «Δεξιότητες-Προσόντα», εμπεριέχονται αναφορές που σχετίζονται με τις ικανότητες και τα χαρακτηριστικά του εν λόγω παιδαγωγού, ως εκπαιδευτικού, ως ανθρώπου και ως πολίτη. Η κατηγορία «Θέματα», περιλαμβάνει καταγραφές που αφορούν το περιεχόμενο μιας εικαστικής διδασκαλίας που προάγει την πολιτειότητα, ενώ στην κατηγορία «Μεθόδευση - οργάνωση διδασκαλίας», εντάσσονται στοιχεία αναφορικά με τις μορφές, τεχνικές και μέσα διδασκαλίας, αλλά και τις καλές πρακτικές και δραστηριότητες που συμβάλουν στην καλλιέργεια των μαθητών ως πολιτών. Επίσης, στην κατηγορία «Δράσεις», συγκεντρώνονται καταγραφές που αφορούν μια σειρά ενεργειών που διεξάγονται πέραν της διδασκαλίας, με σκοπό την πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών. Κλείνοντας, στην κατηγορία «Δυσκολίες», εμπεριέχονται καταγραφές που αφορούν τα εμπόδια που συναντούν οι εκπαιδευτικοί των εικαστικών, προσπαθώντας να καλλιεργήσουν τους μαθητές τους ως πολίτες. Μάλιστα, τα εμπόδια αυτά χωρίζονται σε τέσσερις υποκατηγορίες αφού άλλα είναι πρακτικής φύσεως, άλλα αφορούν το περιεχόμενο της διδασκαλίας, άλλα την προσέγγισή της και άλλα τις στάσεις των εμπλεκομένων. Οι ίδιες υποκατηγορίες αποτελούν μέρος και της γενικής κατηγορίας με τον τίτλο «Αλλαγές – Προτάσεις», η οποία συγκεντρώνει αναφορές που σχετίζονται με την αντιμετώπιση των παραπάνω εμποδίων. Τέλος, στην κατηγορία «Ενισχυτικοί παράγοντες», περιλαμβάνονται καταγραφές παραγόντων που ενδέχεται να λειτουργήσουν υποστηρικτικά σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών.

5.6 Περιορισμοί της έρευνας

Αν και η παρούσα έρευνα έδωσε ιδιαίτερη έμφαση σε θέματα εγκυρότητας και αξιοπιστίας σε όλα τα στάδια της διεξαγωγής της, εξακολουθούν να υπάρχουν κάποιοι σημαντικοί περιορισμοί. Αρχικά, αν και το μέγεθος του δείγματος ενδείκνυται για μια εις βάθος ποιοτική προσέγγιση του κεντρικού θέματος, δε μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού. Έτσι, καθίσταται αδύνατη η γενίκευση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας. Επίσης, επιλέγοντας ως εργαλείο συλλογής των δεδομένων τη συνέντευξη, η ερευνήτρια ερμήνευσε τις αντιλήψεις και εμπειρίες των συμμετεχόντων, με βάση ότι ειπώθηκε από πλευράς τους. Έτσι, η ορθότητα των αποτελεσμάτων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ειλικρίνεια των συνεντευξιαζόμενων. Επί προσθέτως, ένας ακόμη περιορισμός είναι η εστίαση της έρευνας μόνο σε εκπαιδευτικούς των εικαστικών, μη λαμβάνοντας υπόψη τα υπόλοιπα μέλη της σχολικής κοινότητας. Τέλος, υιοθετώντας μια ποιοτική προσέγγιση, η παρούσα έρευνα δεν είναι δυνατό να μη διέπεται από την υποκειμενικότητα της ερευνήτριας, των συμμετεχόντων αλλά και των αναγνωστών της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6°: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας. Στο πρώτο μέρος καταγράφονται τα πορίσματα της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών των εικαστικών. Πιο συγκεκριμένα, παρατίθενται οι αναφορές που εντοπίστηκαν και σχετίζονται με τις γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις, που συμβάλουν στη διαμόρφωση της ιδιότητας του πολίτη. Όσον αφορά το δεύτερο μέρος, παραθέτει τις απόψεις εκπαιδευτικών καλλιτεχνικών μαθημάτων αναφορικά με τις γνώσεις και δεξιότητες που πρέπει να έχουν ώστε να προάγουν την πολιτειότητα, τις μεθόδους και τις πρακτικές που λειτουργούν ενισχυτικά σε μια τέτοια προσπάθεια, και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Τα αποτελέσματα αυτά παρουσιάζονται αρχικά περιγραφικά, και ύστερα συγκεντρωτικά, σε πίνακα.

6.1 Η ιδιότητα του πολίτη στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών των καλλιτεχνικών

Γνώσεις

Κατά την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου του Α.Π.Σ. και Δ.Ε.Π.Π.Σ. των εικαστικών, εντοπίστηκαν αρκετές αναφορές που σχετίζονται με ένα σύνολο γνώσεων, η πρόσκτηση των οποίων δύναται να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών. Πιο συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν 62 αναφορές που σχετίζονται με μετάδοση γνώσεων γύρω από την ιστορία και την κοινωνία, 35 καταγραφές που αφορούν γνώσεις που σχετίζονται με την ελληνική πολιτιστική κληρονομιά και 22 στοιχεία που σχετίζονται με γνώσεις γύρω από άλλους πολιτισμούς.

Όσον αφορά τη μετάδοση *γνώσεων γύρω από την ιστορία και την κοινωνία*, επιτυγχάνεται κυρίως μέσα από την ιστορία της τέχνης. Πιο συγκεκριμένα, η επαφή με διάσημα έργα ζωγραφικής, γλυπτικής και αρχιτεκτονικής, η γνωριμία με κορυφαίους καλλιτέχνες, και η εξοικείωση με χαρακτηριστικές τεχνολογίες, συμβάλλουν όχι μόνο στη κατανόηση του φαινομένου της τέχνης, αλλά και των κοινωνικών παραμέτρων της. Πιο συγκεκριμένα, το Α.Π.Σ. προτείνει εμβάθυνση στην ιστορική γνώση, μέσω της αντιστοίχισης των έργων τέχνης με σημαντικά ιστορικά γεγονότα, και ανάδειξης των κοινωνικών, πολιτικών και θρησκευτικών επιδράσεων που έχουν δεχτεί. Τα υπό πραγμάτευση θέματα προέρχονται από ποικίλες ιστορικές περιόδους, από την προϊστορική έως και τη σύγχρονη τέχνη, αναδεικνύοντας -με αυτό τον τρόπο- τη συνέχεια των εικαστικών τεχνών. Πρόκειται για ένα σύνολο γνώσεων που χαρακτηρίζεται ως αναγκαίο, προκειμένου να γίνει κατανοητός ο ρόλος που διαδραματίζει η τέχνη στην εξέλιξη της

κοινωνίας. Επίσης, από το Α.Π.Σ. επιδιώκεται τα έργα τέχνης που έχουν αναλυθεί ιστορικά και είναι πλέον γνώριμα, να λειτουργήσουν ως ένα σώμα γνώσεων που θα συμβάλει στην αναγνώριση και τον προσδιορισμό -ως προς την περίοδο φιλοτέχνησης- άγνωστων έργων με παρόμοια χαρακτηριστικά. Τέλος, οι συγκρίσεις μεταξύ των έργων τέχνης, και η δημιουργία σύγχρονων έργων με ενσωμάτωση χαρακτηριστικών ιστορικών στοιχείων είναι πρακτικές που συμβάλουν στην ουσιαστική γνώση. Κλείνοντας, το Α.Π.Σ. προτείνει πληθώρα διαθεματικών σχεδίων εργασίας, ωθώντας τους μαθητές να εντρυφήσουν σε ιστορικά και κοινωνικά θέματα, παροτρύνοντάς τους να προσεγγίσουν τη γνώση με διαδραστικό τρόπο. Επίσης, μέσω της διαθεματικότητας καθίσταται εφικτή η σύνδεση της διδασκαλίας με τη ζωή εκτός σχολείου, με την τοπική ιστορία και κοινωνία, και με τα προβλήματα που αυτή αντιμετωπίζει.

Σχετικά με τη μετάδοση ενός σώματος *ιστορικών γνώσεων που αφορούν την Ελλάδα*, το Α.Π.Σ. επιδιώκει - μέσα από τη θέαση, ερμηνεία και ανάλυση ελληνικών έργων τέχνης, την ουσιαστική γνωριμία με την *εγχώρια πολιτιστική κληρονομιά*. Γι' αυτό το λόγο προτείνει την ενασχόληση με διάφορα είδη ελληνικής και τοπικής παραδοσιακής τέχνης μέσω ποικίλων προσεγγίσεων, όπως η σύνδεση των γνώσεων με ευχάριστες δραστηριότητες (π.χ. παιχνίδια). Προκειμένου να διερευνηθεί επαρκώς το ελληνικό στοιχείο στην πορεία της ιστορίας, επιδιώκεται αρχικά, η μελέτη της αρχαίας ελληνικής τέχνης, με έμφαση στην κυκλαδική, μινωική, μυκηναϊκή, κλασική και ελληνιστική περίοδο, έπειτα της βυζαντινής, και τέλος του 18ου -19ου και 20ου αιώνα. Επίσης, προσφέρονται πολλές διαθεματικές συνδέσεις με α) την ιστορία, δίνοντας έμφαση στην επανάσταση του '21 και την κατοχή, β) τα θρησκευτικά, εστιάζοντας στην χριστιανική ορθόδοξη θρησκεία και γ) με τη λογοτεχνία, αναδεικνύοντας τους έλληνες συγγραφείς. Επίσης, οι διαθεματικές συνθετικές εργασίες που προτείνονται εστιάζουν σε θέματα λαϊκής τέχνης, τοπικής ιστορίας, θρησκευτικών παραδόσεων και εγχώριων καλλιτεχνών από όλο το φάσμα των τεχνών. Τέλος, το σύνολο της παρεχόμενης γνώσης γίνεται κτήμα του μαθητή μέσω διαδραστικών δραστηριοτήτων όπως η σύνδεση της καλλιτεχνικής δημιουργίας με τις σχολικές γιορτές και επετείους.

Τέλος, οι γνώσεις γύρω από τα *στοιχεία άλλων πολιτισμών*, αφορούν τη θέση που έχει το φαινόμενο της τέχνης σε διάφορους πολιτισμούς, τη συνεισφορά κάθε κουλτούρας στην καλλιτεχνική πραγματικότητα, τα χαρακτηριστικά τεχνοτροπιών ποικίλων πολιτισμών που τους ξεχωρίζουν και τους κάνουν μοναδικούς, αλλά και τις διαφορές ως προς τις ιδέες, τις αξίες και τις απόψεις που εκφράζουν τα έργα τέχνης ανάλογα τον πολιτισμό, στο πλαίσιο του οποίου δημιουργούνται. Προκειμένου να μεταδοθούν οι παραπάνω γνώσεις αξιοποιούνται τα θέματα ιστορίας της τέχνης και τα διαθεματικά σχέδια εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, το Α.Π.Σ. δίνει έμφαση σε αρχαίους πολιτισμούς όπως η Αίγυπτος και η Μεσοποταμία, φτάνοντας στην ιταλική

αναγέννηση και τη σύγχρονη τέχνη των ευρωπαϊκών και εξωευρωπαϊκών πολιτισμών. Στο πλαίσιο αυτής της αναδρομής, επιδιώκεται η εξοικείωση με πολλά έργα τέχνης, τεχνοτροπίες και γνωστούς καλλιτέχνες όπως ο Πικάσο, ο Μαγκρίτ, ο Μονέ, ο Καντίνσκυ. Σε αυτό το σημείο επιδιώκεται η αξιοποίηση της γνώσης ώστε να εντοπιστούν θρησκευτικά, κοινωνικά, πολιτικά και διαπολιτισμικά στοιχεία σε ένα έργο τέχνης. Επίσης, επιδιώκεται, οι διαφοροποιήσεις αυτές να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για τη δημιουργία έργων. Τέλος όσον αφορά τις διαθεματικές συνδέσεις, ο συνδυασμός τέχνης και γεωγραφίας συμβάλλει στη μελέτη των πολιτιστικών χαρακτηριστικών των ηπείρων, ενώ η διαθεματικότητα με τα θρησκευτικά δίνει την ευκαιρία να μελετηθεί η ιερή τέχνη άλλων λαών. Αντίστοιχα, προτεινόμενα διαθεματικά σχέδια εργασίας όπως η μελέτη των διαφορετικών διατροφικών συνηθειών ποικίλων πολιτισμών, συμβάλλουν στη γνωριμία με διαφορετικές κουλτούρες και τη συνειδητοποίηση των κοινωνικών και πολιτικών τους επιδράσεων που υφίσταται ο κάθε πολιτισμός.

Ανακεφαλαιώνοντας, φαίνεται πως βασική επιδίωξη του Α.Π.Σ. των εικαστικών, είναι η μετάδοση ενός συνόλου γνώσεων που αφορούν το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, όπως αυτό αντικατοπτρίζεται μέσα από τα έργα τέχνης. Πρόκειται για κομβικής σημασίας πληροφορίες, αφού αναδεικνύουν την αλληλεξάρτηση της τέχνης με την ανθρώπινη εμπειρία. Επίσης, το Α.Π.Σ. επιχειρεί τη μεταλαμπάδευση γνώσεων που αφορούν ποικίλες πτυχές της εθνικής ιστορίας και της εγχώριας πολιτιστικής κληρονομιάς, σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης της ελληνικής ταυτότητας. Ταυτόχρονα, δίνει την ευκαιρία να μελετηθούν θέματα πολλών περιοχών της Ελλάδας, αναδεικνύοντας και την εσωτερική της ποικιλομορφία. Τέλος επιδιώκεται η γνωριμία με άλλους πολιτισμούς, με απώτερο σκοπό την αναγνώριση και αποδοχή της κουλτούρας τους.

Δεξιότητες

Κατά την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου του Α.Π.Σ. και Δ.Ε.Π.Π.Σ. των εικαστικών, εντοπίστηκε -επίσης- πληθώρα καταγραφών που αφορούν την καλλιέργεια μιας σειράς δεξιοτήτων, άμεσα συνυφασμένων με την πολιτειότητα. Πιο συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν 114 αναφορές που σχετίζονται με την καλλιέργεια κριτικής σκέψης και ερευνητικών ικανοτήτων, 72 καταγραφές που αφορούν την ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων και επιχειρηματολογίας και 30 στοιχεία που σχετίζονται με την αυτενέργεια, την ανάληψη πρωτοβουλιών και την επίλυση προβλημάτων.

Όσον αφορά την καλλιέργεια της **κριτικής σκέψης**, επιδιώκεται -κυρίως- μέσω της ενδεδειγμένης ερμηνείας και ανάλυσης των έργων τέχνης. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται οι μαθητές

να αξιολογούν τα έργα τέχνης και τον τρόπο παρουσίασής τους, προβαίνοντας σε συγκρίσεις μεταξύ αυτών. Ειδικότερα, το πρόγραμμα σπουδών προβλέπει οι μαθητές να είναι σε θέση να αναδείξουν τις ομοιότητες και διαφορές των έργων τέχνης, να εντοπίζουν τα δυνατά και αδύναμα στοιχεία τους, και να συνειδητοποιούν ότι έχουν υποστεί ένα σύνολο κοινωνικών, πολιτικών και ιστορικών επιδράσεων. Επίσης, όντας εξοικειωμένοι με τις παραπάνω διαδικασίες, οι μαθητές καλούνται να σκεφτούν κριτικά γύρω από τα έργα τέχνης, ενσωματώνοντας στοιχεία από αυτά σε προσωπικά τους έργα και διεξάγοντας μια σειρά σύνθετων καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων, όπως η μεταφορά ενός θέματος κάποιου κλασικού, αριστουργηματικού έργου τέχνης στη σύγχρονη εποχή. Ωστόσο, η προσπάθεια καλλιέργειας της κριτικής σκέψης δεν περιορίζεται σε θέματα ιστορίας της τέχνης. Επιδιώκεται επίσης η ικανότητα συνδυασμού εικόνας και λόγου, κριτικής παρατήρησης του περιβάλλοντος, απόδοσης τίτλων σε καλλιτεχνικά προϊόντα, σχολιασμού γεγονότων της επικαιρότητας μέσω προσωπικών έργων, και φιλοτέχνησης σατιρικών σκίτσων καταστάσεων. Παράλληλα, στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης συμβάλλουν και τα διαθεματικά σχέδια εργασίας που προτείνονται από το Α.Π.Σ., τα οποία εξοικειώνουν τους μαθητές και με την ερευνητική διαδικασία. Πράγματι, project, τα οποία ξεκινούν με τη διαμόρφωση ενός σχεδίου εργασίας, προχωρούν σε κατανομή εργασιών, ενθαρρύνουν την αναζήτηση, συλλογή και αξιοποίηση πληροφοριών, και περιλαμβάνουν δραστηριότητες όπως η διεξαγωγή συνεντεύξεων, η συγγραφή κειμένων και οι παρουσιάσεις, συμβάλλουν στην ανάπτυξη **ερευνητικών ικανοτήτων** από πλευράς των μαθητών. Τέτοιου είδους δεξιότητες καλλιεργούνται επίσης μέσα από την αναζήτηση και τον πειραματισμό με ποικίλα υλικά και τεχνικές, από την αξιοποίηση πηγών όπως π.χ. τα βιβλία για άντληση ιδεών και εντοπισμό ερεθισμάτων, αλλά και από την μεθόδευση - οργάνωση της εικαστικής διαδικασίας μέσω της χρήσης προσχεδίων και της υιοθέτησης των γραπτών σημειώσεων ως ενός συστήματος καταγραφής σκέψεων, παρατηρήσεων και ιστορικών στοιχείων γύρω από καλλιτέχνες και κινήματα. Τέλος, το Α.Π.Σ. επισημαίνει την ανάγκη προσέγγισης των -υπό μελέτη- θεμάτων από πολλές οπτικές γωνίες, πρόταση που ενδέχεται να λειτουργήσει ενισχυτικά για την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης αλλά και για την εξοικείωση του μαθητή με τις ερευνητικές διαδικασίες.

Επίσης, η κατανόηση -από πλευράς του μαθητή- του επικοινωνιακού χαρακτήρα της τέχνης, αποτελεί στόχο του Α.Π.Σ. που συμβάλλει σημαντικά στην ανάπτυξη **επικοινωνιακών δεξιοτήτων**. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται η αξιοποίηση της καλλιτεχνικής διαδικασίας, ως μιας ευκαιρίας για διαμοιρασμό ιδεών, συναισθημάτων, εμπειριών και κρίσεων. Οι μαθητές παροτρύνονται να δημιουργούν έργα που να μεταδίδουν μηνύματα, είτε μέσω των επιλογών τους ως προς τα χρώματα, τα μέσα και τα υλικά, είτε μέσω των επιλογών τους ως προς το θέμα, φιλοτεχνώντας έργα που εξυπηρετούν σε κάποιο πολιτιστικό ή εμπορικό σκοπό ή

αντικατοπτρίζουν μια ιδεολογία. Εν ολίγοις, προωθείται η αυτοέκφραση ως μια αφορμή για διάλογο, και η αξιοποίηση της εικαστικής γλώσσας ως ένα είδος οπτικής επικοινωνίας. Βέβαια, στο πρόγραμμα σπουδών των εικαστικών εντοπίστηκαν πολλές ακόμα αναφορές που σχετίζονται με την ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων, όπως η διοργάνωση εκθέσεων, οι συζητήσεις ως μέσο που προάγει την ανταλλαγή απόψεων και λειτουργεί βελτιωτικά για την εξέλιξη των έργων αλλά και οι ομαδικές καλλιτεχνικές εργασίες. Τέλος, η επιδίωξη του Α.Π.Σ. που αφορά την καλλιέργεια του μαθητή ως δημιουργού και ως φιλότεχνου θεατή, συνδυάζει πέρα από επικοινωνιακές δεξιότητες, και ικανότητες **επιχειρηματολογίας**. Πράγματι, ως θεατής, ο μαθητής επιδιώκεται να μπορεί να ερμηνεύσει και να αξιολογήσει ένα έργο τέχνης, επιχειρηματολογώντας. Αντίστοιχα, ως δημιουργός, επιβάλλεται να μπορεί εκφράζεται με ευχέρεια και με την υιοθέτηση κατάλληλης ορολογίας, γύρω από τις καλλιτεχνικές του πρακτικές. Κλείνοντας, διαθεματικές συνθετικές εργασίες που προάγουν την ελευθερία έκφρασης, τη συζήτηση, την ομαδική εργασία, αλλά και την προφορική υποστήριξη των αποτελεσμάτων της εργασίας αποτελούν δραστηριότητες άρρηκτα συνδεδεμένες και με την επικοινωνία και την επιχειρηματολογία.

Τέλος, ο ελεύθερος χαρακτήρας του μαθήματος των καλλιτεχνικών σε συνδυασμό με την παρότρυνση -από πλευράς Α.Π.Σ.- για παιχνίδι και πειραματισμό με ποικίλα μέσα, υλικά και εργαλεία, αποτελούν, παράγοντες που λειτουργούν ενισχυτικά για την **αυτενέργεια** των μαθητών. Επίσης, η ενθάρρυνση για άντληση έμπνευσης από πάσης φύσεως ερεθίσματα, για αναζήτηση και εφαρμογή νέων τεχνικών στις δημιουργίες τους, και η παρότρυνση για ελεύθερη επιλογή θεμάτων, επιτρέπει στους μαθητές να μορφοποιούν οι ίδιοι τα έργα τους όπως επιθυμούν, ωθώντας τους στο να παίρνουν αποφάσεις. Ταυτόχρονα, το πρόγραμμα σπουδών προτείνει δραστηριότητες υπό τη μορφή **επίλυσης προβλημάτων**, προκαλώντας τους να βρουν αισθητικές λύσεις σε καλλιτεχνικά προβλήματα, αναπτύσσοντας, με αυτόν τον τρόπο, την ευρηματικότητά τους. Εν ολίγοις, το Α.Π.Σ. επιδιώκει την ένταξη των μαθητών σε συνθετικές εργασίες στο πλαίσιο των οποίων θα ερευνήσουν, θα υλοποιήσουν, θα συζητήσουν και θα αξιολογήσουν-διαδικασίες άμεσα συνυφασμένες με την ανάληψη πρωτοβουλιών και την αντιμετώπιση δυσμενών καταστάσεων.

Ανακεφαλαιώνοντας, φαίνεται ότι το Α.Π.Σ. των εικαστικών, επιδιώκει τη διαμόρφωση κριτικά σκεπτόμενων μαθητών, εξοικειωμένων με τις διαδικασίες έρυνας. Επίσης δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ικανότητα του μαθητή να επικοινωνεί μέσω του έργου και του λόγου του επιχειρηματολογώντας. Τέλος, το πρόγραμμα σπουδών, επιδιώκει τη διαμόρφωση του μαθητή ως ενός αυτόνομου, ευρηματικού χαρακτήρα, η αυτοεκτίμηση του οποίου, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη λήψη αποφάσεων και την ανάληψη πρωτοβουλιών.

Στάσεις / Αξίες

Κατά την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου του Α.Π.Σ. και Δ.Ε.Π.Π.Σ. των εικαστικών, εντοπίστηκαν και πολλά στοιχεία που αποσκοπούν στον ενστερνισμό στάσεων και την εμφύσηση αξιών, που μπορούν λειτουργήσουν ενισχυτικά σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως “καλών πολιτών”. Πιο συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν 54 αναφορές που σχετίζονται με τη δημιουργικότητα, 70 καταγραφές που αφορούν την συμμετοχή, συνεργασία και ενεργό δράση, 10 στοιχεία που σχετίζονται με το σεβασμό και την αποδοχή της διαφορετικότητας, και 13 καταγραφές που αφορούν “ιδανικά”.

Όσον αφορά την καλλιέργεια της *δημιουργικότητας*, επιδιώκεται κυρίως μέσω της συνειδητοποίησης των δημιουργικών δυνατοτήτων που προκύπτουν α) από τον πειραματισμό με υλικά, μέσα και τεχνικές, β) από τη νέα γνώση και τη μετουσίωσή της σε προσωπικά έργα, και γ) από την αξιοποίηση του εποπτικού υλικού όπως βιβλία, φωτογραφίες, αφίσες κ.α., όσο και των εμπειριών όπως οι επισκέψεις σε μουσεία, αίθουσες τέχνης και αρχαιολογικούς χώρους, ως πηγές έμπνευσης. Επίσης, ο παρορμητικός τρόπος εργασίας, ο αυθορμητισμός, η φαντασία, η προσέγγιση θεμάτων από πολλές οπτικές γωνίες και οι ερευνητικές δραστηριότητες, συμβάλλουν στην καλλιέργεια ενός δημιουργικού τρόπου σκέψης. Στο πρακτικό κομμάτι, το Α.Π.Σ. προτείνει μια σειρά δραστηριοτήτων όπως η απόδοση κατασκευαστικής αξίας σε μη χρηστικά αντικείμενα, η μετατροπή της πραγματικής χρήσης των αντικειμένων, αλλά και η συλλογή άχρηστων και φυσικών-ανακυκλώσιμων υλικών για χειροτεχνίες που θα αξιοποιηθούν για διακόσμηση του περιβάλλοντος χώρου.

Σχετικά με τη καλλιέργεια ενός *συνεργατικού πνεύματος*, ευνοείται κυρίως μέσω της εμπλοκής των μαθητών σε ομαδικές εικαστικές εργασίες ή διαθεματικά project. Αντίστοιχα, η *συμμετοχή* στην καλλιτεχνική πραγματικότητα, επιτυγχάνεται μέσω της κατανόησης του τρόπου με τον οποίο αυτή είναι δομημένη. Πιο συγκεκριμένα, το Α.Π.Σ. εκφράζει την αναγκαιότητα εξοικείωσης με φορείς όπως μουσεία και πινακοθήκες, αλλά και αναγνώρισης του ρόλου του καλλιτέχνη και των επαγγελματιών της τέχνης στην αγορά εργασίας. Ταυτόχρονα, επιδιώκοντας την πολυπλευρη συμμετοχή του μαθητή στην κοινωνία, προτείνει την καλλιέργειά του ως δημιουργού αλλά και ως θεατή. Τέλος, για την ενθάρρυνση της ενεργού *δράσης* των μαθητών, το Α.Π.Σ. ενθαρρύνει δραστηριότητες όπως οι εικαστικές παρεμβάσεις στην κοινότητα στην οποία ζουν, στο σχολείο ή τη γειτονιά τους (τοιχογραφίες, κατασκευές, διακοσμήσεις κλπ), αλλά και η συμμετοχή σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες όπως εκθέσεις έργων.

Επίσης, η επαφή του μαθητή με έργα τέχνης που προέρχονται από πολλούς, διαφορετικούς πολιτισμούς, αναδεικνύει την αξία και συμβολή κάθε λαού στην τέχνη, αφού μέσω της θέασης

των καλλιτεχνικών τους προϊόντων, γίνονται αντιληπτές οι διαφορές τους ως προς την εικαστική προσέγγιση και το περιεχόμενο. Με αυτόν τον τρόπο καλλιεργείται **ο σεβασμός και η αποδοχή της διαφορετικότητας**. Βέβαια, α) η αισθητική προσέγγιση έργων ελληνικής, ευρωπαϊκής και παγκόσμιας τέχνης, και ο εντοπισμός σχέσεων μεταξύ τους, β) η προσπάθεια -από πλευράς του εκπαιδευτικού- να παρουσιάζει την εικόνα του κόσμου ως ενιαία, και γ) η διεξαγωγή δραστηριοτήτων όπως η δημιουργία ενός έργου με ενσωμάτωση στοιχείων από διαφορετικούς πολιτισμούς, αποτελούν πρακτικές που μπορούν να συμβάλουν σε αυτό τον σκοπό. Τέλος, το Α.Π.Σ., δεν αντιλαμβάνεται το “διαφορετικό” μόνο ως μιας διαπολιτισμικού χαρακτήρα έννοια. Γι’αυτό και τονίζει την ανάγκη για αποδοχή της διαφορετικότητας στα έργα των παιδιών.

Τέλος, η αποδοχή της διαφορετικότητας στα έργα των παιδιών, η δημιουργία έργων που σχετίζονται με εθνικές επετείους ή θρησκευτικές, τοπικές και σχολικές γιορτές, και οι συζητήσεις που αφορούν έννοιες όπως το ωραίο, το καλό, το ηθικό, λειτουργούν ενισχυτικά για τη καλλιέργεια **υψηλών ιδανικών**. Επίσης, η προτροπή των μαθητών να αποδώσουν -εικαστικά- ιδανικά όπως η φιλία, η επικοινωνία, η αυτοθυσία, το καθήκον, η ελευθερία, η αγάπη, κ.α. αλλά και να δημιουργήσουν έργα με αφορμή κοινωνικά θέματα όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι ανισότητες, η προστασία του περιβάλλοντος κλπ. , τους καθιστά δημιουργούς που έχουν επιφορτιστεί με την ευθύνη μετάδοσης μηνυμάτων που συμβάλλουν στην αρμονική συμβίωση.

Ανακεφαλαιώνοντας, φαίνεται ότι το Α.Π.Σ. επιδιώκει την ανάπτυξη -από πλευράς των μαθητών- μιας δημιουργικής στάσης απέναντι στη ζωή, ενθαρρύνοντας την αντιμετώπιση της καθημερινότητας με ευρηματικότητα, μεθοδικότητα και πρωτοτυπία. Επίσης, αποσκοπεί στην καλλιέργεια ενός συμμετοχικού και συνεργατικού πνεύματος, επιδιώκοντας τη διαμόρφωση των μαθητών ως ενεργά -καλλιτεχνικά- ανθρώπων στην κοινωνία. Ταυτόχρονα, προωθεί την εξωστρέφεια των μαθητών ως μέσο για τη κατανόηση του συμμετοχικού και παρεμβατικού χαρακτήρα της τέχνης, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση και στην εξοικείωση των μαθητών με το ρόλο των καλλιτεχνών και των επαγγελματιών της τέχνης στην αγορά εργασίας. Εν συνεχεία, μέσω της γνωριμίας με υπερεθνικά έργα τέχνης, και της αναζήτησης των ομοιοτήτων και διαφορών τους με την ελληνική κουλτούρα, το πρόγραμμα σπουδών συμβάλλει στην ανάδειξη της ποικιλομορφίας του φαινομένου της τέχνης. Με αυτό τον τρόπο αναδεικνύεται και η μοναδικότητα κάθε κουλτούρας, ωθώντας τους μαθητές να σεβαστούν και να αποδεχτούν το διαφορετικό. Τέλος, το Α.Π.Σ., προσπαθεί να εμψυχήσει με βιωματικό τρόπο στους μαθητές τα υψηλά -για την κοινωνία στην οποία ζει- ιδανικά, συμβάλλοντας -με αυτόν τον τρόπο- τα οποία εξασφαλίζουν και την αρμονική και ειρηνική τους συνύπαρξη.

6.2 Καλλιεργώντας την ιδιότητα του πολίτη στα καλλιτεχνικά μαθήματα: εμπειρίες, εκτιμήσεις και απόψεις εκπαιδευτικών

Ορέστης: *Ανοιχτόμυαλος και δραστήριος*

Ο Ορέστης, εργάζεται ως εκπαιδευτικός των εικαστικών σε δύο δημοτικά σχολεία, αστικής και αγροτικής περιοχής αντίστοιχα. Η ενασχόλησή του με τη διδασκαλία προέκυψε στο πλαίσιο πειραματισμού με ποικίλα επαγγέλματα. Είναι απόφοιτος της σχολής καλών τεχνών της Αθήνας και εργάζεται ως αναπληρωτής στον τομέα της εκπαίδευσης τα τελευταία πέντε χρόνια. Ο Ορέστης αντιλαμβάνεται την καλλιτεχνική εκπαίδευση ως μέσο έκφρασης, απόκτησης γνώσεων αλλά και εξοικείωσης με εργαλεία που θα καταστήσουν τους μαθητές αυτόνομους και γεμάτους αυτοπεποίθηση. Επίσης, εννοιολογεί τον πολίτη ως έναν άνθρωπο που επιβάλλεται να είναι ενημερωμένος και ενεργός, και θεωρεί ότι το σχολείο συμβάλλει στην ανάπτυξη αυτών των χαρακτηριστικών λόγω της πολύωρης παραμονής των μαθητών στους χώρους του, και των πολλαπλών αλληλεπιδράσεων.

Πιστεύοντας ότι τα εικαστικά μπορούν να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτεότητα σε συνδυασμό -όμως- με άλλα μαθήματα, ο Ορέστης χαρακτηρίζει ως κομβικής σημασίας την ενασχόληση του μαθητή με κοινωνικά θέματα, την ώρα που εμπλέκεται σε μια διαδικασία τόσο δημιουργική όσο η τέχνη. Επίσης, υποστηρίζει ότι ένας εκπαιδευτικός που θέλει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες μέσω των εικαστικών οφείλει να είναι «γνώστης των πάντων», να ενημερώνεται για τα τρέχοντα ζητήματα, να είναι ανοιχτόμυαλος και να αποτελεί πρότυπο, προβάλλοντας ένα προφίλ «νομοταγή πολίτη». Σε ό,τι αφορά την αυτοαντίληψή του και την αίσθηση αυτεπάρκειας, υπογραμμίζει ότι αν και υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης, έχει τα απαραίτητα εφόδια προκειμένου να καλλιεργήσει τους μαθητές του ως πολίτες.

Ενθαρρύνοντας τους μαθητές του να πειραματιστούν, και προσπαθώντας να τους εξοικειώνει με διαφορετικά μέσα και τεχνικές σε κάθε διδακτική ώρα, ο Ορέστης πολλές φορές θεωρεί αναγκαίο για τον εκπαιδευτικό να κινείται «βλέποντας και κάνοντας», αξιοποιώντας από το «σακί» με τις γνώσεις του, τα κατάλληλα - για κάθε συνθήκη- εργαλεία. Επίσης, δε στηρίζεται στο Α.Π.Σ. σπουδών, καθώς πιστεύει ότι το περιεχόμενό του είναι ιδιαίτερα απλοϊκό. Έτσι επιλέγει μόνος του τα θέματα που θα διδάξει. Μάλιστα, σε μια προσπάθεια ανάπτυξης της ιδιότητας του πολίτη, πραγματεύεται θέματα που «αφορούν τους περισσότερους από εμάς», όπως κοινωνικά θέματα, θέματα γύρω στον άνθρωπο αλλά και ζητήματα της επικαιρότητας, καθώς στα παιδιά δεν αρέσει να ασχολούνται με το παρελθόν, αλλά με το παρόν. Ο ίδιος επισημαίνει:

«Ένα θέμα το οποίο δούλεψα και είδα ότι βοήθησε στο να διαμορφωθεί μια πολύ δεμένη ομάδα, ήταν τα δικαιώματα των γυναικών. Για αυτό αποτέλεσε αφορμή ένα περιστατικό με ένα μαθητή, ο οποίος εκφράστηκε με ένα σεξιστικό σχόλιο. (...) (Επίσης) Η γιορτή της μητέρας, η Πρωτομαγιά και οι παγκόσμιες μέρες που είναι αφιερωμένες σε αξίες, αποτελούν ιδανική επιλογή για θέματα προς πραγμάτευση, αφού θίγουν στερεότυπα και δίνουν μία ευκαιρία να αναλυθούν και να ξεπεραστούν»

Όσον αφορά τις πρακτικές που λειτουργούν ενισχυτικά, ο Ορέστης υπογραμμίζει τη σημασία των δραστηριοτήτων που προάγουν την επικοινωνία, όπως π.χ. τοιχογραφίες που φιλοτεχνούνται ομαδοσυνεργατικά από τους μαθητές. Επίσης, αν και αντιλαμβάνεται ότι οι δράσεις μπορούν να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα, δεν τις επιδιώκει λόγω του περιορισμένου χρόνου που έχει για τη διεξαγωγή του μαθήματος. Τέλος, προτιμά «να κρατά τα προσχήματα» στις σχέσεις του με τους μαθητές, υιοθετώντας μια ουδέτερη στάση ώστε να μη δοθεί η εντύπωση ότι συμπαθεί κάποιον λιγότερο ή περισσότερο. Αντίστοιχα, επιδιώκει ισορροπίες και στις σχέσεις των μαθητών μεταξύ τους.

Όσον αφορά τις δυσκολίες που συναντά σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών του ως πολιτών, ο Ορέστης υποστηρίζει ότι δεν περιορίζονται στις ελλείψεις υλικών, στον ελάχιστο χρόνο διδασκαλίας και στην απαξιωτική στάση της σχολικής ηγεσίας, των συναδέλφων και των γονέων απέναντι στα εικαστικά. Αντίθετα, η μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετωπίζει είναι η διαφορετική εννοιολόγηση του πολίτη ανάλογα την περιοχή, δηλαδή η συγκεκριμένη άποψη που έχει η εκάστοτε κοινωνία για το «τι είναι πολίτης». Όπως είπε:

«Άλλα πράγματα αντιμετωπίζω στο κέντρο της Αθήνας και άλλα στον Έβρο που βρίσκομαι τώρα. Για παράδειγμα, πολλοί άνθρωποι εδώ είναι στρατιωτικοί, οπότε η έννοια του πολίτη για αυτούς είναι πολύ συγκεκριμένη και όχι πολύ ευέλικτη. Εγώ βέβαια δεν έχω σκοπό να την αλλάξω, απλά επισημαίνω ότι είναι δύσκολο να τους δείξεις ότι υπάρχει κάτι άλλο πέρα από αυτό. Στο Αγρίνιο ας πούμε που δούλεψα, (...) ήταν μία πολύ στερεοτυπική κοινωνία. Στην Αθήνα πάλι, είναι εντελώς διαφορετικά τα πράγματα. Για παράδειγμα στην Κυψέλη, με το μεγάλο αριθμό μεταναστών, βλέπεις πάλι άλλη εικόνα του πολίτη.»

Ωστόσο, ο Ορέστης διατυπώνει μια σειρά προτάσεων που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ενισχυτικά στην προσπάθεια της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης να διαμορφώσει τους μαθητές ως πολίτες, όπως οι περισσότερες ώρες διδασκαλίας, το να υπάρχει καλλιτεχνικό εργαστήριο αλλά και το να διεξάγονται επιμορφώσεις των εκπαιδευτικών των εικαστικών σε θέματα πολιτειότητας, ώστε να συμπληρώνουν τα κενά στις γνώσεις και να εκσυγχρονίζουν τις πρακτικές τους. Τέλος,

ερωτώμενος για τις πιθανές διαφορές της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ανά βαθμίδα εκπαίδευσης, ο Ορέστης υποστήριξε ότι ο ρόλος της είναι πιο καθοριστικός στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, επειδή υπάρχει ακόμα το χρονικό περιθώριο να “πλαστούν” οι μαθητές. Όπως είπε:

«αν ένα παιδί φύγει από το δημοτικό και δεν έχει μάθει ακόμα πώς να λειτουργεί σε μία κοινωνία, είναι φοβερά δύσκολο να γυρίσει πίσω.»

Νεφέλη: Ευφάνταστη και δημοκρατική

Η Νεφέλη εργάζεται τα τελευταία έξι χρόνια ως αναπληρώτρια εκπαιδευτικός των εικαστικών. Φέτος, υπηρετεί σε δύο δημοτικά σχολεία αστικής περιοχής. Είναι απόφοιτη του τμήματος πλαστικών τεχνών και επιστημών της τέχνης, του πανεπιστημίου Ιωαννίνων, έχοντας κάνει όμως περαιτέρω σπουδές στον τομέα της γραφιστικής και μια σειρά σεμιναρίων στο τομέα της εκπαίδευσης. Ο λόγος που αποφάσισε να ασχοληθεί με το εν λόγω επάγγελμα, είναι ότι συνταιριάζει την αγάπη της για την τέχνη και τη διδασκαλία. Η Νεφέλη υπογράμμισε τη σπουδαιότητα διδασκαλίας των εικαστικών υποστηρίζοντας ότι εμπλουτίζει τις γνώσεις των μαθητών σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο και συνάμα συμβάλλει στην κοινωνικοποίησή τους, παροτρύνοντάς τους να επικοινωνήσουν με τους συνανθρώπους τους. Επίσης, φαίνεται πως αντιλαμβάνεται τον πολίτη ως έναν άνθρωπο που «συμμορφώνεται» σε μια σειρά από κανόνες προκειμένου να διασφαλιστεί η δημοκρατία - χαρακτηριστικό που κατά τη γνώμη της δεν καλλιεργείται από το σχολείο στο σύνολό του, αλλά από ορισμένους εκπαιδευτικούς που προτίθενται να κατευθύνουν τη διδασκαλία τους προς τα εκεί.

Πιστεύοντας ότι τα εικαστικά μπορούν να διαμορφώσουν τους μαθητές ως πολίτες, και δηλώνοντας υπέρ μιας τέτοιας προσέγγισης, η Νεφέλη υποστηρίζει ότι οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να έχουν μια ευρεία, γενική μόρφωση προκειμένου να είναι ικανοί να συμβάλουν σε ένα τέτοιο εγχείρημα. Επίσης, θεωρεί κομβικής σημασίας το να είναι ενημερωμένοι, ανοιχτόμυαλοι και να σέβονται τους μαθητές τους, λειτουργώντας ως πρότυπο για αυτούς. Ερωτώμενη βέβαια για το αν νιώθει ικανή να καλλιεργήσει τους μαθητές της ως πολίτες μέσω των εικαστικών, υποστήριξε ότι δεν αισθάνεται πλήρως έτοιμη αλλά ότι πάντα προσπαθεί για το καλύτερο.

Όσον αφορά τις γενικές γνώσεις και ικανότητες που προσπαθεί να καλλιεργήσει στους μαθητές της, επιδιώκει μια ισορροπία μεταξύ των στόχων, οι οποίοι δεν περιορίζονται σε ανάπτυξη μόνο τεχνικής φύσεως δεξιοτήτων, αλλά εστιάζουν και στην διαμόρφωση του

χαρακτήρα των μαθητών. Επίσης, αναφορικά με την πραγμάτευση της πολιτειότητας μέσα από το μάθημα των εικαστικών, η Νεφέλη υποστηρίζει ότι όλα τα θέματα με τη σωστή προσέγγιση μπορούν να συνδράμουν σε αυτή τη προσπάθεια. Η συνεργατική μάθηση, οι συζητήσεις, η προσαρμογή των θεμάτων στην ηλικία και τις ανάγκες κάθε ομάδας μαθητών και οι ατομικές εργασίες ως μέσο έκφρασης της προσωπικής άποψης των μαθητών, είναι πρακτικές που υιοθετεί η Νεφέλη προκειμένου να διαμορφώσει τους μαθητές ως πολίτες. Ωστόσο, συμπληρώνει:

«Μία καλή πρακτική που εφαρμόζω, μιας και κάθε χρονιά θα υπάρξουν κόντρες μεταξύ των μαθητών, είναι οι ομαδικές εργασίες ως μέσο επίλυσης προβλημάτων. Προσπαθώ να δημιουργώ ομάδες με άτομα τα οποία συνήθως δε θέλουν σε καμία περίπτωση να δουλέψουν μαζί. Στο τέλος όμως, βγαίνει ένα πολύ ωραίο αποτέλεσμα και αρκετές φορές η μεταξύ τους σχέση βελτιώνεται.»

Επειδή η Νεφέλη δε θεωρεί ότι τη βοηθά το Α.Π.Σ. σε μια προσπάθεια καλλιέργειας των μαθητών ως πολιτών, δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε δράσεις που προάγουν την πολιτειότητα όπως οι εκθέσεις των έργων των μαθητών και οι επισκέψεις, παρά τη δυσκολία που έχουν ως προς την οργάνωση. Τέλος, η Νεφέλη επιδιώκει να έχει καλή σχέση με τους μαθητές της ενώ προσπαθεί πάντα να διασφαλίσει και αρμονικές σχέσεις ανάμεσα στους μαθητές της.

Κλείνοντας, η Νεφέλη βιώνει μια σύγχυση μεταξύ των δύο σχολείων στα οποία υπηρετεί, αφού στο ένα έχει υποστήριξη από τη διεύθυνση και το σύλλογο διδασκόντων, ενώ στο άλλο αντιλαμβάνεται ότι υπάρχει μια στάση αδιαφορίας απέναντι στην ίδια και το αντικείμενο διδασκαλίας της. Η ίδια αντίθεση επικρατεί και ανάμεσα στη στάση των μαθητών, οι οποίοι δείχνουν ενδιαφέρον για το μάθημα, και στη στάση των γονέων που το απαξιώνουν. Ωστόσο, η μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετωπίζει η Νεφέλη σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών, είναι τα προβλήματα ελέγχου στη σχολική αίθουσα και πιο συγκεκριμένα, η ανυπακοή στους κανόνες της τάξης, η οποία δε δημιουργεί το κλίμα που ενδείκνυται για την πραγμάτευση τέτοιων θεμάτων. Άλλες δυσκολίες είναι η έλλειψη υλικών και ο περιορισμένος χρόνος για τη διδασκαλία του μαθήματος. Δύο προτάσεις της Νεφέλης προκειμένου τα εικαστικά να μπορέσουν να συμβάλουν στην πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών είναι οι επιμορφώσεις των εκπαιδευτικών των καλλιτεχνικών σε θέματα πολιτειότητας ώστε να συμβαδίζουν με τις σύγχρονες εκπαιδευτικές ανάγκες, και η αλλαγή της στάσης των γονέων απέναντι στο μάθημα των εικαστικών. Όπως επισημαίνει:

«Πρέπει οι ίδιοι οι γονείς να δείξουν στα παιδιά τους ότι το μάθημα των εικαστικών (...) είναι εξίσου σημαντικό με μαθήματα όπως η γλώσσα, τα μαθηματικά κλπ. Η στάση των γονιών

παίζει σπουδαίο ρόλο, γιατί επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τη στάση των παιδιών. Ας μην ξεχνάμε ότι αν και το σχολείο μπορεί να διαμορφώσει τα παιδιά ως ένα βαθμό, έχει δεμένα χέρια όταν δε βοηθά σε αυτή τη προσπάθεια η οικογένεια. Πρέπει λοιπόν οι γονείς να δείξουν ότι υπολογίζουν το μάθημα.»

Κλείνοντας, αν και η Νεφέλη υποστηρίζει ότι με την κατάλληλη προσαρμογή, η πολιτειότητα μπορεί να βρεθεί στο επίκεντρο του μαθήματος των εικαστικών και στις δύο βαθμίδες εκπαίδευσης, υπογραμμίζει ότι σε επίπεδο δευτεροβάθμιας λόγω της ωριμότητας των μαθητών, μπορεί να πάει «σε άλλη διάσταση».

Δάφνη: Ενημερωμένη και φιλόδοξη

Η Δάφνη εργάζεται ως εκπαιδευτικός καλλιτεχνικών σε δύο σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αστικής περιοχής. Είναι απόφοιτη της σχολής καλών τεχνών του πανεπιστημίου δυτικής Μακεδονίας, και σύντομα ολοκληρώνει και τον κύκλο των μεταπτυχιακών της σπουδών πάνω στη κλινική κοινωνιολογία και τη σύνδεση αυτής με την τέχνη. Η Δάφνη εργάζεται στο τομέα της εκπαίδευσης τα τελευταία τρία χρόνια, επιδιώκοντας, μέσα από την άσκηση του επαγγέλματος, να συμβάλει στην ανατροπή της στερεοτυπικής αντίληψης του μαθήματος των εικαστικών. Η ίδια, αντιλαμβάνεται ως ιδιαίτερα σημαντική την καλλιτεχνική εκπαίδευση, υποστηρίζοντας ότι είναι ικανή να συμβάλει στην ανάπτυξη μιας πολιτικής συνείδησης από πλευράς των μαθητών, οι οποίοι με αυτό τον τρόπο θα είναι λιγότερο πιθανό να χειραγωγηθούν. Όσον αφορά την έννοια του πολίτη, η Δάφνη υποστηρίζει ότι πρέπει να έχει έναν ενεργό ρόλο στη κοινωνία, όντας ενημερωμένος για την επικαιρότητα, εξοικειωμένος με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του και συνδεδεμένος με τον πολιτισμό. Ερωτώμενη για το αν το σχολείο καλλιεργεί το σύνολο των χαρακτηριστικών που απέδωσε στον πολίτη, υπογράμμισε ότι η βαθμοκεντρική του νοοτροπία το εμποδίζει να συνδράμει στην ανάπτυξη τόσο σύνθετων δεξιοτήτων από την πλευρά των μαθητών.

Αντιλαμβανόμενη τα εικαστικά ως ένα από τα πιο βασικά μαθήματα που μπορούν να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη, η Δάφνη υποστηρίζει ότι ο εκπαιδευτικός των εικαστικών πρέπει να είναι ανάλογα καταρτισμένος. Πιο συγκεκριμένα, πέραν της άριστης γνώσης του αντικειμένου του, ο εκπαιδευτικός κρίνεται αναγκαίο να κατέχει ένα σώμα ιστορικών γνώσεων και να είναι εξοικειωμένος με τις κοινωνικές επιστήμες. Όπως επισημαίνει:

«Μία κατάρτιση των εκπαιδευτικών των εικαστικών σε θέματα ιστορίας, αλλά και πάνω στα σύγχρονα και τρέχοντα ζητήματα είναι πολύ σημαντική, μιας και η ιστορία συνδέεται άρρηκτα με τα καλλιτεχνικά κινήματα και επιφέρει τη σύνδεση τέχνης και πολιτειότητας με μία φυσική ροή. Οι γνώσεις αυτές λοιπόν, βοηθούν στο να γίνει αντιληπτή η κοινή εξέλιξη της τέχνης με την κοινωνία και να διαφανεί η μεταξύ τους σχέση. Μόνο έτσι θα καταφέρει ένας εκπαιδευτικός να εξηγήσει στα παιδιά γιατί συνέβη ότι συνέβη στο παρελθόν και γιατί συμβαίνει ότι συμβαίνει στο παρόν. Επίσης ένας εκπαιδευτικός που θα έχει αυτό το σώμα γνώσεων, θα βοηθήσει τα παιδιά να κατανοήσουν το ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν για την αλλαγή της κοινωνίας.»

Ταυτόχρονα, η Δάφνη θεωρεί αναγκαία μια σειρά προσόντων όπως η ετοιμότητα, ανοικτότητα, η ενσυναίσθηση και η κριτική σκέψη. Μάλιστα, η ίδια αισθάνεται ότι έχει τα παραπάνω χαρακτηριστικά, και ότι μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών.

Εκτός από τις βασικές αρχές του σχεδίου και την εξοικείωση με τη διαδικασία σύνθεσης ενός έργου τέχνης, που αποτελούν δύο βασικές κατηγορίες γνώσεων στις οποίες δίνει έμφαση η Δάφνη, στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός της βρίσκονται επίσης θέματα ιστορίας της τέχνης, κοινωνιολογικά, αλλά και πληθώρα διαθεματικών προσεγγίσεων, καθώς αντιλαμβάνεται ότι τα παραπάνω μπορούν να την βοηθήσουν σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών. Επίσης, δε στηρίζεται σχεδόν καθόλου στο Α.Π.Σ.. Όσον αφορά τις μεθόδους της, στο πρώτο μέρος του μαθήματός της, υιοθετεί μια δασκαλοκεντρική μέθοδο, αξιοποιώντας τις διαλέξεις προκειμένου να αναφερθεί σε ιστορικές πτυχές της τέχνης, ενώ στο δεύτερο μέρος της διδασκαλίας της περνά σε μια μαθητοκεντρική προσέγγιση. Η πρακτική που υπογραμμίζει η Δάφνη ως κομβικής σημασίας για την καλλιέργεια του μαθητή ως πολίτη στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών είναι η εξατομικευμένη διδασκαλία μέσω της προσαρμογής του μαθήματος στις ιδιαίτερες ανάγκες, δυνατότητες και κλίσεις κάθε μαθητή. Επίσης, υποστηρίζει ότι οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες πρέπει να είναι ομαδικές, ώστε οι μαθητές να αναλαμβάνουν συλλογικά ευθύνες. Τέλος, υπογραμμίζει την αναγκαιότητα του να διεξάγονται εκπαιδευτικές εκδρομές σε μουσεία ή εκθέσεις, καθώς πέραν της επαφής με την τέχνη, οι μαθητές εξοικειώνονται με το σύνολο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που έχουν έξω από το ασφαλές περιβάλλον του σχολείου. Όσον αφορά τη σχέση της με τους μαθητές, κυμαίνεται μεταξύ φιλικού και τυπικού, ενώ μεταξύ των μαθητών επιδιώκει να υπάρχει συνεργασία και ομαδικό πνεύμα.

Τέλος, αναφορικά με τις δυσκολίες που συναντά η Δάφνη σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών της ως πολιτών μέσα από τα εικαστικά, ξεκινούν από την απαξιωτική στάση της

διεύθυνσης, του συλλόγου διδασκόντων, των γονέων, ακόμα και των μαθητών απέναντι στο μάθημα των εικαστικών. Επίσης, η συχνή μετακίνηση μεταξύ σχολικών μονάδων, η έλλειψη χρόνου και η απουσία του απαραίτητου υλικοτεχνικού εξοπλισμού, καθιστούν δύσκολη τη διεξαγωγή του μαθήματος, ακόμα και αν η στόχευση δεν είναι τόσο σύνθετη όσο αυτή της πολιτειότητας. Οι προτάσεις της Δάφνης για την ανατροπή των παραπάνω, εστιάζουν στην ανανέωση του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων των εικαστικών, και τον εμπλουτισμό τους με διαθεματικές συνδέσεις με την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη, αλλά και στις επιμορφώσεις των εκπαιδευτικών ώστε να αξιοποιούν πιο σύγχρονες μεθόδους που προωθούν την πολιτειότητα. Κλείνοντας, η Δάφνη αντιλαμβάνεται την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ως ένα εγχείρημα που πρέπει να ξεκινά από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση θέτοντας τις βάσεις για εμβάθυνση σε επίπεδο δευτεροβάθμιας:

«η πρωτοβάθμια εκπαίδευση βάζει τις βάσεις ώστε να εξελιχθεί το δέντρο της γνώσης όσο τα παιδιά μεγαλώνουν και αναπτύσσουν πολιτική συνείδηση. (...) η Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ενδείκνυται για πιο βιωματικές δράσεις, μπορεί δηλαδή να διαπραγματευτεί θέματα πολιτειότητας in vivo, και όχι τόσο in vitro.»

Υβόννη: Έμπειρη και πρόθυμη

Η Υβόννη είναι μόνιμη εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, υπηρετώντας σε δύο σχολικές μονάδες, αστικής και αγροτικής περιοχής. Είναι απόφοιτος της σχολής καλών τεχνών της Αθήνας και ασκεί το επάγγελμα εδώ και 20 χρόνια, κυρίως για λόγους βιοπορισμού. Η Υβόννη θεωρεί ότι σημαντικότερη αποστολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης είναι η ολοκλήρωση των μαθητών και η καλλιέργειά τους ως υγιών -κοινωνικά- ανθρώπων. Επίσης, αντιλαμβάνεται τον πολίτη ως ένα ον που παράγει πολιτισμό και τονίζει ότι το σχολείο μπορεί να συμβάλει στην καλλιέργεια του εν λόγω χαρακτηριστικού, λόγω του κανονιστικού του χαρακτήρα, και της λειτουργίας του βάσει ενός συστήματος αξιών.

Υποστηρίζοντας ότι η καλλιτεχνική εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών, η Υβόννη υποστηρίζει ότι προκειμένου να είναι αποτελεσματικός ένας εκπαιδευτικός στο πλαίσιο μιας τέτοιας προσέγγισης, οφείλει να γνωρίζει «λίγο από όλα», όντας σύγχρονος, πληροφορημένος και έχοντας άποψη για την κοινωνική και πολιτική ζωή. Επίσης, θεωρεί βασικό προσόν την προσαρμοστικότητα. Όσον αφορά την αυτοαντίληψή της, η Υβόννη δε νιώθει ότι έχει σε όλους τους τομείς τα απαραίτητα εφόδια προκειμένου να καλλιεργήσει τους

μαθητές της ως πολίτες, υποστηρίζοντας ότι θα ήθελε να είναι πιο ενημερωμένη σε σχέση με την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα.

Αναφερόμενη στις γνώσεις και δεξιότητες που προσπαθεί να καλλιεργήσει στους μαθητές της, η Υβόννη υποστήριξε ότι βασική της επιδίωξη είναι η εξοικείωση των μαθητών με την εικαστική γλώσσα και η αξιοποίηση των εργαλείων της -από πλευράς των μαθητών- ως μέσο έκφρασης. Συνήθως επιλέγει τα θέματά της ανάλογα την ηλικιακή ομάδα, χωρίς να μένει πιστή στο Α.Π.Σ, ενώ σε μια προσπάθεια διασύνδεσης των εικαστικών με την πολιτειότητα, εστιάζει σε θέματα που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης. Μια πρακτική που χρησιμοποιεί και λειτουργεί ενισχυτικά στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης είναι οι ομάδες συζήτησης. Συμπληρωματικά, επισημαίνει:

«Αυτό που βλέπω πώς βοηθάει είναι κάτι που κάνω τουλάχιστον μία φορά το μήνα σε όλα τα τμήματα. Αφιερώνω μία διδακτική ώρα για να μιλήσουμε για δράσεις που γίνονται στην πόλη, ή ευρύτερα στο νομό, για δρώμενα όπως εκθέσεις και εκδηλώσεις, για ομάδες με εθελοντική εργασία κλπ.. Επίσης, έχω συνδέσει όλες αυτές τις ανακοινώσεις και με ένα μάθημα στο e-class, που το έχω ανοιχτό για τους μαθητές και αφορά μόνο σε τέτοιες δράσεις. Τέλος, πάντα στο πλαίσιο αυτής της ώρας, επιδιώκω να γίνεται και μία συζήτηση.»

Συνεπώς, η Υβόννη είναι υπέρ της υλοποίησης δράσεων σχετικών με την τέχνη, όπως επισκέψεις σε μουσεία και εκθέσεις, οι οποίες κατά τη γνώμη της ολοκληρώνουν τους μαθητές, διδάσκοντάς τους πώς πρέπει να συμπεριφέρονται κατά την ένταξή τους σε διαφορετικά σύνολα ανθρώπων και βελτιώνοντας τις επικοινωνιακές τους ικανότητες. Όσον αφορά τη σχέση της με τους μαθητές της, η Υβόννη, επιδιώκει μια σχέση ειλικρίνειας ενώ επιθυμεί μια σχέση αλληλοσεβασμού ανάμεσα στους μαθητές της.

Κλείνοντας, υπηρετώντας σε δύο σχολικές μονάδες με υποστηρικτική διεύθυνση και καλές σχέσεις μεταξύ των συναδέλφων, η Υβόννη χαρακτηρίζει ως πρόβλημα μόνο την απαξιοτική στάση των γονέων και την αδιαφορία των μαθητών, οι οποίοι αδυνατούν να κατανοήσουν πόσο καλό θα μπορούσε να τους κάνει το μάθημα των εικαστικών. Όσον αφορά τις δυσκολίες που συναντά σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών, είναι πρακτικής φύσεως όπως π.χ. ο χρόνος και τα μέσα. Έτσι, η Υβόννη προτείνει αφενός να γίνονται επιμορφώσεις των εκπαιδευτικών των εικαστικών σε θέματα πολιτειότητας και αφετέρου:

«να χαρακτηριστεί (το μάθημα των καλλιτεχνικών) ως εργαστηριακό, γιατί αυτό θα δώσει μεγαλύτερο κύρος στο αντικείμενό μας, και θα μας επιτρέψει να δουλέψουμε με μικρότερες ομάδες μαθητών που - ακόμη και στο πλαίσιο της μίας ώρας- θα είναι τεράστια αλλαγή.»

Τέλος, η Υβόννη πιστεύει ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών υπάρχει και στις δύο βαθμίδες εκπαίδευσης, με το ίδιο περιεχόμενο αλλά με διαφοροποιήσεις ως προς την προσέγγιση.

Αφροδίτη: Ευαίσθητη και ονειροπόλα

Η Αφροδίτη, εργάζεται ως αναπληρώτρια εκπαιδευτικός των εικαστικών τα τελευταία 8 χρόνια. Είναι απόφοιτος του τμήματος πλαστικών τεχνών και επιστημών της τέχνης, του πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και επέλεξε το εν λόγω επάγγελμα όταν συνειδητοποίησε ότι την ενδιαφέρει η επαφή με τα παιδιά. Φέτος, υπηρετεί σε τρία σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, τα οποία βρίσκονται σε ημιαστική περιοχή. Η Αφροδίτη υποστηρίζει ότι η σημασία διδασκαλίας των εικαστικών έγκειται στο ότι καθιστά τους μαθητές ελεύθερους, αναπτύσσοντας την κριτική τους σκέψη και βοηθώντας τους να διαμορφώσουν δική τους άποψη. Επίσης, αντιλαμβάνεται την έννοια της ιδιότητας του πολίτη ανθρωπιστικά, υποστηρίζοντας ότι όλοι οι άνθρωποι είναι πολίτες ενός κόσμου, στο πλαίσιο του οποίου είναι και αντιμετωπίζονται ως ίσοι. Ωστόσο, δε θεωρεί ότι το σχολείο καλλιεργεί αυτό το χαρακτηριστικό, επειδή εννοιολογεί διαφορετικά τον πολίτη, προωθώντας ένα διαφορετικό πρότυπο.

Η Αφροδίτη υποστηρίζει ότι οι τέχνες ενώνουν τους ανθρώπους, συμβάλλοντας -έτσι- καθοριστικά στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών. Βέβαια, προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, είναι αναγκαίο ο εκπαιδευτικός των εικαστικών να έχει ποικίλες γνώσεις γενικής και πρακτικής φύσεως, να είναι οργανωτικός και να προβαίνει σε πληθώρα διαθεματικών συνδέσεων ώστε να καλλιεργεί τους μαθητές ολόπλευρα. Μάλιστα, ερωτώμενη αν αισθάνεται ότι έχει τα απαραίτητα εφόδια για να εκπαιδεύσει τους μαθητές της ως πολίτες, απάντησε με δισταγμό, τονίζοντας ότι κάθε μέρα μαθαίνει κάτι νέο.

Σε μια προσπάθεια να καλλιεργήσει μια σειρά γνώσεων και δεξιοτήτων στους μαθητές, όπως η φαντασία και η ευρηματικότητα, η Αφροδίτη δεν αξιοποιεί καθόλου το Α.Π.Σ. ή τα σχολικά εγχειρίδια των εικαστικών. Τα θέματα που επιλέγει σχετίζονται κυρίως με την ιστορία της τέχνης, ενώ όταν η στόχευσή της κατευθύνεται προς την αγωγή του πολίτη, υιοθετεί μια διαθεματική προσέγγιση. Όπως υποστηρίζει η ίδια:

«Η πραγμάτευση όσο το δυνατόν περισσότερων θεμάτων μέσω της τέχνης αναπτύσσει ολόπλευρα τους μαθητές, εφόδιο που θεωρώ απαραίτητο για έναν άνθρωπο που θα βγει στην κοινωνία.»

Επίσης, η προετοιμασία και δοκιμή των δραστηριοτήτων πριν τη διδασκαλία, και η συνδημιουργία με τους μαθητές είναι δύο πρακτικές που λειτουργούν ενισχυτικά για την Αφροδίτη. Όσον αφορά τις δραστηριότητες που αντιλαμβάνεται ως σημαντικές για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών, λέει:

«Προσωπικά, επιδιώκω να δημιουργούμε πράγματα στο δημόσιο χώρο, στην πόλη, ώστε να αλληλεπιδρούν τα παιδιά με το κοινωνικό τους περιβάλλον.»

Ταυτόχρονα όμως, αντιλαμβάνεται τη διεξαγωγή δράσεων όπως οι επισκέψεις σε μουσεία και εκθέσεις, προνόμιο σχολικών μονάδων που βρίσκονται σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα. Κλείνοντας, σε επίπεδο σχέσεων, επιδιώκει να χτίσει μια δυνατή φιλία ανάμεσα στους μαθητές και την ίδια, αλλά και των μαθητών μεταξύ τους.

Αναφερόμενη στη διεύθυνση, στους συναδέλφους και στους γονείς των μαθητών, των σχολείων στα οποία υπηρετεί, η Αφροδίτη σημειώνει ότι εισπράττει μια άκρως απαξιωτική συμπεριφορά, υπογραμμίζοντας ότι θετική στάση απέναντι στο μάθημα έχουν μόνο οι μαθητές. Ως δυσκολίες σε μια προσπάθειά της να διαμορφώσει τους μαθητές της ως πολίτες μέσα από το μάθημα των εικαστικών, αναφέρει τα υλικά, μέσα και τον χρόνο για τη διδασκαλία, από την άποψη ότι αν έχει ένας εκπαιδευτικός εξασφαλισμένα τα παραπάνω, μπορεί να καταπιαστεί με τα πάντα. Επίσης, η Αφροδίτη αντιλαμβάνεται την επιμόρφωση σε θέματα πολιτειότητας ως μέσο να γίνει ένας εκπαιδευτικός των εικαστικών αποτελεσματικότερος. Τέλος, υποστηρίζει ότι η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης ως προς την προσέγγιση.

Ζωή: Στοχαζόμενη και ρεαλίστρια

Η Ζωή εργάζεται ως αναπληρώτρια εκπαιδευτικός των εικαστικών σε δύο σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αστικής και ημιαστικής περιοχής. Είναι απόφοιτος του τμήματος εικαστικών και εφαρμοσμένων τεχνών του πανεπιστημίου δυτικής Μακεδονίας και απασχολείται στον τομέα της εκπαίδευσης τα τελευταία πέντε χρόνια. Ο λόγος που επέλεξε το επάγγελμα είναι η οικονομική ανεξαρτησία που της παρέχει, επιτρέποντάς της να ζει στην πόλη που γεννήθηκε, αλλά και η συμβατότητά του με την προσωπικότητά της, αφού είναι χαρακτήρας που αγαπά τη ρουτίνα και την οργανωτικότητα. Η Ζωή αντιλαμβάνεται ότι η σημασία διδασκαλίας των εικαστικών έγκειται στα εργαλεία που παρέχει στα παιδιά, προκειμένου να προσεγγίζουν και να κατανοούν τον εαυτό τους. Επίσης, εννοιολογεί τον πολίτη ως έναν άνθρωπο ικανό να συνυπάρξει

και να αλληλεπιδράσει σε ένα σύνολο, εξαιρώντας τον ρόλο που διαδραματίζει το σχολείο σε αυτή τη διαδικασία, ως ένα οργανωμένο πολιτικό σύστημα με δικούς του κανόνες.

Πιστεύοντας απόλυτα σε μια διδασκαλία των εικαστικών που συμβάλλει στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα, θεωρεί προτιμότερο για ένα εκπαιδευτικό να έχει μεταδοτικότητα, παρά ένα σώμα γνώσεων. Επίσης, η Ζωή υποστηρίζει ότι σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών, ο εκπαιδευτικός επιβάλλεται να είναι συνεπής, να αποτελεί πρότυπο με τη συμπεριφορά του, και να αντιμετωπίζει με σεβασμό και ισότητα, όλους τους μαθητές. Η ίδια, αν και δε θεωρεί ότι έχει όλα τα εφόδια ώστε να καλλιεργήσει τους μαθητές κατ'αυτό τον τρόπο, αντιλαμβάνεται την ευρηματικότητά της ως εργαλείο ικανό να συμβάλει σε αυτή της την προσπάθεια.

Αφορμώμενη πολλές φορές από το Α.Π.Σ. και τα σχολικά εγχειρίδια, η Ζωή επικεντρώνεται σε θέματα που αφορούν τον άνθρωπο και τις ανάγκες του, εξετάζοντας τους λόγους για τους οποίους η τέχνη αποτελεί ανθρώπινη δραστηριότητα. Προκειμένου να το πετύχει αυτό, προάγει την εικαστική δημιουργία με ποικίλες αφορμήσεις, όπως οι συζητήσεις σε πλαίσιο τάξης. Προκειμένου να εκπαιδεύσει τους μαθητές ως πολίτες, προτιμά σύνθετες ομαδικές εργασίες. Ως παράδειγμα, η ίδια αναφέρει:

«Κάποια στιγμή έκανα στην δευτέρα γυμνασίου μία τέτοια δραστηριότητα. Τους έβαλα να κάνουν ένα σχεδιάγραμμα με τους στόχους τους για τη σχολική χρονιά και να τους καταγράψουν. Κάναμε λοιπόν τη στοχοθεσία και επιδιώκαμε τη συνεργατική επιτήρηση των στόχων για να βλέπουμε που είμαστε και να δίνουμε ουσιαστικά μία ανατροφοδότηση όλοι μαζί. Βασικός μου στόχος ήταν να βάλω τα παιδιά να συνεργάζονται, να σκέφτονται μαζί και να επωφελούνται το ένα από τις συμβουλές και την κριτική των άλλων. Δεν μπορώ να πω ότι λειτούργησε τέλεια, αλλά το προσπάθησα.»

Βέβαια, η Ζωή αποφεύγει δράσεις όπως οι εκθέσεις έργων των μαθητών ή οι επισκέψεις σε χώρους τέχνης, καθώς τις θεωρεί ενεργοβόρες. Κλείνοντας, αναφορικά με τις σχέσεις της με τους μαθητές, ισχυρίζεται ότι διαφοροποιούνται από σχολείο σε σχολείο και εξαρτώνται από τη χημεία που έχει ο εκπαιδευτικός με τους μαθητές. Όσον αφορά τις σχέσεις των μαθητών μεταξύ τους, επιδιώκει να υπάρχει ένα κλίμα συνεργασίας.

Τέλος, αν και η στάση της διεύθυνσης των σχολείων στα οποία υπηρετεί η Ζωή είναι υποστηρικτική, και παρά το γεγονός ότι ο σύλλογος διδασκόντων σέβεται το αντικείμενό της και την ίδια, βασική δυσκολία που αντιμετωπίζει σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών, είναι «οι συμπεριφορές που κουβαλούν οι μαθητές από το σπίτι τους». Έτσι, κάποιες αλλαγές που προτείνει η Ζωή είναι η διδασκαλία σε μικρότερες ομάδες μαθητών και η αύξηση των ωρών διδασκαλίας, ώστε η καλλιτεχνική διδασκαλία να έχει έναν πιο τεχνικό χαρακτήρα.

Επίσης, υποστηρίζει ότι οι επιμορφώσεις μπορούν να συμβάλουν στην αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού των εικαστικών κατά τη προσέγγιση της πολιτειότητας, αλλά πρέπει -κατά τη γνώμη της- να παρέχεται κάποιο κίνητρο για τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε αυτές. Κλείνοντας, η Ζωή πιστεύει ότι πέρα από τα χαρακτηριστικά του δέκτη, δεν υπάρχει καμία άλλη διαφορά μεταξύ της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών στις δύο βαθμίδες εκπαίδευσης.

Εριέττα: Παθιασμένη και εξωστρεφής

Η Εριέττα εργάζεται τα τελευταία οκτώ χρόνια ως αναπληρώτρια εκπαιδευτικός των εικαστικών. Φέτος, υπηρετεί σε δύο δημοτικά σχολεία αστικής και ημιαστικής περιοχής. Είναι απόφοιτη της σχολής καλών τεχνών της Αθήνας, έχοντας όμως κάνει και περαιτέρω σπουδές στον τομέα της συντήρησης αρχαιοτήτων και της αγιογραφίας. Σε πρώτη φάση, αποφάσισε να ασχοληθεί με το συγκεκριμένο επάγγελμα για λόγους οικονομικούς, αλλά όπως τόνισε η ίδια, πλέον δεν το αλλάζει με τίποτα. Η Εριέττα υπογράμμισε τη σπουδαιότητα διδασκαλίας των εικαστικών υποστηρίζοντας ότι «ανοίγει το μυαλό» του μαθητή, φέρνοντάς τον αντιμέτωπο με τον εαυτό του. Επίσης, φαίνεται πως αντιλαμβάνεται τον πολίτη ως έναν άνθρωπο που επιβάλλεται να γνωρίζει τις ρίζες του αλλά και να έρχεται σε επαφή με κουλτούρες άλλων πολιτισμών, δίχως όμως να τις αλλοτριώνει. Βέβαια, ερωτώμενη για το αν το σχολείο συμβάλλει στην καλλιέργεια των χαρακτηριστικών του πολίτη που η ίδια απαρίθμησε, η Εριέττα υποστήριξε ότι αυτό έχει να κάνει με πολλές παραμέτρους.

Επίσης, αντιλαμβανόμενη την καλλιτεχνική εκπαίδευση ως ένα γνωστικό αντικείμενο που συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση και την αγωγή του μαθητή ως πολίτη, η Εριέττα καταγράφει μια σειρά γνωρισμάτων, ενός εκπαιδευτικού των εικαστικών που είναι ικανός να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες. Η πραγματική παιδεία, ο σεβασμός, η ενσυναίσθηση, ο αναστοχασμός και η αγάπη προς τα παιδιά, είναι τα χαρακτηριστικά που θεωρεί σημαντικότερα, τονίζοντας όμως ότι είναι εξίσου αναγκαίο ο εκπαιδευτικός να αντιλαμβάνεται τη σημασία του αντικειμένου που διδάσκει, και να μπορεί να θέτει όρια. Όσον αφορά την αυτοαντίληψή της, η Εριέττα υποστηρίζει ότι σαφώς και έχει ελλείψεις σε θέματα διδασκαλίας της πολιτειότητας, αλλά προσπαθεί να εξελιχθεί.

Έχοντας ως στόχο την εξοικείωση των μαθητών με τα εργαλεία της ιχνογραφίας και την καλλιέργεια -από πλευράς τους- ενός πρακτικού τρόπου σκέψης, η Εριέττα χρησιμοποιεί επιλεκτικά το Α.Π.Σ. υπογραμμίζοντας ότι ο ρόλος του είναι να παρέχει μια γενική ιδέα, την οποία οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να φέρουν στα μέτρα της τάξης. Επίσης, θεωρεί πως όλα τα

θέματα μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη μέσω των εικαστικών, αρκεί να προάγεται η συζήτηση και η ομαδική εργασία με καθοδήγηση του εκπαιδευτικού και στο πλαίσιο ενός δημιουργικού κλίματος. Βέβαια, η Εριέττα θεωρεί κομβικής σημασίας για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών και μια σειρά δράσεων. Η ίδια εξηγεί:

«Συνήθως παίρνουμε μέρος σε καλλιτεχνικούς διαγωνισμούς. Μου αρέσει να βάζω τους μαθητές σε προκλήσεις και να τους παροτρύνω να ξεπεράσουν τις δυνατότητές τους και να γίνονται όλο και καλύτεροι. Επίσης, πάντα εκθέτουμε τα έργα μας στο τέλος της χρονιάς. Πρόκειται για δράση που θεωρώ πολύ σημαντική όχι μόνο γιατί μαθαίνουμε να οργανώνουμε και να παρουσιάζουμε τη δουλειά μας σε ένα κοινό, αλλά κυρίως, γιατί με αυτό το τρόπο τα παιδιά εξοικειώνονται με την κριτική ανάλυση των έργων τους. Μπαίνουν δηλαδή σε μια διαδικασία να σχολιάσουν και να επιχειρηματολογήσουν με καλλιτεχνικούς όρους πάνω στο γιατί τους αρέσει ή δε τους αρέσει ένα έργο. Και εννοείται ότι έτσι αναπτύσσονται και οι επικοινωνιακές τους δεξιότητες. Γενικά είμαι υπέρ της εξωστρέφειας και πιστεύω ότι όλες αυτές οι δράσεις αποσκοπούν τόσο στην ευαισθητοποίηση των παιδιών, όσο και στην ευαισθητοποίηση της κοινωνίας γενικότερα.»

Κλείνοντας, η Εριέττα επιδιώκει μία σχέση εμπιστοσύνης, αγάπης και έμπνευσης με τους μαθητές της και μεταξύ αυτών.

Τέλος, συνεργαζόμενη με δύο υποστηρικτικές διευθύνσεις, με δύο συλλόγους διδασκόντων που επιδιώκουν τη συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών και με μαθητές που την αντιμετωπίζουν πάντα με αγάπη, η Εριέττα αναφέρει ως μόνο πρόβλημα σε επίπεδο στάσεων, την επιφυλακτικότητα των γονέων. Ωστόσο, ερωτώμενη για τις δυσκολίες διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών, η Εριέττα απαντά:

«Όταν έχουμε να κάνουμε με πολύ λεπτά ζητήματα, όταν έχουμε να κάνουμε με τη διαφορετικότητα, όταν υπάρχουν μειονοτικές ομάδες. Όταν αυτές οι προσωπικές ταυτότητες δε γίνονται σεβαστές και “καλουπώνονται” ή “ταμπελοποιούνται”, τότε έχουμε πρόβλημα. Πέρα όμως από αυτό το σημαντικό εμπόδιο, υπάρχουν και πρακτικής φύσεως δυσκολίες, όπως π.χ. ότι ως αναπληρωτές, αλλάζουμε συχνά σχολεία και έχουμε πάνω από 400 μαθητές κάθε χρόνο. Αν δεν έχεις την τύχη να είσαι σταθερός σε ένα σχολείο, πώς θα χτίσεις με τους μαθητές σου μια σχέση; Πώς θα τους γνωρίσεις ουσιαστικά ώστε να προσπαθήσεις να τους διαμορφώσεις πολύπλευρα;»

Προκειμένου να ξεπεραστούν αυτές οι δυσκολίες, η Εριέττα προτείνει να υπάρχει ένας εκπαιδευτικός των εικαστικών σε κάθε σχολική μονάδα και μια οργανωμένη τάξη δημιουργίας

όπου θα διεξάγεται ουσιαστικά το μάθημα των εικαστικών, υπό τη μορφή ενός συνεχόμενου δώρου. Επίσης, η Εριέττα δε θεωρεί αναγκαίες τις επιμορφώσεις, ειδικά εάν ο εκπαιδευτικός είναι ανήσυχος και επιζητά μόνος του τη βελτίωση. Κλείνοντας, θεωρεί ότι τα εικαστικά μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και στις δύο βαθμίδες εκπαίδευσης με διαφορετικά εργαλεία και προσεγγίσεις.

Ιάσοντας: Ιδεολόγος και τολμηρός

Ο Ιάσοντας υπηρετεί ως εκπαιδευτικός των εικαστικών σε τρία δημοτικά σχολεία, ημιαστικής και αγροτικής περιοχής. Είναι απόφοιτος της σχολής καλών τεχνών του πανεπιστημίου δυτικής Μακεδονίας και εργάζεται ως αναπληρωτής τα τελευταία πέντε χρόνια. Αν και δεν είχε σκοπό να ακολουθήσει το εν λόγω επάγγελμα, η επαφή και αλληλεπίδραση που είχε με τους μαθητές μιας τάξης, στην οποία βρέθηκε ως επισκέπτης, τον ώθησε προς τον τομέα της εκπαίδευσης. Θεωρεί ότι η σημασία διδασκαλίας των εικαστικών έγκειται στο να ενταχθεί ο μαθητής σε ένα πιο δημιουργικό κοινωνικό πλαίσιο, χρησιμοποιώντας την εικαστική γλώσσα για να εκφράσει και να επικοινωνήσει τον κόσμο του και αυξάνοντας -με αυτόν τον τρόπο- την αυτοεκτίμησή του. Ερωτώμενος για το πώς εννοιολογεί τον πολίτη, ο Ιάσοντας τον περιέγραψε ως έναν άνθρωπο με ενεργό συμμετοχή στα κοινά, με κριτική σκέψη, που αναλαμβάνει πρωτοβουλίες και που γνωρίζει το σύνολο των ιστορικών καταστάσεων των οποίων αποτελεί συνέχεια, προσδιορίζοντας έτσι τη θέση του στην κοινωνία. Επίσης, υπογραμμίζει ότι το σχολείο αντιφάσκει ως προς τα χαρακτηριστικά του πολίτη, που προσπαθεί να καλλιεργήσει στους μαθητές.

Στη συνέχεια, υποστηρίζοντας ότι τα εικαστικά συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα, ο Ιάσοντας αναφέρει ότι στην περίπτωση του, δεν είναι λίγες οι φορές που το μάθημα των καλλιτεχνικών είναι το μέσο για να πραγματευτεί τέτοια ζητήματα και όχι ο σκοπός. Ωστόσο, ο Ιάσοντας επισημαίνει ότι ο εκπαιδευτικός των εικαστικών πρέπει να έχει πληθώρα γνώσεων και δεξιοτήτων προκειμένου να ανταπεξέλθει σε ένα τόσο σύνθετο ρόλο. Πέρα από ότι πρέπει να είναι ικανός να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών, όντας δημιουργικός και συνάμα καθοδηγητικός, ταυτόχρονα, ως πολίτης, οφείλει να εμπλέκεται ενεργά στην κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα, να είναι διεκδικητικός και να έχει βασικές γνώσεις γύρω από πολιτικά, κοινωνικά και φιλοσοφικά θέματα. Μάλιστα, ο Ιάσοντας, θεωρεί ότι έχει στοιχεία που μπορούν να βοηθήσουν σε μια προσπάθεια εκπαίδευσης των μαθητών ως πολιτών.

Επιδιώκοντας το να έρθουν τα παιδιά σε επαφή με ποικίλα υλικά και να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους γύρω από την ιστορία της τέχνης, ο Ιάσοντας βασίζεται ως ένα βαθμό στα βιβλία των

εικαστικών, επιδιώκοντας, -όμως- και τη διεξαγωγή βιωματικών δράσεων, προκειμένου να αποτυπωθούν οι εμπειρίες στο μυαλό των μαθητών. Όπως επισημαίνει:

«Τους κάνω για το graffiti κάθε χρονιά. (...) Αξιοποιώ έναν καλλιτέχνη τοπικό, με έργα πιο οικεία που πολλοί μαθητές ίσως έχουν δει και μέσα στην πόλη, και αυτή η οικειότητα τα κάνει να ακούνε πιο προσεκτικά και εγώ μπορώ να έχω καλύτερη ροή στο μάθημα. Επίσης, (...) δυο-τρεις φορές τη χρονιά (...) κάθε παιδί θα σηκωθεί και θα μιλήσει για το θέμα του. Σε αυτή τη διαδικασία το παιδί είναι ο παρουσιαστής μιας έκθεσης, ενώ τα άλλα παιδιά είναι οι θεατές που οφείλουν να δείξουν ένα σεβασμό. Είναι ουσιαστικά μία προσομοίωση που διανέμει ρόλους και τους βάζει σε θέσεις μαθαίνοντάς τους πρότυπα συμπεριφοράς και καλλιεργώντας δεξιότητες όπως ενεργητική ακρόαση, η υπομονή, η επιχειρηματολογία. Τέλος, μαθαίνουν να δέχονται θετικά και αρνητικά σχόλια.»

Επίσης, χρησιμοποιώντας εποπτικά μέσα και έντυπο υλικό, επιχειρεί να δώσει ερεθίσματα στους μαθητές, καλώντας τους να εισέλθουν βαθιά στο έργο τέχνης, ερευνώντας το και δημιουργώντας σιγά-σιγά δική τους άποψη. Βέβαια, ο Ιάσοντας υποστηρίζει ότι οι δραστηριότητες που μπορούν να συμβάλουν καθοριστικά στην πολιτική κοινωνικοποίηση του μαθητή είναι οι ομαδικές. Αντίστοιχα, υπογραμμίζει το ρόλο που διαδραματίζουν οι δράσεις στην ανάπτυξη ικανοτήτων όπως το να εκτιμούν, απολαμβάνουν και «καταναλώνουν» έργα τέχνης. Κλείνοντας, όσον αφορά τη σχέση του με τους μαθητές, ο Ιάσοντας επιδιώκει να είναι «ιδεοδότης» και συνεργάτης με τα παιδιά, αλληλεπιδρώντας μαζί τους, ενώ θεωρεί ότι οι σχέσεις μεταξύ των μαθητών εξαρτώνται από πολλούς αστάθμητους παράγοντες.

Τέλος, αν και υπάρχει μια υποστηρικτική διεύθυνση και μια καλή σχέση με τους συναδέλφους και τους γονείς, ο Ιάσοντας επισημαίνει ότι η απεριόριστη αγάπη που λαμβάνει από τα παιδιά, είναι σταθερή μέσα στα χρόνια. Ωστόσο, σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών, η μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετωπίζει είναι όλα τα στερεότυπα που κουβαλούν και αναπαράγουν οι ίδιοι στο σχολείο. Μάλιστα, προκειμένου να ξεπεραστεί αυτό το εμπόδιο, ο Ιάσοντας θεωρεί σημαντικό το να γίνει βίωμα ο δημοκρατικός τρόπος ζωής, ώστε να εκπαιδευτούν οι μαθητές ως πολίτες σύμφωνα με αυτά τα πρότυπα. Επίσης, αν και δεν είναι κατά των επιμορφώσεων σε θέματα πολιτειότητας, υπογραμμίζει τη σημασία του να έχουν ένα διαφορετικό χαρακτήρα ώστε να μη καλλιεργούν μια «κουλτούρα της βιτρίνας». Κλείνοντας, ο Ιάσοντας υποστηρίζει ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης και σχετίζεται με την ανάπτυξη του παιδιού.

Λυδία: Ευσυνείδητη και μεθοδική

Η Λυδία εργάζεται ως εκπαιδευτικός καλλιτεχνικών σε δύο σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αστικής περιοχής. Είναι απόφοιτη της σχολής καλών τεχνών της Αθήνας, και παρά το γεγονός ότι αρχικά, επέλεξε να ακολουθήσει το επάγγελμα για λόγους βιοπορισμού, σύντομα το αγάπησε. Απασχολείται στον τομέα της εκπαίδευσης τα τελευταία 18 χρόνια και είναι πλέον μόνιμη. Η ίδια, αντιλαμβάνεται ως ιδιαίτερα σημαντική την καλλιτεχνική εκπαίδευση, υποστηρίζοντας ότι βοηθά τα παιδιά να διαμορφώσουν μια ταυτότητα. Όσον αφορά την έννοια του πολίτη, η Λυδία υποστηρίζει ότι πρόκειται για έναν άνθρωπο που επιδιώκει την ευημερία της κοινωνίας στην οποία ζει, μαχόμενος για τη κοινωνική δικαιοσύνη. Ωστόσο, θεωρεί ότι το σχολείο δεν καλλιεργεί αυτό το πρότυπο του πολίτη, αλλά αποσκοπεί στη διαμόρφωση των μαθητών ως ευυπόληπτων και νομοταγών πολιτών.

Συνεχίζοντας, η Λυδία υποστηρίζει ότι τα εικαστικά συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα, μαθαίνοντας στους μαθητές να προσεγγίζουν πιο δημιουργικά τη ζωή. Έτσι, ο εκπαιδευτικός των εικαστικών, προκειμένου να συμβάλει στην αγωγή των μαθητών ως πολιτών, πρέπει να γνωρίζει καλά το αντικείμενό του και να είναι ενημερωμένος γύρω από κοινωνικοπολιτικά θέματα. Επίσης, πρέπει να είναι δημοκρατικός, να προάγει τον διάλογο, να σέβεται τους μαθητές και να αποτελεί πρότυπο για αυτούς. Κλείνοντας, ερωτώμενη για το αν είναι σε θέση να διδάξει τους μαθητές της σε θέματα πολιτειότητας, η Λυδία τόνισε ότι προσπαθεί συνεχώς να βελτιώνεται.

Θέλοντας να καλλιεργήσει ολόπλευρα τους μαθητές της, πέραν της εξοικειώσής τους με βασικές αρχές του σχεδίου, επιδιώκει και την ανάπτυξη ενός ευρέος φάσματος δεξιοτήτων (κινητικών, νοητικών, συναισθηματικών) αξιοποιώντας ποικίλα θέματα. Επίσης, η Λυδία υποστηρίζει ότι όλα τα θέματα μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη μέσα από τα εικαστικά με την κατάλληλη προσέγγιση και τη διαθεματική τους σύνδεση με όσο το δυνατόν περισσότερα γνωστικά αντικείμενα. Προκειμένου να καταστήσει αυτό τον στόχο επιτεύξιμο, η Λυδία τοποθετεί το μαθητή στο κέντρο της μαθησιακής διαδικασίας, δομώντας τη διδασκαλία της γύρω από τις ανάγκες, τις δυσκολίες και τις υπάρχουσες γνώσεις του. Μάλιστα, περιγράφοντας το είδος των δραστηριοτήτων που ενδέχεται να συμβάλουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών, η Λυδία εντάσσει σε αυτές:

«ότι βάζει το παιδί σε μια πιο ενεργή δημιουργική διαδικασία. Δραστηριότητες που καλλιεργούν την υπευθυνότητά του, που τον παροτρύνουν να πάρει πρωτοβουλίες αλλά ταυτόχρονα τον περιορίζουν ως μέλος μιας ομάδας που πρέπει να σεβαστεί τους “συνεργάτες” του»

Συνεπώς, με σαφή στόχευση, συζήτηση και ομαδικές δραστηριότητες, επιδιώκει να εμπλέξει τον μαθητή σε μια δημιουργική διαδικασία που απαιτεί την ουσιαστική συμμετοχή του. Επίσης, η Λυδία αντιλαμβάνεται ως σημαντικές τις επισκέψεις σε μουσεία, γκαλερί και εκθέσεις, θεωρώντας ότι

«Το παιδί πρέπει να εμπλέκεται στην κοινωνία που ανήκει και να καταναλώνει οτιδήποτε παράγεται μέσα σε αυτή. Ειδικά το πολιτιστικό περιεχόμενο. Είναι ένας ακόμη τρόπος να διαμορφωθεί ως πολίτης μέσα από την τέχνη, σε συνέχεια των όσων είπαμε πριν»

Τέλος, επιζητά μια σχέση αμοιβαίου σεβασμού, εμπιστοσύνης και αγάπης με τους μαθητές της, τους οποίους θέλει να βλέπει ενωμένους.

Κλείνοντας, έχοντας υποστήριξη από τη διεύθυνση του σχολείου στα οποία υπηρετεί, και ένα κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών, η Λυδία έρχεται αντιμέτωπη μόνο με την απαξίωση των γονιών και τη συνεχή απομάκρυνση των μαθητών από τη δημιουργική διαδικασία. Μάλιστα, ως μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετωπίζει σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών, αναφέρει ότι:

«Πέρα από την οικογένεια, η σύγχρονη γενιά διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από το Internet και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Και όλα αυτά σε μια ευαίσθητη ηλικία, που οι μαθητές είναι εύκολο να επηρεαστούν και δύσκολο να ξεχωρίσουν το σωστό από το λάθος, το καλό από το κακό κλπ.»

Μάλιστα, προκειμένου να ξεπεραστεί αυτή η δυσκολία, η Λυδία υπογραμμίζει τη σημασία αύξησης των ωρών διδασκαλίας των εικαστικών, της δημιουργίας ενός πιο ευέλικτου προγράμματος σπουδών και της αλληλεπίδρασης του σχολείου με την κοινωνία. Όσον αφορά τις επιμορφώσεις σε θέματα πολιτειότητας, η Λυδία τις θεωρεί αναγκαίες εξαιτίας των λεπτών χειρισμών που απαιτεί η πραγμάτευση τους, ενώ αναφορικά με τη δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ανά βαθμίδα εκπαίδευσης, υπογραμμίζει την ανάγκη εστίασης σε πιο γενικές έννοιες σε επίπεδο πρωτοβάθμιας, και εμβάθυνσης σε πιο σύνθετα θέματα σε επίπεδο δευτεροβάθμιας.

Σοφία: Υπεύθυνη και δημιουργική

Η Σοφία είναι μόνιμη εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, υπηρετώντας σε δύο ιδιωτικές σχολικές μονάδες αστικής περιοχής. Είναι απόφοιτος της σχολής καλών τεχνών της Αθήνας με ειδίκευση στο ψηφιδωτό, και εργάζεται στον τομέα της

εκπαίδευσης εδώ και 29 χρόνια. Η ενασχόλησή της με το επάγγελμα ήταν αποτέλεσμα μιας θετικής εμπειρίας που αποκόμισε διδάσκοντας εικαστικά σε παιδιά, κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών της σπουδών. Η Σοφία θεωρεί ότι σημαντικότερη αποστολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης είναι η διαμόρφωση -από πλευράς των μαθητών- μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας. Επίσης, αντιλαμβάνεται τον πολίτη ως ένα δημοκρατικό ον, εξοικειωμένο με βασικές και πανανθρώπινες αξίες όπως ο σεβασμός, η αξιοπρέπεια και η ελευθερία. Κλείνοντας, υποστηρίζει ότι το σχολείο οφείλει να συμβάλει στην καλλιέργεια των εν λόγω χαρακτηριστικών ώστε να δημιουργήσει σύγχρονους και υπεύθυνους πολίτες.

Αναφορικά με τη συμβολή των εικαστικών στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα, η Σοφία υποστηρίζει ότι το εν λόγω μάθημα παίζει καθοριστικό ρόλο, ιδιαίτερα αν διδάσκεται συνδυαστικά με άλλα γνωστικά αντικείμενα. Βέβαια, για να επιτευχθεί η παραπάνω σύνθετη αποστολή, ο εκπαιδευτικός των εικαστικών πρέπει να γνωρίζει καλά το αντικείμενό του και να διακατέχεται από ειλικρίνεια, αυτοπεποίθηση, υπευθυνότητα, και οργανωτικότητα. Επίσης, πρέπει να εμπιστεύεται, ενθαρρύνει, και εμπνέει τους μαθητές του, και να είναι σε θέση να “εκμαιεύσει” την καλαισθησία από μέσα τους. Τέλος, η Σοφία επισημαίνει ότι προσπαθεί να κάνει κτήμα της όσα δυνατόν περισσότερα από τα παραπάνω εφόδια.

Επιδιώκοντας να διευρύνει τη φαντασία των μαθητών αλλά και να τους αναπτύξει δεξιότητες όπως η παρατηρητικότητα, η συγκέντρωση, η αυτοεκτίμηση, και η κριτική σκέψη, αφορμάται -ορισμένες φορές- από στοιχεία των σχολικών εγχειριδίων, υιοθετώντας μια διαθεματική προσέγγιση των εικαστικών. Μάλιστα, το γεγονός ότι η διαθεματικότητα διαπλάθει ολόπλευρα τους μαθητές, είναι και ο λόγος που η Σοφία τη θεωρεί κατάλληλη ως προσέγγιση προκειμένου να διαμορφωθούν οι μαθητές ως πολίτες. Αν και οι μέθοδοι, μορφές και τεχνικές διδασκαλίας της ποικίλουν ανάλογα την περίπτωση, σε μια προσπάθεια εκπαίδευσης των μαθητών για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών, συνήθως προτιμά τη διεξαγωγή συζητήσεων ώστε να γίνει ανταλλαγή απόψεων και τη δημιουργία συλλογικών έργων. Όπως επισημαίνει η Σοφία, δράσεις όπως η οργάνωση των σχολικών γιορτών, οι τοιχογραφίες σε χώρους του σχολείου, οι εικαστικές παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο, οι συμμετοχές σε διαγωνισμούς και οι εκπαιδευτικές επισκέψεις, όχι μόνο προάγουν την πολιτειότητα αλλά ταυτόχρονα σπάνε τη σχολική ρουτίνα και βελτιώνουν τις σχέσεις μαθητών-εκπαιδευτικού. Μάλιστα, αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Κάναμε μία δράση που ήταν και στο πλαίσιο του εθελοντισμού. Είχαμε ενταχθεί στο σώμα εθελοντών του δήμου Ηρακλείου, όπου αρχικά κάναμε -εκτός καλλιτεχνικών- δράσεις, όπως το να μαζεύουμε και να μοιράζουμε τρόφιμα σε ομάδες ανθρώπων που είχαν ανάγκη. Όσον αφορά το εικαστικό κομμάτι, στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος υπό τον τίτλο “Let's do it

Greece” είχαμε παρέμβει εικαστικά σε ένα πάρκο του Ηρακλείου (...). Και θεωρώ ότι ήταν ένα σπουδαίο μάθημα για τα παιδιά που διδάχτηκαν τη σημασία του να δημιουργείς στον αστικό ιστό, βελτιώνοντας τις συνθήκες διαβίωσης των πολιτών της περιοχής σου.»

Κλείνοντας, η Σοφία αντιλαμβάνεται ότι η σχέση της με τους μαθητές έχει περισσότερο συμβουλευτικό χαρακτήρα, ενώ για τη σχέση των μαθητών μεταξύ τους, επιδιώκει τη συνειδητοποίηση -από πλευράς τους- ότι είναι όλοι ίσοι μα όχι ίδιοι.

Τέλος, η διευκολυντική στάση της διεύθυνσης και το άριστο κλίμα μεταξύ συναδέλφων στα σχολεία που υπηρετεί η Σοφία, έρχονται σε αντίθεση με την αντίληψη μεγάλης μερίδας γονέων ότι τα εικαστικά αποτελούν μάθημα δεύτερης κατηγορίας. Όπως επισημαίνει η Σοφία, μία από τις κυριότερες δυσκολίες που συναντά προσπαθώντας να διαμορφώσει τους μαθητές της ως πολίτες είναι η απαξίωσή τους απέναντι στο μάθημα, και η διεκπεραιωτική τους νοοτροπία, η οποία δεν μπορεί να συμβαδίσει με τη φύση των εικαστικών, αφού ως αντικείμενο απαιτεί κόπο και υπομονή. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτή η δυσκολία, η Σοφία υποστηρίζει ότι:

«το σχολείο (πρέπει) να απεγκλωβιστεί από αυτή τη βαθμοκεντρική νοοτροπία καθώς δεν είναι αυτός ο ρόλος της εκπαίδευσης. Το πρόβλημα είναι ότι έχουμε ένα απαρχαιωμένο σύστημα εκπαίδευσης στο οποίο πετάμε διάφορα στοιχεία σύγχρονων θεωριών που έχουν εφαρμοστεί επιτυχημένα σε άλλες χώρες και ισχυριζόμαστε ότι προοδεύουμε. Δεν είναι όμως έτσι. Τα σύγχρονα παιδιά χρειάζονται μία εξατομικευμένη προσέγγιση μέσα στην τάξη και αυτό δεν μπορείς να το κάνεις όταν έχεις 27 παιδιά και 40 λεπτά διδασκαλίας.»

Επίσης, θεωρεί σημαντικές τις επιμορφώσεις σε θέματα πολιτειότητας λόγω του μεταβαλλόμενου χαρακτήρα των σύγχρονων κοινωνιών. Η ίδια, λέει χαρακτηριστικά:

«Η επιμόρφωση πάντα χρειάζεται γιατί οι κοινωνίες αλλάζουν και δημιουργούνται καινούργια ζητήματα. Ας πούμε, παλαιότερα στην Ελλάδα δεν μας απασχολούσαν θέματα όπως οι άστεγοι ή οι μετανάστες. Δεν υπήρχαν τέτοια φαινόμενα. Πλέον όμως είναι μέρος της ζωής μας.»

Κλείνοντας, η Σοφία αντιλαμβάνεται ότι η διδασκαλία των εικαστικών ως μέσου για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών, πρέπει να ξεκινά από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, όπου είναι ακόμα εφικτό να διαπλασθούν σωστά οι μαθητές ως χαρακτήρες.

Συγκεντρωτικός συγκριτικός πίνακας αποτελεσμάτων της έρευνας

	ΠΡΟΦΙΛ	ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ 1: <i>Γνώσεις & Δεξιότητες</i>	ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ 2: <i>Μέθοδοι & Πρακτικές</i>	ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ 3: <i>Δυσκολίες</i>
Ο Ρ Ε Σ Τ Η Σ	<p>Σπουδές: Σχολή καλών τεχνών Αθήνας Λόγος επιλογής επαγγέλματος: Πειραματισμός Προϋπηρεσία: 5 χρόνια Σχέση εργασίας: Αναπληρωτής Αριθμός σχολείων που υπηρετεί: 2 Χαρακτηριστικά: Δημόσια, αστικής και αγροτικής περιοχής Βαθμίδα: Πρωτοβάθμια Αντίληψη καλλιτεχνικής εκπαίδευσης: Μέσο έκφρασης, απόκτησης γνώσεων και εξοικείωσης με εργαλεία που καθιστούν τους μαθητές αυτόνομους. Εννοιολόγηση πολίτη: Ενημερωμένος και ενεργός</p>	<p>Γνώσεις: Εκπαιδευτικός των εικαστικών ως γνώστης των πάντων Δεξιότητες-Προσόντα: Να έχει το προφίλ ενός νομοταγή πολίτη, αποτελώντας πρότυπο για τους μαθητές, να είναι ενημερωμένος και ανοιχτόμυαλος Ετοιμότητα για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από τα εικαστικά: Υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης</p>	<p>Θέματα: Κοινωνικά, γύρω από τον άνθρωπο, που “αφορούν τους περισσότερους από εμάς” Αξιοποίηση Α.Π.Σ.: Όχι Μέθοδοι - Πρακτικές: Κατοχή ενός συνόλου γενικών γνώσεων και εκπαιδευτικών στρατηγικών, που αξιοποιούνται ανάλογα τις περιστάσεις (δυναμική της τάξης, διάθεση κλπ.) Δραστηριότητες: Ομαδοσυνεργατικές δραστηριότητες που προάγουν την επικοινωνία, Δράσεις: Μη επαρκής χρόνος για τη διεξαγωγή τους Σχέσεις: Κρατά τα προσχήματα στις σχέσεις του με τους μαθητές, επιδιώκει ισορροπίες στις σχέσεις των μαθητών μεταξύ τους</p>	<p>Κλίμα σχολείου: Απαξίωση του μαθήματος των εικαστικών από τη διεύθυνση, το σύλλογο διδασκόντων και τους γονείς των μαθητών Δυσκολίες: Διαφορετική εννοιολόγηση του “πολίτη” ανάλογα την περιοχή και την εκάστοτε κοινωνία, ελλείψεις υλικοτεχνικού εξοπλισμού, περιορισμένος χρόνος διδασκαλίας Αλλαγές-προτάσεις: Αύξηση ωρών διδασκαλίας, διασφάλιση αίθουσας εικαστικών, επιμορφώσεις εκπαιδευτικών σε θέματα πολιτεότητας Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ανά βαθμίδα εκπαίδευσης: Καθοριστική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση</p>
Ν Ε Φ Ε Λ Η	<p>Σπουδές: Τμήμα πλαστικών τεχνών και επιστημών της τέχνης πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ι.Ε.Κ. Γραφιστικής, σεμινάρια γύρω από την εκπαίδευση Λόγος επιλογής επαγγέλματος: Αγάπη για την τέχνη και τη διδασκαλία Προϋπηρεσία: 6 χρόνια Σχέση εργασίας: Αναπληρώτρια Αριθμός σχολείων που υπηρετεί: 2 Χαρακτηριστικά: Δημόσια, αστικής περιοχής Βαθμίδα: Πρωτοβάθμια Αντίληψη καλλιτεχνικής εκπαίδευσης: Εμπλουτίζει τις γνώσεις των μαθητών σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο, κοινωνικοποιεί Εννοιολόγηση πολίτη: Συμμορφούμενος με κανόνες για τη διασφάλιση της δημοκρατίας</p>	<p>Γνώσεις: Ευρεία, γενική μόρφωση Δεξιότητες-Προσόντα: Να αποτελεί πρότυπο με τη συμπεριφορά του, να σέβεται του μαθητές, να είναι ενημερωμένος και ανοιχτόμυαλος Ετοιμότητα για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από τα εικαστικά: Δεν αισθάνεται έτοιμη, προσπαθεί</p>	<p>Θέματα: Όλα τα θέματα με σωστή προσέγγιση Αξιοποίηση Α.Π.Σ.: Όχι Μέθοδοι - Πρακτικές: Συνεργατική μάθηση, συζητήσεις, προσαρμογή των θεμάτων στην ηλικία και τις ανάγκες των μαθητών Δραστηριότητες - Δράσεις: Ομαδικές καλλιτεχνικές εργασίες ως μέσο επίλυσης συγκρούσεων, ατομικές εργασίες ως μέσο έκφρασης της προσωπικής άποψης των μαθητών, εκθέσεις των έργων τους, εκπαιδευτικές επισκέψεις Σχέσεις: Επιδιώξει καλής σχέσης με τους μαθητές της, και αρμονικής συνύπαρξης μεταξύ των μαθητών</p>	<p>Κλίμα σχολείου: Διαφέρει ανάλογα το σχολείο. Στο ένα συναντά έλλειψη υποστήριξης από τη διεύθυνση, απαξίωση από τους συναδέλφους και αδιαφορία από γονείς και μαθητές, και στο άλλο τις ακριβώς αντίθετες συνθήκες Δυσκολίες: Προβλήματα ελέγχου στη σχολική αίθουσα, ανυπακοή στους κανόνες της τάξης, έλλειψη υλικών, περιορισμένος χρόνος για τη διδασκαλία του μαθήματος Αλλαγές-προτάσεις: Αλλαγή της στάσης των γονέων απέναντι στο μάθημα, επιμορφώσεις των εκπαιδευτικών σε θέματα πολιτεότητας Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ανά βαθμίδα εκπαίδευσης: Εφαρμόσιμη και στις δύο βαθμίδες εκπαίδευσης, πιο εύκολη η διεξαγωγή της στην δευτεροβάθμια</p>

<p style="text-align: center;">Δ Α Φ Ν Η</p>	<p>Σπουδές: Σχολή καλών τεχνών πανεπιστημίου δυτικής Μακεδονίας και μεταπτυχιακό στη κλινική κοινωνιολογία Λόγος επιλογής επαγγέλματος: Η ανατροπή της στερεοτυπικής αντίληψης του μαθήματος των εικαστικών Προϋπηρεσία: 3 χρόνια Σχέση εργασίας: Αναπληρώτρια Αριθμός σχολείων που υπηρετεί: 2 Χαρακτηριστικά: Δημόσια, αστικής περιοχής Βαθμίδα: Δευτεροβάθμια Αντίληψη καλλιτεχνικής εκπαίδευσης: Ικανή να συμβάλει στην ανάπτυξη πολιτικής συνείδησης, καλλιεργώντας τους μαθητές ως μη χειραγωγήσιμα όντα Εννοιολόγηση πολίτη: Άνθρωπος με ενεργό ρόλο στη κοινωνία, ενημερωμένος, γνώστης των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών του, συνδεδεμένος με τον πολιτισμό.</p>	<p>Γνώσεις: Άριστη γνώση του αντικειμένου διδασκαλίας τους, ιστορικές γνώσεις και εξοικείωση με τις κοινωνικές επιστήμες Δεξιότητες-Προσόντα: Ετοιμότητα, ανοιχτότητα, ενσυναίσθηση, κριτική σκέψη Ετοιμότητα για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από τα εικαστικά: Ναι</p>	<p>Θέματα: Ιστορίας της τέχνης, κοινωνιολογικά, διαθεματικά Αξιοποίηση Α.Π.Σ.: Όχι Μέθοδοι - Πρακτικές: Δασκαλοκεντρική προσέγγιση στο θεωρητικό σκέλος του μαθήματος/μαθητοκεντρική προσέγγιση στο πρακτικό σκέλος, εξατομικευμένη διδασκαλία, προσαρμογή του μαθήματος στις ιδιαίτερες ανάγκες, δυνατότητες και κλίσεις κάθε μαθητή Δραστηριότητες - Δράσεις: Ομαδικές δραστηριότητες, εκπαιδευτικές εκδρομές σε μουσεία και εκθέσεις δια ζώσης και ψηφιακά Σχέσεις: Κυμαίνεται μεταξύ φιλικού και τυπικού, ενώ μεταξύ των μαθητών επιδιώκει να υπάρχει συνεργασία και ομαδικό πνεύμα</p>	<p>Κλίμα σχολείου: Απαξιωτική στάση διεύθυνσης, συλλόγου διδασκόντων, γονέων και μαθητών απέναντι στο μάθημα των εικαστικών Δυσκολίες: Συχνή μετακίνηση των εκπαιδευτικών από σχολείο σε σχολείο, ελλείψεις υλικοτεχνικού εξοπλισμού και χρόνου Αλλαγές-προτάσεις: Ανανέωση των σχολικών εγχειριδίων των εικαστικών, προώθηση διαθεματικών συνδέσεων με την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη, επιμορφώσεις των εκπαιδευτικών σε σχέση με την πολιτειότητα Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ανά βαθμίδα εκπαίδευσης: Εγχείρημα που πρέπει να ξεκινά από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση θέτοντας τις βάσεις για εμφάνιση σε επίπεδο δευτεροβάθμιας</p>
<p style="text-align: center;">Υ Β Ο Ν Η</p>	<p>Σπουδές: Σχολή καλών τεχνών Αθήνας Λόγος επιλογής επαγγέλματος: Βιοπορισμός Προϋπηρεσία: 20 χρόνια Σχέση εργασίας: Μόνιμη Αριθμός σχολείων που υπηρετεί: 2 Χαρακτηριστικά: Δημόσια, αστικής και αγροτικής περιοχής Βαθμίδα: Δευτεροβάθμια Αντίληψη καλλιτεχνικής εκπαίδευσης: Στόχος της η ολοκλήρωση των μαθητών, η ανάπτυξή τους ως υγιείς -κοινωνικά- άνθρωποι Εννοιολόγηση πολίτη: Παραγωγός πολιτισμού</p>	<p>Γνώσεις: “Λίγο από όλα” Δεξιότητες-Προσόντα: Να έχει άποψη για την κοινωνική και πολιτική ζωή, να είναι σύγχρονος, πληροφορημένος και να έχει ικανότητες προσαρμογής Ετοιμότητα για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από τα εικαστικά: Δε νιώθει ότι έχει τα απαραίτητα εφόδια σε όλους τους τομείς - θα ήθελε να είναι πιο ενημερωμένη</p>	<p>Θέματα: Ανάπτυξης κριτικής σκέψης Αξιοποίηση Α.Π.Σ.: Όχι Μέθοδοι - Πρακτικές: Ομάδες συζήτησης Δραστηριότητες - Δράσεις: Ανάλυση και κριτικός σχολιασμός έργων τέχνης, οργάνωση επισκέψεων σε μουσεία και εκθέσεις Σχέσεις: Ειλικρίνειας ανάμεσα σε αυτή και τους μαθητές της και αλληλοσεβασμού ανάμεσα στους μαθητές.</p>	<p>Κλίμα σχολείου: Υποστηρικτική διεύθυνση, καλές σχέσεις μεταξύ των εκπαιδευτικών, απαξιωτική στάση γονέων και αδιαφορία μαθητών απέναντι στο μάθημα των εικαστικών Δυσκολίες: Πρακτικής φύσεως (χρόνος, μέσα κλπ) Αλλαγές-προτάσεις: Χαρακτηρισμός μαθήματος ως “εργαστηριακού”, διεξαγωγή επιμορφώσεων σε θέματα πολιτειότητας Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ανά βαθμίδα εκπαίδευσης: Ίδιο περιεχόμενο, με διαφοροποιήσεις ως προς την προσέγγιση</p>

<p style="text-align: center;">Α Φ Ρ Ο Δ Ι Τ Η</p>	<p>Σπουδές: Τμήμα πλαστικών τεχνών και επιστημών της τέχνης πανεπιστημίου Ιωαννίνων Λόγος επιλογής επαγγέλματος: Επαφή με τα παιδιά Προϋπηρεσία: 8 χρόνια Σχέση εργασίας: Αναπληρώτρια Αριθμός σχολείων που υπηρετεί: 3 Χαρακτηριστικά: Δημόσια, ημιαστικής περιοχής Βαθμίδα: Πρωτοβάθμια Αντίληψη καλλιτεχνικής εκπαίδευσης: Ελευθερώνει τους μαθητές, οι οποίοι αναπτύσσουν κριτική σκέψη και άποψη Εννοιολόγηση πολίτη: Πολίτης του κόσμου</p>	<p>Γνώσεις: Ποικίλες γνώσεις γενικής και πρακτικής φύσεως Δεξιότητες-Προσόντα: Να είναι οργανωτικός και να προάγει τη διαθεματικότητα Ετοιμότητα για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από τα εικαστικά: Όχι απόλυτα, συνεχώς μαθαίνει</p>	<p>Θέματα: Διαθεματική προσέγγιση Αξιοποίηση Α.Π.Σ.: Όχι Μέθοδοι - Πρακτικές: Προετοιμασία- δοκιμή των δραστηριοτήτων πριν τη διδασκαλία, συνδημιουργία με τους μαθητές της Δραστηριότητες: Παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο- αλληλεπίδραση των μαθητών με το κοινωνικό τους περιβάλλον μέσω της τέχνης Δράσεις: Προνόμιο σχολικών μονάδων που βρίσκονται σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα Σχέσεις: Βασική επιδίωξη η δυνατή φιλία ανάμεσα στους μαθητές και την ίδια, αλλά και μεταξύ των μαθητών</p>	<p>Κλίμα σχολείου: Απαξίωση των καλλιτεχνικών από τη διεύθυνση, το σύλλογο διδασκόντων και τους γονείς, θετική στάση μαθητών Δυσκολίες: Έλλειψη υλικών, μέσων και χρόνου. Αλλαγές-προτάσεις: Επίλυση των πρακτικής φύσεως δυσκολιών, διεξαγωγή επιμορφώσεων σε θέματα πολιτεότητας Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ανά βαθμίδα εκπαίδευσης: Διαφέρει ως προς τη προσέγγιση</p>
<p style="text-align: center;">Ζ Ω Η</p>	<p>Σπουδές: Σχολή καλών τεχνών πανεπιστημίου δυτικής Μακεδονίας Λόγος επιλογής επαγγέλματος: Οικονομική ανεξαρτησία, δυνατότητα παραμονής στον τόπο της, συμβατότητα με τον χαρακτήρα της Προϋπηρεσία: 5 χρόνια Σχέση εργασίας: Αναπληρώτρια Αριθμός σχολείων που υπηρετεί: 2 Χαρακτηριστικά: Δημόσια, αστικής και ημιαστικής περιοχής Βαθμίδα: Δευτεροβάθμια Αντίληψη καλλιτεχνικής εκπαίδευσης: Παρέχει εργαλεία που επιτρέπουν στους μαθητές να κατανοήσουν τον εαυτό τους. Εννοιολόγηση πολίτη: Ικανός να συνυπάρξει και να αλληλεπιδράσει σε ένα σύνολο</p>	<p>Γνώσεις: Μεταδοτικότητα αντί για ένα σώμα γνώσεων Δεξιότητες-Προσόντα: Συνεπής, να αποτελεί πρότυπο, να αντιμετωπίζει με σεβασμό και ισότιμα όλους τους μαθητές Ετοιμότητα για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από τα εικαστικά: Δεν έχει όλα τα εφόδια, αλλά τη βοηθά η ευρηματικότητά της</p>	<p>Θέματα: Σχετικά με τον άνθρωπο και τις ανάγκες του Αξιοποίηση Α.Π.Σ.: Ναι Μέθοδοι - Πρακτικές: Η εικαστική δημιουργία προάγεται με ποικίλες αφορμήσεις και ερεθίσματα, όπως π.χ η αφήγηση ιστοριών ή οι συζητήσεις σε πλαίσιο τάξης Δραστηριότητες: Σύνθετες ομαδικές δραστηριότητες, που αναπτύσσουν την κριτική σκέψη Δράσεις: Αποφεύγονται γιατί είναι ενεργοβόρες Σχέσεις: Η σχέση εκπαιδευτικού-μαθητών είναι θέμα χιμείας και διαφοροποιείται από σχολείο σε σχολείο, για τη σχέση των μαθητών μεταξύ τους, επιδιώκεται να υπάρχει ένα κλίμα συνεργασίας</p>	<p>Κλίμα σχολείου: Υποστηρικτική διεύθυνση, σεβασμός από πλευράς των συναδέλφων Δυσκολίες: Οι συμπεριφορές που κουβαλούν οι μαθητές από το σπίτι τους Αλλαγές-προτάσεις: Αύξηση των ωρών διδασκαλίας και διεξαγωγή του μαθήματος με μικρότερες ομάδες μαθητών, επιμορφώσεις εκπαιδευτικών σε θέματα πολιτεότητας Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ανά βαθμίδα εκπαίδευσης: Δεν υπάρχουν διαφορές, αλλάζουν μόνο τα χαρακτηριστικά του δέκτη</p>

<p style="text-align: center;">Ε Ρ Π Ε Τ Τ Α</p>	<p>Σπουδές: Σχολή καλών τεχνών Αθήνας και επιπλέον σπουδές στη συντήρηση αρχαιοτήτων και την αιογραφία Λόγος επιλογής επαγγέλματος: Αρχικά οικονομικοί, εν συνέχεια αγάπη για τη δουλειά Προϋπηρεσία: 8 χρόνια Σχέση εργασίας: Αναπληρώτρια Αριθμός σχολείων που υπηρετεί: 2 Χαρακτηριστικά: Δημόσια, αστικής και ημιαστικής περιοχής Βαθμίδα: Πρωτοβάθμια Αντίληψη καλλιτεχνικής εκπαίδευσης: Ανοίγει το μυαλό του μαθητή Εννοιολόγηση πολίτη: Εξοικειωμένος με τις ρίζες του και ικανός να αλληλεπιδράσει με άλλες κουλτούρες χωρίς να τις αλλοτριώνει</p>	<p>Γνώσεις: “Πραγματική παιδεία” Δεξιότητες-Προσόντα: Να αντιλαμβάνεται τη σημασία του αντικείμενου που διδάσκει, να μπορεί να θέτει όρια, να αναστοχάζεται, να σέβεται και να αγαπά τα παιδιά, να έχει ενσυναίσθηση Ετοιμότητα για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από τα εικαστικά: Έχει ελλείψεις αλλά προσπαθεί να εξελισσεται</p>	<p>Θέματα: Όλα τα θέματα Αξιοποίηση Α.Π.Σ.: Ναι Μέθοδοι - Πρακτικές: Συνεργατική μάθηση, διεξαγωγή συζητήσεων, εξασφάλιση ενός δημιουργικού κλίματος, καθοδήγηση της εκπαιδευτικού κατά την εικαστική πράξη Δραστηριότητες - Δράσεις: Ατομική και ομαδική εικαστική δημιουργία, συμμετοχή σε καλλιτεχνικούς διαγωνισμούς, εκθέσεις με δημιουργίες των μαθητών που δίνουν την ευκαιρία για κριτική ανάλυση των έργων τους Σχέσεις: Εμπιστοσύνης, αγάπης και έμπνευσης με τους μαθητές της και μεταξύ αυτών.</p>	<p>Κλίμα σχολείου: Υποστηρικτική διεύθυνση και σύλλογος διδασκόντων, αγάπη από τα παιδιά, επιφυλακτικότητα γονέων Δυσκολίες: Τα λεπτά ζητήματα που βρίσκονται στο επίκεντρο μιας τέτοιας προσέγγισης, αδύνατη μια ουσιαστική σχέση εκπαιδευτικού-μαθητών λόγω του περιορισμένου χρόνου διδασκαλίας, έλλειψη υλικοτεχνικού εξοπλισμού Αλλαγές-προτάσεις: Να υπάρχει ένας εκπαιδευτικός των εικαστικών ανά σχολική μονάδα, μια οργανωμένη τάξη δημιουργίας και ο απαραίτητος χρόνος Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ανά βαθμίδα εκπαίδευσης: Επιτεύξιμη και στις δύο βαθμίδες με διαφορετικά εργαλεία και προσεγγίσεις</p>
<p style="text-align: center;">Ι Α Σ Ο Ν Α Σ</p>	<p>Σπουδές: Σχολή καλών τεχνών πανεπιστημίου δυτικής Μακεδονίας Λόγος επιλογής επαγγέλματος: Θετική εμπειρία από την αλληλεπίδραση με παιδιά Προϋπηρεσία: 5 χρόνια Σχέση εργασίας: Αναπληρωτής Αριθμός σχολείων που υπηρετεί: 3 Χαρακτηριστικά: Δημόσια, ημιαστικής και αγροτικής περιοχής Βαθμίδα: Πρωτοβάθμια Αντίληψη καλλιτεχνικής εκπαίδευσης: Συμβάλλει στην ένταξη του μαθητή σε ένα δημιουργικό κοινωνικό πλαίσιο Εννοιολόγηση πολίτη: Συμμετέχει ενεργά στα κοινά, έχει κριτική σκέψη, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες και γνωρίζει το σύνολο των ιστορικών καταστάσεων των οποίων αποτελεί συνέχεια, ξέροντας τη θέση του στη κοινωνία</p>	<p>Γνώσεις: Βασικές γνώσεις γύρω από πολιτικά, κοινωνικά και φιλοσοφικά θέματα Δεξιότητες-Προσόντα: Ικανός να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών, δημιουργικός, καθοδηγητικός, κοινωνικά και πολιτικά ενεργός, διεκδικητικός Ετοιμότητα για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από τα εικαστικά: Ναι</p>	<p>Θέματα: Κοινωνικά θέματα ή οικεία (π.χ. τοπικοί καλλιτέχνες) Αξιοποίηση Α.Π.Σ.: Ναι Μέθοδοι - Πρακτικές: Βιοματική μάθηση, προσομοιώσεις-παιχνίδια ρόλων, εμπάθунση στο έργο τέχνης κριτικά και με ερευνητική ματιά Δραστηριότητες - Δράσεις: Ομαδικές δραστηριότητες (τοιχογραφίες, graffiti κλπ), διεξαγωγή δράσεων που διδάσκουν στους μαθητές πώς να “καταναλώνουν” την τέχνη Σχέσεις: “Ιδεοδότης” και συνεργάτης με τους μαθητές, οι σχέσεις μεταξύ των οποίων φαίνεται να εξαρτώνται από αστάθμητους παράγοντες.</p>	<p>Κλίμα σχολείου: Υποστηρικτικές διευθύνσεις, ομαλές σχέσεις με συναδέλφους και γονείς, απεριόριστη αγάπη από τους μαθητές Δυσκολίες: Τα στερεότυπα που κουβαλούν και αναπαράγουν οι μαθητές στο σχολείο Αλλαγές-προτάσεις: Να γίνει βίωμα ο δημοκρατικός τρόπος ζωής, ώστε να εκπαιδευτούν οι μαθητές ως πολίτες σύμφωνα με αυτά τα πρότυπα Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ανά βαθμίδα εκπαίδευσης: Διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης, ανάλογα την ανάπτυξη του παιδιού</p>

<p style="text-align: center;">Λ Υ Δ Ι Α</p>	<p>Σπουδές: Σχολή καλών τεχνών Αθήνας Λόγος επιλογής επαγγέλματος: Αρχικά για βιοπορισμό, ύστερα αγάπησε τη διδασκαλία Προϋπηρεσία: 18 χρόνια Σχέση εργασίας: Μόνιμη Αριθμός σχολείων που υπηρετεί: 2 Χαρακτηριστικά: Δημόσια, αστικής περιοχής Βαθμίδα: Δευτεροβάθμια Αντίληψη καλλιτεχνικής εκπαίδευσης: Βοηθά τα παιδιά να διαμορφώσουν μια ταυτότητα Εννοιολόγηση πολίτη: Επιδιώκει την ευημερία της κοινωνίας στην οποία ζει, μαχόμενος για τη κοινωνική δικαιοσύνη.</p>	<p>Γνώσεις: Καλή γνώση του αντικειμένου διδασκαλίας, ενημερωμένος όσον αφορά τη κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα Δεξιότητες-Προσόντα: Να σέβεται τους μαθητές αποτελώντας πρότυπο για αυτούς, να προάγει το διάλογο, να είναι δημοκρατικός Ετοιμότητα για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από τα εικαστικά: Προσπαθεί συνεχώς να βελτιώνεται</p>	<p>Θέματα: Όλα τα θέματα με κατάλληλη προσέγγιση και διαθεματική σύνδεση με πολλά γνωστικά αντικείμενα. Αξιοποίηση Α.Π.Σ.: Όχι Μέθοδοι - Πρακτικές: Το παιδί στο κέντρο της μαθησιακής διαδικασίας, η οποία δομείται γύρω από τις ανάγκες, τις δυσκολίες και τις γνώσεις του, σαφής στόχευση, διάλογος Δραστηριότητες - Δράσεις: Ομαδικές δραστηριότητες, Εμπλοκή του μαθητή σε δημιουργικές διαδικασίες που απαιτούν την ουσιαστική συμμετοχή του, διοργάνωση επισκέψεων σε μουσεία και εκθέσεις Σχέσεις: Αμοιβαίου σεβασμού, εμπιστοσύνης και αγάπης με τους μαθητές της, τους οποίους θέλει να βλέπει ενωμένους</p>	<p>Κλίμα σχολείου: Υποστήριξη από τη διεύθυνση, κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών, απαξίωση γονέων απέναντι στο μάθημα των εικαστικών και απομάκρυνση μαθητών από αυτό Δυσκολίες: Η επιρροή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και του Internet στους μαθητές στη διαμόρφωση των εφήβων Αλλαγές-προτάσεις: Αύξηση των ωρών διδασκαλίας των εικαστικών, πιο ευέλικτο πρόγραμμα σπουδών και αλληλεπίδραση σχολείου-κοινωνίας, επιμορφώσεις εκπαιδευτικών με θέμα την πολιτεότητα Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών ανά βαθμίδα εκπαίδευσης: Εστίαση σε πιο γενικές έννοιες στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και εμπάθунση σε πιο σύνθετα θέματα στη δευτεροβάθμια</p>
<p style="text-align: center;">Σ Ο Φ Ι Α</p>	<p>Σπουδές: Σχολή καλών τεχνών Αθήνας και ειδίκευση στο ψηφιδωτό Λόγος επιλογής επαγγέλματος: Θετική εμπειρία από μια πρώτη απόπειρα διδασκαλίας σε παιδιά ως φοιτήτρια Προϋπηρεσία: 29 χρόνια Σχέση εργασίας: Μόνιμη Αριθμός σχολείων που υπηρετεί: 2 Χαρακτηριστικά: Ιδιωτικά, αστικής περιοχής Βαθμίδα: Δευτεροβάθμια Αντίληψη καλλιτεχνικής εκπαίδευσης: Συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας Εννοιολόγηση πολίτη: Δημοκρατικό ον, εξοικειωμένο με βασικές και πανανθρώπινες αξίες όπως ο σεβασμός και η αξιοπρέπεια</p>	<p>Γνώσεις: Άριστη γνώση του αντικειμένου διδασκαλίας Δεξιότητες-Προσόντα: Να εμπιστεύεται, ενθαρρύνει, και εμπνέει τους μαθητές του, να διακατέχεται από ειλικρίνεια, αυτοπεποίθηση, υπευθυνότητα, οργανωτικότητα Ετοιμότητα για τη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από τα εικαστικά: Επιδιώκει να κάνει κτήμα της όσο το δυνατόν περισσότερα εφόδια</p>	<p>Θέματα: Διαθεματική προσέγγιση Αξιοποίηση Α.Π.Σ.: Ναι Μέθοδοι - Πρακτικές: Ποικίλλουν αλλά προτιμάται η διεξαγωγή συζητήσεων με σκοπό την ανταλλαγή απόψεων Δραστηριότητες - Δράσεις: Συλλογικά έργα (π.χ. τοιχογραφίες σε χώρους του σχολείου), οργάνωση σχολικών γιορτών, εικαστικές παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο, συμμετοχή σε διαγωνισμούς, εκπαιδευτικές επισκέψεις Σχέσεις: Συμβουλευτικού χαρακτήρα, ενώ για τη σχέση των μαθητών μεταξύ τους, επιδιώκει τη συνειδητοποίηση ότι είναι όλοι ίσοι μα όχι ίδιοι.</p>	<p>Κλίμα σχολείου: Διευκολυντική στάση διεύθυνσης, άριστο κλίμα μεταξύ συναδέλφων Δυσκολίες: Απαξίωση μαθητών απέναντι στο μάθημα, διεκπαιρωτική νοοτροπία Αλλαγές-προτάσεις: Περισσότερες ώρες διδασκαλίας, μικρότερα τμήματα, ουσιαστική εμπλοκή των γονέων στο μάθημα των εικαστικών, απεγκλωβισμός του σχολείου από τον βαθμοκεντρισμό, επιμορφώσεις σε θέματα πολιτεότητας Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη ανά βαθμίδα εκπαίδευσης: Πρέπει να ξεκινά από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, λόγω του εύπλαστου -ακόμα- χαρακτήρα των μαθητών</p>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στο παρόν κεφάλαιο, επιδιώκεται η ερμηνεία των αποτελεσμάτων που προέκυψαν από την παρούσα έρευνα. Πιο συγκεκριμένα, θα συζητηθούν τα ευρήματα της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου και θα συσχετιστούν με τη βιβλιογραφία. Όσον αφορά τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων, η ερμηνεία τους θα βασιστεί στη συνάφεια του προφίλ των εκπαιδευτικών των εικαστικών με την αυτοαντίληψή τους και τις αντιλήψεις τους για την καλλιτεχνική εκπαίδευση που καλλιεργεί τους μαθητές ως πολίτες. Τέλος, το σύνολο των παραπάνω αντιλήψεων θα συσχετιστεί με δεδομένα συναφών ερευνών του διεθνή χώρου.

Από την ανάλυση περιεχομένου του Αναλυτικού προγράμματος σπουδών των εικαστικών, εντοπίστηκε πληθώρα στοιχείων που μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξη των μαθητών ως πολιτών. Πιο συγκεκριμένα, το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών προτείνει δραστηριότητες που καλλιεργούν την κριτική σκέψη, εξοικειώνουν τους μαθητές με την ερευνητική διαδικασία, αναπτύσσουν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες, και ενθαρρύνουν την αυτενέργεια και την ανάληψη πρωτοβουλιών από πλευράς τους. Συνεπώς, λειτουργεί για τους εκπαιδευτικούς ως ένα ανοιχτό πλαίσιο, μέσω του οποίου μπορούν να παρέχουν στους μαθητές τους τα κατάλληλα εφόδια προκειμένου να εμπλακούν ενεργά στη σύγχρονη κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα (Garber, 2010). Ωστόσο, φαίνεται ότι το πρόγραμμα σπουδών δίνει έμφαση στην καλλιέργεια δεξιοτήτων, χωρίς να εστιάζει στο γνωστικό κομμάτι, το οποίο περιορίζεται σε γνώσεις γύρω από την ιστορία, την πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας και στοιχεία άλλων πολιτισμών. Αν και δε θα ήταν πρόσφορο να ενταχθούν σε αυτό γνώσεις νομικής και πολιτικής φύσεως ή γνώσεις διαδικαστικού χαρακτήρα (Audigier, 2000), το αναλυτικό πρόγραμμα θα μπορούσε να εμπλουτιστεί με ένα σώμα γνώσεων που να αφορά δικαιώματα και υποχρεώσεις, πανανθρώπινες αξίες, ζητήματα της επικαιρότητας κλπ. (Hoskins & Crick, 2010). Πάντα όμως μέσω μια ολιστικής προσέγγισης που θα συνοδεύεται και από δράση (Desai, 2020).

Υπάρχουν όμως και πτυχές του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών των εικαστικών, που ενδέχεται να λειτουργήσουν παρεμποδιστικά σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης της ιδιότητας του πολίτη. Μία από αυτές είναι η ιδιαίτερη έμφαση που δίνει στην ανάπτυξη της εθνικής ταυτότητας έναντι της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας. Αν και υπάρχουν πολλές αναφορές για άλλους πολιτισμούς, η επαφή με αυτούς είναι επιδερμική. Σε περίπτωση που ο εκπαιδευτικός δε διαμεσολαβήσει στη σχέση μεταξύ μαθητή και διαφορετικότητας, η συνάντηση με το “πολιτισμικά διαφορετικό”, θα έχει τη μορφή “φολκλορικής προσέγγισης”, ενώ δε θα διαμορφωθούν στάσεις όπως η αποδοχή και ο σεβασμός (Morgan, 2018). Επίσης, αν και το

αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών ενθαρρύνει τις εκπαιδευτικές δράσεις όπως οι επισκέψεις σε χώρους τέχνης ή οι εικαστικές παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο ως μέσα για την ανάπτυξη ενός συμμετοχικού πνεύματος από πλευράς των μαθητών, στην ουσία προβλέπει για τη διεξαγωγή του μαθήματος μία διδακτική ώρα εβδομαδιαίως, γεγονός που καθιστά αδύνατη την ισορροπία μεταξύ αισθητικών και ακτιβιστικών στόχων (Dewhurst, 2010). Τέλος, παρά το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί παροτρύνονται -από το Αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών των εικαστικών-, να λειτουργούν ως “διευκολυντές” της συμμετοχικής κουλτούρας, και να συμβάλουν στην εξωστρέφεια των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στα οποία δραστηριοποιούνται (Blandy, 2011), αυτό είναι ανέφικτο λόγω της συχνής μετακίνησης των εκπαιδευτικών των εικαστικών από σχολείο σε σχολείο (Chapman, 1993).

Παράδοξα θεωρούνται τα ευρήματα που σχετίζονται με τις γνώσεις και δεξιότητες που κρίνονται ως αναγκαίες για έναν εκπαιδευτικό των εικαστικών, προκειμένου να καλλιεργήσει τους μαθητές του ως πολίτες. Αν και οι συμμετέχοντες ανέφεραν ως αναγκαίες - για την καλλιέργεια της ιδιότητας του πολίτη - τις επικοινωνιακές και οργανωτικές δεξιότητες, την ενεργό πολιτική συμμετοχή, την κριτική σκέψη και την ανάληψη πρωτοβουλιών (Salema, 2005), στη συνέχεια, έδωσαν έμφαση σε μια σειρά στάσεων που αντιλαμβάνονται ως απαραίτητες για έναν εκπαιδευτικό των εικαστικών που θέλει να προάγει την πολιτειότητα. Η Εριέττα υπογράμμισε τη σημασία του να συνειδητοποιεί - ο εκπαιδευτικός - τη σπουδαιότητα του αντικειμένου που διδάσκει, ο Ορέστης έδωσε έμφαση στο σεβασμό προς τους μαθητές, η Ζωή τόνισε τη σημασία της συνέπειας, η Σοφία την σπουδαιότητα της ειλικρίνειας και η Νεφέλη της ανοικτότητας. Παράλληλα, σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες επισήμαναν τη σημασία του να αποτελούν πρότυπο - με τη συμπεριφορά τους- για τους μαθητές. Η έμφαση που δίνουν οι εκπαιδευτικοί στις στάσεις έναντι των γνώσεων και δεξιοτήτων δείχνει την ευαισθητοποίησή τους και τους λεπτούς τους χειρισμούς, στο πλαίσιο μιας διδασκαλίας που επιδιώκει την καλλιέργεια του μαθητή ως πολίτη. Όμως, οι απαντήσεις τους ως προς τις γνώσεις και δεξιότητες ήταν αρκετά αμήχανες. Εξάιρεση αποτελεί η Δάφνη, η οποία τοποθετήθηκε με άνεση επί του θέματος αναδεικνύοντας την ανάγκη πραγμάτευσης ιστορικών, κοινωνικών και επίκαιρων θεμάτων και καλλιέργειας του κριτικού στοχασμού προκειμένου να αναπτυχθούν οι μαθητές ως πολίτες. Ωστόσο, η Δάφνη, ως μεταπτυχιακή φοιτήτρια της κοινωνιολογίας, ίσως είναι πιο εξοικειωμένη με τα εφόδια και τη μεθόδευση που λειτουργούν ενισχυτικά σε μία τέτοια προσπάθεια.

Ερωτώμενοι για το τι γνώσεις/δεξιότητες επιθυμούν να καλλιεργήσουν στους μαθητές τους μέσω της διδασκαλίας των καλλιτεχνικών, οι συμμετέχοντες -στην έρευνα- εξέφρασαν ποικίλες απόψεις. Ο Ορέστης υποστήριξε ότι δίνει έμφαση στον πειραματισμό και στη συμπεριφορά των μαθητών, η Νεφέλη στις γνώσεις και τον χαρακτήρα τους, η Δάφνη στην κριτική σκέψη και την

ενσυναίσθηση, η Υβόννη στην εξοικείωση με την εικαστική γλώσσα και την αξιοποίησή της με τρόπο ελεύθερο, η Αφροδίτη στην ευρηματικότητα και την ικανότητα επίλυσης προβλημάτων, η Εριέττα στον πρακτικό τρόπο σκέψης και την ανάπτυξη ερευνητικών ικανοτήτων, ο Ιάσοντας στην κριτική σκέψη, την έρευνα και τη γνώση, η Λυδία στο περιεχόμενο, και η Σοφία στην ανάπτυξη της φαντασίας και την παρατηρητικότητα. Καθίσταται, λοιπόν σαφές ότι οι εκπαιδευτικοί των εικαστικών επιδιώκουν την καλλιέργεια δεξιοτήτων άμεσα συνυφασμένων με την ιδιότητα του πολίτη. Ωστόσο, η επιλογή τους αυτή δε γίνεται συνειδητά. Ουσιαστικά, η στόχευση που θέτουν αποτελεί απόρροια της αντίληψης που έχουν για την καλλιτεχνική εκπαίδευση, και όχι μια προσπάθεια καλλιέργειας των μαθητών ως πολιτών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Δάφνη, η οποία αποσκοπεί στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης, αντιλαμβανόμενη την καλλιτεχνική εκπαίδευση ως μέσο καλλιέργειας των μαθητών ως μη χειραγωγήσιμα όντα.

Όσον αφορά, τα θέματα που πραγματεύονται οι εκπαιδευτικοί των καλλιτεχνικών προκειμένου να καλλιεργήσουν τους μαθητές τους ως πολίτες, ποικίλουν. Πιο συγκεκριμένα, ο Ορέστης, η Δάφνη, η Ζωή και ο Ιάσοντας επιλέγουν θέματα ιστορικά, κοινωνικά, που σχετίζονται με την επικαιρότητα και τον άνθρωπο. Αυτά τα θέματα λειτουργούν ως μέσο επίγνωσης της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας και ευαισθητοποίησης - στοιχεία που συμβάλλουν στην ανάπτυξη ενός ενημερωμένου και υπεύθυνου πολίτη (Andreotti, 2006 & Hoskins & Crick, 2010 & Desai, 2020). Η Δάφνη, η Αφροδίτη και η Σοφία, πιστεύουν ότι η διαθεματικότητα, αυτή καθαυτή, διαμορφώνει ολόπλευρα τους μαθητές, και συμβάλλει στην αγωγή τους ως πολιτών, άποψη που συμφωνεί και με τις πρόσφατες θέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2019), σύμφωνα με τις οποίες η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη οφείλει να διαπερνά όλο το πρόγραμμα σπουδών. Όσον αφορά τη Νεφέλη, την Εριέττα και τη Λυδία, ισχυρίζονται ότι όλα τα θέματα μπορούν να διαμορφώσουν τον μαθητή ως πολίτη με τη σωστή προσέγγιση. Αυτό βέβαια προϋποθέτει ευαισθητοποιημένους και κατάλληλα καταρτισμένους εκπαιδευτικούς οι οποίοι υιοθετώντας τις κατάλληλες μεθόδους και τεχνικές αξιοποιούν όλα τα θέματα με απώτερο στόχο την καλλιέργεια των μαθητών ως πολιτών (Birzea 2000). Τέλος, σχεδόν οι μισοί συμμετέχοντες (Ζωή, Σοφία, Ιάσοντας, Εριέττα), δήλωσαν ότι αξιοποιούν το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών των εικαστικών ως οδηγό. Η επιλογή αυτή, από πλευράς της Εριέττας και του Ιάσωνα, ίσως σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον “πολίτη”. Πιο συγκεκριμένα, η Εριέττα εννοιολογεί τον πολίτη ως έναν άνθρωπο εξοικειωμένο με τις ρίζες του και ο Ιάσοντας ως έναν άνθρωπο που γνωρίζει τις ιστορικές καταστάσεις των οποίων αποτελεί συνέχεια. Ίσως λοιπόν, η έμφαση του αναλυτικού προγράμματος σπουδών στη εθνική ταυτότητα, να εκφράζει μια ιδεολογία στην οποία οι δύο εκπαιδευτικοί είναι πιο κοντά. Αντίθετα η Λυδία, που είναι υπέρ της

κατασκευής πολλών ταυτοτήτων χωρίς να δίνει έμφαση αποκλειστικά στην εθνική, δεν αξιοποιεί το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών.

Ως προς τη μεθόδευση, όλοι οι συμμετέχοντες εξέφρασαν τη σαφή τους προτίμηση στις ομαδοσυνεργατικές δραστηριότητες προκειμένου να προάγουν την πολιτειότητα, επειδή καλλιεργούν επικοινωνιακές δεξιότητες, παροτρύνοντας τους μαθητές να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να δρουν με υπευθυνότητα (Bîrzéa, 2000 & Salema, 2005 & Kalin, 2017). Επίσης, επιδιώκουν τη διεξαγωγή συζητήσεων γύρω από πολιτικά, κοινωνικά, ιστορικά και επίκαιρα θέματα, μμώντας τους μαθητές σε αξίες της δημοκρατίας (Καλογιαννάκη, 2003). Η Νεφέλη, υπογραμμίζοντας τη σημασία διαμόρφωσης μιας προσωπικής ταυτότητας από πλευράς των μαθητών (Garber, 2010 & Savva, 2021), χαρακτήρισε ως εξίσου σημαντική την φιλοτέχνηση ατομικών έργων, προκειμένου να μπου σε μια διαδικασία ελεύθερης έκφρασης των αντιλήψεων και εμπειριών τους. Σε ένα πιο συγκεκριμένο πλαίσιο, η Λυδία αξιοποιεί τις ερωτήσεις εμβάθυνσης, επειδή προάγουν τον προβληματισμό (Campbell, 2011), αναπτύσσοντας πνευματικά και κοινωνικά τους μαθητές. Επίσης, τόσο η ίδια όσο και ο Ιάσοντας υιοθετούν τεχνικές όπως οι προσομοιώσεις και τα παιχνίδια ρόλων, τα οποία επιτρέπουν να γίνει βίωμα η δημοκρατία (Doğanay, 2012). Συνεπώς, υπάρχει μια κοινή άποψη όλων των συμμετεχόντων ότι τηρώντας κάποιες βασικές διδακτικές αρχές διασφαλίζεται και η επίτευξη της στόχευσης που αφορά την καλλιέργεια της ιδιότητας του πολίτη. Δεν υπάρχει μια συνειδητή επιλογή κάποιων συγκεκριμένων και εστιασμένων πρακτικών, γεγονός που καταδεικνύει την ανάγκη για εξειδικευμένη κατάρτιση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, προκειμένου να μπορούν να κάνουν πιο εστιασμένες διδακτικές επιλογές

Όσον αφορά τις εκπαιδευτικές δράσεις, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων επιδιώκει τη διεξαγωγή τους, αντιμετωπίζοντάς τες ως μια μορφή κοινωνικής πρακτικής, στο πλαίσιο της οποίας οι μαθητές λειτουργούν ως ενεργοί και υπεύθυνοι πολίτες (Kalin, 2017). Πιο συγκεκριμένα, η Νεφέλη και η Εριέττα επιδιώκουν τη διεξαγωγή εκθέσεων με έργα των μαθητών, σε χώρους είτε του σχολείου είτε του αστικού ιστού, προκειμένου να τους εμπλέξουν στην κοινότητα ως ενεργά υποκείμενα που σχολιάζουν, αμφισβητούν και αφυπνίζουν μέσω του έργου τους (Dewhurst, 2010). Η Σοφία επιδιώκει την από κοινού -με τους μαθητές της- οργάνωση των σχολικών εορτών, ως μια εμπειρία που τους μνεί σε όψεις της πραγματικής ζωής (Καλογιαννάκη, 2003). Η Σοφία, η Αφροδίτη, ο Ορέστης και ο Ιάσοντας τάσσονται υπέρ των εικαστικών παρεμβάσεων στο δημόσιο χώρο, αντιμετωπίζοντας το εν λόγω εικαστικό εγχείρημα, ως προσφορά στη κοινότητα στην οποία ζουν και ενεργούν. Ωστόσο, αν και η εν λόγω δράση προάγει την κοινωνική εμπλοκή, ταυτόχρονα αντιλαμβάνεται το ρόλο του καλλιτέχνη, ως διακοσμητή που θα προσφέρει δωρεάν καλλιτεχνικές παροχές. Υπό αυτή την έννοια, ενισχύεται

το status quo, με την καλλιτεχνική εργασία να αντιμετωπίζεται ως χόμπι και όχι ως προϊόν ενός επαγγελματία. Τέλος, η Υβόννη, η Λυδία, η Σοφία, η Νεφέλη και η Δάφνη, αντιλαμβάνονται ως κομβικής σημασίας για την καλλιέργεια της ιδιότητας του πολίτη τις εκπαιδευτικές επισκέψεις σε μουσεία, γκαλερί και ποικίλους φορείς, οι οποίες ως πτυχή του μη τυπικού προγράμματος σπουδών, συμβάλλουν στην καλλιέργεια των μαθητών ως πολιτών συνδέοντας τη σχολική με την κοινοτική ζωή (Bírzéa, 2000). Βέβαια, η σπουδαιότητα διεξαγωγής επισκέψεων σε χώρους τέχνης, διαμορφώνει την ιδιότητα του πολίτη με δύο τρόπους. Αφενός, τους φέρνει σε επαφή με πολιτισμικά προϊόντα, και αφετέρου, τους παροτρύνει -ως μελλοντικά φορολογούμενους πολίτες μιας χώρας, όπου μουσεία και αρχαιολογικοί χώροι είναι υπό την αιγίδα του κράτους-, να καταναλώνουν τις υπηρεσίες που λαμβάνουν και να τις αξιολογούν (Kemperl, 2013). Παρ' όλα αυτά, ορισμένοι συμμετέχοντες είχαν ενστάσεις ως προς τη διεξαγωγή εκπαιδευτικών επισκέψεων. Η Αφροδίτη, υποστήριξε ότι αποτελούν προνόμιο σχολείων των αστικών κέντρων, ο Ορέστης ισχυρίστηκε ότι διοργανώνοντας επισκέψεις χάνει πολύτιμο χρόνο από το μάθημά του, και η Ζωή, τις χαρακτήρισε ενεργοβόρες. Αυτή η “αποχή” λειτουργεί παρεμποδιστικά σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών, αφού οι εν λόγω εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν την καλλιτεχνική εκπαίδευση ως μέσο επίγνωσης των κοινωνικοπολιτικών προβλημάτων και ευαισθητοποίησης, δίνοντάς της ένα χαρακτήρα ηθικής μαρτυρίας και όχι έμπρακτης συμμετοχής και δράσης (Desai, 2020).

Σύγχυση υπήρξε και με τα δεδομένα που αφορούν τις σχέσεις που επιδιώκουν οι εκπαιδευτικοί καλλιτεχνικών μαθημάτων με τους μαθητές τους. Ο Ιάσοντας, η Σοφία και η Αφροδίτη, θεωρούν πολύ σημαντικό να είναι συνδημιουργοί του εικαστικού έργου με τους μαθητές, κατασκευάζοντας τη γνώση και τη δράση από κοινού, στο πλαίσιο μιας διδασκαλίας των εικαστικών που συμβάλλει στη διαμόρφωσή τους ως ενεργών και μαχόμενων για τη δικαιοσύνη πολιτών (Dewhurst, 2010 & Schlemmer, 2017). Αντίθετα, η Ζωή, η Δάφνη, η Υβόννη, και η Λυδία, ισχυρίστηκαν ότι προτιμούν μια τυπική σχέση. Γενικά, παρατηρήθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όπως οι τέσσερις παραπάνω, είναι πιο αποστασιοποιημένοι από τους μαθητές, γεγονός που λειτουργεί παρεμποδιστικά για την πολιτική τους κοινωνικοποίηση μέσω της εικαστικής εκπαίδευσης.

Οι δυσκολίες που συναντούν οι εκπαιδευτικοί των εικαστικών σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών τους ως πολιτών, είναι τεσσάρων ειδών. Αρχικά, αφορούν ζητήματα πρακτικής φύσεως. Όλοι οι συμμετέχοντες επισήμαναν ότι ο χρόνος που αφιερώνεται για τη διδασκαλία των εικαστικών δεν επαρκεί, και ότι επιτρέπει μόνο μια επιδερμική προσέγγιση της τέχνης. Επίσης έκαναν λόγο για μεγάλες ελλείψεις υλικοτεχνικού εξοπλισμού, οι οποίες δυσκολεύουν τη διεξαγωγή του μαθήματος. Η Εριέττα και η Σοφία ανέφεραν ως πρόβλημα τον

μεγάλο αριθμό των μαθητών ανα τμήμα, υποστηρίζοντας ότι καθιστά αδύνατη -από άποψη χρόνου- την υιοθέτηση ενός εξατομικευμένου μοντέλου διδασκαλίας. Ταυτόχρονα, υπογράμμισαν τη δυσκολία ενός εκπαιδευτικού των εικαστικών να ανταπεξέλθει στην πραγμάτευση σύνθετων ζητημάτων όπως η πολιτειότητα, εξαιτίας της συνεχούς μετακίνησής του σε τουλάχιστον 2-3 σχολικές μονάδες και του γεγονότος ότι έχει υπό την επίβλεψή του περίπου 300 μαθητές.

Η δεύτερη κατηγορία εμποδίων που συναντούν οι εκπαιδευτικοί των εικαστικών σε μια προσπάθεια καλλιέργειας των μαθητών τους ως πολιτών, αφορά το περιεχόμενο της μαθησιακής διαδικασίας. Ο Ορέστης, αντιλαμβανόμενος την πολυσημία της έννοιας του “πολίτη”, ισχυρίζεται ότι κάθε κοινωνία καλλιεργεί διαφορετικά γνωρίσματα στους μαθητές προκειμένου να τους διαμορφώσει ως πολίτες. Συνεπώς, η απουσία μιας κοινής, αντικειμενικής θεώρησης της εν λόγω έννοιας, τον δυσκολεύει να προσδιορίσει το κατάλληλο περιεχόμενο για τη διδασκαλία του, αλλά και τον ρόλο που ο ίδιος καλείται να διαδραματίσει στην εν λόγω διαδικασία. Πρόκειται για μία θέση που υποστήριξε μόνο ο Ορέστης, πιθανότατα γιατί είναι ο μόνος από τους συμμετέχοντες που έχει υπηρετήσει ως αναπληρωτής σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Υπό ένα άλλο πρίσμα, η Εριέττα εξέφρασε ως δυσκολία, τη λεπτότητα των θεμάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο μιας τέτοιας προσέγγισης. Πιο συγκεκριμένα, επεσήμανε τον φόβο της, ότι είναι πολύ εύκολο οι προσωπικές ταυτότητες να “ταμπελοποιηθούν”. Για τον λόγο αυτό, κρίνεται αναγκαίος ο συνεχής επαναπροσδιορισμός της ταυτότητας βάσει ενός αξιακού κώδικα που εμπεριέχει μια προσωπική και συνάμα μια συλλογική συναισθηματική διάσταση (Audigier, 2000 & Garber, 2010 & Savva, 2021).

Η τρίτη κατηγορία δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί των εικαστικών ενώ καλλιεργούν τους μαθητές ως πολίτες, αφορά τους τρόπους προσέγγισης. Η Ζωή, δυσκολεύεται να εντοπίσει τις κατάλληλες -για αυτόν τον σκοπό- δραστηριότητες, ενώ ο Ορέστης θεωρεί ότι δεν είναι εξοικειωμένος με μεθόδους διδασκαλίας που μπορούν να τον βοηθήσουν σε μια τέτοια προσπάθεια. Η δυσκολία πρόκλησης των διανοητικά κατάλληλων καλλιτεχνικών εμπειριών, μέσω των ορθών διδακτικών επιλογών έχει επισημανθεί και από τη Charman (1993), ενώ η έλλειψη κατάρτισης των εκπαιδευτικών σε θέματα πολιτειότητας έχει αναδειχθεί και από την έκθεση “Ευρυδίκη” της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2019).

Τέλος, η τέταρτη κατηγορία εμποδίων αφορά ένα σύνολο στάσεων όλων των μελών της σχολικής κοινότητας. Ο Ιάσοντας και η Ζωή ισχυρίζονται ότι η μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετωπίζουν σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών τους ως πολιτών, είναι τα στερεότυπα και οι συμπεριφορές που “κουβαλούν” από το σπίτι τους και τη κοινωνία, και ο τρόπος που τα αναπαράγουν στο σχολείο. Υπό ένα άλλο πρίσμα, η Νεφέλη αναφέρει ως δυσκολία τα προβλήματα ελέγχου στη σχολική αίθουσα, που προκύπτουν από την αντίληψη ότι το μάθημα

των εικαστικών είναι “η ώρα του παιδιού”. Σε γενικές γραμμές όμως, όλοι οι συμμετέχοντες εξέφρασαν απογοήτευσή τους όσον αφορά τον τρόπο που αντιμετωπίζονται οι ίδιοι και το αντικείμενο διδασκαλίας τους. Ο Ορέστης, η Δάφνη και η Αφροδίτη, ισχυρίστηκαν ότι εισπράττουν την απαξίωση και της διεύθυνσης, και του συλλόγου διδασκόντων, και των γονέων. Αν και πολλοί συμμετέχοντες είπαν ότι έχουν υποστηρικτική διεύθυνση και σύλλογο διδασκόντων, τόνισαν ως μεγαλύτερο πρόβλημά τους τις αντιλήψεις των γονέων. Τέλος, η Υβόννη και η Σοφία εξέφρασαν απογοήτευση από τη στάση των μαθητών, εξαιτίας της αδιάφορης στάσης τους και της διεκπεραιωτικής τους νοοτροπίας. Μια πιθανή εξήγηση σε αυτό είναι η βαθμίδα εκπαίδευσης, καθώς στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι μαθητές τείνουν να απομακρύνονται από τα μη εξεταζόμενα μαθήματα αντιμετωπίζοντάς τα ως μη σημαντικά. Όλα τα παραπάνω λειτουργούν επιβαρυντικά σε μια προσπάθεια της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης να διαμορφώσει τους μαθητές ως πολίτες αφού οι στάσεις και οι αξίες της σχολικής κοινότητας αλλά και η κουλτούρα του σχολείου, ασκούν ακούσιες - και σε αυτή την περίπτωση αρνητικές- επιρροές Gordon (1982).

Για όλα τα παραπάνω εμπόδια, οι συμμετέχοντες στην έρευνα διατύπωσαν μια σειρά προτάσεων. Στα πρακτικής φύσεως ζητήματα, η Υβόννη πρότεινε να χαρακτηριστεί το μάθημα εργαστηριακό και η Εριέττα εξέφρασε την ανάγκη τοποθέτησης του εκπαιδευτικού των εικαστικών σε ένα μόνο σχολείο, υποστηρίζοντας ότι είναι το ίδιο σημαντικό με ένα δάσκαλο. Επίσης, όλοι οι συμμετέχοντες εξέφρασαν την ανάγκη για περισσότερες ώρες διδασκαλίας και εξασφάλιση του απαραίτητου υλικοτεχνικού εξοπλισμού. Όσον αφορά το περιεχόμενο, η Δάφνη και η Λυδία τόνισαν την ανάγκη ανανέωσης του αναλυτικού προγράμματος σπουδών και των σχολικών εγχειριδίων, αλλά και τον εμπλουτισμό τους με διαθεματικές συνδέσεις με την πολιτειότητα. Η ανάγκη για ένα πιο ευέλικτο πρόγραμμα σπουδών προκύπτει από το γεγονός ότι πολλά θέματα που μπορούν να συμβάλουν στη διαμόρφωση του μαθητή ως πολίτη μέσω των εικαστικών, αφορούν τη σύγχρονη τέχνη, η οποία πρέπει να βιώνεται στους χώρους δημιουργίας της (Kemperl, 2013).

Συνεχίζοντας, όσον αφορά την αντιμετώπιση των δυσκολιών που αφορούν την προσέγγιση της πολιτειότητας μέσω της διδασκαλίας των καλλιτεχνικών, προτάθηκε ως λύση η συμμετοχή σε επιμορφώσεις προκειμένου να εξοικειωθούν με κατάλληλες διδακτικές μεθόδους, με τον τρόπο που πρέπει να γίνονται οι διαθεματικές συνδέσεις, αλλά και με τις έννοιες-κλειδιά που οφείλουν να εστιάζουν στο πλαίσιο της διδασκαλίας τους Birzúa (2000). Ωστόσο, τρεις από τους συμμετέχοντες στην έρευνα εξέφρασαν αρνητική στάση απέναντι στις επιμορφώσεις. Ο Ιάσοντας πιστεύει ότι απευθύνονται σε “κυνηγούς μορίων”, η Εριέττα τις θεωρεί περιττές και η Ζωή υποστηρίζει ότι ο εκπαιδευτικός έχει ήδη επιφορτιστεί με πολλές ευθύνες, και απαιτείται κάποιου

είδους κίνητρο για τη συμμετοχή του σε τέτοιες διαδικασίες. Ωστόσο, είναι άξιο αναφοράς ότι τόσο ο Ιάσοντας, όσο και οι Εριέττα είναι εκπαιδευτικοί με ισχυρά κίνητρα, που αναστοχάζονται και επιδιώκουν την αυτοβελτίωση με στόχο την αποτελεσματικότητα. Ίσως λοιπόν, να αντιλαμβάνονται την επαγγελματική τους εξέλιξη ως μια προσωπική διαδικασία.

Τέλος, όσον αφορά τις στάσεις, η Λυδία εκφράζει την ανάγκη για ένα σχολείο πιο εξωστρεφές και ανοιχτό στην κοινότητα (Kemperl, 2013), ενώ η Σοφία προτείνει τον απεγκλωβισμό του από το βαθμοκεντρισμό, υποστηρίζοντας ότι είναι αναγκαία η ολόπλευρη καλλιέργεια του μαθητή, προκειμένου να αναπτυχθεί ως ένας κοινωνικά και πολιτικά υγιής άνθρωπος (Βάος, 2008). Ο Ιάσοντας θεωρεί σημαντικό τα σχολεία να έχουν τη μορφή δημοκρατικών κοινοτήτων ώστε να βιώνεται η δημοκρατία (Reardon, 1997). Τέλος, η Νεφέλη και η Σοφία αναδεικνύουν την ανάγκη εμπλοκής των γονέων στη μαθησιακή διαδικασία, καθώς παίζουν καθοριστικό ρόλο στην αντίληψη των μαθητών για το μάθημα των εικαστικών. Συμπερασματικά, φαίνεται ότι όλοι οι -συμμετέχοντες στην έρευνα- εκπαιδευτικοί αντιλαμβάνονται ότι το σχολείο μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην αλλαγή των στάσεων όλων των μελών της σχολικής κοινότητας απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών (Carey, 1995). Αλλάζοντας το ίδιο στάση απέναντι στα εικαστικά, συνειδητοποιώντας την εκπαιδευτική τους σημασία, και ενθαρρύνοντας την συμμετοχή όλων στη σχολική ζωή, μπορεί να εξασφαλίσει ένα υγιές σχολικό κλίμα που να δρα ενισχυτικά σε μια προσπάθεια της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης να προάγει την πολιτειότητα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Λόγω της πολυπλοκότητας και της μεταβαλλόμενης φύσης της πολιτειότητας, η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη αποτελεί πεδίο με ευρύ φάσμα παιδαγωγικών προσεγγίσεων, ενώ γίνεται αντιληπτή ως έννοια δύο διαστάσεων: ως σχολικό αντικείμενο και ως πρακτική. Βασικός της στόχος είναι η μετάδοση γνώσεων, η ανάπτυξη δεξιοτήτων, η καλλιέργεια αξιών και η διαμόρφωση στάσεων, προκειμένου οι μαθητές να κατανοήσουν πώς να λειτουργούν αποτελεσματικά ως πολίτες, σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο (Banks, 2008). Συνίσταται, με αυτόν τον τρόπο, σε μια εφ' όρου ζωής διαδικασία μύησης στα ιδανικά της δημοκρατίας (Παπαδόπουλος, 2016). Έχοντας τον ίδιο μεταβαλλόμενο χαρακτήρα, η καλλιτεχνική εκπαίδευση νοείται -ανάλογα τις εκπαιδευτικές ανάγκες κάθε εποχής- άλλοτε ως μέσο ανάπτυξης της επιδεξιότητας, άλλοτε ως πολιτισμική καλλιέργεια, άλλοτε ως αυτοέκφραση, άλλοτε ως πρακτική της καθημερινότητας κ.ο.κ. (Charman, 1993). Η εκπαιδευτική της σημασία έγκειται -μεταξύ άλλων- στην καλλιέργεια δεξιοτήτων όπως η ανάπτυξη της ενσυναίσθησης (Vygotsky, 1971), η δυνατότητα σύνδεσης του προσωπικού κόσμου του μαθητή με το κοινωνικό του περιβάλλον (Efland, 2002) και η παροχή ενός είδους καλλιτεχνικής ελευθερίας που διευρύνει το πνεύμα του και καλλιεργεί ένα δημοκρατικό τρόπο σκέψης. Συνεπώς, το μάθημα των καλλιτεχνικών μπορεί να ενδυναμώσει το σχολείο και τους μαθητές, παρακινώντας τους να συμπεριφέρονται με τρόπο που να αποσκοπεί στην ευημερία της κοινότητας (Silverman & Elliott, 2016).

Ένα βασικό συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε η εν λόγω έρευνα είναι η ανάγκη για επικαιροποίηση του Αναλυτικού Προγράμματος σπουδών των καλλιτεχνικών. Πιο συγκεκριμένα, κρίνεται σκόπιμος ο εμπλουτισμός του με διαθεματικές συνδέσεις τέχνης και πολιτειότητας. Αν και παρέχει στον εκπαιδευτικό ένα ανοιχτό πλαίσιο μέσω του οποίου μπορεί να καλλιεργήσει στους μαθητές ένα σύνολο δεξιοτήτων, ώστε να εμπλακούν ενεργά στη σύγχρονη κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα (Garber, 2010), δεν δίνεται έμφαση στο γνωστικό κομμάτι. Κρίνεται λοιπόν αναγκαία η ένταξη, όχι γνώσεων πολιτικής και νομικής φύσεως, αλλά γνώσεων γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα, τις αξίες και την επικαιρότητα, που θα εξασφαλίσουν την ισορροπία γνώσης και πρακτικής στο πλαίσιο διεξαγωγής του μαθήματος των εικαστικών. Επίσης, το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών των εικαστικών εστιάζει στην ανάπτυξη της εθνικής ταυτότητας, έναντι της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας. Συνεπώς, -στο πλαίσιο της σύγχρονης, πολυπολιτισμικής κοινωνίας- επιβάλλεται να εμπλουτιστεί περαιτέρω με στοιχεία άλλων πολιτισμών, και να επιδιώξει την ουσιαστική γνωριμία με το “πολιτισμικά διαφορετικό”, εστιάζοντας στην καλλιέργεια στάσεων όπως η αποδοχή και ο σεβασμός (Morgan, 2018). Τέλος,

αν και το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών των εικαστικών θέτει στόχους ικανούς να καλλιεργήσουν τους μαθητές ως πολίτες, όπως η κοινωνική εμπλοκή μέσω αισθητικών παρεμβάσεων στο δημόσιο χώρο και οι εκπαιδευτικές επισκέψεις, στην πραγματικότητα καθίστανται ανέφικτοι λόγω του περιορισμένου χρόνου που αφιερώνεται στη διδασκαλία των εικαστικών, και τις δυσκολίες ως προς την οργάνωσή τους, λόγω της διάθεσης των εκπαιδευτικών των εικαστικών σε πολλά σχολεία (Charman, 1993). Ως εκ τούτου, κρίνεται αναγκαία η προσαρμογή της στοχοθεσίας του αναλυτικού προγράμματος σπουδών στις υπάρχουσες εκπαιδευτικές συνθήκες.

Όσον αφορά τους εκπαιδευτικούς των καλλιτεχνικών, από την παρούσα έρευνα αναδείχθηκε ότι είναι ευαισθητοποιημένοι, και επιδιώκουν την καλλιέργεια των μαθητών τους ως πολιτών στο πλαίσιο της διδασκαλίας τους. Καθοριστικός παράγοντας για την επίτευξη αυτού του στόχου, είναι οι στάσεις τους. Συνειδητοποιώντας τη σπουδαιότητα του αντικειμένου που διδάσκουν, επιδιώκοντας να αποτελούν πρότυπο για τους μαθητές τους και αντιμετωπίζοντάς τους με σεβασμό, προβαίνουν σε μια διδακτική διαδικασία, κατά την οποία η καλλιέργεια της πολιτειότητας αποτελεί παράλληλο στόχο. Ωστόσο, έχοντας ως αφετηρία τις στάσεις τους, δεν μπορούν να καθορίσουν με ακρίβεια το σύνολο των γνώσεων, δεξιοτήτων, μεθόδων και πρακτικών που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ενισχυτικά σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών τους ως πολιτών μέσα από τη διδασκαλία τους. Γι'αυτό και δεν υπάρχουν συνειδητές επιλογές συγκεκριμένων και εστιασμένων πρακτικών από πλευράς τους. Αυτό αναδεικνύει και την ανάγκη για τη συμμετοχή τους σε επιμορφώσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικές αρχές, οφείλουν να διαρθρώσουν ένα αποτελεσματικό σύστημα κατάρτισης σε επίπεδο αρχικής εκπαίδευσης, ώστε οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί να είναι προετοιμασμένοι να υπηρετήσουν σκοπούς που αφορούν την καλλιέργεια της πολιτειότητας. Από την άλλη πλευρά, η πολιτεία οφείλει να παρέχει συστηματική και εστιασμένη επιμόρφωση, διασφαλίζοντας την επίβλεψη της εφαρμογής της, αξιολογώντας τις υπάρχουσες πρακτικές και θέτοντάς τες ως βάση για την χάραξη νέων πολιτικών, προσδιορίζοντας με σαφήνεια τις ειδικές ικανότητες που απαιτούνται προκειμένου ένας εκπαιδευτικός να είναι σε θέση να παρέχει στους μαθητές τα εφόδια που απαιτούνται για να αναλάβουν ένα ρόλο ενεργού παγκόσμιου πολίτη (Huddleston, 2005 & Birzėa, 2000).

Αν και οι εκπαιδευτικοί των εικαστικών επιδιώκουν την καλλιέργεια δεξιοτήτων άμεσα συνυφασμένων με την ιδιότητα του πολίτη όπως η κριτική σκέψη, η επιχειρηματολογία, η αυτενέργεια, η ανάληψη πρωτοβουλιών κ.λπ., η επιλογή τους αυτή -πολλές φορές- δε γίνεται συνειδητά. Ουσιαστικά, η στόχευση που θέτουν αποτελεί απόρροια της αντίληψης που έχουν για την καλλιτεχνική εκπαίδευση, και όχι μια προσπάθεια καλλιέργειας των μαθητών τους ως

πολιτών. Αντίθετα, η διεξαγωγή εκπαιδευτικών δράσεων αντιμετωπίζεται από πλευράς τους ως μέσο ανάπτυξης της ιδιότητας του πολίτη, με την καλλιτεχνική εκπαίδευση να παίρνει τη μορφή κοινωνικής πρακτικής, μέσω της οποίας οι μαθητές εμπλέκονται ενεργά και υπεύθυνα στο κοινωνικό τους περιβάλλον (Kalın, 2017). Η επιδίωξη διεξαγωγής εκθέσεων με έργα των μαθητών στον αστικό ιστό (Dewhurst, 2010), η οργάνωση σχολικών εορτών, ως μια ευκαιρία μύησης στις πτυχές της πραγματικής ζωής (Καλογιαννάκη, 2003), οι αισθητικές παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο, ως μορφή αλληλεπίδρασης με την κοινότητα, και οι εκπαιδευτικές επισκέψεις ως μέσο διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών που καταναλώνουν υπεύθυνα και συνειδητά τα πολιτισμικά προϊόντα (Bırzέα, 2000), αποτελούν ένα σύνολο εστιασμένων -πέραν της διδασκαλίας -πρακτικών. Ωστόσο, για την επίτευξη όλων των παραπάνω κρίνεται αναγκαίο μαθητής και δάσκαλος να είναι συνδημιουργοί, κατασκευάζοντας τη γνώση και τη δράση από κοινού (Dewhurst, 2010 & Schlemmer, 2017). Συνεπώς, το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα, προτιμούν μια πιο τυπική και αποστασιοποιημένη σχέση με τους μαθητές τους, ενδέχεται να λειτουργήσει παρεμποδιστικά για την πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών, μέσω της διδασκαλίας των εικαστικών. Για την αντιμετώπιση του εν λόγω φαινομένου, μπορούν να συμβάλουν σημαντικά οι διευθυντές των σχολείων «ενθαρρύνοντας την ανάπτυξη μιας θετικής σχολικής κουλτούρας και προωθώντας την ενεργό συμμετοχή όλων των μελών της σχολικής κοινότητας ώστε να δημιουργηθούν ευκαιρίες για δραστηριότητες σχετικές με την ιδιότητα του πολίτη» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2019, σ.25).

Κλείνοντας, η παρούσα έρευνα κατέληξε σε κάποιες σκέψεις οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν εφαλτήριο για περαιτέρω έρευνα. Αρχικά, θα ωφελούσε μια ποσοτική προσέγγιση των ερευνητικών ερωτημάτων που τέθηκαν στην παρούσα μελέτη, ώστε τα αποτελέσματα να είναι πιο γενικεύσιμα. Έπειτα, θα μπορούσαν να μελετηθούν οι απόψεις των δασκάλων γενικής παιδείας, και των εκπαιδευτικών που διδάσκουν το μάθημα της κοινωνικής και πολιτικής αγωγής σε επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όσον αφορά τις προοπτικές συνεργασίας τους με εκπαιδευτικούς των καλλιτεχνικών, προκειμένου να υπάρξει μια από κοινού προσπάθεια για την καλλιέργεια των μαθητών ως πολιτών. Επίσης, λαμβάνοντας υπόψη ότι στο πλαίσιο μιας εκπαίδευσης που προάγει την πολιτειότητα ο μαθητής είναι συνδημιουργός της διδακτικής διαδικασίας, προτείνεται να διερευνηθούν οι στάσεις, αντιλήψεις και εμπειρίες των μαθητών, ως προς τη διεξαγωγή του μαθήματος των εικαστικών υπό μορφή κοινωνικής καλλιτεχνικής πρακτικής. Εκτός αυτού, θα ήταν ενδιαφέρον να μελετηθεί κατά πόσο ο τρόπος που αντιλαμβάνεται ο εκπαιδευτικός των εικαστικών τον «πολίτη», επηρεάζει την πολιτική κοινωνικοποίηση του μαθητή. Σε ένα πιο γενικό πλαίσιο, θα μπορούσαν να μελετηθούν διεξοδικά οι ομοιότητες και διαφορές, μεταξύ πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ως προς την

στόχευση και προσέγγιση του μαθήματος των καλλιτεχνικών, όταν επιδιώκεται η διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών. Τέλος, επειδή η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών των εικαστικών, ανέδειξε -στην παρούσα έρευνα- ενδιαφέρουσες συνδέσεις μεταξύ καλλιτεχνικής εκπαίδευσης και εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, θα έδινε μια πιο σαφή εικόνα η –με την ίδια μεθοδολογική προσέγγιση-, εξέταση των σχολικών εγχειριδίων των εικαστικών.

Τέλος, ένα γενικό συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε η παρούσα έρευνα είναι ότι προκειμένου η καλλιτεχνική εκπαίδευση να προάγει την πολιτειότητα, το σχολείο οφείλει να επαναπροσδιορίσει το ρόλο του. Πράγματι, στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα παρατηρείται μια ιεράρχηση των μαθημάτων στη συνείδηση των μαθητών, των γονέων και των εκπαιδευτικών, που οφείλεται στη δομή του εξεταστικού συστήματος, και λειτουργεί παρεμποδιστικά σε μια προσπάθεια ολόπλευρης καλλιέργειας των μαθητών. Ταυτόχρονα, υπάρχει μια κοινωνική σύμβαση σύμφωνα με τη οποία η μάθηση είναι πιο ουσιαστική όταν τα γνωστικά επιστημονικά αντικείμενα λειτουργούν ξεχωριστά. Ωστόσο, αν και κανένας δε μπορεί να αμφισβητήσει τη σπουδαιότητα συστηματοποίησης της γνώσης, φαίνεται ότι η σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα έχει ανάγκη μια πιο διεπιστημονική προσέγγιση προκειμένου να ανταπεξέλθει στη σύνθετη αποστολή καλλιέργειας ενεργών, υπεύθυνων και δημοκρατικών πολιτών. Ίσως μάλιστα, για την επίτευξη αυτής της αποστολής να πρέπει να υιοθετηθεί μια πιο ολιστική προσέγγιση της εκπαίδευσης, στο πλαίσιο της οποίας δε θα αντιμετωπίζεται κανένα γνωστικό αντικείμενο ως μείζονος ή ήσσονος σημασίας. Έτσι, τα επιμέρους διδακτικά αντικείμενα θα συγκροτούν ένα ενιαίο σύνολο γνώσεων, δεξιοτήτων, στάσεων και αξιών ικανό να συμβάλει στη νοητική, συναισθηματική και πνευματική ανάπτυξη του μαθητή και συνεπώς, στην «υγιή» πολιτική του κοινωνικοποίηση.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Althof, W., & Berkowitz, M. W. (2006). Moral education and character education: their relationship and roles in citizenship education. *Journal of Moral Education*, 35(4), 495–518. DOI:10.1080/03057240601012204
- Andreotti, V. (2006). Soft versus critical global citizenship education. *Policy and practice: A Development Education Review*, 3, 40-51.
- Andrzejewski, J., & Alessio, J. (1999). Education for global citizenship and social responsibility. *Progressive Perspectives: 1998–99 Monograph Series*, 1(2).
- Audigier, F. (2000). *Basic Concepts and core competencies for education for democratic citizenship*. Council of Europe. Council for Cultural Co-operation (CDCC). Project 'Education for Democratic Citizenship'. Strasbourg, 26 June, 2000. DECS/EDU/CIT (2000) 23.
- Balibar, E. (2006). *Strangers as enemies: Further reflections on the aporias of transnational citizenship*. *Institute on Globalization and the Human Condition, Globalization Working Papers 06/04*. Ontario: McMaster University.
- Banks, J. A. (2008). Diversity, Group Identity, and Citizenship Education in a Global Age. *Educational Researcher*, 37(3), 129–139. DOI: 10.3102/0013189X08317501
- Bauman, Z. (1998). *Globalization, the human consequences*. Oxford: Polity press.
- Besson, S. & Utzinger, A. (2008). Toward European citizenship. *Journal of Social Philosophy*, 39(2), 187-188. DOI: 10.1111/j.1467-9833.2008.00421.x
- Bîrzéa, C. (2000). *Education for democratic citizenship: A lifelong learning perspective*. Council of Europe. Council for Cultural Co-operation (CDCC). Project on 'Education for Democratic Citizenship'. Strasbourg, 20 June, 2000. DGIV/EDU/CIT (2000) 21.
- Blackmore, C. (2016). Towards a pedagogical framework for global citizenship education. *International Journal of Development Education and Global Learning*, 8(1), 39-56.
- Blandy, D. (2011). Sustainability, Participatory Culture, and the Performance of Democracy: Ascendant Sites of Theory and Practice in Art Education. *Studies in Art Education*, 52(3), 243-255. DOI: 10.1080/00393541.2011.11518838

- Brewer, T. M. (2002). Integrated Curriculum: What Benefit? *Arts Education Policy Review*, 103(4), 31–36. DOI:10.1080/10632910209600296
- Campbell, L.H. (2011). Holistic Art Education: A Transformative Approach to Teaching Art. *Art Education*, 64(2), 18-24. DOI: 10.1080/00043125.2011.11519116
- Carey, N., Farris, E., Sikes, M., Foy, R., & Carpenter, J. (1995). *Arts Education in Public Elementary and Secondary Schools*. United States: National Center for Education Statistics.
- Carter, A. (2001). *The Political Theory of Global Citizenship*. London: Routledge.
- Choo, S.S. (2019). World-Seeing and World-Making: The Role of Aesthetic Education in Cultivating Citizens of the World. In: Peterson, A., Stahl, G., Soong, H. (Eds) *The Palgrave Handbook of Citizenship and Education* (pp.1-14). Cham: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-319-67905-1_72-1
- Cogan, J., Derricott, R. (1998). *Citizenship for the 21st Century: An International Perspective on Education*. London: Kogan Page.
- Crick, B. (1998). *Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools: Final report of the Advisory Group on Citizenship 22 September 1998*. London: QCA.
- Delanty, G. (1997). Models of citizenship: Defining European identity and citizenship. *Citizenship Studies*, 1(3), 285-303. DOI: 10.1080/13621029708420660
- Desai, D. (2020). Educating for Social Change Through Art: A Personal Reckoning. *Studies in Art Education*, 61(1), 10-23. DOI: 10.1080/00393541.2019.1699366
- Dewey, J. (1934). *Art as experience*. New York: Perigee.
- Dewhurst, M. (2010). An Inevitable Question: Exploring the Defining Features of Social Justice Art Education. *Art Education*, 63(5), 6-13. DOI: 10.1080/00043125.2010.11519082
- Dill, J. S. (2007). Durkheim and Dewey and the challenge of contemporary moral education. *Journal of Moral Education*, 36(2), 221–237. DOI:10.1080/03057240701325357
- Dobson, A. (2003). Ecological Citizenship. In A. Dobson (Ed.), *Citizenship and the Environment* (p.p. 83–140). Oxford: University Press.
- Doğanay, A. (2012). A Curriculum Framework for Active Democratic Citizenship Education. In Print, M., Lange, D. (Eds) *Schools, Curriculum and Civic Education for Building*

Democratic Citizens (p.p.19-39). Rotterdam: SensePublishers. DOI: 10.1007/978-94-6209-167-2_3

- Duerr, K., Spajic-Vrakas, V., & Martins, I. F. (2000). *Strategies for learning democratic citizenship*. Council of Europe. Council for Cultural Co-operation (CDCC). Project on 'Education for Democratic Citizenship'. Strasbourg, 19 July, 2000. DECS/EDU/CIT (2000) 16.
- Duncum, P. (2002). Visual Culture Art Education: Why, What and How. *International Journal of Art Design Education*, 21(1), 14–23. DOI:10.1111/1468-5949.00292
- Efland, A. (1990). *A history of art education*. New York: Teachers College Press.
- Efland, A.D. (2002). *Art and Cognition: Integrating the visual arts in the curriculum*. New York: Teachers College Press.
- Eisner, E.W. (1987). The Role of Discipline-Based Art Education in America's Schools. *Art Education*, 40(5), 6-45. DOI: 10.1080/00043125.1987.11652036
- Eisner, E. (2002). *The arts and the creation of mind*. New Haven: Yale University Press.
- Enslin, P., & Ramírez-Hurtado, C. (2013). Artistic Education and the Possibilities for Citizenship Education. *Citizenship, Social and Economics Education*, 12(2), 62–70. DOI:10.2304/csee.2013.12.2.62
- Faulks, K. (2006). Rethinking citizenship education in England. *Education, Citizenship and Social Justice*, 1(2), 123–140. DOI:10.1177/1746197906064673
- Freedman, K. (2000). Social perspectives on art education in the U.S. : Teaching visual culture. *Studies in Art Education*, 41(4), 314–330.
- Garber, E. (2010). Global and Local: Rethinking citizenship in art and visual culture education. *Encounters in Theory and History of Education*, 11, 117–133. DOI:10.24908/eoe-ese-rse.v11i0.2410
- Gardner, H. (1990). *Art education and human development*. Los Angeles: J. Paul Getty Trust.
- Giroux, H. A. (1980). Critical Theory and Rationality in Citizenship Education. *Curriculum Inquiry*, 10(4), 329–366. DOI:10.1080/03626784.1980.11075229
- Glover, T. D. (2004). The “Community” Center and the Social Construction of Citizenship. *Leisure Sciences*, 26(1), 63–83. DOI:10.1080/01490400490272486

- Gordon, D. (1982). The Concept of the Hidden Curriculum. *Journal of Philosophy of Education*, 16(2), 187–198. DOI:10.1111/j.1467-9752.1982.tb00611.x
- Greene, M. (1995). *Releasing the imagination: Essays on education, the arts and social change*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Greer, W. D. (1984). *Discipline-Based Art Education: Approaching Art as a Subject of Study*. *Studies in Art Education*, 25(4), 212. DOI:10.2307/1320414
- Hoskins, B., & Crick, R. D. (2010). Competences for Learning to Learn and Active Citizenship: different currencies or two sides of the same coin? *European Journal of Education*, 45(1), 121–137. DOI: <http://www.jstor.org/stable/40664654>
- Huddleston, T. (2005). Teacher Training in Citizenship Education: Training for a New Subject or for a New Kind of Subject? *Journal of Social Science Education*, 4(3), 50-63.
- Johnson, L., & Morris, P. (2010). Towards a framework for critical citizenship education. *The Curriculum Journal*, 21(1), 77–96. DOI:10.1080/09585170903560444
- Jones, E. & Gaventa, J. (2004). *Concepts of citizenship: a review*. IDS Development Bibliography 19, Brighton: Institute of Development Studies.
- Kalin, N. M. (2017). NGO Art Education. *International Journal of Art & Design Education*, 37(3), 367–376. DOI: 10.1111/jade.12135
- Keating, A. (2009). Educating Europe’s citizens: moving from national to post-national models of educating for European citizenship. *Citizenship Studies*, 13(2), 135–151. DOI:10.1080/13621020902731140
- Keating, A., Ortloff, D. H., & Philippou, S. (2009). Citizenship education curricula: the changes and challenges presented by global and European integration. *Journal of Curriculum Studies*, 41(2), 145–158. DOI:10.1080/00220270802485063
- Kemperl, M. (2013). Contemporary Art and Citizenship Education: The Possibilities of Cross-Curricular Links on the Level of Content. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 3(1), 97-138. DOI: 10.26529/cepsj.253
- Kerr, D. (2003). Citizenship Education in England: The Making of a New Subject. *Journal of Social Science Education*, 2, 1-10. DOI: <https://doi.org/10.4119/jsse-287>

- Koopmans, R., Statham, P., Giugni, M., & Passy, F. (2005). *Contested citizenship: Immigration and cultural diversity in Europe*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kuttner, P.J. (2015). Educating for cultural citizenship: Reframing the goals of arts education. *Curriculum Inquiry*, 45(1), 69-92. DOI: 10.1080/03626784.2014.980940
- Kymlicka, W., & Norman, W. (1994). Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory. *Ethics*, 104(2), 352–381. DOI: <http://www.jstor.org/stable/2381582>
- Lagos, T. G. (2002). Global citizenship-towards a definition. Ανακτήθηκε από: <https://depts.washington.edu/gcp/pdf/globalcitizenship.pdf>
- Lister, R. (2007). Inclusive Citizenship: Realizing the Potential. *Citizenship Studies*, 11(1), 49–61. DOI:10.1080/13621020601099856
- McLaughlin, T. (1992). Citizenship, diversity and education: A philosophical perspective. *Journal of Moral Education*, 21(3), 235–250. DOI: 10.1080/0305724920210307
- Morgan, I. (2018). Arts Education and Citizenship. *Journal of Dance Education*, 18(3), 95-102. DOI: 10.1080/15290824.2018.1481964
- Nussbaum, M. (2002). Education for Citizenship in an Era of Global Connection. *Studies in Philosophy and Education*, 21, 289–303. DOI: 10.1023/A:1019837105053
- Oldfield, A. (1990). Citizenship: An Unnatural Practice?. *The Political Quarterly*, 61, 177-187. DOI: 10.1111/j.1467-923X.1990.tb00809.x
- Osler, A. & Starkey, H. (2008). Education for Cosmopolitan Citizenship. In: V. Georgi (Ed.) *The making of citizens in Europe: new perspectives on citizenship education*. (pp 204 – 212). Berlin: German Federal Agency for Civic Education.
- O'Shea, K. (2003). *Education for democratic Citizenship 2001-2004: A Glossary Of Terms For Education For Democratic Citizenship*. Strasbourg: Council of Europe.
- Parsons, M. (1998). [Review of *Child Development in Art*, by A. Kindler]. *Studies in Art Education*, 40(1), 80–91. DOI: 10.2307/1320230
- Paul, R. (1992). Critical thinking: What, why, and how. *New Directions for Community Colleges*, 1992(77), 3–24. DOI:10.1002/cc.36819927703
- Reardon, B.A. (1997). *Tolerance - The Threshold of Peace: Teacher-training Resource Unit*. Paris: UNESCO Publishing.

- Salema, M.-H. (2005). Teacher and trainer training in education for democratic citizenship. Competencies, methods and processes. *Journal of Social Science Education*, 4(3), 39-49.
- Sassen, S. (2002). Towards Post-National and Denationalized Citizenship. In: E. F. Isin, & B. S. Turner (Eds.), *Handbook of Citizenship Studies* (pp. 277-291). London: Sage.
- Savva, A. (2021). Art and Citizenship in Education: A Conceptual Framework. In Gonçalves, S. & Majhanovich, S. (Eds.) *Art in Diverse Social Settings* (pp.61-72). Bingley: Emerald Publishing Limited. DOI: 10.1108/978-1-80043-896-520211003
- Schlemmer, R. H. (2017). Socially Engaged Art Education: Defining and Defending the Practice. In L. Hersey & B. Bobick (Eds.) *Handbook of Research on the Facilitation of Civic Engagement through Community Art* (pp. 1-20). IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-5225-1727-6.ch001
- Schugurensky, D., & Myers, J. P. (2008). Citizenship Education: Theory, Research and Practice. *Encounters in Theory and History of Education*, 4, 1-10. DOI:10.24908/eoe-ese-rse.v4i0.655
- Silverman, M. & Elliott, D.J. (2016). Arts Education as/for Artistic Citizenship. In Elliot, D.J. , Silverman, M. & Bowman, W. (Eds.) *Artistic Citizenship: Artistry, Social Responsibility, and Ethical Praxis* (pp. 81-103). New York: Oxford University Press.
- Shields, S. S., Fendler, R., & Henn, D. (2020). A Vision of Civically Engaged Art Education: Teens as Arts-Based Researchers. *Studies in Art Education*, 61(2), 123–141. DOI:10.1080/00393541.2020.1740146
- Thornton, A. (2005). The Artist Teacher as Reflective Practitioner. *International Journal of Art & Design Education*, 24(2), 166–174. DOI:10.1111/j.1476-8070.2005.00437.x
- Tishman, S. & Palmer, P. (2007, January). *Works of art are good things to think about*. Paper prepared for the Evaluating the Impact of Arts and Cultural Education Conference at the Centre Pompidou, Paris.
- Turner B. S. (1993). *Citizenship and Social Theory*. London: Sage.
- Turner, B. S. (2009). T.H. Marshall, social rights and English national identity. *Citizenship Studies*, 13(1), 65–73. DOI:10.1080/1362102080258675

- Van Gunsteren, H. (2005). The Birth of the European Citizen Out of the Dutch No Vote. *European Constitutional Law Review*, 1(3), 406-411. DOI:10.1017/S1574019605004062
- Vygotsky, L. S. (1971). *Psychology of art*. New York: MIT Press.
- Westheimer, J., & Kahne, J. (2004). What Kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy. *American Educational Research Journal*, 41(2), 237–269. DOI: 10.3102/00028312041002237
- Young, I. M. (1989). Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship. *Ethics*, 99(2), 250–274. DOI: <http://www.jstor.org/stable/2381434>

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Αραπάκη, Ξ. (2015). Διδακτικές προσεγγίσεις των εικαστικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. *Εικαστική Παιδεία*, 31, 101-107.
- Arduoin, I. (2000). *Η καλλιτεχνική αγωγή στο σχολείο*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Βάος, Α. (2008). *Ζητήματα διδακτικής των εικαστικών τεχνών. Το καλλιτεχνικό εγχείρημα ως παιδαγωγική πράξη*. Αθήνα: Τόπος.
- Brights (2017). *Πληροφοριακό κιτ για την Εκπαίδευση στην Ιδιότητα του Παγκόσμιου Πολίτη (ΕΙΠΠ) για φορείς χάραξης πολιτικής*.
- Γερογιάννης, Κ. & Μπούρας, Α. (2007) Αναλύοντας προγράμματα -σχολικά εγχειρίδια, Σχεδιασμός αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών-νέες τάσεις. *Συνέδριο: η πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας* (σσ. 482-489). Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή επιστημών αγωγής.
- Chapman, L.E. (1993). *Διδακτική της τέχνης: Προσεγγίσεις στην Καλλιτεχνική Αγωγή*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Creswell, J. (2016). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση: Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*. Αθήνα: Ίων.
- Epstein, A.S. & Τρίμη, Α. (2005). *Εικαστικές τέχνες και μικρά παιδιά: Ενισχύοντας τους μικρούς καλλιτέχνες*. Αθήνα: τυπωθήτω.

- European Commission, European Education and Culture Executive Agency, Sigalas, E., De Coster, I. (2019). *Εκπαίδευση για την Ιδιότητα του Πολίτη στο Σχολείο στην Ευρώπη: 2017*. Publications Office.
- Τσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας: Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Καλογιαννάκη, Π. (2003). Πολιτική κοινωνικοποίηση και σχολείο: Συγκρίσεις, όψεις και προοπτικές. Στο Α. Καζαμιάς & Ν. Πετρονικολός (Επιμ.), *Παιδεία και πολίτης: Η παιδεία του πολίτη της Ελλάδας, της Ευρώπης και του κόσμου*. Αθήνα: Ατραπός.
- Καλογιάννης, Δ.Ν. (2013). Η ιδιότητα του πολίτη από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη ευρωπαϊκή εκδοχή της: Ιστορική εξέλιξη, χωροχρονικές εκφάνσεις και συνοδευτικές αξίες. *Ελληνική Επιθεώρηση Ελληνικής Επιστήμης*, 41, 140-164.
- Καρακατσάνη, Δ. (2004). *Εκπαίδευση και πολιτική διαπαιδαγώγηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κοντογιώργης, Γ.Δ. (2003). *Πολίτης και πόλις: Έννοια και τυπολογία της πολιτειότητας*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Κούβου, Ο. (2010). Και όμως Διδάσκεται: οκτώ μοντέλα διδασκαλίας της τέχνης. Στο Κανελλόπουλος Π. Α. & Τσαφταρίδης Ν. (Επιμ.), *Τέχνη στην Εκπαίδευση | Εκπαίδευση στην τέχνη: εξερευνήσεις του δημιουργικού ρόλου της τέχνης στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Νήσος.
- Λιακοπούλου, Μ. (2010). *Η παιδαγωγική επάρκεια των εκπαιδευτικών: Προϋποθέσεις & Αξιολόγηση*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Ματσαγγούρας, Η. (2012). *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση: Εννοιοκεντρική αναπλαισίωση και σχέδια εργασίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Marshall, T.H. & Bottomore, T. (1995). *Ιδιότητα του Πολίτη και Κοινωνική Τάξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπονίδης, Κ.Θ. (2004). *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Νικολάου Σ.-Μ. (2006). «Από την Ιδιότητα του Πολίτη στην Ιδιότητα του Ευρωπαίου Πολίτη στη Δημοκρατική Πολιτεία – Ο ρόλος της εκπαίδευσης», στο: Πρακτικά 3^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.Ε.Κ., *Κριτική, Δημιουργική, Διαλεκτική Σκέψη στην Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη*, 13-14 Μαΐου, Αθήνα, σσ. 445-454.

- Νικολάου, Σ.-Μ. (2018). Κοινωνιολογικές συμβολές στη διαμόρφωση του ενεργού δημοκρατικού πολίτη. Στο Νικολάου, Σ.-Μ., Ελευθεράκης, Θ., Καλεράντε, Ε., Γιαβρίμης, Π. & Κουστουράκης, Γ. (Επιμ.), *Νέες προκλήσεις στην εκπαίδευση και τη δημοκρατία: Κοινωνιολογικές και Παιδαγωγικές προσεγγίσεις της Δημοκρατικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαδόπουλος, Κ. (2016). Για μια εκπαίδευση στην πολιτειότητα με δημοκρατικό προσανατολισμό υπό συνθήκες νεοφιλελεύθερης ιδεολογικής ηγεμονίας. *Έρκυνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών-Επιστημονικών Θεμάτων*, 8, 19-32.
- Τσιώλης, Γ. (2015). Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες. Στο Γ. Πυργιωτάκης & Χρ. Θεοφιλίδης (Επιμ.), *Ερευνητική Μεθοδολογία στις Κοινωνικές Επιστήμες και στην Εκπαίδευση. Συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και την ερευνητική πράξη*. Αθήνα: Πεδίο.
- Φλουρής Γ. & Πασιάς Γ. (2003). Η παιδεία του πολίτη και η ευρωπαϊκή ενοποίηση: Προβληματισμοί για την Ελλάδα. Στο Α. Καζαμίας & Ν. Πετρονικολός (Επιμ.), *Παιδεία και πολίτης: Η παιδεία του πολίτη της Ελλάδας, της Ευρώπης και του κόσμου*. Αθήνα: Ατραπός.
- ΦΕΚ 303, τ. Β', 13-3-2003. *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Δημοτικού-Γυμνασίου: α) Γενικό Μέρος β) Δ.Ε.Π.Π.Σ. και Α.Π.Σ. Ελληνικής Γλώσσας, Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας, Εικαστικών, Σπουδών Θεάτρου, Θρησκευτικών, Ιστορίας, Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, Μαθηματικών, Μελέτης Περιβάλλοντος*. Εθνικό Τυπογραφείο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1: Το έντυπο συναίνεσης

ΕΝΤΥΠΟ ΔΗΛΩΣΗΣ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΡΕΥΝΑ

Στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας για το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και συγκεκριμένα το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών «Επιστήμες Της Αγωγής - Εκπαίδευση Και Κοινωνία: Θεωρίες Και Πρακτικές», μελετώ τις δυνατότητες της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης να προάγει την πολιτειότητα. Πιο συγκεκριμένα, σκοπό της έρευνάς μου αποτελεί η διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών καλλιτεχνικών μαθημάτων (ειδικότητας ΠΕ08) -πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης-, σχετικά με τη δυνατότητα διαμόρφωσης της ιδιότητας του πολίτη μέσα από τη διδασκαλία των εικαστικών. Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική η συμμετοχή σας, αφού η οπτική σας -ως εκπαιδευτικού των εικαστικών-, θα συμβάλει στην πιο ουσιαστική διερεύνηση του ζητήματος. Για τη συλλογή των απαραίτητων δεδομένων, επιλέχθηκε ως εργαλείο η συνέντευξη, η οποία θα πραγματοποιηθεί δια ζώσης, θα διαρκέσει περίπου 30 λεπτά, θα καταγραφεί σε αρχείο ήχου και στη συνέχεια θα απομαγνητοφωνηθεί. Σας διαβεβαιώ ότι κατά την επεξεργασία των δεδομένων, θα διατηρηθεί η ανωνυμία σας και οι πληροφορίες που θα συλλεγούν θα χρησιμοποιηθούν μόνο για ερευνητικούς σκοπούς. Επίσης, αν επιθυμείτε, μπορείτε να λάβετε αντίγραφο των πορισμάτων της έρευνας. Τέλος, αν και με το παρόν έγγραφο, συναινείτε στη συμμετοχή στην προαναφερθείσα διαδικασία, παραμένετε ελεύθερος/η να αποχωρήσετε οποιαδήποτε στιγμή θελήσετε, ανακαλώντας τη συγκατάθεσή σας. Σας ευχαριστώ θερμά για τη συμμετοχή σας.

Παράρτημα 2: Ο οδηγός της συνέντευξης

Γνωριμία- Γενικές πληροφορίες

Στη συγκεκριμένη ενότητα επιδιώκεται αφενός η δημιουργία ενός καλού κλίματος μεταξύ συμμετέχοντα και ερευνήτριας, και αφετέρου η σκιαγράφιση του προφίλ και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του/της, μέσω μιας σειράς απλών ερωτήσεων όπως:

- *Πώς ήταν η φετινή σχολική χρονιά; Πώς είναι τα πράγματα στο σχολείο σας;*
- *Τι σπουδές έχετε κάνει;*
- *Για ποιο λόγο αποφασίσατε να ακολουθήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών;*
- *Πόσα χρόνια εργάζεστε στον τομέα της εκπαίδευσης;*
- *Είστε μόνιμος/η ή αναπληρωτής/τρια εκπαιδευτικός;*
- *Σε πόσα σχολεία υπηρετείτε τη φετινή σχολική χρονιά;*
- *Ποια τα χαρακτηριστικά αυτών των σχολικών μονάδων; (ιδιωτικό-δημόσιο, αστικής-ημιαστικής-αγροτικής περιοχής, πρωτοβάθμιας-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, οργανικότητα)*

Στη συνέχεια, συνεχίζοντας στο ίδιο κλίμα, προσπαθούμε να διαπιστώσουμε τις γενικές αντιλήψεις του/της συνεντευξιζόμενου/νης σε σχέση με:

(α) την καλλιτεχνική εκπαίδευση:

- *Ποια είναι -κατά την άποψή σας- η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών;*
- *Ποια θεωρείτε ότι είναι η συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης;*

(β) την ιδιότητα του πολίτη:

Στη σύγχρονη πολυπολιτισμική και παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, η έννοια της ιδιότητας του πολίτη επηρεάζεται από το κοινωνικοπολιτικό συγκείμενο, και επαναπροσδιορίζεται αναδεικνύοντας την ανάγκη διαμόρφωσης πολιτών που είναι σε θέση να σκέφτονται και να ενεργούν τοπικά, εθνικά, ευρωπαϊκά αλλά και παγκόσμια.

- *Εσείς, πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «ιδιότητα του πολίτη»;*
- *Κατά πόσο το σχολείο σήμερα συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτών των χαρακτηριστικών;*

ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ 1: Γνώσεις & Δεξιότητες

Η εισαγωγή στη θεματική πραγματοποιείται με ορισμένα γενικά ερωτήματα, όπως:

1. Πιστεύετε ότι μπορούν τα εικαστικά να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα;
2. Ποια η άποψή σας για μια τέτοια προσέγγιση του μαθήματος των εικαστικών;

Στη συνέχεια, υποβάλλονται πιο εξειδικευμένα ερωτήματα με στόχο να αναλυθεί περαιτέρω ο συγκεκριμένος θεματικός άξονας, όπως:

3. Ποιες γνώσεις και δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών, να μπορέσει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών;
4. Ποια προσόντα αντιλαμβάνεστε ως αναγκαία για έναν εκπαιδευτικό των καλλιτεχνικών, που στοχεύει στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα μέσω του μαθήματος του;
5. Πιστεύετε ότι έχετε τα απαραίτητα εφόδια ώστε να διδάσκετε εικαστικά με τρόπο που να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;

ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ 2: Μέθοδοι & Πρακτικές

Η εισαγωγή στη θεματική πραγματοποιείται με μια σειρά γενικών ερωτημάτων, όπως:

1. Κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των καλλιτεχνικών, τι είδους γνώσεις/ικανότητες/δεξιότητες προσπαθείτε να καλλιεργήσετε;
2. Ποια θέματα προσεγγίζετε στο πλαίσιο του μαθήματός σας και με ποια κριτήρια τα επιλέγετε;
3. Στηρίζεστε στο Α.Π.Σ. και στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. των καλλιτεχνικών;
  - Αν ναι: Σε ποιους θεματικούς άξονες εστιάζετε; Αξιοποιείτε τις διαθεματικές συνδέσεις που προτείνονται από το Δ.Ε.Π.Π.Σ.;

Στη συνέχεια, υποβάλλονται πιο εξειδικευμένα ερωτήματα με στόχο να αναλυθεί περαιτέρω ο συγκεκριμένος θεματικός άξονας, όπως:

4. Ποια από αυτά τα θέματα που επιλέγετε θεωρείτε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και με ποιο τρόπο;
5. Ποιες μορφές διδασκαλίας, μεθόδους, τεχνικές και μέσα επιλέγετε προκειμένου να πραγματευτείτε τα εν λόγω θέματα;
6. Ποιες πρακτικές θεωρείτε ότι βοηθούν στη διασύνδεση του μαθήματος των εικαστικών με την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη;
7. Ποιες δραστηριότητες πιστεύετε ότι συμβάλουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των καλλιτεχνικών;
8. Επιδιώκετε να διεξάγονται δράσεις πέραν της διδασκαλίας;

- Αν ναι: Τι είδους δράσεις; Σε τι αποσκοπούν; Ποιοι συμμετέχουν; Πώς οργανώνονται; Πώς προάγουν την πολιτεότητα;
  - Αν όχι: Γιατί;
9. Ποια η σχέση σας με τους μαθητές σας κατά τη διδακτική διαδικασία και ποια η σχέση των μαθητών μεταξύ τους;

ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ 3: Δυσκολίες & Προτάσεις

Η εισαγωγή στη θεματική πραγματοποιείται με ορισμένα γενικά ερωτήματα, όπως:

1. Η διεύθυνση των σχολικών μονάδων στα οποία υπηρετείτε, διευκολύνει ή όχι τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών; Με ποιο τρόπο;
2. Υπάρχει κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στα σχολεία που εργάζεστε; Εσείς δουλεύετε από κοινού με συναδέλφους;
3. Ποια η στάση των μαθητών, του συλλόγου διδασκόντων και των γονέων απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών; Επηρεάζει η στάση τους τον τρόπο που οργανώνετε το μάθημά σας;

Στη συνέχεια, υποβάλλονται πιο εξειδικευμένα ερωτήματα με στόχο να αναλυθεί περαιτέρω ο συγκεκριμένος θεματικός άξονας, όπως:

4. Ποιες δυσκολίες συναντάτε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών;
5. Πιστεύετε ότι υπάρχουν τα κατάλληλα εργαλεία για την διδασκαλία των εικαστικών;
6. Θεωρείτε ότι επαρκούν οι ώρες του ωρολόγιου προγράμματος που αφιερώνονται στη διδασκαλία των εικαστικών;
7. Τι αλλαγές –και σε ποιους τομείς- πρέπει να γίνουν προκειμένου να καθίσταται εφικτή μια καλλιτεχνική εκπαίδευση που θα συμβάλει στη πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών;
8. Ποιοι παράγοντες θα λειτουργούσαν ενισχυτικά σε μια προσπάθεια αξιοποίησης του μαθήματος των εικαστικών ως μέσου διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών;
9. Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να γίνονται επιμορφώσεις;
10. Πιστεύετε ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης; Γιατί ναι/όχι;

Τελική ερώτηση: Είναι θετική ή αρνητική η εμπειρία σας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο ασκώντας το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών μαθημάτων; Γιατί θετική/αρνητική;

Παράρτημα 3: Κωδικό πλάνο ανάλυσης του Α.Π.Σ. και των δεδομένων των συνεντεύξεων

ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ	
1. Γνώσεις	1.1 Ιστορία - Κοινωνία 1.2 Ιστορία και πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας 1.3 Στοιχεία άλλων πολιτισμών
2. Δεξιότητες	2.1 Κριτική σκέψη - Ερευνητικές ικανότητες 2.2 Επικοινωνιακές δεξιότητες - Επιχειρηματολογία 2.3 Αυτενέργεια/ Πρωτοβουλία - Επίλυση προβλημάτων
3. Στάσεις / Αξίες	3.1 Δημιουργικότητα 3.2 Συμμετοχή - Συνεργατικότητα - Δράση 3.3 Σεβασμός και αποδοχή της διαφορετικότητας 3.4 «Ιδανικά»

ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΑΝ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ	
1. Γνώσεις	5. Δράσεις
2. Δεξιότητες – Προσόντα 2.1 Ως εκπαιδευτικός 2.2 Ως άνθρωπος 2.3 Ως πολίτης	6. Δυσκολίες 6.1 Πρακτικής φύσεως 6.2 Ως προς το περιεχόμενο 6.3 Ως προς τη προσέγγιση 6.4 Ως προς τις στάσεις
3. Θέματα	7. Αλλαγές - Προτάσεις 7.1 Πρακτικής φύσεως 7.2 Ως προς το περιεχόμενο 7.3 Ως προς τη προσέγγιση 7.4 Ως προς τις στάσεις
4. Μεθόδευση διδασκαλίας	8. Ενισχυτικοί παράγοντες

Παράρτημα 4: Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων

1η Συνέντευξη: ΟΡΕΣΤΗΣ

Ε: Πώς ήταν η φετινή σχολική χρονιά; Πώς είναι τα πράγματα στο σχολείο σας;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Από άποψη δουλειάς ήταν μία χρονιά πλούσια, δηλαδή κάναμε πολλά πράγματα φέτος. Αλλά οι συνθήκες του σχολείου μεταβάλλονται. Από σχολείο σε σχολείο είναι διαφορετικά τα πράγματα. Δεν είναι ότι πετυχαίνεις το ίδιο σενάριο παντού, επειδή είναι άλλοι οι συνάδελφοι και άλλα τα παιδιά κάθε φορά. Με τις συνθήκες που βρήκα φέτος είχα κάποιες ευκολίες και κάποιες δυσκολίες, αλλά σε γενικές γραμμές καλά. Κουραστικά, αλλά καλά.

Ε: Τι σπουδές έχετε κάνει;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Έχω σπουδάσει στη Σχολή Καλών Τεχνών στην Αθήνα.

Ε: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να ακολουθήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Σαν άνθρωπος θέλω γενικά να δοκιμάζω πολλά πράγματα. Αν και είχα ξεκινήσει ως εκπαιδευτικός των εικαστικών, σταμάτησα γιατί ήθελα να δουλεύω αποκλειστικά στην Αθήνα και δεν υπήρχαν θέσεις προκειμένου να εργαστώ εκεί. Όταν αποφάσισα να φύγω από την Αθήνα, επέστρεψα και πάλι στο επάγγελμα. Μου αρέσει πολύ όμως. Δε το κάνω με το ζόρι ή από ανάγκη.

Ε: Πόσα χρόνια εργάζεστε στον τομέα της εκπαίδευσης;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Αναπληρωτής.

Ε: Είστε μόνιμος/η ή αναπληρωτής/τρια εκπαιδευτικός;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Πέντε χρόνια.

Ε: Σε πόσα σχολεία υπηρετείτε τη φετινή σχολική χρονιά;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Σε δύο.

Ε: Ποια τα χαρακτηριστικά αυτών των σχολικών μονάδων;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Είναι και τα δύο δημόσια σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το ένα βρίσκεται σε αστική περιοχή και το άλλο σε αγροτική.

Ε: Ποια είναι -κατά την άποψή σας- η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Πω-πω φοβερή κουβέντα αυτή. Το νόημα του μαθήματος δεν είναι αυτό που φαίνεται. Υπάρχει η αίσθηση ότι βρίσκεται στο πρόγραμμα για να περνάμε καλά την ώρα μας, αλλά ούτε καν. Αρχικά επιδιώκεται να μάθουν τα παιδιά να εκφράζονται καλλιτεχνικά. Περισσότερο όμως, να μάθουν να αξιοποιούν εργαλεία γενικότερα, έτσι ώστε να γίνουν πιο εκφραστικοί άνθρωποι στην κοινωνία. Το να αποκτούν γνώσεις και να εξοικειώνονται με μέσα και εργαλεία. τους οδηγεί σε ένα σημείο που μπορούν πια να διαλέγουν τι θέλουν σύμφωνα με τις ανάγκες τους. Και αυτή η δεξιότητα είναι αποτέλεσμα της αυτοπεποίθησης που αναπτύσσουν μέσω της εικαστικής δημιουργίας, αφού το να φτιάχνουν κάτι απόλυτα δικό τους είναι πολύ σημαντικό προκειμένου να αποδεχτούν, να αγαπήσουν και να εξελίξουν τον εαυτό τους.

Ε: Ποια θεωρείτε ότι είναι η συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Θεωρώ ότι συμβάλει στην ανάπτυξη δεξιοτήτων όπως η λεπτή κινητικότητα, η παρατηρητικότητα και η ατομική αναζήτηση. Γενικά, μέσω της τέχνης το παιδί έρχεται σε επαφή αλλά και αντιμέτωπο με τον εαυτό του, γιατί συνυπάρχει με ανθρώπους που ανά πάσα ώρα και στιγμή μπορούν να το κρίνουν.

Ε: Εσείς, πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «ιδιότητα του πολίτη»;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Κοίτα, εγώ αντιλαμβάνομαι τον πολίτη ως έναν άνθρωπο που πρέπει να έχει γνώσεις για το τι συμβαίνει στον κόσμο, έτσι ώστε να μπορεί να επιλέξει τι θέλει να κάνει και πού θέλει να βρίσκεται. Επίσης πρέπει να γνωρίζει ότι υπάρχει και κάτι άλλο πέρα από αυτόν, πέρα από το σπίτι του, τη χώρα του. Γενικά ο πολίτης πρέπει να έχει γνώσεις ώστε να μπορεί να αλλάξει το περιβάλλον του και να αξιοποιεί καλύτερα το χρόνο του. Πρέπει να είναι ενημερωμένος και να μαθαίνει να επιλέγει μέσω της γνώσης. Γιατί ο άνθρωπος που επιλέγει κάτι συνειδητά νοιάζεται και περισσότερο για αυτό, και το υπερασπίζεται πιο ενεργά.

Ε: Κατά πόσο το σχολείο σήμερα συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτών των χαρακτηριστικών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Θεωρώ σε μεγάλο βαθμό. Γιατί ο χρόνος που ξοδεύουν τα παιδιά στο σχολείο είναι πολύς. Είναι ένα μέρος που γνωρίζουν πάρα πολύ κόσμο, και μεγάλους και μικρούς σε ηλικία ανθρώπους. Οπότε από τη μία ψάχνουν πρότυπα μες στους ενήλικες, και από την άλλη

προσπαθούν να βρουν μία ταύτιση ανάμεσα στους συμμαθητές τους και αναζητώντας την αποδοχή. Οπότε ναι, πιστεύω ότι μετά την οικογένεια το σχολείο έχει πολύ μεγάλο ρόλο στην καλλιέργεια τέτοιων χαρακτηριστικών.

Ε: Πιστεύετε ότι μπορούν τα εικαστικά να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Όχι μόνο τους. Σε συνδυασμό με άλλα μαθήματα. Θα πρέπει να υπάρχει μία ωραία συνεργασία από εκπαιδευτικούς έτσι ώστε να επιτευχθεί αυτό συλλογικά γιατί κάθε μάθημα έχει διαφορετικό ρόλο στο σχολείο.

Ε: Ποια η άποψή σας για μια τέτοια προσέγγιση του μαθήματος των εικαστικών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Πιστεύω ότι αυτό γίνεται ούτως ή άλλως γιατί ασχολείται με κοινωνικά θέματα κατά περιόδους έτσι ώστε τα παιδιά να αρχίζουν να παρατηρούν περισσότερο το περιβάλλον τους. Είναι δηλαδή μια καλή ευκαιρία, όταν ένα παιδί χρησιμοποιεί τον εγκέφαλο του για να φτιάξει κάτι, να γίνεται και μία κουβέντα γύρω από τέτοια θέματα. Βέβαια, σκοπός δεν είναι η κουβέντα αυτή να καταλήξει κάπου, αλλά να γίνει μία ζύμωση, την ίδια ώρα που ο μαθητής ασχολείται με κάτι τόσο εγκεφαλικό. Παρ' όλα αυτά πιστεύω ότι πρέπει να υπάρχει μία ποικιλία. Καλά είναι τα κοινωνικά θέματα, αλλά και το παιδί είναι παιδί και σε κάποια φάση πρέπει και να διασκεδάσει. Με όλα πρέπει να ασχολούμαστε κρατώντας ισορροπίες.

Ε: Ποιες γνώσεις και δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών, να μπορέσει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Τα πάντα. Εγώ προσωπικά είμαι συνεχώς σε εγρήγορση. Θέλω να ενημερώνομαι για το πιο σημαντικό, έως το πιο σκουπίδι. Δεν γίνεται να αγνοείς πράγματα. Πρέπει να έχεις πάρα πολλές γνώσεις, όχι αποκλειστικά για θέματα τέχνης αλλά για την ίδια την κοινωνία, το πώς λειτουργεί και κυρίως το πώς ζουν τα παιδιά. Πρέπει να πηγαίνεις προετοιμασμένος στο σχολείο, να έχεις απαντήσεις για τα πάντα και να είσαι ανοιχτόμυαλος, ακόμα και με τα παιδιά που μεταφέρουν απόψεις συντηρητικές. Και όταν λέω ανοιχτόμυαλος, εννοώ να είσαι σε θέση να αντιμετωπίσεις οποιαδήποτε άποψη με ηρεμία και σεβασμό. Πρέπει να ακούς τα πάντα και να είσαι προετοιμασμένος να δώσεις μία απάντηση. Όχι με ύφος παρατήρησης αλλά με επιχειρήματα, γιατί αλλιώς θα έχει μορφή ηθικής διδασκαλίας που θα λειτουργεί ταπεινωτικά για το παιδί.

Ε: Ποια προσόντα αντιλαμβάνεστε ως αναγκαία για έναν εκπαιδευτικό των καλλιτεχνικών, που στοχεύει στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα μέσω του μαθήματος του;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Όπως είπα πρέπει να είναι ενημερωμένος και ανοιχτόμυαλος. Ταυτόχρονα όμως δεν μπορεί να είναι τόσο ελεύθερος, ώστε να λέει την άποψή του όποια και να είναι αυτή. Πρέπει κατά την άποψή μου ο δάσκαλος να έχει ένα προφίλ νομοταγή πολίτη, να φιλτράρει το τι πρέπει να λέγεται στο σχολείο και τι όχι, ώστε να αποτελεί σωστό πρότυπο για το παιδί.

Ε: Πιστεύετε ότι έχετε τα απαραίτητα εφόδια ώστε να διδάσκετε εικαστικά με τρόπο που να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Μπορώ να πω ότι το χειρίζομαι καλά. Σε γενικές γραμμές έχω εφόδια, αλλά πιστεύω ότι χρειάζομαι παραπάνω. Προφανώς και κάνω λάθη γιατί δεν είναι ούτε η διάθεση, ούτε οι συνθήκες πάντα ίδιες. Μπορώ όμως να πω ότι υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης.

Ε: Κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των καλλιτεχνικών, τι είδους γνώσεις/ικανότητες/δεξιότητες προσπαθείτε να καλλιεργήσετε;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Αρχικά, θέλω τα παιδιά να πειραματίζονται με όσο το δυνατόν περισσότερα υλικά. Γι' αυτό και επιδιώκω κάθε μάθημα να είναι διαφορετικό, παρά το πόσο κουραστικό είναι αυτό για μένα, που εκ των πραγμάτων πρέπει να σκέφτομαι καινούργια πράγματα. Ωστόσο, αμείβομαι με το αποτέλεσμα στο τέλος της χρονιάς. Επίσης, προσπαθώ να προσαρμόσω το μάθημα στις ανάγκες κάθε τμήματος, γιατί άλλη δυναμική έχει το καθένα. Ταυτόχρονα, παίζει πολύ σημαντικό ρόλο και τι όρια έχουν μπει στα παιδιά από τους προηγούμενους εκπαιδευτικούς, αν ξέρουν να συμπεριφέρονται στην τάξη. Αν για παράδειγμα δεν μπορούν να κάθονται ήρεμα, ή σηκώνονται στην τάξη, θα πρέπει να δουλέψουμε αυτό πριν όλα τα άλλα. Οπότε, αναπόφευκτα θα θυσιάσεις χρόνο για να δουλέψεις λίγο την τάξη και σε αυτά τα κομμάτια. Γενικά είμαι της άποψης ότι “βλέπεις και κάνεις”. Και έτσι, επιστρέφω σε αυτό που έλεγα πριν με τις γνώσεις. Πρέπει να έχεις ένα σακί με γνώσεις και να τις αξιοποιείς ανάλογα τις περιστάσεις.

Ε: Ποια θέματα προσεγγίζετε στο πλαίσιο του μαθήματός σας και με ποια κριτήρια τα επιλέγετε;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Τα θέματα που επιλέγω αφορούν τους περισσότερους από εμάς. Είτε είναι κοινωνικά όπως π.χ. το δυστύχημα στα Τέμπη, είτε πιο γενικά όπως π.χ. το Πάσχα. Στις επιλογές

μου δεν παίζει τόσο ρόλο η δυναμική της τάξης, όσο το επίπεδο δυσκολίας που θέτω για το μάθημα.

Ε: Στηρίζεστε στο Α.Π.Σ. και στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. των καλλιτεχνικών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Όχι δεν το χρησιμοποιώ καθόλου. Μιλάμε για μία προσέγγιση λες και πάμε να διδάξουμε “κουτάβια”. Εγώ από τη μέρα που ξεκίνησα να δουλεύω είχα πολλές απαιτήσεις από τους μαθητές μου και θεωρώ ότι τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών υποτιμούν τη νοημοσύνη τους. Έχω μαθητές που συχνά με ρωτούν για το βιβλίο, τότε θα το χρησιμοποιήσουμε. Εγώ θεωρώ το βιβλίο των εικαστικών “αστείο”. Συνήθως μάλιστα τους απαντάω ότι όλα όσα λέει το βιβλίο, που και καλά καλύπτει δύο τάξεις, εμείς το έχουμε διδαχτεί σε ένα μήνα.

Ε: Ποια από αυτά τα θέματα που επιλέγετε θεωρείτε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και με ποιο τρόπο;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Κυρίως κοινωνικά θέματα και θέματα τα οποία έχουν να κάνουν με την επικοινωνία του ανθρώπου. Επίσης, θέματα γενικά γύρω από τον άνθρωπο Όχι τόσο με ήθη και έθιμα, αλλά θέματα που αφορούν από την επικαιρότητα, γιατί στα παιδιά δεν αρέσει να ασχολούνται με το παρελθόν, αλλά προτιμούν να συζητούν για το τι συμβαίνει τώρα. Βέβαια, αν και προάγουν την ιδιότητα του Πολίτη, δε μου αρέσουν καθόλου τα θέματα που σχετίζονται με τον αθλητισμό γιατί πιστεύω ότι ομαδοποιούν και χωρίζουν τα παιδιά σε κατηγορίες, κάτι που δεν θέλω σε καμία περίπτωση. Ένα θέμα το οποίο δούλεψα και είδα ότι βοήθησε στο να διαμορφωθεί μια πολύ δεμένη ομάδα, ήταν τα δικαιώματα των γυναικών. Για αυτό αποτέλεσε αφορμή ένα περιστατικό με ένα μαθητή, ο οποίος εκφράστηκε με ένα σεξιστικό σχόλιο. Την πάσα μου έδωσαν τα ίδια τα παιδιά που γύρισαν και τον ρώτησαν πώς τολμά να εκφράζεται έτσι από τη στιγμή που και αυτός, και όλοι μέσα στην τάξη έχουν μία μητέρα. Εγώ χρησιμοποίησα όλα όσα ειπώθηκαν για να φτιάξουμε ένα έργο, για τη γιορτή της μητέρας. Η γιορτή της μητέρας, η Πρωτομαγιά και οι παγκόσμιες μέρες που είναι αφιερωμένες σε αξίες, αποτελούν ιδανική επιλογή για θέματα προς πραγμάτευση, αφού θίγουν στερεότυπα και δίνουν μία ευκαιρία να αναλυθούν και να ξεπεραστούν σε πλαίσιο τάξης. Τέλος, και τα θέματα συμπεριφοράς συμβάλλουν στο να γίνει μια συζήτηση σε πλαίσιο τάξης και να καταλήξουμε σε αυτό που λέμε “τι σημαίνει να είναι κάποιος πολίτης”. Το να γνωρίζουν πώς πρέπει να συμπεριφέρονται οι μαθητές, είναι για μένα το Α και το Ω.

Ε: Ποιες μορφές διδασκαλίας, μεθόδους, τεχνικές και μέσα επιλέγετε προκειμένου να πραγματευτείτε τα εν λόγω θέματα;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Γενικά προσπαθώ να βρω μία χρυσή τομή στη διδασκαλία. Θέλω να μιλάω και εγώ και τα παιδιά. Βέβαια, παίζει πολύ σημαντικό ρόλο και το μάθημα που θέλω να κάνω κάθε φορά. Άλλες φορές θα χρειαστεί να μιλήσω περισσότερο εγώ, ειδικά όταν έχουμε ως θέμα την ανάλυση του έργου ενός καλλιτέχνη. Υπάρχουν όμως και φορές που μπορεί να μην πω σχεδόν τίποτα. Υπάρχουν άλλες φορές που είναι πάρα πολύ σημαντικό να μιλάνε τα παιδιά, γιατί θέλω να αλληλεπιδράσουν και να επηρεαστούν από το διπλανό τους. Γενικά λειτουργώ ανάλογα την περίπτωση, με τη δυναμική της τάξης, με το μάθημα που θέλω να διδάξω και με τη διάθεση των παιδιών. Γιατί πολλές φορές, ακόμα και μία καλή ομάδα μπορεί να είναι σε μία κακή μέρα. Τότε πρέπει να προσαρμόσω και το μάθημα αντίστοιχα.

Ε: Ποιες δραστηριότητες πιστεύετε ότι συμβάλουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των καλλιτεχνικών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Η καλύτερη δραστηριότητα για να γίνει αυτό είναι μέσω της επικοινωνίας. Οπότε αναγκαστικά πρέπει να κάνεις κάτι ομαδικό. Για παράδειγμα έκανα με τα παιδιά μία μεγάλη τοιχογραφία για την οποία χρησιμοποίησα όλες τις τάξεις σχεδόν. Έτσι, τα παιδιά έπρεπε να συνεργαστούν με μαθητές από όλο το σχολείο, ακόμα και με όσους δεν έκαναν παρέα ή δεν ταίριαζαν. Αυτό είναι μία σημαντική δοκιμασία για τα παιδιά που τους διδάσκει ότι σε ένα περιβάλλον “εργασιακό”, πρέπει να μάθουν να δουλεύουν ακόμα και με ανθρώπους που δεν επικοινωνούν. Έτσι, γίνονται συνεργασίες που δεν θα γινόταν σε άλλη περίπτωση. Παρ’όλα αυτά δεν μπορούν να γίνονται συχνά οι συνεργατικές δραστηριότητες. Λόγω της φύσης του μαθήματος δεν μπορούν όλες οι εργασίες να είναι ομαδικές.

Ε: Επιδιώκετε να διεξάγονται δράσεις πέραν της διδασκαλίας;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Δεν επιδιώκω γιατί το πρόγραμμα είναι πολύ πιεστικό και δεν επαρκούν οι ώρες προκειμένου να φτάσω τα παιδιά στο επίπεδο που θέλω. Επίσης δεν μου αρέσει ο τρόπος που προβάλλονται οι δράσεις του σχολείου τις περισσότερες φορές, οι οποίες μπορεί να γίνονται επειδή κάποιος διευθυντής κυνηγάει κάτι. Αυτή η νοοτροπία δεν με εκφράζει.

Ε: Ποια η σχέση σας με τους μαθητές σας κατά τη διδακτική διαδικασία και ποια η σχέση των μαθητών μεταξύ τους;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Εγώ προσπαθώ να κρατάω τα προσχήματα. Δεν θέλω πολλά «κολλητιλίκια», για να μη δώσω και καμία λανθασμένη εντύπωση ότι συμπαθώ ένα παιδάκι περισσότερο από κάποιο άλλο. Γιατί με αυτό τον τρόπο δημιουργούνται οι ανισότητες. Όσον αφορά τη σχέση των

μαθητών μεταξύ τους, επειδή σχεδόν ποτέ δεν τυχαίνει να είμαι στο ίδιο σχολείο για δεύτερη χρονιά, πάντα βρίσκω παιδιά που έχουν ήδη διαμορφωμένες σχέσεις μεταξύ τους. Οπότε ουσιαστικά πρέπει να το πάρουμε από την αρχή. Κάποιες σχέσεις είναι καλές, κάποιες κακές, και κάποιες επηρεασμένες από το οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών. Εγώ όσο περνάει από το χέρι μου προσπαθώ να φέρνω ισορροπίες.

E: Η διεύθυνση των σχολικών μονάδων στα οποία υπηρετείτε, διευκολύνει ή όχι τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών; Με ποιο τρόπο;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Καθόλου. Εξαρτάται βέβαια και από το σχολείο αλλά τις περισσότερες φορές δεν με διευκολύνει κάποιος. Αν δεν ζητήσω πράγματα, δεν τα παίρνω. Για παράδειγμα φέτος, περίσσευε μία αίθουσα και επεδίωξα εγώ να μετατραπεί σε αίθουσα εικαστικών. Θέλω να πω ότι ναι μεν βοηθούν, αλλά τις περισσότερες φορές είναι απλά αδιάφοροι γιατί δε θεωρούν και σημαντικό το μάθημα. Γι' αυτό, μόνο αν είσαι υπεύθυνος εκπαιδευτικός βρίσκεις λύσεις.

E: Υπάρχει κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στα σχολεία που εργάζεστε; Εσείς δουλεύετε από κοινού με συναδέλφους;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Στο σχολείο της πόλης στο οποίο διδάσκω, σε καμία περίπτωση. Στο χωριό υπάρχει γιατί η διευθύντρια είναι η “celebrity” της περιοχής και έχει δημιουργήσει ένα πολύ καλό κλίμα μεταξύ των συναδέλφων και της τοπικής κοινότητας. Όσον αφορά τη συνεργασία, την επιδιώκω. Αν δηλαδή ακούσω ότι κάποιος θέλει να κάνει κάποια δράση, από μόνος μου θα θελήσω να προσφέρω τη βοήθειά μου. Θα το προτείνω εγώ.

E: Ποια η στάση των μαθητών, του συλλόγου διδασκόντων και των γονέων απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών; Επηρεάζει η στάση τους τον τρόπο που οργανώνετε το μάθημά σας;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Συνήθως από τους γονείς είναι απαξιωτική. Θεωρούν ότι απλά πετάμε μπογιές. Οπότε τους κατοφθαίνεται όταν βλέπουν άτομα σαν και εμένα που τους λέω “Ακούστε να δείτε εδώ ήρθαμε να κάνουμε δουλειά, είναι σοβαρό το μάθημα”. Αυτό ισχύει και για τους εκπαιδευτικούς, γιατί θεωρούν ότι απλά τεμπελιάζουμε και δε προσφέρουμε τίποτα. Και οι μαθητές είναι ένα mix απόψεων, αλλά η κατάσταση εκεί σώζεται γιατί είναι παιδιά, και όταν ασχοληθείς μαζί τους και καταλαβαίνουν ότι έχουν δυνατότητες και μπορούν να εξελιχθούν, αλλάζουν πολύ εύκολα στάση. Όμως, δεν έχω αφήσει ποτέ αντιλήψεις γονέων, συναδέλφων ή μαθητών να επηρεάσει τον τρόπο που διδάσκω.

Ε: Ποιες δυσκολίες συναντάτε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Οι δυσκολίες που βρίσκω έχουν να κάνουν με την περιοχή καθαρά. Άλλα πράγματα αντιμετωπίζω στο κέντρο της Αθήνας και άλλα στον Έβρο που βρίσκομαι τώρα. Για παράδειγμα πολλοί άνθρωποι εδώ είναι στρατιωτικοί, οπότε η έννοια του Πολίτη για αυτούς είναι πολύ συγκεκριμένη και όχι πολύ ευέλικτη. Έχουν δηλαδή μία πολύ συγκεκριμένη άποψη του ότι είναι πολίτης. Εγώ βέβαια δεν έχω σκοπό να την αλλάξω, απλά επισημαίνω ότι είναι δύσκολο να τους δείξεις ότι υπάρχει κάτι άλλο πέρα από αυτό. Στο Αγρίνιο ας πούμε που δούλευα, υπάρχουν άλλες δυσκολίες. Ήταν μία πολύ στερεοτυπική κοινωνία. Στην Αθήνα πάλι, είναι εντελώς διαφορετικά τα πράγματα. Για παράδειγμα στην Κυψέλη, με το μεγάλο αριθμό μεταναστών βλέπεις πάλι μια άλλη εικόνα για τον πολίτη.

Ε: Πιστεύετε ότι υπάρχουν τα κατάλληλα εργαλεία για την διδασκαλία των εικαστικών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Όχι. Και βέβαια δεν υπάρχουν. Πρέπει να παρακαλέσεις. Και πρέπει να επενδύσει το σχολείο σε αυτό γιατί κάποια υλικά εκ των πραγμάτων δεν μπορούν να τα πάρουν οι μαθητές. Ήδη φέρνουν αρκετά.

Ε: Θεωρείτε ότι επαρκούν οι ώρες του ωρολόγιου προγράμματος που αφιερώνονται στη διδασκαλία των εικαστικών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Όχι με τίποτα. (γελάει)

Ε: Τι αλλαγές –και σε ποιους τομείς– πρέπει να γίνουν προκειμένου να καθίσταται εφικτή μια καλλιτεχνική εκπαίδευση που θα συμβάλει στη πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Να μειωθούν τα θεωρητικά μαθήματα. Ξεκινάμε από αυτό το κομμάτι γιατί θεωρώ πως η ύλη των μαθημάτων καλύπτεται πολύ νωρίς και συνήθως μετά το Πάσχα κάνουν μόνο επαναλήψεις. Μάλιστα, πολλοί δάσκαλοι το εκμεταλλεύονται αυτό και τραβάνε το μάθημα πάρα πολύ. Ταυτόχρονα, τα παιδιά είναι εξουθενωμένα γιατί έχουν βαρεθεί. Οπότε πιστεύω ότι υπάρχει το περιθώριο να μπουν μέσα τα καλλιτεχνικά μαθήματα. Ειδικά στις μεγάλες τάξεις, θα ήθελα να έχω 2 ώρες. Δεύτερον, ένα καλλιτεχνικό εργαστήριο είναι απαραίτητο. Κλασικό το πρόβλημα που αναφέρω αλλά είναι βασικό. Άλλο μάθημα κάνεις μέσα στην τάξη και άλλο σε ένα εργαστήριο

που είναι ένας φυσικός χώρος δημιουργίας. Επίσης πρέπει να παρέχονται υλικά, γιατί έχουν φορτωθεί με πολλά έξοδα οι γονείς.

Ε: Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να γίνονται επιμορφώσεις;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Ναι δεν γίνεται αλλιώς. Δεν έχουν όλοι την άνεση ή τις γνώσεις και δεξιότητες προκειμένου να χειριστούν τέτοια θέματα στην τάξη. Ωστόσο είναι απαραίτητο οι επιμορφωτές να είναι εξοικειωμένοι με το αντικείμενο, γιατί έχουμε δει και τέτοια. Καλό είναι δηλαδή να γίνονται επιμορφώσεις, αλλά πρέπει και το ίδιο το πρόγραμμα της επιμόρφωσης να είναι σοβαρό. Επίσης πιστεύω ότι μία επιμόρφωση πρέπει να έχει μια τέτοια δομή, που ουσιαστικά να συμπληρώνει κενά που έχουν μείνει από τις βασικές σπουδές των συμμετεχόντων ή να ανανεώνει γνώσεις που έχουν ξεχαστεί.

Ε: Πιστεύετε ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης; Γιατί ναι/όχι;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Ναι γιατί έχεις να κάνεις με διαφορετικά ζητήματα. Το πιο σημαντικό είναι να διδάσκεται στην πρωτοβάθμια κατά την άποψή μου, γιατί είναι πολύ νωρίς, είναι μικρά τα παιδιά και μπορείς ακόμα να τα πλάσεις. Αντίθετα, αν ένα παιδί φύγει από το δημοτικό και δεν έχει μάθει ακόμα πώς να λειτουργεί σε μία κοινωνία, είναι φοβερά δύσκολο να γυρίσει πίσω.

Ε: Είναι θετική ή αρνητική η εμπειρία σας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο ασκώντας το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών μαθημάτων; Γιατί θετική/αρνητική;

ΟΡΕΣΤΗΣ: Δεν θα έλεγα ότι είναι αρνητική. Θεωρώ ότι βελτιώνεται το πράγμα. Λίγο-λίγο κάθε φορά αλλά βελτιώνεται γιατί είμαστε και περισσότερα άτομα είμαστε μέσα. Οπότε αναδεικνύεται σιγά σιγά η σημασία του μαθήματος και αρχίζουν να μας αντιμετωπίζουν διαφορετικά και όχι σαν εξωγήινους. Βλέπω πρόοδο χρόνο με το χρόνο, αρκεί να δουλεύεις.

2η Συνέντευξη: ΝΕΦΕΛΗ

Ε: Πώς ήταν η φετινή σχολική χρονιά; Πώς είναι τα πράγματα στο σχολείο σας;

ΝΕΦΕΛΗ: Καλή ήταν. Επειδή είναι η τρίτη χρονιά που εργάζομαι στα ίδια σχολεία γνωρίζω τα παιδιά και εκείνα εμένα, όποτε μπορούμε να δουλέψουμε και καλύτερα. Άρα σε γενικές γραμμές θεωρώ ότι ήταν μία πολύ δημιουργική σχολική χρονιά.

E: Τι σπουδές έχετε κάνει;

ΝΕΦΕΛΗ: Έχω σπουδάσει στο Τμήμα Πλαστικών Τεχνών και Επιστημών της Τέχνης στο πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Επίσης έχω κάνει σπουδές γραφιστικής, καθώς και μια σειρά σεμιναρίων στο τομέα της εκπαίδευσης.

E: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να ακολουθήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών;

ΝΕΦΕΛΗ: Από τότε που θυμάμαι τον εαυτό μου ζωγραφίζω. Από μικρό παιδάκι. Ήξερα λοιπόν ότι ήθελα το επάγγελμά μου να έχει κάποια σχέση με τα εικαστικά γενικότερα. Παράλληλα, θυμάμαι ότι, όταν έπαιζα, έπαιρνα συνέχεια το ρόλο της δασκάλας οπότε όταν ήρθε η ώρα να αποφασίσω τι σπουδές θα ακολουθήσω, επέλεξα έχοντας στο μυαλό μου ότι θέλω να συνδυάσω αυτά τα δύο αντικείμενα.

E: Πόσα χρόνια εργάζεστε στον τομέα της εκπαίδευσης;

ΝΕΦΕΛΗ: Αυτός είναι ο 6ος χρόνος.

E: Είστε μόνιμος/η ή αναπληρωτής/τρια εκπαιδευτικός;

ΝΕΦΕΛΗ: Είμαι αναπληρώτρια.

E: Σε πόσα σχολεία υπηρετείτε τη φετινή σχολική χρονιά;

ΝΕΦΕΛΗ: Σε δύο σχολεία.

E: Ποια τα χαρακτηριστικά αυτών των σχολικών μονάδων;

ΝΕΦΕΛΗ: Είναι δημόσια δημοτικά σχολεία που βρίσκονται σε αστική περιοχή.

E: Ποια είναι -κατά την άποψή σας- η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών;

ΝΕΦΕΛΗ: Προσωπικά αντιλαμβάνομαι τα εικαστικά ως ένα πολύ σημαντικό μάθημα γιατί μέσα από αυτά οι μαθητές μπορούν να εκφραστούν, να μάθουν, να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο, αλλά και να κοινωνικοποιηθούν αφού έρχονται σε επαφή και με τα υπόλοιπα παιδιά μέσω ομαδικών εργασιών που αφορούν την τέχνη.

E: Ποια θεωρείτε ότι είναι η συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης;

ΝΕΦΕΛΗ: Πέρα από τις γνώσεις που μπορεί να αποκτήσει ένα παιδί γύρω από την τέχνη (για καλλιτέχνες, κινήματα κλπ), ή τις δεξιότητες που αφορούν στην εξοικείωση με υλικά και

τεχνοτροπίες, μαθαίνει να συνεργάζεται ακόμα και με ανθρώπους που δεν επικοινωνεί με άλλους τρόπους. Μαθαίνει δηλαδή σε αξίες όπως ο σεβασμός, η αλληλοβοήθεια κλπ.

Ε: Εσείς, πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «ιδιότητα του πολίτη»;

ΝΕΦΕΛΗ: Πιστεύω ότι ο πολίτης είναι ένα άτομο που πρέπει να έχει την ικανότητα να συμμορφώνεται σε κάποιους κανόνες, ώστε να λειτουργεί εύρυθμα μία κοινωνία. Αυτοί οι κανόνες μπορεί να υπερισχύουν των “θέλω” μας, αλλά ουσιαστικά οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι σε ένα δημοκρατικό καθεστώς οι προσωπικές θυσίες είναι απαραίτητες . Παράλληλα είναι πολύ σημαντικό για τον πολίτη να μπορεί να εκφράζεται ελεύθερα και αυτό να είναι σεβαστό από τους γύρω του. Τέλος, σημαντική είναι και η αποδοχή κάθε είδους διαφορετικότητας.

Ε: Κατά πόσο το σχολείο σήμερα συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτών των χαρακτηριστικών;

ΝΕΦΕΛΗ: Δεν ξέρω αν το πετυχαίνει 100% αλλά πιστεύω ότι από κάποιους εκπαιδευτικούς γίνεται μία αξιόλογη προσπάθεια. Με ατομική πρωτοβουλία πάντα, και συνήθως μέσω δραστηριοτήτων οι οποίες ξεφεύγουν από το πρόγραμμα σπουδών.

Ε: Πιστεύετε ότι μπορούν τα εικαστικά να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα;

ΝΕΦΕΛΗ: Θα μπορούσαν να. Μπορούν να συμβάλουν

Ε: Ποια η άποψή σας για μια τέτοια προσέγγιση του μαθήματος των εικαστικών;

ΝΕΦΕΛΗ: Πιστεύω ότι θα έπρεπε το μάθημα των εικαστικών να προσεγγίζει θέματα που ενδέχεται να συμβάλουν στην ανάπτυξη του μαθητή ως πολίτη. Συνεπώς, είμαι υπέρ μιας τέτοιας προσπάθειας.

Ε: Ποιες γνώσεις και δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών, να μπορέσει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών;

ΝΕΦΕΛΗ: Λοιπόν, πρώτον και κυριότερο, και λαμβάνοντας υπόψη μας ότι έχουμε να κάνουμε με παιδιά, θεωρώ πολύ σημαντικό ένας εκπαιδευτικός να εφαρμόζει ο ίδιος αυτά που προσπαθεί να διδάξει στους μαθητές. Δεύτερον είναι απαραίτητο να έχει μία ευρύτερη και γενική μόρφωση. Τέλος, πολύ σημαντικό είναι να ενημερώνεται για ότι συμβαίνει στην κοινωνία την οποία ζει.

Ε: Ποια προσόντα αντιλαμβάνεστε ως αναγκαία για έναν εκπαιδευτικό των καλλιτεχνικών, που στοχεύει στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα μέσω του μαθήματος του;

ΝΕΦΕΛΗ: Πρέπει να είναι ενημερωμένος, ανοιχτόμυαλος, να σέβεται τους μαθητές του αλλά και να λειτουργεί ως πρότυπο προς μίμηση για αυτούς.

Ε: Πιστεύετε ότι έχετε τα απαραίτητα εφόδια ώστε να διδάσκετε εικαστικά με τρόπο που να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;

ΝΕΦΕΛΗ: Δεν θεωρώ ότι είμαι 100% προετοιμασμένη, αλλά προσπαθώ πάντα για το καλύτερο. Διαβάζω, ενημερώνομαι και προσπαθώ να καλλιεργώ ως στοιχεία στον χαρακτήρα μου όλα όσα ανέφερα πριν ως προσόντα, την ανοικτότητα, την ετοιμότητα, κλπ

Ε: Κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των καλλιτεχνικών, τι είδους γνώσεις/ικανότητες/δεξιότητες προσπαθείτε να καλλιεργήσετε;

ΝΕΦΕΛΗ: Αρχικά, θέλω να γνωρίσουν τα παιδιά όσο το δυνατόν περισσότερες τεχνικές. Για να γίνει αυτό, επιδιώκω την επαφή τους με πολλούς ζωγράφους και έργα τέχνης, μέσα από σειρές παρουσιάσεων. Θα έλεγα ότι θέλω να τους ανοίξω τους ορίζοντες, γιατί συνήθως τα παιδιά μαθαίνουν να ζωγραφίζουν με ένα πολύ συγκεκριμένο τρόπο. Οπότε θεωρώ ότι βασικό ζητούμενο είναι η καλλιέργεια της δημιουργικότητας. Αυτό προσπαθώ να το πετύχω μέσα από ένα μεγάλο φάσμα προσεγγίσεων. Επίσης, με ενδιαφέρει πάρα πολύ να είναι σωστοί σαν χαρακτήρες και για αυτό το λόγο εντάσσω πρακτικές που στο μάθημά μου που ενδέχεται να συμβάλουν σε αυτό. Πολλές φορές μπορεί να αφήσω πίσω ένα μάθημα προκειμένου να γίνει μία συζήτηση, σε πλαίσιο τάξης, για ένα θέμα που μπορεί να έχει προκύψει μεταξύ των μαθητών ή προσωπικό. Οπότε δεν με ενδιαφέρει να τους κάνω εικαστικά 100% μέχρι να ολοκληρωθεί η ώρα μου και να λήξει το μάθημα εκεί. Με ενδιαφέρει να χρησιμοποιώ τα εικαστικά με τρόπο που να μάθουν πώς να είναι σωστοί άνθρωποι.

Ε: Ποια θέματα προσεγγίζετε στο πλαίσιο του μαθήματός σας και με ποια κριτήρια τα επιλέγετε;

ΝΕΦΕΛΗ: Αρχικά δεν ακολουθώ σχεδόν ποτέ το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών και δεν μένω πίστη στο βιβλίο των εικαστικών. Τις περισσότερες φορές μάλιστα αποτελεί “διακοσμητικό στοιχείο” λόγω του περιοριστικού του χαρακτήρα ως εργαλείο. Αρκεί να σκεφτεί κανείς ότι οι τέχνες είναι άμεσα συνδεδεμένες με την ελευθερία ως προς την έκφραση για να καταλάβει το γιατί. Θεωρώ λοιπόν ότι πρέπει να δώσεις μία γενική κατεύθυνση στα παιδιά, χωρίς να τα εγκλωβίζεις σε ένα σχολικό εγχειρίδιο. Συνήθως η επιλογή των θεμάτων που θα δουλέψουμε είναι αποτέλεσμα είτε αναζήτησής μου στο διαδίκτυο, είτε προσφυγής μου σε βιβλία, είτε προσωπικής μου μελέτης, είτε προκύπτουν ως ιδέες μέσα από συζητήσεις με συναδέλφους. Επιδιώκω λοιπόν

να παίρνω από παντού ερεθίσματα και να διαμορφώνω εικαστικές εργασίες, προσαρμοσμένες σε κάθε ηλικία, ώστε τα παιδιά και να διδαχτούν μέσα από αυτές όλα όσα ανέφερα πιο πριν.

Ε: Ποια από αυτά τα θέματα που επιλέγετε θεωρείτε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και με ποιο τρόπο;

ΝΕΦΕΛΗ: Νομίζω ότι όλα τα θέματα , το καθένα με το δικό του τρόπο και με την ανάλογη προσέγγιση.

Ε: Ποιες μορφές διδασκαλίας, μεθόδους, τεχνικές και μέσα επιλέγετε προκειμένου να πραγματοποιείτε τα εν λόγω θέματα;

ΝΕΦΕΛΗ: Συνεργατική μάθηση, δημιουργία έργων μέσω ομάδων εργασίας, συζητήσεις γύρω από κοινωνικά θέματα, δημιουργία ατομικών έργων που θα εκφράζουν την προσωπική άποψη των μαθητών για ένα ζήτημα. Βέβαια, πολύ σημαντικό είναι σε όλα τα παραπάνω, τα παιδιά να έχουν και την απαραίτητη καθοδήγηση από εμένα.

Ε: Ποιες πρακτικές θεωρείτε ότι βοηθούν στη διασύνδεση του μαθήματος των εικαστικών με την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη;

ΝΕΦΕΛΗ: Μία καλή πρακτική που εφαρμόζω, μιας και κάθε χρονιά θα υπάρξουν κόντρες μεταξύ των μαθητών, είναι οι ομαδικές εργασίες ως μέσο επίλυσης προβλημάτων. Προσπαθώ να δημιουργώ ομάδες με άτομα τα οποία συνήθως δε θέλουν σε καμία περίπτωση να δουλέψουν μαζί. Στο τέλος όμως, βγαίνει ένα πολύ ωραίο αποτέλεσμα και αρκετές φορές η μεταξύ τους σχέση βελτιώνεται. Για παράδειγμα, σε μία περσινή μου πέμπτη δημοτικού τα κορίτσια είχαν χωριστεί σε δύο στρατόπεδα. Μετά από συζητήσεις αλλά και εργασίες στο πλαίσιο των οποίων αναγκάστηκαν να δουλέψουν από κοινού, άρχισαν σιγά-σιγά οι διαφωνίες τους να εξαφανίζονται. Φέτος, σαν έκτη αποτελούν μια ομάδα όλες μαζί. Ανακάλυψα λοιπόν ότι οι ομαδικές εργασίες συμβάλλουν στο να μάθουν να σέβονται ο ένας τον άλλον, να επικοινωνούν, και φυσικά να αναλαμβάνουν ευθύνες.

Ε: Ποιες δραστηριότητες πιστεύετε ότι συμβάλουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των καλλιτεχνικών;

ΝΕΦΕΛΗ: Μια δραστηριότητα που κάναμε και νομίζω ότι ταιριάζει σε αυτό το πλαίσιο, ήταν η δημιουργία μιας μακέτας, η οποία έμοιαζε σα μικρογραφία ενός πάρκου κυκλοφοριακής αγωγής, αποτελούμενη κυρίως από δρόμους και μια σειρά από πινακίδες σήμανσης που επέλεξαν τα παιδιά. Μέσω αυτής της δραστηριότητας, και με συζήτηση φυσικά, τα παιδιά έμαθαν πώς πρέπει

να συμμορφώνονται στους κανόνες Οδικής Ασφάλειας. Εξοικειώθηκαν με τους κανόνες που ισχύουν ανάλογα το αν είσαι πεζός ή οδηγός και κατανόησαν τη σημασία των πινακίδων. Κάτι που μου έκανε εντύπωση από όλη αυτή τη διαδικασία είναι αφενός η προτίμηση που είχαν σε πιο “σπάνιες” πινακίδες σήμανσης που δεν είχαν ξαναδεί, αλλά και οι απορίες που εξέφρασαν και αφορούσαν το αν οι γονείς τους είχαν σωστές οδηγικές συμπεριφορές. Συνεπώς πιστεύω ότι πολλές, απλές δραστηριότητες μπορούν να διδάξουν κάτι στους μαθητές για το πώς μπορούν και πρέπει να λειτουργούν ως πολίτες.

Ε: Επιδιώκετε να διεξάγονται δράσεις πέραν της διδασκαλίας;

ΝΕΦΕΛΗ: Ναι επιδιώκω να διεξάγονται δράσεις. Για παράδειγμα, πολλές ομαδικές αλλά και ατομικές εργασίες που έχουμε κάνει με τα παιδιά έχουν τη μορφή μιας μόνιμης έκθεσης στους διαδρόμους του σχολείου. Επίσης με συγκεκριμένα τμήματα που έχουν λιγότερα παιδιά και έχουμε εργαστεί σε σχετικά θέματα, βγαίνουμε εκτός σχολείου και πάμε στο κοντινό άλσος όπου, περπατάμε, ερχόμαστε σε επαφή με τη φύση και παρατηρούμε το περιβάλλον μας προκειμένου να εμπνευστούμε και να δημιουργήσουμε. Ωστόσο μία τέτοια επίσκεψη είναι σχετικά εύκολη λόγω της μικρής απόστασης από το σχολείο. Άλλες επισκέψεις είναι πιο δύσκολες ως προς την διεξαγωγή και είναι απαραίτητο να οργανώνονται από κοινού με άλλους συναδέλφους.

Ε: Ποια η σχέση σας με τους μαθητές σας κατά τη διδακτική διαδικασία και ποια η σχέση των μαθητών μεταξύ τους;

ΝΕΦΕΛΗ: Θέλω πάντα να έχω καλή σχέση με τους μαθητές μου. Θεωρώ ότι ως ένα βαθμό τα καταφέρνω. Με την πλειοψηφία τουλάχιστον. Φυσικά και δεν μπορείς να είσαι πάντα αρεστός αλλά νομίζω ότι είμαστε σε πολύ καλό σημείο με τα παιδιά. Αυτό το εισπράττω όταν έρχονται και μου δίνουν ζωγραφιές σαν δώρα ,όταν τρέχουν να με αγκαλιάσουν και να μου πουν ότι με αγαπούν. Μέσα από τέτοιες κινήσεις, καταλαβαίνω ότι τα πάμε πάρα πολύ καλά. Τώρα, τα παιδιά μεταξύ τους, έχουν και τις συμπάθειες αλλά και τις κόντρες τους, τις οποίες όπως είπα πάντα προσπαθώ να αμβλύνω.

Ε: Η διεύθυνση των σχολικών μονάδων στα οποία υπηρετείτε, διευκολύνει ή όχι τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών; Με ποιο τρόπο;

ΝΕΦΕΛΗ: Στο ένα ναι, στο άλλο όχι. Η διεύθυνση που βοηθάει μου παρέχει υλικά όποτε τα χρειάζομαι, μία αξιοπρεπέστατη αίθουσα εικαστικών και έχει θετική στάση ως προς τη διεξαγωγή καλλιτεχνικών δράσεων. Η άλλη διεύθυνση, αισθάνομαι ότι δεν εκτιμά ιδιαίτερα το αντικείμενό μας, για αυτό και δεν βοηθά και σε τίποτα. Είναι υπέρ μιας διεκπεραιωτικής αντιμετώπισης του

μαθήματος των εικαστικών, δηλαδή να είμαι τυπική στα καθήκοντά μου, πιστή στο ωράριο και να μην ενοχλώ.

Ε: Υπάρχει κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στα σχολεία που εργάζεστε; Εσείς δουλεύετε από κοινού με συναδέλφους;

ΝΕΦΕΛΗ: Πάλι θα πω ότι στο ένα υπάρχει, ενώ στο άλλο συναντώ ένα σύλλογο διδασκόντων διαλυμένο. Προσωπικά, μου αρέσει να δουλεύω με συναδέλφους.

Ε: Ποια η στάση των μαθητών, του συλλόγου διδασκόντων και των γονέων απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών; Επηρεάζει η στάση τους τον τρόπο που οργανώνετε το μάθημά σας;

ΝΕΦΕΛΗ: Οι μαθητές δείχνουν πολύ ενδιαφέρον. Το μεγαλύτερο ποσοστό πιστεύω ότι αγαπά αυτό το μάθημα επειδή τους δίνει την ευκαιρία να χαλαρώνουν και να δημιουργούν. Νιώθω ότι το βλέπουν σαν κάτι ευχάριστο γιατί εισπράττω ότι το περιμένουν πώς και πώς. Όσον αφορά τους γονείς, η πλειοψηφία αδιαφορεί. Φυσικά και έχουν υπάρξει κάποιες εξαιρέσεις που έχουν έρθει να με βρουν, και που προσπαθούν να παρέχουν στα παιδιά τους άμεσα όσο το δυνατόν περισσότερα υλικά, αλλά η πλειοψηφία είναι αδιάφορη και απαξιωτική. Τέλος, όσον αφορά το σύλλογο διδασκόντων, υπάρχουν και αυτοί που σε λογαριάζουν και σε θεωρούν σημαντικό κομμάτι του σχολείου, αλλά και αυτοί που θα σε υποτιμήσουν, υποτιμώντας πρώτα-πρώτα το μάθημά σου. Παρ'όλα αυτά η στάση γονέων και εκπαιδευτικών δεν επηρεάζει τον τρόπο που οργανώνω το μάθημά μου. Μόνο η στάση των παιδιών θα με επηρέαζε, γιατί με αυτά έχω να κάνω.

Ε: Ποιες δυσκολίες συναντάτε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών;

ΝΕΦΕΛΗ: Η μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετωπίζω είναι το γεγονός ότι τα εικαστικά αποτελούν μία ώρα πολύ ευχάριστη για τα παιδιά οπότε πολλές φορές έρχονται “εξαγριωμένα” πιστεύοντας ότι σε αυτή την ώρα όχι μόνο θα χαλαρώσω και θα δημιουργήσω, αλλά ταυτόχρονα, θα φωνάξω, θα παίξω κλπ. Έτσι, πολλές φορές ξεχνιούνται και δεν ακολουθούν τους κανόνες της τάξης. Αυτό είναι το βασικότερο πρόβλημα.

Ε: Πιστεύετε ότι υπάρχουν τα κατάλληλα εργαλεία για την διδασκαλία των εικαστικών;

ΝΕΦΕΛΗ: Όχι δεν υπάρχουν. Όμως παίζει πολύ σημαντικό ρόλο το σχολείο και η συμβολή του σε αυτό το κομμάτι. Η διάθεση της διεύθυνσης να επενδύσει σε υλικά. Επίσης είναι θλιβερό ότι η

διεξαγωγή του μαθήματος στηρίζεται στους γονείς, και τη δυνατότητα που έχουν να παρέχουν στα παιδιά τα απαραίτητα εργαλεία.

Ε: Θεωρείτε ότι επαρκούν οι ώρες του ωρολόγιου προγράμματος που αφιερώνονται στη διδασκαλία των εικαστικών;

ΝΕΦΕΛΗ: Όχι. Ένα μάθημα -όπως το κάνω εγώ τουλάχιστον-, δεν είναι δυνατόν να ολοκληρωθεί σε μία διδακτική ώρα. Από την Δ' τάξη και έπειτα έχουν και μόνο μία ώρα τη βδομάδα με πολλές ώρες να χάνονται για διάφορους λόγους. Οπότε ένα μάθημα μπορεί να τραβήξει και ένα μήνα. Συνεπώς, δεν μπορείς να διδάξεις όλα όσα έχεις στο μυαλό σου ή όλα όσα θα ήθελες με τον τρόπο που θα ήθελες. Πολλές φορές κάνεις “εκπτώσεις”, προκειμένου απλά να ολοκληρώσεις κάτι.

Ε: Τι αλλαγές –και σε ποιους τομείς- πρέπει να γίνουν προκειμένου να καθίσταται εφικτή μια καλλιτεχνική εκπαίδευση που θα συμβάλει στη πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών;

ΝΕΦΕΛΗ: Όσον αφορά τον τρόπο που διδάσκουμε πρέπει να είμαστε καλύτερα ενημερωμένοι για τα συγκεκριμένα ζητήματα. Δεν είναι δυνατόν να θέλει ένας εκπαιδευτικός να αγγίξει ένα ευαίσθητο κοινωνικό ζήτημα και να μην είναι ως ένα μεγάλο βαθμό διαβασμένος πάνω σε αυτό. Αυτό αφορά βέβαια ακόμα και τον τρόπο και τις μεθόδους που πρέπει να προσεγγίσεις τέτοια θέματα. Πρέπει να υπάρχει κατάρτιση και σε αυτά ώστε να μπορέσεις να τα περάσεις στα παιδιά. Δεύτερον, και ίσως πιο σημαντικό από το πρώτο για μένα, πρέπει οι ίδιοι οι γονείς να δείξουν στα παιδιά τους ότι το μάθημα των εικαστικών ή και οποιασδήποτε άλλης ειδικότητας όπως π.χ. η θεατρολογία, είναι εξίσου σημαντικό με μαθήματα όπως η γλώσσα, τα μαθηματικά κλπ. Η στάση των γονιών παίζει σπουδαίο ρόλο, γιατί επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τη στάση των παιδιών. Ας μην ξεχνάμε ότι αν και το σχολείο μπορεί να διαμορφώσει τα παιδιά ως ένα βαθμό, έχει δεμένα χέρια όταν δε βοηθά σε αυτή τη προσπάθεια η οικογένεια. Πρέπει λοιπόν οι γονείς να δείξουν ότι υπολογίζουν το μάθημα.

Ε: Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να γίνονται επιμορφώσεις;

ΝΕΦΕΛΗ: Ναι πρέπει να γίνονται επιμορφώσεις των εκπαιδευτικών για όσο το δυνατόν περισσότερα θέματα. Φυσικά. Τα πράγματα αλλάζουν άρα και εμείς πρέπει να μπορούμε να συμβαδίζουμε με τις εκπαιδευτικές ανάγκες κάθε εποχής. Ωστόσο, δεν αρκεί να γίνονται επιμορφώσεις, αλλά πρέπει να βρεθεί και ο σωστός τρόπος διεξαγωγής τους. Τέτοιες προσπάθειες πρέπει να γίνονται σοβαρά και υπεύθυνα, όχι με προχειρότητα.

Ε: Πιστεύετε ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης; Γιατί ναι/όχι;

ΝΕΦΕΛΗ: Πιστεύω ότι τα θέματα πρέπει να προσαρμόζονται ανάλογα την ηλικιακή φάση των μαθητών. Θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος ότι είναι πιο εύκολο να επεξεργαστεί ένας εικαστικός τέτοια θέματα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, από την άποψη της ωριμότητας και ετοιμότητας των μαθητών. Γιατί σίγουρα, πιο εύκολα γίνεται μία συζήτηση με μεγαλύτερα ηλικιακά παιδιά. Όμως, ακόμα και εκεί υπάρχουν δυσκολίες, γιατί οι έφηβοι ίσως να μην έχουν την ίδια διάθεση για συμμετοχή ή να απαξιώνουν το μάθημα. Οπότε, πιστεύω ότι αν ένας εκπαιδευτικός δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχει καταφέρει να χτίσει μία άλλου είδους σχέση με τους μαθητές του, τότε τα εικαστικά σε σύνδεση με την πολιτειότητα μπορεί να οδηγήσουν το μάθημα σε άλλο επίπεδο.

Ε: Είναι θετική ή αρνητική η εμπειρία σας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο ασκώντας το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών μαθημάτων; Γιατί θετική/αρνητική;

ΝΕΦΕΛΗ: Έχω και θετική και αρνητική εμπειρία. Μπήκα σε αυτό το επάγγελμα μην έχοντας καμία επαφή με το με το κομμάτι της διδασκαλίας και είναι κάτι το οποίο το αγάπησα και το οποίο μου “έσβησε” όλες τις προηγούμενες δουλειές που έκανα, είτε αυτές ήταν γύρω από τα καλλιτεχνικά, είτε γύρω από κάποιο άλλο άσχετο αντικείμενο. Φαντάζομαι όμως ότι υπερισχύουν οι θετικές εμπειρίες, γιατί επιλέγω να συνεχίζω να εργάζομαι στον τομέα της εκπαίδευσης και δε μπορώ να σκεφτώ τον εαυτό μου να κάνει κάτι άλλο.

3η Συνέντευξη: ΔΑΦΝΗ

Ε: Τι σπουδές έχετε κάνει;

ΔΑΦΝΗ: Οι προπτυχιακές μου σπουδές ήταν στο Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών της Σχολής Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, στη Φλώρινα. Αποφοίτησα το 2018 και στη συνέχεια έκανα μία μετεκπαίδευση στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, με θέμα τη εικαστική ψυχοθεραπεία. Σήμερα, κάνω ένα μεταπτυχιακό πάνω στη κλινική κοινωνιολογία και τη σύνδεσή της με την τέχνη.

Ε: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να ακολουθήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών;

ΔΑΦΝΗ: Η αλήθεια είναι πως μου αρέσει πάρα πολύ το δεδομένο του να μπορώ να αλλάξω τη νοοτροπία που έχει η κοινωνία και τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τα εικαστικά, ως ένα μάθημα πολύ συγκεκριμένο, που προσφέρει μόνο πρακτικές γνώσεις. Για μένα αποτελεί πρόκληση η πιο σφαιρική προσέγγιση των εικαστικών, θεωρητικά και πρακτικά, ώστε να διευρύνω τους ορίζοντες των μαθητών, παροτρύνοντάς τους να εξερευνήσουν τα υλικά, εκφράζοντας ταυτόχρονα τη ψυχολογία τους μέσα από τα έργα τους.

Ε: Πόσα χρόνια εργάζεστε στον τομέα της εκπαίδευσης;

ΔΑΦΝΗ: Τώρα ολοκληρώνω τον τρίτο μου χρόνο στην εκπαίδευση.

Ε: Είστε μόνιμος/η ή αναπληρωτής/τρια εκπαιδευτικός;

ΔΑΦΝΗ: Αναπληρώτρια.

Ε: Σε πόσα σχολεία υπηρετείτε τη φετινή σχολική χρονιά;

ΔΑΦΝΗ: Σε δύο σχολεία.

Ε: Ποια τα χαρακτηριστικά αυτών των σχολικών μονάδων;

ΔΑΦΝΗ: Είναι δημόσιο σχολεία, γυμνάσια συγκεκριμένα, αστικής περιοχής.

Ε: Ποια είναι -κατά την άποψή σας- η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών;

ΔΑΦΝΗ: Η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών είναι πάρα πολύ μεγάλη για τον άνθρωπο και κυρίως για το σύγχρονο άνθρωπο που έχει μία πολιτική συνείδηση, μιας και τα πάντα γύρω μας, ειδικά στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα social media και το Internet, διακατέχονται από εικαστικούς χειρισμούς π.χ. γραφιστικά και διαφημίσεις. Θεωρώ λοιπόν, ότι μαθαίνοντας την ιστορία των τεχνών, και συνάμα διδάσκοντας τέχνη για το παρόν και το μέλλον, τα παιδιά όχι μόνο θα αναπτύξουν αισθητικό χαρακτήρα αλλά θα κινδυνέψουν λιγότερο να χειραγωγηθούν γιατί θα έχουν αναπτύξει μέσω της τέχνης, σύνθετες δεξιότητες όπως η κριτική σκέψη.

Ε: Ποια θεωρείτε ότι είναι η συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης;

ΔΑΦΝΗ: Συμβάλλει σίγουρα στη φαντασία και επίσης στην εξωτερίκευση συναισθημάτων, στο να μπορούν δηλαδή τα παιδιά να εκφράσουν πτυχές του εαυτού τους ή ενδεχομένως ένα τραύμα που μπορεί να βιώνουν. Επίσης, μπορεί να συμβάλει στη σωστή κοινωνικοποίηση των μαθητών, στο να διαμορφώσουν ένα χαρακτήρα ο οποίος δεν θα είναι σε καμία περίπτωση χειραγωγήσιμος και στο να χρησιμοποιούν τη τέχνη ως εργαλείο στη ζωή τους.

Ε: Εσείς, πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «ιδιότητα του πολίτη»;

ΔΑΦΝΗ: Αρχικά ο πολίτης είναι ένας άνθρωπος του οποίου τα χαρακτηριστικά σίγουρα θα διαφέρουν, ανάλογα τη χώρα που βρίσκεται και τη κοινωνία της οποίας αποτελεί μέλος. Δηλαδή ένας πολίτης στην Ελλάδα του 2023 σίγουρα θα έχει τεράστιες διαφορές με έναν Πολίτη στην Ουγκάντα του 2023. Ωστόσο, σε ένα πιο ευρύ και γενικό πλαίσιο, πιστεύω ότι οι πολίτες πρέπει να συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνία και στις πολιτικές διαδικασίες και να μπορούν να ΣΥΝ-λαμβάνουν απόψεις με τους συμπολίτες τους. Η συμμετοχή αντιλαμβάνομαι ότι γίνεται είτε ψηφίζοντας, είτε μέσω της ένταξής τους σε διάφορες ομάδες και κινήματα, είτε με τον έχουν απλά μία πολιτική συνείδηση, η οποία εκφράζεται προς τα έξω με οποιονδήποτε τρόπο. Επίσης, ένας πολίτης πρέπει να είναι πλήρως ενημερωμένος για το τι συμβαίνει στην επικαιρότητα, για το τι συμβαίνει τώρα σε πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Ταυτόχρονα, πρέπει να έχει την ευθύνη των πράξεών του και να γνωρίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του απέναντι στην κοινωνία. Τέλος θεωρώ πολύ σημαντικό ένας πολίτης να έχει σύνδεση με τις τέχνες, γιατί πέρα από το ότι αυτές προστατεύουν τον πολιτισμό, δημιουργούν και μία κοινωνία η οποία έχει και το συναίσθημα μέσα της, βασικό στοιχείο προκειμένου το γρανάκι που συνδέει ολόκληρο το ιστό της κοινωνίας να δουλεύει σωστά.

Ε: Κατά πόσο το σχολείο σήμερα συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτών των χαρακτηριστικών;

ΔΑΦΝΗ: Θεωρώ ότι το ποσοστό συμβολής είναι πάρα πολύ μικρό διότι ο άξονας των μαθημάτων που έχει διαμορφωθεί, ειδικά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι βαθμοκεντρικός. Οι μαθητές ασχολούνται κατά κύριο λόγο με μαθήματα όπως τα μαθηματικά, η φυσική, η χημεία, η γλώσσα ώστε να βγάλουν ένα βαθμό και να κνηγήσουν μία καλύτερη θέση στο πανεπιστήμιο. Την ίδια στιγμή, μαθήματα όπως η κοινωνιολογία, τα εικαστικά, το θέατρο παραμελούνται και θεωρούνται κατώτερα. Αυτή η αντιμετώπιση στερεί από τους μαθητές την ευκαιρία να αναπτύξουν τις ανάλογες δεξιότητες.

Ε: Πιστεύετε ότι μπορούν τα εικαστικά να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα;

ΔΑΦΝΗ: Θεωρώ ότι είναι ένα από τα πιο βασικά μαθήματα που μπορούν να συμβάλουν.

Ε: Ποια η άποψή σας για μια τέτοια προσέγγιση του μαθήματος των εικαστικών;

ΔΑΦΝΗ: Φυσικά και είμαι υπέρ αυτής της σύνδεσης.

Ε: Ποιες γνώσεις και δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών, να μπορέσει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών;

ΔΑΦΝΗ: Πιστεύω ότι οι γνώσεις που είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών να προσεγγίσει το μάθημα με το συγκεκριμένο τρόπο, είναι αρχικά οι ιστορικές γνώσεις. Μία κατάρτιση των εκπαιδευτικών των εικαστικών σε θέματα ιστορίας, αλλά και πάνω στα σύγχρονα και τρέχοντα ζητήματα είναι πολύ σημαντική, μιας και η ιστορία συνδέεται άρρηκτα με τα καλλιτεχνικά κινήματα και επιφέρει τη σύνδεση τέχνης και πολιτειότητας με μία φυσική ροή. Οι γνώσεις αυτές λοιπόν, βοηθούν στο να γίνει αντιληπτή η κοινή εξέλιξη της τέχνης με την κοινωνία και να διαφανεί η μεταξύ τους σχέση. Μόνο έτσι θα καταφέρει ένας εκπαιδευτικός να εξηγήσει στα παιδιά γιατί συνέβη ότι συνέβη στο παρελθόν και γιατί συμβαίνει ότι συμβαίνει στο παρόν. Επίσης ένας εκπαιδευτικός που θα έχει αυτό το σώμα γνώσεων, θα βοηθήσει τα παιδιά να κατανοήσουν -μέσα από το μάθημα των εικαστικών- το ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν για την αλλαγή της κοινωνίας. Πέρα όμως από τις ιστορικής φύσης γνώσεις, πιστεύω ότι ένας εκπαιδευτικός των εικαστικών πρέπει να έχει και μία σύνδεση με τις κοινωνικές επιστήμες. Καλό θα ήταν να υπάρχει μία μετεκπαίδευση, μια έστω σεμιναριακού τύπου επιμόρφωση σε ένα τέτοιο κομμάτι. Πρέπει δηλαδή ο εικαστικός να αντιλαμβάνεται τον μαθητή ως πολίτη, ως παλμό της κοινωνίας, προκειμένου να μπορεί να διαμορφώσει τα παιδιά με αυτόν τον τρόπο. Αυτές βέβαια οι νέες γνώσεις θα πρέπει να συμπορεύονται με τις υπόλοιπες καλλιτεχνικές γνώσεις.

Ε: Ποια προσόντα αντιλαμβάνεστε ως αναγκαία για έναν εκπαιδευτικό των καλλιτεχνικών, που στοχεύει στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα μέσω του μαθήματος του;

ΔΑΦΝΗ: Πρέπει να έχει ετοιμότητα, ανοικτότητα, επικοινωνιακές δεξιότητες, κριτική σκέψη ενσυναίσθηση και να αντιμετωπίζει το αντικείμενό του πολύπλευρα και συνδυαστικά με όσο το δυνατόν περισσότερα γνωστικά αντικείμενα.

Ε: Πιστεύετε ότι έχετε τα απαραίτητα εφόδια ώστε να διδάσκετε εικαστικά με τρόπο που να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;

ΔΑΦΝΗ: Ναι πιστεύω ότι έχω τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά.

Ε: Κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των καλλιτεχνικών, τι είδους γνώσεις/ικανότητες/δεξιότητες προσπαθείτε να καλλιεργήσετε;

ΔΑΦΝΗ: Αρχικά, σε πρώτη φάση προσπαθώ να καλλιεργήσω τις λεπτές κινητικότητες των παιδιών, ώστε να μπορούν, μέσω του κολάζ, της χαρτοκοπτικής και διαφόρων τέτοιων διαδικασιών, να εξερευνούν και να χρησιμοποιούν με σωστό τρόπο τα χέρια τους, και να εξοικειώνονται με τη διαδικασία σύνθεσης ενός εικαστικού έργου. Ταυτόχρονα, θεωρώ

σημαντική την κατανόηση πολύ βασικών αρχών του σχεδίου και εννοιών όπως το χρώμα, φως-σκιά, γραμμή κ.λπ. ώστε τα παιδιά να εξελιχθούν βάσει αυτών στη συνέχεια. Επίσης, θεωρώ πολύ σημαντικό κομμάτι την ενσυναίσθηση, και γι' αυτό το λόγο προσεγγίζω στο πλαίσιο του μαθήματος και το κομμάτι του art therapy. Θέλω να γίνονται προσπάθειες να προσεγγίζουν τα ίδια τον ψυχισμό τους, να μαθαίνουν τον εαυτό τους αλλά και να μπορούν να μπου και στα παπούτσια των συμμαθητών τους. Επίσης, είμαι υπέρ της διαθεματικότητας. γι' αυτό και πολλά από τα μαθήματά μου προσεγγίζουν και άλλα πεδία όπως τα μαθηματικά, η βιολογία, η φυσική. Και τέλος, η ιστορία της τέχνης συμβάλλει στο να ενημερωθούν οι μαθητές για το πώς ξεκίνησε η τέχνη, ιστορικά και ανθρωπολογικά.

Ε: Στηρίζετε στο Α.Π.Σ. και στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. των καλλιτεχνικών;

ΔΑΦΝΗ: Δεν θεωρώ ότι Στηρίζομαι τόσο πολύ στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών. Συνήθως στηρίζομαι σε θέματα που αποτελούν και πεδία προσωπικής μου αναζήτησης.

Ε: Ποια από αυτά τα θέματα που επιλέγετε θεωρείτε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και με ποιο τρόπο;

ΔΑΦΝΗ: Η ιστορία της τέχνης, τα κοινωνιολογικά ζητήματα όπως π.χ. θέματα που αφορούν ευπαθείς ομάδες αλλά κυρίως η διαθεματικότητα, αφού πάρα πολλά πολιτικά ζητήματα αφορούν πολλούς και διαφορετικούς τομείς της ζωής.

Ε: Ποιες μορφές διδασκαλίας, μεθόδους, τεχνικές και μέσα επιλέγετε προκειμένου να πραγματευτείτε τα εν λόγω θέματα;

ΔΑΦΝΗ: Στο δικό μου μάθημα χρησιμοποιώ πάρα πολύ τις διαλέξεις γιατί πέρα από το ότι μου ταιριάζουν, πιστεύω ότι ο εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει την εν λόγω μέθοδο προκειμένου να διδάξει πολλές βασικές έννοιες, ιστορικές πτυχές και θεωρητικές αναλύσεις αναφορικά με τις εικαστικές τέχνες. Ωστόσο, πιστεύω ότι για να λειτουργήσει η εν λόγω μέθοδος είναι απαραίτητο να υπάρχει υλικότεχνικός εξοπλισμός για να γίνονται παρουσιάσεις με πλούσιο υλικό. Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά τις πρακτικές ασκήσεις, υιοθετώ μία πιο μαθητοκεντρική προσέγγιση επιλέγοντας θέματα κοντά στα ενδιαφέροντα κάθε παιδιού εξατομικευμένα. Επίσης, δίνω βαρύτητα και στις ομαδικές εργασίες και τη συνεργατική μάθηση, μιας και μπορούν να προωθήσουν πάρα πολλές αρχές που αφορούν και την κοινωνικοποίηση του μαθητή.

Ε: Ποιες πρακτικές θεωρείτε ότι βοηθούν στη διασύνδεση του μαθήματος των εικαστικών με την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη;

ΔΑΦΝΗ: Θα έλεγα η υιοθέτηση του πολύ προσωπικού μοντέλου μάθησης. Έχω δει δηλαδή ότι μια διδασκαλία που προσαρμόζεται στις ιδιαίτερες ανάγκες, δυνατότητες και κλίσεις κάθε μαθητή, αποδίδει στην πράξη. Ας πούμε πολλά παιδιά που έχω φέτος έχουν είτε μαθησιακές δυσκολίες, είτε ψυχικής φύσης προβλήματα, οπότε το πλάνο για κάθε παιδί επιβάλλεται να είναι διαφορετικό.

Ε: Ποιες δραστηριότητες πιστεύετε ότι συμβάλουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των καλλιτεχνικών;

ΔΑΦΝΗ: Σίγουρα η συνεργατική μάθηση. Είναι πολύ σημαντικό να δημιουργούν ομάδες τα παιδιά και να αναλαμβάνουν την ευθύνη της τελικής εργασίας που πρέπει να εκπονήσουν μέσα σε ένα χρονοδιάγραμμα. Πέρα όμως από τις ομαδικές εργασίες ακόμα και ένα μάθημα το οποίο έχει ως σημείο εκκίνησης μία δική μου διάλεξη που μπορεί για π.χ. να εστιάζει στο accessible design (την προσβασιμότητα στην τέχνη ανθρώπων με αναπηρίες), μπορεί να γίνει αφορμή για τη διεξαγωγή μιας συζήτησης στην τάξη. Το ίδιο μπορεί να συμβεί φυσικά και με πολλά άλλα κοινωνικά ζητήματα. Τη διάλεξη ακολουθεί η εικαστική δημιουργία με το σχέδιο κάθε παιδιού να λειτουργεί σαν ένα λιθαράκι, σαν μία πρόταση για βελτίωση της κοινωνίας μέσα από τη δική του οπτική για το πρόβλημα που αναλύθηκε στο πλαίσιο της τάξης.

Ε: Επιδιώκετε να διεξάγονται δράσεις πέραν της διδασκαλίας;

ΔΑΦΝΗ: Τα πρώτα χρόνια της σταδιοδρομίας μου, βρισκόμασταν εν μέσω μιας πανδημίας, οπότε το να διεξαχθούν τέτοιες δράσεις ήταν σχεδόν αδύνατον. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου, προσπάθησα να κάνω μία σειρά από διαλέξεις και να επισκεφτούμε ψηφιακά μουσεία μέσω του Internet. Τα τελευταία χρόνια όμως, που έχουμε σχεδόν ξεπεράσει αυτή τη συγκυρία, επιδιώκω να πηγαίνουν τα παιδιά πολλές εκπαιδευτικές εκδρομές σε μουσεία ή εκθέσεις. Οι επισκέψεις συνήθως οργανώνονται μέσω μιας ομάδας εκπαιδευτικών που ασχολείται με δράσεις που αφορούν τον πολιτισμό, κατόπιν συνεννόησης με τη διεύθυνση του σχολείου. Τέλος, πιστεύω ότι τέτοιου τύπου επισκέψεις, προάγουν την πολιτεότητα, αφού οι μαθητές συνειδητοποιούν ποιες είναι οι υποχρεώσεις και ποια τα δικαιώματά τους όταν βρίσκονται, στο πλαίσιο μιας άλλης ομάδας, έξω από το ασφαλές περιβάλλον του σχολείου.

Ε: Ποια η σχέση σας με τους μαθητές σας κατά τη διδακτική διαδικασία και ποια η σχέση των μαθητών μεταξύ τους;

ΔΑΦΝΗ: Επιδιώκω να έχουμε μια σχέση η οποία κυμαίνεται μεταξύ φιλικού και τυπικού. Για να είμαι πιο ακριβής γίνεται, θα χαρακτήριζα μας ως “ατυπική”. Από τη μία μου αρέσει να γυρίζω

ανάμεσά τους ή να κάθομαι πάνω σε ένα θρανίο αντί για την έδρα, αλλά πιστεύω ότι ο ρόλος μου είναι περισσότερο συμβουλευτικός. Όσον αφορά για τη σχέση των μαθητών μεταξύ τους, θέλω να λειτουργούν ομαδικά και να συνεργάζονται.

Ε: Η διεύθυνση των σχολικών μονάδων στα οποία υπηρετείτε, διευκολύνει ή όχι τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών; Με ποιο τρόπο;

ΔΑΦΝΗ: Την καθιστά όσο το δυνατόν πιο δύσκολη. Δε βοηθά στην παροχή του απαραίτητου υλικού, επειδή δεν είναι σε θέση να εκτιμήσει τη σημασία διεξαγωγής του μαθήματος. Για τους περισσότερους διευθυντές, το μάθημά μας θεωρείται δεύτερης κατηγορίας.

Ε: Υπάρχει κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στα σχολεία που εργάζεστε; Εσείς δουλεύετε από κοινού με συναδέλφους;

ΔΑΦΝΗ: Όχι δεν υπάρχει. Ωστόσο πάντα υπάρχει διάθεση από πλευράς μου να συνεργαστώ με συναδέλφους, εφόσον το επιθυμούν και οι ίδιοι.

Ε: Ποια η στάση των μαθητών, του συλλόγου διδασκόντων και των γονέων απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών; Επηρεάζει η στάση τους τον τρόπο που οργανώνετε το μάθημά σας;

ΔΑΦΝΗ: Οι γονείς θεωρούν το μάθημα των εικαστικών ως μία ώρα στο πλαίσιο της οποίας τα παιδιά τους λαμβάνουν δωρεάν υπηρεσίες φύλαξης, το μόνο που τους απασχολεί είναι ότι τα εικαστικά είναι ένας εύκολος τρόπος να ανέβει ο μέσος όρος των βαθμών. Οι εκπαιδευτικοί, όπως τόνισα και πριν έχουν μία απαξιωτική στάση. Τέλος, οι μαθητές είναι συνήθως αδιάφοροι. Υπάρχει βέβαια ένα θετικό κλίμα αλλά η τάση προς την αδιαφορία είναι πιο έντονη. Πολλές φορές η στάση όλων αυτών, έχει επηρεάσει τον τρόπο που έχω οργανώσει το μάθημα.

Ε: Ποιες δυσκολίες συναντάτε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών;

ΔΑΦΝΗ: Αρχικά, υπάρχει μεγάλη έλλειψη υλικοτεχνικού εξοπλισμού και ο χρόνος μας είναι πολύ περιορισμένος σε σχέση με τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα. Ουσιαστικά δεν προλαβαίνεις να κάνεις όλα όσα επιθυμείς. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί που πηγαиноέρχονται σε δύο, τρία ή τέσσερα σχολεία συνήθως βρίσκονται σε ένα απάνθρωπο εργασιακό περιβάλλον που δε βοηθά στην εκπλήρωση των καθηκόντων τους. Τέλος, πολλές φορές δεν υπάρχει εργαστήριο εικαστικών. Όλα αυτά εμποδίζουν το να υπάρχουν αξιόλογα αποτελέσματα.

Ε: Τι αλλαγές –και σε ποιους τομείς- πρέπει να γίνουν προκειμένου να καθίσταται εφικτή μια καλλιτεχνική εκπαίδευση που θα συμβάλει στη πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών;

ΔΑΦΝΗ: Αρχικά πρέπει να υπάρχει ένα σχέδιο εκμάθησης του μαθήματος και ρέπει να αλλάξουν τα βιβλία των εικαστικών, τα οποία εμπεριέχουν μπλεγμένες πάρα πολλές θεωρίες, που δε διαμορφώνουν ένα πλαίσιο που να συμβάλει στην ανάπτυξη μιας εικαστικής συνείδησης. Πόσο μάλλον στη δημιουργία μιας πολιτικής συνείδησης. Άρα, πρώτο κομμάτι είναι η αναδιαμόρφωση των εργαλείων του εκπαιδευτικού. Δεύτερον, η θέση του μαθήματος στο πρόγραμμα σπουδών. Πιστεύω ότι είναι αναγκαίο να υπάρχουν περισσότερες ώρες για το μάθημα των εικαστικών. Τρίτον, να προωθείται η διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με την κοινωνική και πολιτική αγωγή αλλά και η διαθεματικότητα γενικά. Τέλος πρέπει να υιοθετούνται καινοτόμες μέθοδοι και σύγχρονες παιδαγωγικές προσεγγίσεις στο πλαίσιο της διδασκαλίας των εικαστικών που να προωθούν πολιτειότητα, όπως π.χ. προσομοιώσεις.

Ε: Πιστεύετε ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης; Γιατί ναι/όχι;

ΔΑΦΝΗ: Θεωρώ ότι δεν διαφέρει, διότι η πρωτοβάθμια εκπαίδευση βάζει τις βάσεις ώστε να εξελιχθεί το δέντρο της γνώσης όσο τα παιδιά μεγαλώνουν και αναπτύσσουν πολιτική συνείδηση. Πιστεύω ότι οι όποιες διαφορές έχουν να κάνουν μόνο με τον τρόπο προσέγγισης και το βαθμό κατανόησης. Γενικά η Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ενδείκνυται για πιο βιωματικές δράσεις, μπορεί δηλαδή να διαπραγματευτεί θέματα πολιτειότητας in vivo, και όχι τόσο in vitro.

Ε: Είναι θετική ή αρνητική η εμπειρία σας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο ασκώντας το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών μαθημάτων; Γιατί θετική/αρνητική;

ΔΑΦΝΗ: Θετικό πρόσημο μπορώ να δώσω στη σχέση που έχω αναπτύξει με τους μαθητές μου. Μέχρι και σήμερα κρατάω επαφές με παλαιότερους μαθητές μου, έχω μάθει πάρα πολλά πράγματα από εκείνους και έχουμε αναπτύξει ένα ιδιαίτερο πλαίσιο επικοινωνίας. Αλλά η γενική εικόνα της εμπειρίας που έχω από την εκπαίδευση είναι άσχημη. Θεωρώ ότι ως αναπληρωτές εικαστικών ζούμε σε ένα πολύ περιορισμένο και απαξιωτικό πλαίσιο.

4η Συνέντευξη: YBONNH

Ε: Τι σπουδές έχετε κάνει;

YBONNH: Είμαι απόφοιτος της Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας

E: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να ακολουθήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών;

YBONNH: Για βιοπορισμό. Μου αρέσει η διδασκαλία αλλά σκεπτόμενη λογικά, για βιοπορισμό.

E: Πόσα χρόνια εργάζεστε στον τομέα της εκπαίδευσης;

YBONNH: 20 χρόνια.

E: Είστε μόνιμος/η ή αναπληρωτής/τρια εκπαιδευτικός;

YBONNH: Πλέον μόνιμη αλλά έχω περάσει από όλα τα στάδια - ωρομίσθια, αναπληρώτρια κλπ.

E: Σε πόσα σχολεία υπηρετείτε τη φετινή σχολική χρονιά;

YBONNH: Σε δύο σχολεία.

E: Ποια τα χαρακτηριστικά αυτών των σχολικών μονάδων;

YBONNH: Είναι δημόσια σχολεία, δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, εκ των οποίων το ένα βρίσκεται σε αστική περιοχή και το άλλο σε αγροτική.

E: Ποια είναι -κατά την άποψή σας- η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών;

YBONNH: Η ολοκλήρωση των μαθητών, η καλλιέργεια του χαρακτήρα τους.

E: Ποια θεωρείτε ότι είναι η συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης;

YBONNH: Η ανάπτυξη ενός υγιούς -κοινωνικά- ανθρώπου.

E: Εσείς, πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «ιδιότητα του πολίτη»;

YBONNH: Επειδή το έχω σκεφτεί πάρα πολύ, με ενδιαφέρει στο τέλος ο καθένας μας να αφήνει ένα κομμάτι πολιτισμού ανεξάρτητα σε ποια χώρα, σε ποια πόλη, σε ποια κοινωνία ζει. Αυτό. Το να παράγει κάποιος πολιτισμό όπου και να είναι, τον καθιστά πολίτη.

E: Κατά πόσο το σχολείο σήμερα συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτών των χαρακτηριστικών;

YBONNH: Δύσκολα θα απαντήσω. Πρέπει να συμβάλει καθώς είναι ο μόνος τόπος όπου υπάρχει ακόμα ένα σύστημα, δηλαδή μπορούν να λειτουργούν όλα με κανόνες.

E: Πιστεύετε ότι μπορούν τα εικαστικά να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα;

ΥΒΟΝΝΗ: Ναι φυσικά. Απόλυτα.

Ε: Ποια η άποψή σας για μια τέτοια προσέγγιση του μαθήματος των εικαστικών;

ΥΒΟΝΝΗ: Σε μία σύγχρονη κοινωνία είμαι υπέρ ΚΑΙ αυτής της προσέγγισης. Σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Ε: Ποιες γνώσεις και δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών, να μπορέσει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών;

ΥΒΟΝΝΗ: Θα πρέπει να είναι γνώστης σχεδόν των πάντων. Δηλαδή να βρίσκει τρόπο να είναι σύγχρονος, να έχει πληροφόρηση, να έχει άποψη απέναντι στην πολιτική και κοινωνική ζωή, και να είναι -ως εικαστικός- ενημερωμένος σε σχέση με την τέχνη του. Γενικά, πρέπει να γνωρίζει λίγο από όλα.

Ε: Ποια προσόντα αντιλαμβάνεστε ως αναγκαία για έναν εκπαιδευτικό των καλλιτεχνικών, που στοχεύει στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα μέσω του μαθήματος του;

ΥΒΟΝΝΗ: Νομίζω πρέπει να έχει ανοιχτό μυαλό, να ακούει, και επίσης να προσαρμόζεται.

Ε: Πιστεύετε ότι έχετε τα απαραίτητα εφόδια ώστε να διδάσκετε εικαστικά με τρόπο που να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;

ΥΒΟΝΝΗ: Όχι σε όλους τους τομείς. Θα ήθελα να είμαι περισσότερο ενημερωμένη σε σχέση με την κοινωνική ζωή.

Ε: Κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των καλλιτεχνικών, τι είδους γνώσεις/ικανότητες/δεξιότητες προσπαθείτε να καλλιεργήσετε;

ΥΒΟΝΝΗ: Αρχικά, ξεκινώντας με τις πρώτες ηλικιακές ομάδες, να μάθουν να ξεχωρίζουν τα εργαλεία τους, σαν να μαθαίνουν μία ΑΒ. Έπειτα, με τον καιρό, να μπορούν να τη χρησιμοποιούν ώστε να δημιουργούν, μέσω αυτής της εικαστικής γλώσσας, μία μορφή επικοινωνίας. Στην ουσία εγώ τα εικαστικά τα βλέπω σαν μία γλώσσα. Μαθαίνω στους μαθητές μου τα εργαλεία της γλώσσας αυτής και μετά τους αφήνω ελεύθερους να παίξουν με τη γλώσσα όπως θέλουν, πάντα βέβαια παρατηρώντας, παρακολουθώντας και ενισχύοντας τους.

Ε: Ποια θέματα προσεγγίζετε στο πλαίσιο του μαθήματός σας και με ποια κριτήρια τα επιλέγετε;

YBONNH: Και πάλι αυτό αφορά στην ηλικιακή ομάδα. Ας πούμε, η τρίτη γυμνασίου, από τη στιγμή που είναι μία τάξη που ολοκληρώνει την πρώτη περίοδο εισαγωγής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, πάντα με κάνει να σκέφτομαι ότι στα επόμενα τρία χρόνια οι μαθητές δεν θα διδαχθούν τίποτα που να έχει σχέση με την τέχνη (μέσω των εικαστικών τουλάχιστον). Έτσι πρέπει να εκμεταλλευτώ το κομμάτι της ανάλυσης και του σχολιασμού ώστε να βοηθήσω τους μαθητές να εξοικειωθούν για όσα θα τους ζητηθούν ούτως ή άλλως στα μετέπειτα χρόνια, αναπτύσσοντας έτσι την κριτική τους σκέψη, προετοιμάζοντάς τα για τις εξετάσεις που θα τους ζητηθεί κάτι ανάλογο, αλλά και παροτρύνοντάς τα να μεγαλώνουν χρησιμοποιώντας την τέχνη. Οπότε κυρίως αρχίζουμε να σχολιάζουμε έργα και να συζητάμε για τις ζωές καλλιτεχνών. Προσανατολίζομαι στο πιο θεωρητικό κομμάτι της τέχνης σε αυτή τη καθοριστική -για τους μαθητές- τάξη.

Ε: Στηρίζεστε στο Α.Π.Σ. και στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. των καλλιτεχνικών;

YBONNH: Όχι απόλυτα. Αυτοσχεδιάζω όταν χρειαστεί και διαμορφώνω το πρόγραμμά μου ανάλογα την ομάδα έχω μπροστά μου και κάνοντας επιλογές που ενδεχομένως να λειτουργήσουν καλύτερα στο συγκεκριμένο πλαίσιο.

Ε: Ποια από αυτά τα θέματα που επιλέγετε θεωρείτε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και με ποιο τρόπο;

YBONNH: Θέματα που βοηθούν στο να αναπτύξουν οι μαθητές κριτική σκέψη.

Ε: Ποιες μορφές διδασκαλίας, μεθόδους, τεχνικές και μέσα επιλέγετε προκειμένου να πραγματευτείτε τα εν λόγω θέματα;

YBONNH: Αυτό που έχω υιοθετήσει τα τελευταία χρόνια είναι οι ομάδες συζήτησης. Μου αρέσει να δημιουργούνται ομάδες μέσα στην τάξη, οι οποίες επιλέγουν μόνες τους ένα θέμα, το αναλύουν και στη συνέχεια διεξάγεται ένας ευρύτερος διάλογος.

Ε: Ποιες δραστηριότητες πιστεύετε ότι συμβάλουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των καλλιτεχνικών;

YBONNH: Αυτό που βλέπω πώς βοηθάει είναι κάτι που κάνω τουλάχιστον μία φορά το μήνα σε όλα τα τμήματα. Αφιερώνω μία διδακτική ώρα για να μιλήσουμε για δράσεις που γίνονται στην πόλη, ή ευρύτερα στο νομό, για δρώμενα όπως εκθέσεις και εκδηλώσεις, για ομάδες με εθελοντική εργασία κλπ.. Επίσης, έχω συνδέσει όλες αυτές τις ανακοινώσεις και με ένα μάθημα στο e-class, που το έχω ανοιχτό για τους μαθητές και αφορά μόνο σε τέτοιες δράσεις. Επίσης,

πάντα στο πλαίσιο αυτής της ώρας, επιδιώκω να γίνεται και μία συζήτηση η οποία επιτρέπει στα παιδιά να μιλήσουν για δράσεις που γίνονται και στην ιδιαίτερη περιοχή τους, καθώς λόγω του ότι διδάσκω σε μουσικό σχολείο, οι μαθητές προέρχονται και από άλλες πόλεις.

Ε: Επιδιώκετε να διεξάγονται δράσεις πέραν της διδασκαλίας;

ΥΒΟΝΝΗ: Αυτό το κάνουμε. Έτσι κι αλλιώς αποτελεί μέρος του μαθήματος, αφού στον άξονα που φτιάχνω και καταθέτω στην αρχή της χρονιάς είναι ενταγμένες και οι επισκέψεις σε μουσεία. Είμαι ενήμερη για κάποιες δράσεις οι οποίες θα τρέξουν μέσα στη χρονιά στην πόλη που μένουμε, οπότε έχω στο πλάνο μου πάντα μία επίσκεψη. Όταν μας δίνεται η δυνατότητα το εκμεταλλευόμαστε, αλλά το μεγάλο πρόβλημα είναι η δυσκολία οργάνωσης τέτοιων δράσεων. Πρέπει να επιλέξω σωστά το τμήμα ή τα τμήματα με τα οποία θα κάνω την επίσκεψη. Αυτό έχει σχέση κυρίως με το θέμα της έκθεσης, και με το πόσο έχουμε δουλέψει με μία τάξη ώστε να μπορεί να εκτιμήσει ή να αναλύσει τα θέματα που παρουσιάζονται. Όσον αφορά τη σπουδαιότητα αυτών των επισκέψεων, το πιο σημαντικό από όλα είναι ότι οι μαθητές θα βγουν από την τάξη και θα μπου σε ένα άλλο περιβάλλον. Πιστεύω πάρα πολύ ότι σε αυτές τις ηλικίες πρέπει οπωσδήποτε να μπαίνουν σε πολλά σύνολα, να συναντούν διαφορετικούς ανθρώπους και να τους μιλάνε, ειδικά σε χώρους όπως μουσεία και εκθεσιακούς χώρους. Και μιλώ όχι μόνο για καλλιτέχνες αλλά και για υπαλλήλους που δουλεύουν σε αυτούς τους χώρους. Άλλωστε η εκμάθηση του τρόπου με τον οποίο πρέπει να συμπεριφέρονται, τους ολοκληρώνει. Συνεπώς δράσεις όπως οι επισκέψεις σε μουσεία βελτιώνει την επικοινωνία τους με άλλους ανθρώπους μέσα από την τέχνη.

Ε: Ποια η σχέση σας με τους μαθητές σας κατά τη διδακτική διαδικασία και ποια η σχέση των μαθητών μεταξύ τους;

ΥΒΟΝΝΗ: Με τους μαθητές μου επιδιώκω να έχω μία σχέση ειλικρίνειας. Δεν με ενδιαφέρει να έχουμε φιλική σχέση όσο καλή σχέση. Τους το λέω συχνά: “Δεν είμαστε φίλοι, είμαστε σε άλλη ηλικιακή ομάδα, αλλά θέλω να νιώθετε την άνεση και την ασφάλεια να μου πείτε οτιδήποτε σκέφτεστε και σας συμβαίνει”. Όσον αφορά τη σχέση των μαθητών μεταξύ τους, επιδιώκω να έχουν μία σχέση αλληλοσεβασμού.

Ε: Η διεύθυνση των σχολικών μονάδων στα οποία υπηρετείτε, διευκολύνει ή όχι τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών; Με ποιο τρόπο;

ΥΒΟΝΝΗ: Έχω τύχει σε καλά σχολεία. Ναι, σε μεγάλο βαθμό. Αρχικά σέβονται την ειδικότητά μας. Έπειτα διευκολύνουν σε σχέση με τα μέσα, τα υλικά, ακόμα και με την οργάνωση δράσεων. Υπάρχει υποστήριξη.

Ε: Υπάρχει κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στα σχολεία που εργάζεστε; Εσείς δουλεύετε από κοινού με συναδέλφους;

ΥΒΟΝΝΗ: Στο ένα σχολείο υπάρχει πολύ καλό κλίμα. Στο άλλο, σε μεγάλο βαθμό. Σε κάθε περίπτωση όμως επιδιώκω πολύ συχνά να δουλεύω από κοινού με συναδέλφους.

Ε: Ποια η στάση των μαθητών, του συλλόγου διδασκόντων και των γονέων απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών; Επηρεάζει η στάση τους τον τρόπο που οργανώνετε το μάθημά σας;

ΥΒΟΝΝΗ: Θεωρώ ότι οι μαθητές δεν αντιλαμβάνονται το πόσο καλό τους κάνει το μάθημα και αυτό δεν τους βοηθά να το αξιολογήσουν σωστά. Πιστεύω ότι δεν έχουν την ωριμότητα να καταλάβουν. Οι συνάδελφοι πιστεύω πως σέβονται την ειδικότητά μας, ενώ αντιλαμβάνομαι ότι οι γονείς είναι απαξιωτικοί. Ωστόσο καμία από τις παραπάνω αντιλήψεις δεν επηρεάζει τον τρόπο που οργανώνω τη διδασκαλία μου.

Ε: Ποιες δυσκολίες συναντάτε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών;

ΥΒΟΝΝΗ: Κυρίως είναι πρακτικές. Δηλαδή, δεν έχω το χρόνο που χρειάζομαι για να ολοκληρώσω δράσεις, δεν έχω το χρόνο που χρειάζομαι για να οργανώσω περισσότερες επισκέψεις, δεν έχω το χρόνο και τα μέσα προκειμένου να οργανώσω και να εξοπλίσω το εργαστήριο εικαστικών. Αυτά είναι το κυριότερα.

Ε: Τι αλλαγές –και σε ποιους τομείς- πρέπει να γίνουν προκειμένου να καθίσταται εφικτή μια καλλιτεχνική εκπαίδευση που θα συμβάλει στη πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών;

ΥΒΟΝΝΗ: Πιστεύω ότι το μάθημα πρέπει να χαρακτηριστεί ως εργαστηριακό, γιατί αυτό θα δώσει μεγαλύτερο κύρος στο αντικείμενό μας, θα μας επιτρέψει να δουλέψουμε με μικρότερες ομάδες μαθητών και -ακόμη και στο πλαίσιο της μίας ώρας- αυτό θα είναι τεράστια αλλαγή.

Ε: Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να γίνονται επιμορφώσεις;

ΥΒΟΝΝΗ: Νομίζω ότι πρέπει να γίνονται επιμορφώσεις “τελεία”. Δηλαδή, αν κάποιον τον κρατάς ενήμερο ή ζωντανό σε οτιδήποτε έχει σχέση με την τέχνη ή με τη διδασκαλία της τέχνης,

αυτό το κομμάτι αναπόφευκτα θα νιώσει την ανάγκη να το κάνει και μόνος του. Δεν χρειάζεται δηλαδή να επιμορφωθούμε εστιασμένα σε αυτό το κομμάτι, αλλά σε όλο το υπόλοιπο και στην ενθάρρυνση των νέων συναδέλφων.

Ε: Πιστεύετε ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης; Γιατί ναι/όχι;

ΥΒΟΝΝΗ: Ναι σίγουρα. Μπορείς να πεις ακριβώς τα ίδια πράγματα, αλλά με διαφορετικό τρόπο. Διαφέρει δηλαδή η προσέγγιση, ανάλογα την ηλικιακή ομάδα με την οποία δουλεύεις.

Ε: Είναι θετική ή αρνητική η εμπειρία σας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο ασκώντας το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών μαθημάτων; Γιατί θετική/αρνητική;

ΥΒΟΝΝΗ: Πολύ δύσκολη ερώτηση. Επαγγελματικά, διανύω τα δυσκολότερα χρόνια. Πιστεύω ότι με μαθηματική ακρίβεια, πηγαίνουμε σε πολύ δύσκολες καταστάσεις. Όμως, το κομμάτι της τάξης αυτό καθαυτό, όταν δηλαδή είσαι με τους μαθητές σου και νιώθεις ότι δεν υπάρχει τίποτα άλλο πέρα από τα όρια της τάξης, είναι ένα συναίσθημα αναντικατάστατο, μοναδικό.

5η Συνέντευξη: ΑΦΡΟΔΙΤΗ

Ε: Τι σπουδές έχετε κάνει;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Έχω σπουδάσει στο τμήμα Πλαστικών Τεχνών και Επιστημών της Τέχνης στο πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, και έχω και ένα μεταπτυχιακό στη Ιστορία και Θεωρία της Τέχνης.

Ε: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να ακολουθήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Είχα δουλέψει σε ένα εργαστήριο στην Κύπρο και άρχισε να με ενδιαφέρει πολύ η επαφή με τα παιδιά. Έτσι λοιπόν μπήκα σε αυτό το κομμάτι.

Ε: Πόσα χρόνια εργάζεστε στον τομέα της εκπαίδευσης;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Λαμβάνοντας υπόψη και την προϋπηρεσία μου στον ιδιωτικό τομέα, 8 χρόνια συνολικά.

Ε: Είστε μόνιμος/η ή αναπληρωτής/τρια εκπαιδευτικός;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Αναπληρώτρια.

Ε: Σε πόσα σχολεία υπηρετείτε τη φετινή σχολική χρονιά;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Υπηρετώ σε τρία σχολεία.

Ε: Ποια τα χαρακτηριστικά αυτών των σχολικών μονάδων;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Είναι και τα τρία δημόσια σχολεία, πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε ημιαστική περιοχή.

Ε: Ποια είναι -κατά την άποψή σας- η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Η διδασκαλία των εικαστικών είναι ιδιαίτερα σημαντική αφού προάγεται η δημιουργία και η φαντασία, και επιδιώκεται -μέσω της επαφής με πολλές μορφές τέχνης- η ανάπτυξη δεξιοτήτων από πλευράς των μαθητών.

Ε: Ποια θεωρείτε ότι είναι η συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Κάνει τα παιδιά να είναι πιο ελεύθερα βοηθώντας τα να αναπτύξουν κριτική σκέψη και επιτρέποντάς τους να έχουν δική τους “άποψη”.

Ε: Εσείς, πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «ιδιότητα του πολίτη»;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Είμαστε -στη σύγχρονη εποχή- πολίτες όλου του κόσμου δίχως να ξεχωρίζουμε φυλή, χρώμα, θρησκεία κλπ. Βέβαια, χρησιμοποιώντας αυτόν τον όρο κινδυνεύω να “βάλω μια ταμπέλα” στη λέξη πολίτης, κάτι που δε θέλω, γιατί αντιλαμβάνομαι αυτή την έννοια πιο ευρύτερα και ανθρωπιστικά. Είμαστε όλοι άνθρωποι, και είμαστε όλοι ίσοι.

Ε: Κατά πόσο το σχολείο σήμερα συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτών των χαρακτηριστικών;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Προσπαθεί αλλά δε συμβάλλει. Εξαρτάται βέβαια και από το που ζεις, σε ποια περιοχή. Ας πούμε, μία πιο κλειστή κοινωνία δεν μπορεί να αντιλαμβάνεται τον πολίτη με αυτή την ευρεία έννοια που του απέδωσα προηγουμένως.

Ε: Πιστεύετε ότι μπορούν τα εικαστικά να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Πάλι θα πάω στην κριτική σκέψη. Οι τέχνες ουσιαστικά “ανοίγουν το μυαλό”, οπότε ναι φυσικά και βοηθούν.

Ε: Ποια η άποψή σας για μια τέτοια προσέγγιση του μαθήματος των εικαστικών;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Εννοείται, η τέχνη είναι για όλους. Η τέχνη ενώνει.

Ε: Ποιες γνώσεις και δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών, να μπορέσει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Να έχει αρκετές γνώσεις γενικής και πρακτικής φύσεως. Πιστεύω ότι πολλοί κλάδοι συμβάλλουν στο να διαμορφωθεί το παιδί ως πολίτης και συνεπώς επιβάλλεται να είναι εξοικειωμένος ο εκπαιδευτικός με αυτούς. Το γεγονός ότι μπαίνει σε μία τάξη με 25 παιδιά τα οποία δεν έχουν τα ίδια ενδιαφέροντα και τις ίδιες κλίσεις, ωθεί τον εκπαιδευτικό να αναπτύξει δεξιότητες σε όσο το δυνατόν περισσότερους τομείς προκειμένου να κεντρίσει το ενδιαφέρον τους. Για να διαμορφώσει ο εκπαιδευτικός ένα παιδί ως πολίτη, πρέπει να το αναπτύξει ολόπλευρα, οπότε οφείλει να χρησιμοποιήσει τα εικαστικά ως μέσο για να βρει τις κλίσεις, τις οποίες ο μαθητής θα ενδιαφερθεί να καλλιεργήσει. Φυσικά, αυτό προϋποθέτει καλή οργάνωση της διδασκαλίας, με πληθώρα διαθεματικών συνδέσεων.

Ε: Πιστεύετε ότι έχετε τα απαραίτητα εφόδια ώστε να διδάσκετε εικαστικά με τρόπο που να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Και ναι και όχι. Θα χρησιμοποιήσω το ρητό που λέει “Όσο ζεις μαθαίνεις”. Αυτό.

Ε: Κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των καλλιτεχνικών, τι είδους γνώσεις/ικανότητες/δεξιότητες προσπαθείτε να καλλιεργήσετε;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Όσο το δυνατόν περισσότερες. Εστιάζω στο να κόβει το μυαλό τους, να σκέφτονται πιο πρακτικά είτε μέσω εξάσκησης με κατασκευές, είτε μέσω πιο πολύπλοκων ερωτήσεων που τους κάνω. Έπειτα, στην πορεία, επιδιώκω να αναπτύξουν τη φαντασία τους κάτι που θεωρώ ιδιαίτερα σημαντικό σε μία εποχή που παρέχουμε στα παιδιά κυρίως έτοιμη τροφή. Επίσης, δίνω ιδιαίτερη έμφαση στην ευρηματικότητα, στο να βρίσκουν τρόπους να χειριστούν διάφορα υλικά, αλλά επίσης τα χέρια τους, το μυαλό τους, ακόμα και τις λέξεις τους προκειμένου να επικοινωνήσουν. Σε καμία περίπτωση λοιπόν το μάθημα των εικαστικών δεν έχει να κάνει μόνο με το να ζωγραφίσουν. Πάντα θα υπάρξει μία ερώτηση να απαντήσουν ή ένα πρόβλημα να επιλύσουν.

Ε: Ποια θέματα προσεγγίζετε στο πλαίσιο του μαθήματός σας και με ποια κριτήρια τα επιλέγετε;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Χρησιμοποιώ την ιστορία της τέχνης, παρουσιάζοντας πολλούς καλλιτέχνες και πέρα από αυτό βασίζομαι πάρα πολύ στις διαθεματικές συνδέσεις, ειδικά με αντικείμενα όπως η φυσική, τα μαθηματικά, η γλώσσα. Παίρνω κάτι από όλα τα αντικείμενα και το αξιοποιώ.

Ε: Στηρίζεστε στο Α.Π.Σ. και στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. των καλλιτεχνικών;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Ούτε καν. Ούτε τα σχολικά εγχειρίδια χρησιμοποιώ. Καθόλου. Είναι άχρηστα.

Ε: Ποια από αυτά τα θέματα που επιλέγετε θεωρείτε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και με ποιο τρόπο;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Όπως είπα και πριν θεωρώ ότι πραγμάτωση όσο το δυνατόν περισσότερο θεμάτων μέσω της τέχνης αναπτύσσει ολόπλευρα τους μαθητές, εφόδιο που θεωρώ απαραίτητο για έναν άνθρωπο που θα βγει στην κοινωνία.

Ε: Ποιες μορφές διδασκαλίας, μεθόδους, τεχνικές και μέσα επιλέγετε προκειμένου να πραγματοποιείτε τα εν λόγω θέματα;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Η μέθοδος που συνήθως ακολουθώ είναι να υπάρχει, ανάλογα το μάθημα και ανάλογα το θέμα, ένα μικρό θεωρητικό κομμάτι 5 με 10 λεπτά στην αρχή του μαθήματος και στη συνέχεια να δείχνω στον πίνακα οδηγίες, βοηθώντας τους μαθητές να δουλέψουν παράλληλα μαζί μου. Κατασκευάζουμε δηλαδή το έργο από κοινού βήμα-βήμα και το συζητάμε. Όσον αφορά τον τρόπο που δουλεύουν τα παιδιά προτιμώ τις ατομικές εργασίες γιατί δεν λειτουργεί το ίδιο καλά η ομαδική εργασία. Αν και φέρνουν καλά αποτελέσματα, τις περισσότερες φορές βλέπω ότι τα παιδιά θέλουν αυτό που φτιάχνουν να είναι “δικό τους” και να το παίρνουν στο σπίτι.

Ε: Ποιες πρακτικές θεωρείτε ότι βοηθούν στη διασύνδεση του μαθήματος των εικαστικών με την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Μια καλή πρακτική που υιοθετώ γενικά, και που μπορεί να λειτουργήσει και στην εφαρμογή δραστηριοτήτων που θα στοχεύουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών, είναι να δοκιμάζω πάντα το μάθημα μόνη μου, ώστε να βλέπω τις δυσκολίες -πρακτικά και θεωρητικά- και να προβαίνω στις απαραίτητες αλλαγές ή προσαρμογές όταν χρειάζεται.

Ε: Ποιες δραστηριότητες πιστεύετε ότι συμβάλουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των καλλιτεχνικών;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Προσωπικά, επιδίωκα να δημιουργούμε πράγματα στο δημόσιο χώρο, στην πόλη, ώστε να αλληλεπιδρούν τα παιδιά με το κοινωνικό τους περιβάλλον.

Ε: Επιδιώκετε να διεξάγονται δράσεις πέραν της διδασκαλίας;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Αν ζούσα σε ένα άλλο μέρος, ναι θα γινόταν αυτό. Εδώ, δεν γίνεται. Παλαιότερα, όσο υπηρετούσα σε σχολεία μεγαλύτερων πόλεων, είχαμε πάντα στο νου μας με τα παιδιά για

εκδηλώσεις, παίρναμε μέρος σε διαγωνισμούς και διοργανώναμε επισκέψεις σε μουσεία και εκθέσεις. Σε μια ημιαστική περιοχή, δεν είναι εύκολο να διεξαχθούν τέτοιου είδους δράσεις.

Ε: Ποια η σχέση σας με τους μαθητές σας κατά τη διδακτική διαδικασία και ποια η σχέση των μαθητών μεταξύ τους;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Επιδιώκω να είμαστε φίλοι όλοι μεταξύ μας. Παίζω μαζί τους και αφιερώνω χρόνο σε αυτούς. Ακόμη και στις εκδρομές προτιμώ να είμαι ανάμεσά τους παίζοντας ποδόσφαιρο. Το ίδιο επιθυμώ και για τις σχέσεις των μαθητών μου μεταξύ τους. Θέλω να καταλάβουν ότι είναι όλοι ίσοι στο μάθημα των εικαστικών, ότι πάντα πρέπει να βοηθούν τους συμμαθητές τους, είτε εξηγώντας είτε δίνοντας υλικά σε κάποιον που δεν έχει. Για μένα, το να προάγω τέτοιες συμπεριφορές είναι ιδιαίτερα σημαντικό, και επιδιώκω να γίνουν τρόπος ζωής και να ισχύουν και εκτός εικαστικού εργαστηρίου.

Ε: Η διεύθυνση των σχολικών μονάδων στα οποία υπηρετείτε, διευκολύνει ή όχι τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών; Με ποιο τρόπο;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Με τίποτα. Καθόλου. Πιστεύω ότι αποτελούν προτεραιότητα δάσκαλοι για αυτούς. Οι περισσότεροι διευθυντές απαξιώνουν την ειδικότητά μας.

Ε: Υπάρχει κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στα σχολεία που εργάζεστε; Εσείς δουλεύετε από κοινού με συναδέλφους;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Εργάζομαι σε τρία σχολεία και νιώθω ότι μπορώ να επικοινωνήσω και να συνεργαστώ με έναν μόνο δάσκαλο. Όλοι οι υπόλοιποι είναι “πάρε τον έναν και χτύπα τον άλλον”. Προσωπικά, μου αρέσει πάρα πολύ να δουλεύω με συναδέλφους απλά θεωρώ ότι είναι δύσκολο να βρεθούν άνθρωποι που να εκπέμπουν στο ίδιο μήκος κύματος. Ωστόσο, χαίρομαι που έχω καταφέρει να συνεργαστώ έστω και με έναν εκπαιδευτικό τη φετινή σχολική χρονιά. Μάλιστα, η επικοινωνία μας ήταν τόσο καλή που πολλές φορές κάναμε συνδιδασκαλία προκειμένου να επιτευχθούν όσο το δυνατόν καλύτερα οι διαθεματικές συνδέσεις που ήθελα να κάνω.

Ε: Ποια η στάση των μαθητών, του συλλόγου διδασκόντων και των γονέων απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών; Επηρεάζει η στάση τους τον τρόπο που οργανώνετε το μάθημά σας;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Οι εκπαιδευτικοί μας απαξιώνουν τελείως. Τα παιδιά, άμα ασχοληθείς ουσιαστικά, σε αγαπούν και λατρεύουν το αντικείμενο σου. Οι γονείς πάλι, δε σε υπολογίζουν. Θεωρούν ότι

υπάρχουν από τη μια πλευρά τα σημαντικά μαθήματα στο σχολείο και από την άλλη, το δικό μας. Βέβαια, τίποτα από τα παραπάνω δεν επηρεάζει τον τρόπο που οργανώνω το μάθημά μου.

Ε: Ποιες δυσκολίες συναντάτε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Δεν έχω υλικά και μέσα, δεν έχω αίθουσα, δεν έχω χρόνο. Αυτά είναι τα βασικότερα.

Ε: Τι αλλαγές –και σε ποιους τομείς- πρέπει να γίνουν προκειμένου να καθίσταται εφικτή μια καλλιτεχνική εκπαίδευση που θα συμβάλει στη πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Το πρακτικό κομμάτι, όλα όσα ανέφερα πριν. Αν έχεις αίθουσα, αν έχεις πληθώρα υλικών, αν έχεις ψηφιακά μέσα και τον ανάλογο χρόνο, μπορείς να κάνεις ΤΑ ΠΑΝΤΑ.

Ε: Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να γίνονται επιμορφώσεις;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Εννοείται. Γιατί όχι; Όσα περισσότερα μαθαίνεις, τόσο καλύτερος και αποτελεσματικότερος γίνεσαι.

Ε: Πιστεύετε ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης; Γιατί ναι/όχι;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Διαφέρει ναι. Όχι τόσο ως προς το περιεχόμενο, αλλά σίγουρα ως προς την προσέγγιση. Αλλιώς αντιλαμβάνεται τα πράγματα ένα μικρό παιδάκι και αλλιώς ένας έφηβος.

Ε: Είναι θετική ή αρνητική η εμπειρία σας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο ασκώντας το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών μαθημάτων; Γιατί θετική/αρνητική;

ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Αρνητική όσον αφορά τον τρόπο να αντιμετωπίζει η κοινωνία, αλλά πολύ θετική από την αντιμετώπιση εισπράττουμε από τα παιδιά.

6η Συνέντευξη: ΖΩΗ

Ε: Τι σπουδές έχετε κάνει;

ΖΩΗ: Είμαι απόφοιτος του Τμήματος Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Ε: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να ακολουθήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών;

ΖΩΗ: Έτσι πιο ρομαντικά, θεωρώ ότι αυτό με διάλεξε. Βρέθηκα για διακοπές στην Καλαμάτα και κάπως τα έφερε η τύχη και δούλεψα στα εργαστήρια του δήμου. Έτσι η δουλειά μου συνδέθηκε με την παιδικότητα μου, σε ένα χώρο που είναι κύτταρο για την πόλη. Ε, και μετά αυτό έφερε κάποιο ΙΕΚ, μετά ήρθε το ιδιωτικό, ύστερα το δημόσιο σχολείο και τελικά, κατέληξα να ασχολούμαι αποκλειστικά με την εκπαίδευση. Τομέας που τελικά αποδείχτηκε ότι δεν είναι και τόσο μακριά από εμένα. Επίσης ένα θετικό είναι ότι βρίσκομαι στην πόλη που γεννήθηκα και καταφέρνω, μέσα από μία δουλειά που αγαπώ, να είμαι ανεξάρτητη οικονομικά. Σε καμία περίπτωση λοιπόν, δεν αφήνω έξω το κομμάτι του βιοπορισμού. Τέλος, είναι ένα επάγγελμα που πιστεύω ότι ταιριάζει με την προσωπικότητά μου, μιας και είμαι άνθρωπος που μου αρέσει να έχω ρουτίνα, ωράριο και να έχω τα πράγματα σε “κουτάκια”.

Ε: Πόσα χρόνια εργάζεστε στον τομέα της εκπαίδευσης;

ΖΩΗ: Αν μετρήσουμε και την εργασία μου στον ιδιωτικό τομέα, συνολικά πέντε χρόνια.

Ε: Είστε μόνιμος/η ή αναπληρωτής/τρια εκπαιδευτικός;

ΖΩΗ: Αναπληρώτρια.

Ε: Σε πόσα σχολεία υπηρετείτε τη φετινή σχολική χρονιά;

ΖΩΗ: Σε δύο σχολεία.

Ε: Ποια τα χαρακτηριστικά αυτών των σχολικών μονάδων;

ΖΩΗ: Είναι δημόσια σχολεία, δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το ένα είναι σε αστική περιοχή και το άλλο σε ημιαστική.

Ε: Ποια είναι -κατά την άποψή σας- η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών;

ΖΩΗ: Νομίζω το να έχει ο άνθρωπος τα απαραίτητα εργαλεία προκειμένου να προσεγγίζει τον εαυτό του. Να καταλαβαίνει δηλαδή τον εαυτό του, τους άλλους και τον τρόπο που εκφράζεται το ανθρώπινο στοιχείο ανά τους αιώνες και στο παρόν.

Ε: Ποια θεωρείτε ότι είναι η συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης;

ΖΩΗ: Είχα κάποτε μία περίπτωση που υπήρχε βία, και εκφράστηκε μέσα από το έργο. Ίσως λοιπόν η καλλιτεχνική εκπαίδευση να συμβάλει στο να εκφραστεί το παιδί και να μπορεί να επικοινωνήσει ένα μήνυμα. Πιστεύω ότι δίνει αυτή τη διέξοδο η τέχνη.

Ε: Εσείς, πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «ιδιότητα του πολίτη»;

ΖΩΗ: Το να ζει κάποιος σε ένα σύνολο, μικρό ή μεγάλο. Είτε αυτό λέγεται χωριό, είτε ολόκληρος πλανήτης. Και εννοείται να μπορεί να αλληλεπιδράσει μέσα σε αυτό το πλαίσιο.

Ε: Κατά πόσο το σχολείο σήμερα συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτών των χαρακτηριστικών;

ΖΩΗ: Νομίζω ότι συμβάλλει αρκετά. Αυτό που λένε ότι το σχολείο δεν κάνει τίποτα είναι μάλλον μία “καραμέλα”, γιατί ανεξάρτητα από το αν ένας μαθητής είναι καλός ή όχι, για 7 διδακτικές ώρες αποτελεί μέρος ενός οργανωμένου πολιτικού συστήματος με δικούς του κανόνες, στο πλαίσιο του οποίου αλληλεπιδρά με τους γύρω του και εναλλάσσει ρόλους. Οπότε ναι, φυσικά και συμβάλλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών.

Ε: Πιστεύετε ότι μπορούν τα εικαστικά να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα;

ΖΩΗ: Απόλυτα.

Ε: Ποια η άποψή σας για μια τέτοια προσέγγιση του μαθήματος των εικαστικών;

ΖΩΗ: Ναι. Φυσικά.

Ε: Ποιες γνώσεις και δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών, να μπορέσει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών;

ΖΩΗ: Δεν ξέρω να σου πω ακριβώς για τις γνώσεις. Όταν μιλάμε για γνώσεις, δε χρειάζεται να είναι συγκεκριμένες. Το να μπορεί π.χ. ένας εικαστικός να χειρίζεται ψηφιακά μέσα δημιουργίας, και να τα προωθεί έναντι των παραδοσιακών, δεν τον κάνει καλύτερο ή χειρότερο από κάποιον άλλον. Μπορεί επίσης να υπάρχει ένα σώμα γνώσης που όμως ο εικαστικός δεν μπορεί εύκολα να το μεταβιβάσει στους μαθητές του. Εν ολίγοις, μπορεί κάποιος να μην γνωρίζει πολλά, αλλά να έχει μια δυνατή προσέγγιση που να του επιτρέπει να κάνει εικαστικά με τρόπο που να διαμορφώνει τους μαθητές ως πολίτες.

Ε: Ποια προσόντα αντιλαμβάνεστε ως αναγκαία για έναν εκπαιδευτικό των καλλιτεχνικών, που στοχεύει στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα μέσω του μαθήματος του;

ΖΩΗ: Να αντιμετωπίζει όλους τους μαθητές με σεβασμό, ισότιμα, με την ίδια διάθεση, και έχοντας τις ίδιες απαιτήσεις. Επίσης, σε προσωπικό επίπεδο, έχω ένα σεβασμό για το ωράριο. Δεν γίνεται ας πούμε να πάω στο σχολείο πέντε λεπτά αργότερα. Είμαι συνεπής, ώστε να μπορώ να

ζητώ από τους μαθητές μου να κάνουν το ίδιο. Προσπαθώ λοιπόν να σέβομαι τους κανόνες του συνόλου.

Ε: αυτό είναι πολύ υποκειμενικό για αυτό θα σου μιλήσω για το τι θεωρώ απαραίτητο εγώ και τι κάνω εγώ Πιστεύετε ότι έχετε τα απαραίτητα εφόδια ώστε να διδάσκετε εικαστικά με τρόπο που να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;

ΖΩΗ: Όχι, αλλά έχω ένστικτο. Δηλαδή, ακόμα και αν δεν έχω όλα τα εργαλεία, η πρόθεση με κάνει να είμαι ευρηματική, να βρίσκω τρόπους. Αλλά σε γενικές γραμμές δε νομίζω ότι έχω τα εφόδια, ούτε ότι θα τα αποκτήσω ποτέ.

Ε: Κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των καλλιτεχνικών, τι είδους γνώσεις/ικανότητες/δεξιότητες προσπαθείτε να καλλιεργήσετε;

ΖΩΗ: Σε πρώτη φάση τη συνέπεια. Έπειτα, στα των εικαστικών, επιδιώκω να προσεγγίσουμε τη δραστηριότητα ενός ανθρώπου είτε αυτός έζησε το 1000 π.Χ. είτε πριν από 50 χρόνια. Με κάποιον τρόπο περιστρέφομαι σε θέματα που αφορούν τον άνθρωπο και τις ανάγκες του: Γιατί π.χ. έχει την ανάγκη να συνθέτει μορφές, στοιχεία και χρώματα; Και αναφέρομαι στον άνθρωπο γενικά, και όχι σε κάποιο συγκεκριμένο καλλιτέχνη. Το να εξετάζουμε έργα τέχνης είναι απλά το μέσο για να κατανοήσουμε, το γιατί η τέχνη είναι μια ανθρώπινη δραστηριότητα.

Ε: Στηρίζεστε στο Α.Π.Σ. και στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. των καλλιτεχνικών;

ΖΩΗ: Τα δύο πρώτα χρόνια όχι, αλλά φέτος είδα με μία πιο θετική μάτια τα βιβλία και το αναλυτικό πρόγραμμα, τα οποία θεωρώ ότι είναι συμπαθητικά. Όσον αφορά τα θέματα που πραγματεύονται και το πώς τα πραγματεύονται δεν αποδίδει πάντα. Αλλά δεν θεωρώ ότι είναι τόσο κακά αν λάβω υπόψη ότι τα εικαστικά αποτελούν μονόωρο μάθημα και το κοινό στο οποίο απευθύνονται δεν είναι τόσο εξειδικευμένο.

Ε: Ποια από αυτά τα θέματα που επιλέγετε θεωρείτε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και με ποιο τρόπο;

ΖΩΗ: Κάποια στιγμή έκανα στην δευτέρα γυμνασίου μία τέτοια δραστηριότητα. Τους έβαλα να κάνουν ένα σχεδιάγραμμα με τους στόχους τους για τη σχολική χρονιά και να τους καταγράψουν. Κάναμε λοιπόν τη στοχοθεσία και επιδιώκαμε τη συνεργατική επιτήρηση των στόχων για να βλέπουμε που είμαστε και να δίνουμε ουσιαστικά μία ανατροφοδότηση όλοι μαζί. Βασικός μου στόχος ήταν να βάλω τα παιδιά να συνεργάζονται, να σκέφτονται μαζί και να επωφελούνται το ένα από τις συμβουλές και την κριτική των άλλων. Δεν μπορώ να πω ότι λειτούργησε τέλεια,

αλλά το προσπάθησα. Ωστόσο, ένα μεγάλο μου πρόβλημα είναι ότι μετά από πέντε χρόνια στην εκπαίδευση, δεν είμαι το ίδιο που ήμουν τα πρώτα δύο, που είχα πάρα πολύ διάθεση και θα τα πρόσεχα όλα. Έχω πλέον κουραστεί και δεν βρίσκω να ακουμπήσω κάπου, να πω ότι έχω μία ομάδα παιδιών ή έστω ένα παιδί, κάποιον που να θέλει και αυτός να κάνουμε κάτι σοβαρό. Οπότε αυτό που κάνω είναι να προάγω την εικαστική δημιουργία με διάφορες αφορμήσεις, είτε από βιβλία, είτε από μια συζήτηση κλπ.

Ε: Ποιες μορφές διδασκαλίας, μεθόδους, τεχνικές και μέσα επιλέγετε προκειμένου να πραγματοποιείτε τα εν λόγω θέματα;

ΖΩΗ: Στην αρχή υπάρχουν κάποια λεπτά που κάνω μία εισήγηση, που μιλώ για ένα θέμα ή βάζω ένα παιδί να διαβάσει. Έπειτα, δίνω κάποιες οδηγίες για το πώς μπορούμε να δημιουργήσουμε με βάση αυτό το πλαίσιο. Αυτό κάνω την πρώτη εβδομάδα, γιατί συνήθως τα θέματα θα δουλεύω σε δύο εβδομάδες. Με το πέρας της δεύτερης εβδομάδας όμως, όταν ολοκληρωθεί η δραστηριότητα επιδιώκω να υπάρχει και μια συζήτηση στην τάξη. Αν υπάρχει καλή ροή κάνω την αρχή εγώ και μετά εμπλέκονται τα παιδιά και τη συνεχίζουν.

Ε: : Επιδιώκετε να διεξάγονται δράσεις πέραν της διδασκαλίας;

ΖΩΗ: Όχι. Όχι, με τίποτα. Τις αποφεύγω πάρα πολύ. Τις αποφεύγω αφενός γιατί θεωρώ ότι είναι ενεργοβόρες και αφετέρου επειδή είμαι σε ένα δύσκολο σχολείο και έχω δει να υπάρχουν περιστατικά βίας σε εκδρομές πιστεύω ότι θα μου δημιουργήσει πρόβλημα και θα με εκθέσει σε καταστάσεις που δεν έχω ούτε τη διάθεση, ούτε το χρόνο, ούτε μέσα να αντιμετωπίσω. Οπότε δεν μπορώ να σου πω ότι είμαι από αυτούς που πηγαίνει τα παιδιά σε εκθέσεις και διάφορες εκδηλώσεις. Το έχω κάνει μόνο μία φορά με συγκεκριμένα τμήματα ενός σχολείου με τα οποία μπορούσα να επικοινωνήσω.

Ε: Ποια η σχέση σας με τους μαθητές σας κατά τη διδακτική διαδικασία και ποια η σχέση των μαθητών μεταξύ τους;

ΖΩΗ: Διαφοροποιείται ανάλογα το σχολείο. Στο ένα που είμαι, δεν υπάρχει καμία συνεργασία με τους μαθητές, ή τουλάχιστον υπάρχουν 5-6 παιδιά που καταστρέφουν όλη τη διδασκαλία και καταλήγω να μην μπορώ να προσεγγίσω ούτε τα άλλα. Στο άλλο σχολείο που υπηρετώ είναι πολύ χαλαρά τα παιδιά, κάνουμε πλάκες και μου λένε και τα δικά τους. Νομίζω ότι η καλύτερη επικοινωνία οφείλεται στο ότι απλά έτυχε να ταιριάξω εγώ καλύτερα σε αυτό το πλαίσιο. Όσον αφορά και τα παιδιά μεταξύ τους θέλω να υπάρχει συνεργασία ανάμεσα τους, να βοηθούν ο ένας τον άλλον, να υπάρχει επικοινωνία.

E: Η διεύθυνση των σχολικών μονάδων στα οποία υπηρετείτε, διευκολύνει ή όχι τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών; Με ποιο τρόπο;

ZΩΗ: Θα ακουστεί πάρα πολύ περίεργο, αλλά είμαι σε ένα πάρα πολύ καλό σχολείο το οποίο έχει φροντίσει να μου παρέχει ένα πολύ οργανωμένο εργαστήριο και όταν ζητάω υλικά δίνονται. Βέβαια, όλα αυτά ήταν και διεκδικήσεις του προηγούμενου εικαστικού που βρισκόταν, ο οποίος εργαζόταν πολλά χρόνια σε αυτό το σχολείο και οργάνωσε το εργαστήριο με πολύ αγάπη. Γενικά η διεύθυνση στηρίζει εμένα ψυχολογικά αντιμετωπίζοντάς με με σεβασμό και το εργαστήριο πρακτικά, εξοπλίζοντάς το.

E: Υπάρχει κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στα σχολεία που εργάζεστε; Εσείς δουλεύετε από κοινού με συναδέλφους;

ZΩΗ: Ναι ναι υπάρχει, αλλά δεν επιδιώκω συνεργασία γιατί η συνεργασία με τη δική μας ειδικότητα συνήθως έχει να κάνει με το να σε “χώσουν” να κάνεις ότι έχουν ανάγκη. Όταν μου το ζητάνε όμως, επειδή είναι αξιόλογοι και δραστήριοι άνθρωποι τους βοηθάω. Αλλά δεν μπορώ να σου πω ότι είμαι πολύ ενεργή. Αν γίνεται να αποφύγω κάτι το αποφεύγω.

E: Ποια η στάση των μαθητών, του συλλόγου διδασκόντων και των γονέων απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών; Επηρεάζει η στάση τους τον τρόπο που οργανώνετε το μάθημά σας;

ZΩΗ: Τα παιδιά, ειδικά τα πιο μεγάλα στην τρίτη γυμνασίου δεν δίνουν καμία σημασία και είναι κρίμα γιατί θα μπορούσαμε να κάνουμε πολύ ωραία πράγματα να είναι ένα ωραίο μάθημα, μέσα από το οποίο να εκφράζονται, να δημιουργούν, να ανοίγουν διαλόγους. Ευτυχώς η πρώτη γυμνασίου είναι ακόμα συνδεδεμένη με τη δημιουργία. Επίσης, οι συνάδελφοι με αντιμετωπίζουν σαν μία ακόμα ειδικότητα. Με σεβασμό. Όσον αφορά τους γονείς, δεν μπορώ να πω ότι έχω μιλήσει με πολλούς φέτος. Με χαροποίησε όμως το γεγονός ότι μία μητέρα ήρθε να με συναντήσει ρωτώντας με για το μάθημα και δείχνοντας ότι το αντιμετωπίζει σαν ένα γνωστικό αντικείμενο, όπως και τα υπόλοιπα.

E: Ποιες δυσκολίες συναντάτε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών;

ZΩΗ: Συμπεριφορές που φέρνουν τα παιδιά από το σπίτι τους.

E: Πιστεύετε ότι υπάρχουν τα κατάλληλα εργαλεία για την διδασκαλία των εικαστικών;

ZΩΗ: Όχι αλλά δεν μπορώ να πω ότι αποτελεί και πρόβλημα διότι κάποιος, μπορεί να είναι δημιουργικός και να εκφραστεί ακόμη και με τα πιο ευτελή εργαλεία και υλικά.

E: Θεωρείτε ότι επαρκούν οι ώρες του ωρολόγιου προγράμματος που αφιερώνονται στη διδασκαλία των εικαστικών;

ZΩΗ: Όχι, γίνονται όλα εξαιρετικά επιδερμικά.

E: Τι αλλαγές –και σε ποιους τομείς- πρέπει να γίνουν προκειμένου να καθίσταται εφικτή μια καλλιτεχνική εκπαίδευση που θα συμβάλει στη πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών;

ZΩΗ: Αρχικά μικρότερα groups και περισσότερη ώρα. Έπειτα, νομίζω ότι είναι αναγκαίο τίθεται ως στόχος το να βγαίνει ένα αποτέλεσμα στο τέλος της χρονιάς υπό μορφή παρουσίασης. Γενικά νομίζω ότι θα βοηθούσε το γυμνάσιο να είναι πιο τεχνικό.

E: Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να γίνονται επιμορφώσεις;

ZΩΗ: Ναι αλλά θα πρέπει να επιμορφώνεται επ'αμοιβή, γιατί όταν είσαι ενήλικας και τρέχεις για τα πάντα και δεν έχεις κίνητρο, η διάθεσή σου και το μεράκι σου νομίζω ότι κάποια στιγμή στερεύουν. Συνεπώς πρέπει να παρέχεται κίνητρο ή κάποιες ελαφρύνσεις.

E: Πιστεύετε ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης; Γιατί ναι/όχι;

ZΩΗ: Θεωρητικά θα έπρεπε να είναι το ίδιο και απλά ο δέκτης να είναι αυτός που αλλάζει κάθε φορά και ερμηνεύει τα πράγματα με τον τρόπο του.

E: Είναι θετική ή αρνητική η εμπειρία σας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο ασκώντας το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών μαθημάτων; Γιατί θετική/αρνητική;

ZΩΗ: Επειδή είχα δύο διαφορετικές εμπειρίες, και στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα μπορώ να πω ότι στο δημόσιο τομέα περνάω πολύ καλύτερα. Ίσως αυτό συμβαίνει γιατί στον ιδιωτικό τομέα υπήρχαν και οι ανάλογες οικογένειες από πίσω.

7η Συνέντευξη: ΕΡΙΑΤΤΑ

E: Τι σπουδές έχετε κάνει;

ΕΡΙΑΤΤΑ: Τελείωσα συντήρηση αρχαιοτήτων και μετά έκανα κάποιες σπουδές στην αγιογραφία. Με παρότρυναν όμως να ασχοληθώ με τις καλές τέχνες και κάπως έτσι φοίτησα στη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας.

Ε: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να ακολουθήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών;

ΕΡΙΑΤΤΑ: Όταν πήρα το πτυχίο είχαμε ήδη μπει στην οικονομική κρίση. Εγώ δεν είχα καμία διάθεση να γίνω εκπαιδευτικός. Είχα στο μυαλό μου την “τέχνη για την τέχνη”, θέλοντας να ασχοληθώ με τη ζωγραφική αποκλειστικά. Αλλά λόγω της κρίσης και των καταστάσεων, αποφάσισα να ασχοληθώ με τον εν λόγω κλάδο τον οποίο στη συνέχεια λάτρευα, και που πλέον δεν αλλάζω με τίποτα

Ε: Πόσα χρόνια εργάζεστε στον τομέα της εκπαίδευσης;

ΕΡΙΑΤΤΑ: Είναι η όγδοή μου χρονιά ως αναπληρώτρια εκπαιδευτικός. Βέβαια, πριν προσληφθώ στο δημόσιο, ασχολούμουν με την ιδιωτική εκπαίδευση και δουλεύοντας σε διάφορα ΙΕΚ.

Ε: Σε πόσα σχολεία υπηρετείτε τη φετινή σχολική χρονιά;

ΕΡΙΑΤΤΑ: Σε δύο.

Ε: Ποια τα χαρακτηριστικά αυτών των σχολικών μονάδων;

ΕΡΙΑΤΤΑ: Είναι δημόσια σχολεία, πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το ένα βρίσκεται σε αστική περιοχή και το άλλο σε ημιαστική.

Ε: Ποια είναι -κατά την άποψή σας- η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών;

ΕΡΙΑΤΤΑ: Μεγάλη είναι η σημασία τους γιατί πρώτα-πρώτα ανοίγουν το μυαλό του ανθρώπου. Τον φέρνουν αντιμέτωπο με τις φοβίες του, τις αναζητήσεις του, τις διεκδικήσεις του στον κόσμο και τη θέση του μέσα στην κοινωνία ως ένα δημιουργικό ον. Επίσης, του δίνουν την αίσθηση ότι είναι ένας μικρός θεός, εφόσον δημιουργεί από το τίποτα, είτε εικόνες είτε αντικείμενα. Γενικά, η τέχνη βάζει τον άνθρωπο απέναντι στις δυνατότητες του, ωθώντας τον να τις ανακαλύψει.

Ε: Εσείς, πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «ιδιότητα του πολίτη»;

ΕΡΙΑΤΤΑ: Ο πολίτης πρέπει κατ' αρχάς να γνωρίζει τις ρίζες του. Από όπου και να είναι. Πιστεύω άλλωστε ότι αυτές, έχουν ήδη καταγραφεί στο DNA του και τον διαφοροποιούν, κατά κάποιο τρόπο, από τους γύρω του. Βέβαια, σε έναν κόσμο παγκοσμιοποιημένο, θα πρέπει ως πολίτες να εξοικειωνόμαστε και να “αγγίζουμε” και τις κουλτούρες των άλλων, χωρίς όμως να τις

αλλοτριώνουμε. Υπάρχει δηλαδή η δυνατότητα να δημιουργήσουμε πολιτισμό πάνω σε έναν άλλον πολιτισμό χωρίς όμως να τον καταστρέψουμε, να τον κλέψουμε, ή να τον διαβάλουμε. Αυτό απαιτεί πολίτες με θέληση για ουσιαστική επικοινωνία και πολιτισμική ανταλλαγή. Διαφορετικά, θα μιλάμε για μια απλή ανάμειξη πολιτισμών στο πλαίσιο του οποίου όλα γίνονται μία μάζα.

E: Κατά πόσο το σχολείο σήμερα συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτών των χαρακτηριστικών;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Αυτό έχει να κάνει με πάρα πολλές παραμέτρους. Αρχικά με το ίδιο το σχολείο και τα χαρακτηριστικά που θέλει να καλλιεργήσει ως εκπαιδευτικός θεσμός. Δεύτερον, με τους εκπαιδευτικούς, τις προθέσεις τους και τη σχέση τους με το αντικείμενο που διδάσκουν. Και όταν λέω σχέση, εννοώ κατά πόσο έχουν κατανοήσει τη σημασία αυτού που διδάσκει. Τέλος, έχει να κάνει ακόμη και με τους ίδιους τους μαθητές.

E: Πιστεύετε ότι μπορούν τα εικαστικά να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Εννοείται. Συμβάλλουν και στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα, και στην κοινωνικοποίηση, και στην καλύτερη αφομοίωση και των άλλων μαθημάτων. Δεν είναι τυχαίο που στην Αρχαία Ελλάδα τα σημαντικότερα μαθήματα ήταν οι τέχνες και η γυμναστική. Είχαμε λοιπόν ένα πολύ δυνατό σύστημα εκπαίδευσης, ένα από τα καλύτερα συστήματα Εκπαίδευσης στην ιστορία του ανθρώπου. Δεν καταλαβαίνω γιατί πρέπει να πάμε στα πιο προχωρημένα μοτίβα εκπαίδευσης του εξωτερικού.

E: Ποια η άποψή σας για μια τέτοια προσέγγιση του μαθήματος των εικαστικών;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Είμαι υπέρ φυσικά.

E: Ποιες γνώσεις και δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών, να μπορέσει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Κατά πρώτον πρέπει να έχει πραγματική παιδεία. Κοινωνική παιδεία. Έπειτα, να ξέρει να βάζει όρια γιατί, καλώς ή κακώς, το μάθημά μας μπορεί πολύ εύκολα να γίνει παιδική χαρά. Είναι η φύση του μαθήματος τέτοια. Βέβαια θα πρέπει να σέβεται τους μαθητές του, όσο και έναν ενήλικα, σαν να έχει τις ίδιες ικανότητες που έχει και εκείνος. Πρέπει επίσης να έχει ενσυναίσθηση, να μπαίνει πάντα στη θέση του παιδιού, να μπορεί να συνδέει το χιούμορ και την αυστηρότητα και να μη δημιουργεί τοίχους. Πρέπει να έχει επίσης γνώσεις παιδαγωγικές, οι

οποίες όμως πιστεύω ότι πολλές φορές είναι σε μεγάλο βαθμό έμφυτες. Δε νομίζω ότι διδάσκεται η αγάπη προς τα παιδιά. Τέλος, θα πρέπει να αντιλαμβάνεται γιατί το μάθημά του είναι εκεί, να καταλαβαίνει γιατί διδάσκει εικαστικά και ποια είναι η σημασία του αντικειμένου. Ταυτόχρονα, πρέπει να αναστοχάζεται, να κοιτά τον εαυτό του στον καθρέφτη καθημερινά, και να σκέφτεται τις συμπεριφορές και τις πράξεις του κατά τη διάρκεια της μέρας, μέσα και έξω από την τάξη. Εν ολίγοις, πιστεύω ότι ο δάσκαλος πρέπει και να είναι, και να φαίνεται σωστός. Να αποτελεί πρότυπο.

Ε: Πιστεύετε ότι έχετε τα απαραίτητα εφόδια ώστε να διδάσκετε εικαστικά με τρόπο που να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Προσπαθώ να το εξελίσσω κάθε φορά. Πάντα εντοπίζω πράγματα που μπορεί να μου λείπουν. Έχω βρεθεί σε δύσκολες καταστάσεις, ιδίως με παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες, με μορφές αυτισμού, με μειονότητες. Εκεί εννοείται ότι χρειάστηκε να δω τα πράγματα και από μία διαφορετική πλευρά ώστε να μπορέσω να τα προσεγγίσω. Και σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης του συνόλου των παιδιών της τάξης ως πολιτών, η αντιμετώπιση -από πλευράς μου- τέτοιων λεπτών καταστάσεων, παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο. Το πως θα συμπεριφερθώ σε έναν μαθητή ρομά π.χ., αποτελεί πρότυπο για το πώς θα συμπεριφερθούν οι μαθητές μετέπειτα.

Ε: Κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των καλλιτεχνικών, τι είδους γνώσεις/ικανότητες/δεξιότητες προσπαθείτε να καλλιεργήσετε;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Πρώτα απ' όλα το να χειρίζονται τα εργαλεία τους με άνεση γιατί πλέον, στην ψηφιακή εποχή, τα παιδιά ασχολούνται όλο και λιγότερο με τα εργαλεία της ιχνογραφίας. Προσπαθώ όμως να ασχολούμαι και με ποικίλα θέματα, από φανταστικές ιστορίες και παραμύθια, έως και θέματα φιλοσοφίας, ιστορίας και μαθηματικών. Και αυτό γιατί θεωρώ ότι τα εικαστικά μπορούν να αναπτύξουν πολύπλευρα τον άνθρωπο. Για παράδειγμα, ένα βασικό ζητούμενο κατά τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών σε συνδυασμό με τα μαθηματικά είναι να μάθουν οι μαθητές να δομούν και να οργανώνουν τον χώρο, δεξιότητα που προϋποθέτει να αναπτύξουν αντιληπτικές ικανότητες, που θα προκύψουν μέσω εικαστικών εργασιών που θα έχουν τη μορφή επίλυσης προβλημάτων. Αυτό όμως, θα τους μάθει να σκέφτονται πρακτικά, και θα τους βοηθήσει να αναπτύξουν δεξιότητες χρήσιμες για την καθημερινή τους ζωή.

Ε: Στηρίζεστε στο Α.Π.Σ. και στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. των καλλιτεχνικών;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Όχι. Ίσως λίγο στην αρχή, στην Α' Τάξη, μέχρι να βάλω τα παιδιά σε ένα μούσουλα ή αν με οδηγήσουν εκεί οι ανάγκες κάποιου τμήματος. Αν όμως οι μαθητές επιθυμούν να

μελετήσουν ή να εξερευνήσουν κάτι άλλο, γιατί να τους κρατήσω στο στενό πλαίσιο ενός προγράμματος σπουδών ή ενός εγχειριδίου; Νομίζω μάλιστα ότι όλοι οι εκπαιδευτικοί σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα θα έπρεπε να έχουμε αυτή την οπτική. Γιατί η όλη λογική ενός αναλυτικού προγράμματος είναι να δοθεί μία ιδέα και εμείς, ως υπεύθυνοι εκπαιδευτικοί, να την εξελίξουμε και να τη φέρουμε στα μέτρα της τάξης.

Ε: Ποια από αυτά τα θέματα που επιλέγετε θεωρείτε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και με ποιο τρόπο;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Θα έλεγα όλα. Όλα. Το κάθε θέμα με μια διαφορετική έννοια. Για παράδειγμα, τα μαθηματικά μας βοηθούν να λύνουμε καταστάσεις, να είμαστε πιο πρακτικοί, αποτελούν μία παγκόσμια γλώσσα επικοινωνίας, η οποία είναι η ίδια παντού όπως και η τέχνη.

Ε: Ποιες μορφές διδασκαλίας, μεθόδους, τεχνικές και μέσα επιλέγετε προκειμένου να πραγματευτείτε τα εν λόγω θέματα;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Πιστεύω αρχικά ότι, στη σύγχρονη εποχή, η τάξη πρέπει να είναι εξοπλισμένη με τεχνολογικά εργαλεία γιατί το μάθημά μας πολύ συχνά μας κάνει να θέλουμε να ανατρέξουμε σε ένα έργο, σε ένα βίντεο, σε μια ιστορία, σε έναν καλλιτέχνη. Τα τεχνολογικά μέσα λοιπόν είναι απαραίτητα προκειμένου να δίνεις ποικίλα ερεθίσματα στους μαθητές. Επίσης, η ίδια η διαδικασία του να ψάχνει και να ανατρέχει σε κάτι ο εκπαιδευτικός δείχνει και στο μαθητή πώς πρέπει να κατευθύνεται, να έρευνα, να σκέφτεται. Πέρα όμως από τη σημασία που αποδίδω στα υλικά και τα μέσα που υποστηρίζουν τη διεξαγωγή της διδασκαλίας μου, πολύ σημαντικές θεωρώ και τις δικές μου διδακτικές επιλογές. Συνήθως προάγω τη συζήτηση, καθοδηγώ και ενθαρρύνω τα παιδιά ενώ δημιουργούν και επιδιώκω να ασχολούνται και με ατομικά και με ομαδικά έργα. Θα ήθελα να κάνω ακόμη περισσότερες ομαδικές εργασίες αλλά σε αυτό δεν βοηθάνε ιδιαίτερα οι αίθουσες στις οποίες δουλεύουμε, τα υλικά που έχουμε στη διάθεσή μας και ο χρόνος. Τέλος, προσπαθώ να δημιουργώ ένα όμορφο και δημιουργικό κλίμα στην τάξη. Όχι μόνο με τις σχέσεις που προσπαθώ να έχουμε όλοι μεταξύ μας αλλά και με πρακτικές όπως π.χ. να βάζω μουσική προκειμένου να χαλαρώσουν και να εκφραστούν μέσα από το έργο τους.

Ε: Ποιες δραστηριότητες πιστεύετε ότι συμβάλουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των καλλιτεχνικών;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Μου έχει μείνει πολύ έντονα ένα σκηνικό που έγινε το 2017 σε ένα δημοτικό σχολείο στο οποίο δούλευα. Στο πλαίσιο ενός αποκριάτικου πάρτι, ένας μαθητής είχε φέρει κινητό, με το οποίο κατέγραψε μία συμμαθήτριά του. Στη συνέχεια ανέβασε το βίντεο στο instagram, κάτω από

το οποίο άρχισαν κακόβουλα και προσβλητικά σχόλια που έτυχε να δει και η μητέρα του κοριτσιού. Την επόμενη μέρα με ενημερώνει ο διευθυντής και ζητά τη βοήθειά μου, παρακαλώντας με να λάβουμε μέρος σε έναν διαγωνισμό ζωγραφικής ως σχολείο με θέμα το Cyber bullying, για να δείξουμε ότι το σχολείο κάνει κάτι για να αντιμετωπίσει το θέμα. Εγώ το είδα σαν μια ευκαιρία να πάρουν τα παιδιά ένα γερό μάθημα. Είχαμε μία εβδομάδα για να διεκπεραιώσουμε το έργο, στο πλαίσιο της οποίας το παιδί που προέβη σε αυτή την ενέργεια με το θύμα αναγκάστηκαν να συνεργαστούν. Αυτό το έργο βγήκε πρώτο πανελλαδικά και οφείλω να πω ότι μετά από αυτή τη διαδικασία τα παιδιά αυτά ήταν υπόδειγμα. Μάλιστα, κάτι που μου έκανε εντύπωση είναι το γεγονός ότι τα παιδιά επέλεξαν σαν θέμα έναν αντικατοπτρισμό θύματος και θύτη, λέγοντάς μου ότι πιστεύουν ότι και τα δύο αυτά άτομα βιώνουν το ίδιο άσχημες καταστάσεις: Το θύμα από τον θύτη, και ο θύτης από τον εαυτό του. Πιστεύω λοιπόν ότι η τέχνη βάζει το παιδί σε σκέψεις.

Ε: Επιδιώκετε να διεξάγονται δράσεις πέραν της διδασκαλίας;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Συνήθως παίρνουμε μέρος σε καλλιτεχνικούς διαγωνισμούς. Μου αρέσει να βάζω τους μαθητές σε προκλήσεις και να τους παροτρύνω να ξεπεράσουν τις δυνατότητές τους και να γίνονται όλο και καλύτεροι. Επίσης, πάντα εκθέτουμε τα έργα μας στο τέλος της χρονιάς. Πρόκειται για δράση που θεωρώ πολύ σημαντική όχι μόνο γιατί μαθαίνουμε να οργανώνουμε και να παρουσιάζουμε τη δουλειά μας σε ένα κοινό, αλλά κυρίως, γιατί με αυτό το τρόπο τα παιδιά εξοικειώνονται με την κριτική ανάλυση των έργων τους. Μπαίνουν δηλαδή σε μια διαδικασία να σχολιάσουν και να επιχειρηματολογήσουν με καλλιτεχνικούς όρους πάνω στο γιατί τους αρέσει ή δε τους αρέσει ένα έργο. Και εννοείται ότι έτσι αναπτύσσονται και οι επικοινωνιακές τους δεξιότητες. Γενικά είμαι υπέρ της εξωστρέφειας και πιστεύω ότι όλες αυτές οι δράσεις αποσκοπούν τόσο στην ευαισθητοποίηση των παιδιών, όσο και στην ευαισθητοποίηση της κοινωνίας γενικότερα.

Ε: Ποια η σχέση σας με τους μαθητές σας κατά τη διδακτική διαδικασία και ποια η σχέση των μαθητών μεταξύ τους;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Θέλω να με αντιμετωπίζουν ως έναν άνθρωπο εμπιστοσύνης. Να μην ντρέπονται για τη δασκάλα τους. Να με σέβονται όχι τυπικά, αλλά ουσιαστικά. Θέλω μία σχέση εμπιστοσύνης, αγάπης, πληροφορίας, αναζήτησης, έμπνευσης, μέσα από την οποία θα μαθαίνουμε ο ένας από τον άλλον. Και το ίδιο επιζητώ να αισθάνονται και οι μαθητές μεταξύ τους.

Ε: Η διεύθυνση των σχολικών μονάδων στα οποία υπηρετείτε, διευκολύνει ή όχι τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών; Με ποιο τρόπο;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Δεν έχω αντιμετωπίσει ποτέ πρόβλημα. Κανένα.

Ε: **Υπάρχει κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στα σχολεία που εργάζεστε; Εσείς δουλεύετε από κοινού με συναδέλφους;**

ΕΡΙΕΤΤΑ: Στα σχολεία που είμαι, ναι. Απόλυτα. Και συνεργάζομαι και εγώ η ίδια πολύ με τους εκπαιδευτικούς. Είμαι πολύ δοτική και πρόθυμη και συνήθως εισπράττω το ίδιο. Τουλάχιστον από πλευράς μου, προσπαθώ να δημιουργώ ένα καλό κλίμα γιατί πιστεύω ότι, ότι δώσεις θα πάρεις. Βέβαια αυτό δεν είναι απόλυτο. Δεν είναι ούτε όλες οι μέρες ίδιες, ούτε όλοι οι άνθρωποι ίδιοι. Αλλά όσο περνάει από το δικό μου χέρι το προσπαθώ.

Ε: **Ποια η στάση των μαθητών, του συλλόγου διδασκόντων και των γονέων απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών; Επηρεάζει η στάση τους τον τρόπο που οργανώνετε το μάθημά σας;**

ΕΡΙΕΤΤΑ: Στην πρώτη δημοτικού έχω κάποια θέματα λόγω του ότι οι γονείς αντιλαμβάνονται ότι τα εικαστικά είναι η ώρα του παιδιού, πράγμα που δεν πρόκειται να δεχτώ ποτέ, γιατί πιστεύω ότι είναι ένας πυλώνας στο να μπορούν να οργανωθούν σε όλα τα υπόλοιπα μαθήματα. Αν σκορπίσουν στα εικαστικά, θα σκορπίσουν και στα άλλα αντικείμενα. Θα τα κάνουν όλα με αγγαρεία, επειδή πρέπει. Πιστεύω δηλαδή ότι εικαστικά διδάσκουν ένα δημιουργικό τρόπο ζωής, τον οποίο υιοθετούν οι μαθητές και στα υπόλοιπα μαθήματα. Στην πρώτη δημοτικού λοιπόν, βλέπω ότι οι γονείς κλωτσάνε λίγο αλλά μόλις περάσουν τα Χριστούγεννα και δουν τη βελτίωση στα παιδιά τους και τη λαχτάρα τους να έρθουν στο μάθημα, αλλάζει η συμπεριφορά τελείως. Δηλαδή εκεί που είναι επιφυλακτικοί απέναντί μου γίνονται πολύ υποστηρικτικοί. Παρ' όλα αυτά, ακόμα και αν η στάση των γονιών δεν είναι ιδανική, αυτό δεν πρόκειται να επηρεάσει τον τρόπο που δουλεύω στην τάξη. Αυτά. Όσον αφορά συναδέλφους και μαθητές, πάντα με αντιμετώπιζαν και με αντιμετωπίζουν με αγάπη.

Ε: **Ποιες δυσκολίες συναντάτε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών;**

ΕΡΙΕΤΤΑ: Όταν έχουμε να κάνουμε με πολύ λεπτά ζητήματα, όταν έχουμε να κάνουμε με τη διαφορετικότητα, όταν υπάρχουν μειονοτικές ομάδες. Όταν αυτές οι προσωπικές ταυτότητες δε γίνονται σεβαστές και “καλουπώνονται” ή “ταμπελοποιούνται”, τότε έχουμε πρόβλημα. Πέρα όμως από αυτό το σημαντικό εμπόδιο, υπάρχουν και πρακτικές φύσεως δυσκολίες, όπως π.χ. ότι ως αναπληρωτές, αλλάζουμε συχνά σχολεία και έχουμε πάνω από 400 μαθητές κάθε χρόνο. Αν δεν έχεις την τύχη να είσαι σταθερός σε ένα σχολείο, πώς θα χτίσεις με τους μαθητές σου μια

σχέση; Πώς θα τους γνωρίσεις ουσιαστικά ώστε να προσπαθήσεις να τους διαμορφώσεις πολύπλευρα; Για αυτό και πιστεύω ότι πρέπει επιτέλους σε κάθε σχολείο να υπάρχει ένας εικαστικός. Είναι το ίδιο απαραίτητος με ένα δάσκαλο.

Ε: Πιστεύετε ότι υπάρχουν τα κατάλληλα εργαλεία για την διδασκαλία των εικαστικών;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Όχι, τα ψάχνουμε. Και είτε επενδύουμε εμείς οι ίδιοι, ή οι μαθητές. Τα σχολεία παρέχουν λιγότερα από τα βασικά και άπτεται της διάθεσης του κάθε διευθυντή αν θέλει ή όχι να βοηθήσει με τα εργαλεία για τη διεξαγωγή του μαθήματος. Προσωπικά, νιώθω ευγνώμων που μέχρι στιγμής οι διευθυντές που έχω συνεργαστεί ήταν υποστηρικτικοί.

Ε: Θεωρείτε ότι επαρκούν οι ώρες του ωρολόγιου προγράμματος που αφιερώνονται στη διδασκαλία των εικαστικών;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Δεν επαρκούν από την άποψη ότι, ιδίως στις μεγαλύτερες τάξεις που θα μπορούσαμε να κάνουμε περισσότερα πράγματα περιορίζεται σε 1 διδακτική ώρα τη βδομάδα. Πιστεύω ότι για να έχουμε καλό αποτέλεσμα θα έπρεπε να είναι δίωρο συνεχόμενο για όλες τις τάξεις. Γιατί μόλις τα παιδιά συγκεντρωθούν και είναι έτοιμα να δημιουργήσουν, χτυπά το κουδούνι και παγώνουν, και πρέπει να τα διακόψω. Γενικά έχουν γίνει πολλές μειώσεις, όχι μόνο στα εικαστικά που απομακρύνθηκαν τελείως σε επίπεδο Λυκείου, αλλά και σε άλλες τέχνες ως θεατρική αγωγή. Και είναι θλιβερό να σκέφτεται κανείς, ότι στη χώρα που έδωσε τις τέχνες στον πλανήτη, η τέχνη διώκεται.

Ε: Τι αλλαγές -και σε ποιους τομείς- πρέπει να γίνουν προκειμένου να καθίσταται εφικτή μια καλλιτεχνική εκπαίδευση που θα συμβάλει στη πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Το να υπάρχει ένας εκπαιδευτικός των εικαστικών σε κάθε σχολική μονάδα, και το να διεξάγεται το μάθημα σαν συνεχόμενο δίωρο σε κάθε τάξη, τα θεωρώ βασικά. Από κει και πέρα καλό θα ήταν να υπάρχει μία οργανωμένη τάξη δημιουργίας ώστε να μπορεί το παιδί να έρχεται σε επαφή με όλες τις μορφές τέχνης.

Ε: Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να γίνονται επιμορφώσεις;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Όχι απαραίτητα. Πιστεύω όμως ότι ο ίδιος ο εκπαιδευτικός πρέπει να έχει αναζητήσεις και εσωτερικά κίνητρα. Πρέπει να ζει συνεχώς με μία ανησυχία, να λατρεύει τη βελτίωση. Αν αυτό δεν υπάρχει και γίνεται εξαναγκαστικά μία επιμόρφωση, θα έχει τη μορφή αγγαρείας και καμία ευεργετική συνέπεια στον τρόπο που διδάσκει.

Ε: Πιστεύετε ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης; Γιατί ναι/όχι;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Στην πρωτοβάθμια ασχολούμαστε περισσότερο με την εξοικείωση του μαθητή με τη δημιουργία, με τα υλικά, με το να κατανοήσει το πώς και το γιατί ο άνθρωπος δημιουργεί. Στη δευτεροβάθμια γίνεται μεγαλύτερη εντρύφηση στην ιστορία της τέχνης και στην εξέλιξη της ανθρωπότητας. Οπότε πιστεύω ότι και οι δύο βαθμίδες μπορούν να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα αλλά με διαφορετικά εργαλεία και προσεγγίσεις.

Ε: Είναι θετική ή αρνητική η εμπειρία σας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο ασκώντας το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών μαθημάτων; Γιατί θετική/αρνητική;

ΕΡΙΕΤΤΑ: Θετική, παρά τα κακά. Ο λαός μας δημιουργούσε πάντα στην ανέχεια. Το βλέπουμε και μετά το 1821 που βγάλαμε Γύζη, Παρθένη, Ιακωβίδη, Μόραλη, Χαλεπά - ένα σωρό παγκοσμίου φήμης καλλιτέχνες, που έγιναν γνωστοί γιατί είχαν το μεράκι της δημιουργίας και αγάπη για την τέχνη και τον άνθρωπο. Με αυτό τον τρόπο σκέφτομαι και εγώ.

8η Συνέντευξη: ΙΑΣΟΝΑΣ

Ε: Τι σπουδές έχετε κάνει;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Έχω αποφοιτήσει από το Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών της Σχολής Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας στη Φλώρινα. Σπούδασα εκεί από το 2007 έως το 2012.

Ε: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να ακολουθήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Δεν ήταν κάτι που είχα στο μυαλό μου για το μέλλον μου, αν και όσες φορές είχε τύχει να έχω κάποια επαφή με παιδιά είχε πάει καλά. Συγκεκριμένα, όταν επισκέφτηκα έναν φίλο μου εικαστικό που τότε εργαζόταν σε ένα σχολείο στην Αλεξανδρούπολη και με έβαλε στην αίθουσα ως επισκέπτη, τότε είχα μία πιο ουσιαστική επαφή. Ειδικά με δύο παιδιά στο τελευταίο θρανίο, τα οποία ήταν γενικά στον κόσμο τους και χαλούσαν όλη την κατάσταση στη τάξη. Παρόλο που ήμουν ένα ξένο άτομο ανάμεσά τους, όταν πήγα προς το μέρος τους, η αλληλεπίδρασή μας είχε ένα αρκετά άμεσο το αποτέλεσμα. Τα παιδιά μπήκαν σύντομα σε μία δημιουργική κατάσταση και εγώ άρχισα να λέω πράγματα που δεν περίμενα να το πω πάνω στη

διδασκτική διαδικασία. Ελευθερώθηκα και ανοίχτηκα και εγώ ο ίδιος. Είδα μετά και στα διαλείμματα πώς είναι σαν κλίμα με τους συναδέλφους, πώς είναι το σχολείο ως χώρος εργασίας και επειδή τότε έκανα δουλειές του ποδαριού που ήταν πιο δύσκολες σωματικά και ψυχικά, αποφάσισα να πάω προς αυτόν τον τομέα.

Ε: Πόσα χρόνια εργάζεστε στον τομέα της εκπαίδευσης;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Πέντε χρόνια, από τον Σεπτέμβριο του 2018.

Ε: Είστε μόνιμος/η ή αναπληρωτής/τρια εκπαιδευτικός;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Αναπληρωτής.

Ε: Σε πόσα σχολεία υπηρετείτε τη φετινή σχολική χρονιά;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Φέτος σε τρία.

Ε: Ποια τα χαρακτηριστικά αυτών των σχολικών μονάδων;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Είναι δημόσια σχολεία, πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα δύο βρίσκονται σε ημιαστική περιοχή και το τρίτο σε αγροτική.

Ε: Ποια είναι -κατά την άποψή σας- η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Νομίζω ότι είναι να ενταχθεί το παιδί σε ένα πιο δημιουργικό κοινωνικό πλαίσιο. Να μπορεί δηλαδή να εκφραστεί, έχοντας διδαχθεί κάποιους τρόπους και μέσα έκφρασης. Να επικοινωνεί τις απόψεις του, χρησιμοποιώντας τα μορφικά στοιχεία με τα οποία θα έρθει σε επαφή, συνδυάζοντας τις ιδέες του με την αισθητική πράξη. Γενικά, να χρησιμοποιεί την εικαστική γλώσσα για να εκφράσει τον δικό του κόσμο.

Ε: Ποια θεωρείτε ότι είναι η συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Το παιδί έρχεται σε επαφή με τα καλλιτεχνικά, τα οποία σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα καλλιεργούν την ιδέα που έχει το παιδί για τον κόσμο. Έτσι, συμβάλλει στην ανάπτυξη ικανοτήτων όπως το να μπορεί να παρέμβει ενεργητικά, να μην είναι παθητικός θεατής, να αναπτύξει κριτική σκέψη και να γίνεται πιο επιλεκτικός στο τι θέλει από τη ζωή του, αφού μέσω της τέχνης αυξάνει την αυτοεκτίμησή του.

Ε: Εσείς, πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «ιδιότητα του πολίτη»;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Η άμεση και έμμεση συμμετοχή ενός ανθρώπου στα κοινά και η ενεργητική του στάση τον καθιστά πολίτη. Είναι κάτι που γενικά απαιτεί κάποιες θυσίες, έρευνα και

διαθεσιμότητα. Θέλει πρωτοβουλία και κριτική σκέψη. Ένας άνθρωπος που θέλει να λέγεται πολίτης, να έχει ως κεκτημένη αυτή την ιδιότητα, πρέπει να γνωρίζει την ιστορία αυτού του κόσμου, και ποιων καταστάσεων αποτελεί συνέχεια ο ίδιος. Οφείλει δηλαδή να κατανοήσει ότι είναι η συνέχεια μιας ιστορίας, να μάθει αυτή την ιστορία και να βρει ποια είναι η δική του θέση στον κόσμο, πέρα από τη θέση που έτυχε να γεννηθεί ταξικά. Πρέπει επίσης να αναλογιστεί τι συνεπάγεται αυτή η θέση και να αξιοποιήσει την κριτική του σκέψη ώστε να προβεί σε πράξεις. Βάζω μέσα στον τρόπο που προσεγγίζω την έννοια του πολίτη το ταξικό κομμάτι γιατί μέσω της παγκοσμιοποίησης έχουμε οδηγηθεί σε ένα μείγμα, μία σαλάτα θεωριών η οποία χρήζει τον πολίτη τελικά ως παθητικό θεατή και τον ετεροκαθορίζει.

Ε: Κατά πόσο το σχολείο σήμερα συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτών των χαρακτηριστικών;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Το σχολείο είναι γεμάτο αντιφάσεις. Να σου πω ένα πολύ απλό παράδειγμα. Τα παιδιά πρέπει να μάθουν ότι η βία δεν είναι καλό πράγμα, γι' αυτό και ανατίθεται στους δασκάλους να μιλήσουν για την κακοποίηση, για το bullying κλπ. Βλέπουμε όμως ότι στην πραγματικότητα, τα παιδιά συνεχίζουν σε αυτό το μοτίβο. Αυτό συμβαίνει κυρίως επειδή το σχολείο προβαίνει σε αυτή τη διαδικασία διεκπεραιωτικά. Αν αυτά τα θέματα δε τα προσεγγίσεις δημιουργικά, τα παιδιά θα συνεχίσουν να παράγουν την κοινωνία την οποία εισέπραξαν, από την οικογένεια και το περιβάλλον τους. Επίσης, το ίδιο το αναλυτικό πρόγραμμα και οι θέσεις τους μπερδεύουν τους μαθητές. Γιατί την ίδια ώρα που τους λέμε “όχι στη βία”, ταυτόχρονα υποστηρίζουμε ότι “τους Τούρκους τους σφάζαμε και είμαστε περήφανοι”.

Ε: Πιστεύετε ότι μπορούν τα εικαστικά να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Ναι γιατί είναι ένα αντικείμενο που δεν είναι τόσο ελεγχόμενο και μας δίνει την ελευθερία να βάλουμε τη δική μας πινελιά, η οποία να μην δεν εμπίπτει στις επίσημες θέσεις του Υπουργείου, αλλά σίγουρα εμπίπτει στις αιώνων δημοκρατικές και ελευθεριακές θέσεις που καθορίζουν το τι σημαίνει να είσαι ελεύθερος πολίτης. Βέβαια, προκειμένου να το πετύχουν αυτά τα εικαστικά, δεν αρκεί να είναι ένα καλλιτεχνικά διεκπεραιωτικό μάθημα. Πρέπει να το αντιμετωπίζουμε ως ένα ανοιχτό πεδίο μέσα στο οποίο μπορείς να διαπραγματευτείς πολλά ζητήματα.

Ε: Ποια η άποσή σας για μια τέτοια προσέγγιση του μαθήματος των εικαστικών;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Προσωπικά χρησιμοποιώ τα εικαστικά για να αγγίζω τέτοια θέματα. Δεν είναι λίγες οι φορές μέσα στη χρονιά που τα εικαστικά καταλήγουν να είναι το μέσο για να πραγματευτώ τέτοια ζητήματα και όχι ο αυτοσκοπός.

Ε: Ποιες γνώσεις και δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών, να μπορέσει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Πρώτα πρέπει να μπορεί να κεντρίσει το ενδιαφέρον των παιδιών ως εικαστικός. Επίσης χρειάζεται να είναι δημιουργικός και ενεργητικός μαζί τους, και να τα καθοδηγεί κάνοντας άμεσες παρεμβάσεις στον πίνακα ή και στα έργα τους. Ωστόσο, αυτό είναι μια χρονοβόρα διαδικασία και αποφασίζοντας να το υιοθετήσεις σαν πρακτική ξέρεις ότι θα σπαταλήσεις αρκετά μαθήματα, γιατί καλώς ή κακώς οι ώρες των εικαστικών δεν επαρκούν και η παρέμβαση και οι σχολιασμοί στα έργα απαιτούν τον χρόνο. Επίσης, θα ήταν καλό για έναν εκπαιδευτικό των εικαστικών που θέλει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες, να εμπλέκεται ενεργά στην κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, να έχει υπάρξει διεκδικητικός, και να έχει διαβάσει έστω κάποια βιβλία περί πολιτικών, κοινωνικών και φιλοσοφικών θεμάτων. Γενικά να έχει μια ευρύτερη εικόνα του τι έχει συμβεί και τι συμβαίνει στον κόσμο.

Ε: Πιστεύετε ότι έχετε τα απαραίτητα εφόδια ώστε να διδάσκετε εικαστικά με τρόπο που να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Θέλω να πιστεύω ότι κάτι έχω. Και εμπειρικά, και θεωρητικά χτίστηκα με τρόπο που να έχω πιο σαφείς θέσεις. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι θα κάνω προπαγάνδα της θέσης μου.

Ε: Κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των καλλιτεχνικών, τι είδους γνώσεις/ικανότητες/δεξιότητες προσπαθείτε να καλλιεργήσετε;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Όσον αφορά τα μέσα, επιδιώκω να έρθουν τα παιδιά σε επαφή με τα υλικά, να αλληλεπιδράσουν μαζί τους, να ανακαλύψουν ποιο υλικό τους ταιριάζει, και να συνειδητοποιήσουν, είτε ότι κάθε υλικό κάπου είναι πιο χρήσιμο από κάποιο άλλο, είτε ότι ενδέχεται να λειτουργήσουν καλύτερα συνδυαστικά με τη χρήση μικτών τεχνικών. Επίσης, έστω και σε ένα μικρό βαθμό θέλω να αναπτύξουν κάποιες γνώσεις γύρω από την ιστορία της τέχνης. Πάντα στο τέλος της χρονιάς, κάνω κάποια μαθήματα που αφορούν κινήματα όπως ο ιμπρεσιονισμός, ο εξπρεσιονισμός κλπ. Γενικά όταν ξεκίνησα στο επάγγελμα, επειδή άκουγα από συναδέλφους ότι το μάθημά μας απαξιώνεται, είχα αποφασίσει ότι θα μπω στην εκπαίδευση και θα κάνω αυτό που πρέπει να γίνει. Έτσι, πήρα τα βιβλία των εικαστικών, τα μελέτησα, έφτιαξα

ένα σκελετό από το καθένα, είδα τι μπορώ να κάνω, τι είναι δηλαδή εφαρμόσιμο και πήρα κάποια θέματα από αυτά και τα διαμόρφωσα. Έτσι έκανα και έτσι κάνω. Ωστόσο στην πορεία, επαναλαμβάνοντας τα, πρόσθετα και άλλες ιδέες. Όμως, επειδή ξέρω ότι τα παιδιά ξεχνούν τα περισσότερα που μαθαίνουν, πέρα από κάποιες ωραίες εκδηλώσεις που μπορεί να συμμετέχουν και να τους εντυπωθούν στο μυαλό επειδή κάτι τους έκανε εντύπωση, πιστεύω ότι το μάθημα πρέπει να είναι συνδυασμένο με εμπειρίες ώστε να το θυμάται το παιδί. Θεωρώ, λοιπόν δεδομένο ότι ως παιδιά το μεγαλύτερο μέρος από όσα θα προσπαθήσω να τους μάθω θα το ξεχάσουν, οπότε κυνηγάω να τους διδάξω τα δύο-τρία πιο πρακτικά και χρήσιμα εργαλεία, που μάλιστα μπορεί να διαφέρουν από παιδί σε παιδί.

Ε: Ποια από τα θέματα που επιλέγετε θεωρείτε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και με ποιο τρόπο;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Προφανώς τα κοινωνικά θέματα έχουν πρωταρχικό ρόλο. Ας πούμε, τους κάνω για το graffiti κάθε χρονιά. Τους μιλάω π.χ. για τον Okso81, έναν street artist από το Αγρίνιο που πέθανε και είχε κάνει graffiti και για τον Γρηγορόπουλο, τον Φύσσα, τον Ζακ Κωστόπουλο. Αξιοποιώ λοιπόν έναν καλλιτέχνη τοπικό, με έργα πιο οικεία που πολλοί μαθητές ίσως έχουν δει και μέσα στην πόλη, και αυτή η οικειότητα τα κάνει να ακούνε πιο προσεκτικά και εγώ μπορώ να έχω καλύτερη ροή στο μάθημα. Επίσης, ένα άλλο θέμα που δουλεύω με τα παιδιά έχει ως αφορμή την παγκόσμια ημέρα μνήμης του ολοκαυτώματος των εβραίων. Ας είναι στο δημοτικό. Το κάνω κυρίως στην πέμπτη και την έκτη δημοτικού, και το επέλεξα ως ζήτημα ικανό να ευαισθητοποιήσει τα παιδιά. Πώς όμως το συνδύασα με τα εικαστικά; Υπήρχαν άνθρωποι στα στρατόπεδα συγκέντρωσης οι οποίοι ήταν καλλιτέχνες και είτε τότε, είτε αργότερα κράτησαν ημερολόγια εικαστικά από τα βιώματα τους εκεί μέσα. Ημερολόγια που ακόμα και στη δίκη της Νυρεμβέργης έπαιζαν σημαντικό ρόλο. Ε, και μέσα από αυτό οι μαθητές καταλαβαίνουν ότι η τέχνη στη συγκεκριμένη περίπτωση καθόρισε την ιστορία και αποτελώντας τεκμήριο, έναν βασικό μάρτυρα.

Ε: Ποιες μορφές διδασκαλίας, μεθόδους, τεχνικές και μέσα επιλέγετε προκειμένου να πραγματοποιείτε τα εν λόγω θέματα;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Χρησιμοποιώ εποπτικά μέσα όπως προτζέκτορες όπου υπάρχουν, ειδικά για να δείξω έργα τέχνης και να παρουσιάσω υλικό από διάφορα θέματα. Βέβαια, έχω και πολλά από όσα χρειάζομαι μαζί μου εκτυπωμένα. Ο τρόπος που προσεγγίζω το μάθημα είναι το να τραβάω το ενδιαφέρον των παιδιών δείχνοντάς τους μια εικόνα. Έχω μάλιστα παρατηρήσει ότι οι μαθητές θυμούνται πιο εύκολα έναν καλλιτέχνη, ο οποίος αποτέλεσε αφορμή για ένα έργο που έφτιαζαν

και τους πέτυχε. Γενικά, τα πάντα μπορούν να τους μείνουν, αρκεί να συνδυαστούν με ένα εμπειρικό κομμάτι. Για την παροχή τέτοιων εμπειριών με βοηθούν δραστηριότητες όπως π.χ. Picasso vs Dalí. Σε αυτή, ξεκινώ με πράγματα που αφορούν στη ζωή αυτών των καλλιτεχνών και που τραβούν το ενδιαφέρον των παιδιών, όπως τα μεταξύ τους θέματα, το πώς γνώρισαν ο ένας τον άλλον και το πώς κατέληξαν ουσιαστικά αντίπαλοι σε κάποια θέματα λόγω του ισπανικού εμφυλίου.

Ε: Ποιες πρακτικές θεωρείτε ότι βοηθούν στη διασύνδεση του μαθήματος των εικαστικών με την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Δείχνω στα παιδιά πολλά έργα τέχνης και έχω δει ότι όποιο από τα έργα “μιλήσει” περισσότερο προσωπικά στο κάθε παιδί θα το κάνει να ψάξει. Και δε θα αρκестεί μόνο στο όνομα και το έργο του ζωγράφου αλλά θα κάνει και μια σειρά αναπάντεχων ερωτήσεων. Και πιστεύω ότι αυτό βοηθά στην ανάπτυξη του ως πολίτης γιατί μπαίνοντας τόσο βαθιά στο έργο τέχνης, μαθαίνει να ερευνά και να μην μένει μόνο σε κάτι που άκουσε. Και αυτός είναι ο δρόμος για να αποκτήσουν δική τους άποψη. Επίσης, δυο-τρεις φορές τη χρονιά παίρνω τα έργα τους και τα αναλύουμε όλοι μαζί. Τους λέω ότι θα κάτσουμε και θα μιλήσουμε για κάθε έναν από εσάς και το έργο του. Κάθε παιδί θα σηκωθεί και θα μιλήσει για το θέμα του. Σε αυτή τη διαδικασία το παιδί είναι ο παρουσιαστής μιας έκθεσης, ενώ τα άλλα παιδιά είναι οι θεατές που οφείλουν να δείξουν ένα σεβασμό. Είναι ουσιαστικά μία προσομοίωση που διανέμει ρόλους και τους βάζει σε θέσεις μαθαίνοντάς τους πρότυπα συμπεριφοράς και καλλιεργώντας δεξιότητες όπως ενεργητική ακρόαση, η υπομονή, η επιχειρηματολογία. Τέλος, μαθαίνουν να δέχονται θετικά και αρνητικά σχόλια.

Ε: Ποιες δραστηριότητες πιστεύετε ότι συμβάλουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των καλλιτεχνικών;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Γενικά εκδηλώσεις στις οποίες τα παιδιά συμμετέχουν ενεργά. Οι τοιχογραφίες παίζουν σημαντικό ρόλο γιατί έχουν τη μορφή εμπειρίας. Δυστυχώς όμως δεν έχω κάνει τόσες τοιχογραφίες όσες θα ήθελα γιατί με ενδιέφερε περισσότερο να καλυφθεί μία συγκεκριμένη ύλη που είχα στο μυαλό μου.

Ε: Επιδιώκετε να διεξάγονται δράσεις πέραν της διδασκαλίας;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Ναι, όσο μπορώ. Πιστεύω ότι μέσα από αυτές τα παιδιά μπορούν να αναπτύξουν ικανότητες όπως π.χ. να μπορούν να εκτιμούν, να απολαμβάνουν, να “καταναλώνουν” έργα

τέχνης και αυτό εν τέλει να τους δώσει σε έναν αναπάντεχο χρόνο ιδέες για το πώς να αντιμετωπίσουν και ζητήματα στη ζωή τους.

Ε: Ποια η σχέση σας με τους μαθητές σας κατά τη διδακτική διαδικασία και ποια η σχέση των μαθητών μεταξύ τους;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Δεν θέλω να είμαι ένας δάσκαλος-αυθεντία, που απλά ανακοινώνει την εργασία της ημέρας. Θέλω να είμαι πάνω από όλα συνεργάτης. Αντιλαμβάνομαι τον εαυτό μου ως “ιδεοδότη” και τα παιδιά ως “ιδεολήπτες”. Έχουμε μια σχέση αλληλεπίδρασης, στο πλαίσιο της οποίας τα παιδιά θα δώσουν κάποιες ιδέες που μπορούν να διαμορφώσουν και όλο το μάθημα. Αν δεν γίνουν έτσι τα εικαστικά καταντούν ένα άχαρο διεκπεραιωτικό μάθημα. Έχει τύχει πάρα πολλές φορές ένα παιδί να μου δώσει μία ιδέα πάρα πολύ καλή, που όχι μόνο δεν την είχα σκεφτεί, αλλά η εφαρμογή της να ενεργοποιήσει και πολλούς συμμαθητές του. Πάντα τους λέω ότι είμαι ένας άνθρωπος που αγαπά το αντικείμενο του και έχω τη χαρά να μοιράζομαι κάτι που αγαπώ μαζί τους. Τους εξηγώ ότι οι καλλιτεχνικές μου γνώσεις με κάνουν να είμαι κάτι σαν ξεναγός που έρχεται να τους μιλήσει για ένα θέμα, το οποίο είναι στο χέρι τους πώς θα το διαχειριστούν. Όσον αφορά τους μαθητές, είμαι πολύ υπέρ να γίνονται ομαδικές εργασίες για να υπάρχουν καλές σχέσεις μεταξύ τους. Η από κοινού δημιουργία έχει ένα βιωματικό χαρακτήρα που συνήθως είναι και σημείο εκκίνησης μιας συζήτησης η οποία στην αρχή θα είναι σε “πηγαδάκια”, ανάλογα τα θέματα που επεξεργάζονται, και σιγά σιγά θα επεκτείνεται σε επίπεδο τάξης. Ακόμα και παιδιά που δεν συμμετέχουν μπορεί ξαφνικά να ενταχθούν στη συζήτηση και αναπάντεχα να γίνουν και αυτά ενεργά μέλη του μαθήματος. Όλα αυτά τα λέω γιατί πιστεύω ότι οι σχέσεις μεταξύ των μαθητών αφενός έχουν διαβαθμίσεις και αφετέρου εξαρτώνται από πολλούς αστάθμητους παράγοντες. Για παράδειγμα, το πόσο κοντά ήρθαν ή πόσο απομακρύνθηκαν οι μαθητές κατά τη διαδικασία δημιουργίας καθώς και οι ιδέες που αντάλλαξαν τους ωθούν πολλές φορές να βρίσκουν τη δική τους δυνατότητα κοινωνικοποίησης

Ε: Η διεύθυνση των σχολικών μονάδων στα οποία υπηρετείτε, διευκολύνει ή όχι τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών; Με ποιο τρόπο;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Εγώ το μόνο που ζητάω σε ένα από τα σχολεία που υπηρετώ κάθε χρόνο είναι το να βρούμε ένα τυπογραφείο ώστε να εκτυπώνω τα έργα που χρειάζομαι για τη διδασκαλία. Υπάρχει συνεργασία και υποστήριξη σε αυτό. Στις τοιχογραφίες πάντα βοηθούν με υλικά ή εξασφαλίζοντάς μου τον απαραίτητο χρόνο προκειμένου να ολοκληρώσω τέτοιου είδους έργα. Οπότε ναι, η διεύθυνση διευκολύνει τη διδασκαλία.

Ε: Υπάρχει κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στα σχολεία που εργάζεστε; Εσείς δουλεύετε από κοινού με συναδέλφους;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Αν και υπάρχει καλό κλίμα δεν μπορώ να πω ότι συνεργάζομαι συχνά με συναδέλφους. Υπάρχουν όμως και κάποια διαθεματικά project.

Ε: Ποια η στάση των μαθητών, του συλλόγου διδασκόντων και των γονέων απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών; Επηρεάζει η στάση τους τον τρόπο που οργανώνετε το μάθημά σας;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Το μέχρι στιγμής σταθερό πράγμα που συναντώ στα σχολεία είναι η αγάπη των παιδιών, τα οποία πιστεύω ότι εκτιμούν ότι προσπάθεια έχω κάνει να είμαι συνεργάτης τους και να τα βοηθήσω σε όλη τη διαδικασία της δημιουργίας. Με τους συναδέλφους καλά γενικότερα. Αλλά ούτε με τους γονείς μπορώ να πω ότι αντιμετωπίζω κάποιο πρόβλημα. Ίσα-ίσα από πολλούς έχω ακούσει και πολύ καλά λόγια. Κανενός όμως η στάση, θετική ή αρνητική, δε με έχει επηρεάσει στο πως οργανώνω το μάθημα.

Ε: Ποιες δυσκολίες συναντάτε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Συναντάς σίγουρα όλα τα στερεότυπα που κουβαλούν οι μαθητές από τα σπίτια τους και τις τοπικές κοινωνίες. Αυτό και το πως τα αναπαράγουν τα ίδια τα παιδιά μέσα στο σχολείο.

Ε: Πιστεύετε ότι υπάρχουν τα κατάλληλα εργαλεία για την διδασκαλία των εικαστικών;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Σε κάποια σχολεία σίγουρα υπάρχει κάποια εξέλιξη σε αυτό το θέμα. Συνήθως όμως, σε σχέση με τα λεφτά που δίνονται για την παιδεία μιλάμε για μία κρατική κοροϊδία. Ας πούμε, η αίθουσα εικαστικών είναι απαραίτητη καθώς και θα λύσει και τα χέρια του εκπαιδευτικού και τα ίδια τα παιδιά θα εκλάβουν τελείως διαφορετικά το μάθημα και τη σοβαρότητα του.

Ε: Θεωρείτε ότι επαρκούν οι ώρες του ωρολόγιου προγράμματος που αφιερώνονται στη διδασκαλία των εικαστικών;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Όχι και οι πρώτοι που θα στο πουν αυτό είναι οι μαθητές σου, οι άμεσα εμπλεκόμενοι στη δημιουργική διαδικασία. Είναι πολύ λίγος ο χρόνος και αυτό φαίνεται από το ότι τα παιδιά δεν προλαβαίνουν να συγκεντρωθούν και στη συνέχεια να αφηθούν σε αυτό που κάνουν. Θέλω λοιπόν να πω ότι το υπουργείο, οι πολιτικές του και το ωρολόγιο πρόγραμμα υποτιμούν πρώτα τα παιδιά και μετά εμάς.

Ε: Τι αλλαγές –και σε ποιους τομείς- πρέπει να γίνουν προκειμένου να καθίσταται εφικτή μια καλλιτεχνική εκπαίδευση που θα συμβάλει στη πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Είναι σημαντικό να έχουμε και να βιώνουμε πραγματική δημοκρατία προκειμένου να εκπαιδευτούν οι πολίτες για τη δημοκρατία.

Ε: Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να γίνονται επιμορφώσεις;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Τα περισσότερα επιμορφωτικά σεμινάρια που γίνονται τελευταία είναι επί πληρωμή και γίνονται κυρίως από κυνηγούς μορίων. Είναι ένα μέσο για να τρέχεις προκειμένου να φτάσεις τους συναδέλφους σου στους πίνακες. Πιστεύω λοιπόν ότι για να έχουν λόγο ύπαρξης θα έπρεπε να έχουν διαφορετικό χαρακτήρα. Φοβάμαι μάλιστα ότι οι επιμορφώσεις είναι και μία εισαγωγή σε μία νέα πραγματικότητα, που θα έχει διαφορετικών ειδών αξιολογήσεις, οι οποίες καλλιεργούν την κουλτούρα της βιτρίνας στο δημόσιο σχολείο. Κάνουν τους εκπαιδευτικούς να νοιάζονται για το ότι φαίνεται. Συνεπώς δεν μπορώ να ταχθώ υπέρ των επιμορφώσεων γενικά. Άλλωστε πιστεύω ότι όσο πιο ελεύθερο αφήνεις έναν άνθρωπο πάνω στο αντικείμενό του προσπαθεί για το καλύτερο από μόνος του.

Ε: Πιστεύετε ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης; Γιατί ναι/όχι;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Διαφέρει και σχετίζεται με την ανάπτυξη του παιδιού. Αλλιώς σκέφτεται ένα παιδί στο γυμνάσιο. Αρχίζει να αντιλαμβάνεται περισσότερο τη ζωή, τον κόσμο και τον εαυτό του. Αρχίζουν και οι ικανότητες του να βελτιώνονται, και επιδιώκει να ερευνά παραπάνω τα πράγματα. Μιλάμε για μία ηλικία πολύ καθοριστική. Ας πούμε, εγώ στο το γυμνάσιο θυμάμαι πώς διαμορφώθηκα μέσα από τις βιωματικές δράσεις που κάναμε στη μουσική, τις γιορτές με αναφορά σε διάφορους συγγραφείς και καλλιτέχνες. Οπότε στη δική μου περίπτωση, αν δεν είχαμε μία μουσικό να μας παίρνει από τα μαθήματα και να κάνουμε 2-3 μήνες πρόβες δε θα είχα διαμορφωθεί με αυτόν τον τρόπο, ούτε θα είχα μία τόσο γλυκιά ανάμνηση από το γυμνάσιο.

Ε: Είναι θετική ή αρνητική η εμπειρία σας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο ασκώντας το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών μαθημάτων; Γιατί θετική/αρνητική;

ΙΑΣΟΝΑΣ: Σ' αυτή τη πόλη βρήκα μία φιλόξενη κατάσταση σαν άνθρωπος και ένα καλό εργασιακό χώρο. Θεωρώ βέβαια ότι είναι και λίγο θέμα συνθήκης το τι θα σου τύχει, που θα βρεθείς, τι κατάσταση και τι ανθρώπους θα αντιμετωπίσεις. Αλλά σε γενικές γραμμές, αν

εξαιρέσεις κάποιες καταστάσεις που είναι οι κλασικές καταστάσεις παθογένειας της ελληνικής κοινωνίας μπορώ να πω ότι είμαι ευχαριστημένος.

9η Συνέντευξη: ΛΥΔΙΑ

E: Τι σπουδές έχετε κάνει;

ΛΥΔΙΑ: Είμαι απόφοιτη της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας.

E: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να ακολουθήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών;

ΛΥΔΙΑ: Αρχικά για βιοπορισμό. Ούτε που μου πέραγε από το μυαλό ότι θα αγαπούσα τόσο πολύ αυτή τη δουλειά. Ξεκίνησα θέλοντας να κάνω ένα επάγγελμα χαλαρό, που θα μου επέτρεπε χρονικά να ασχολούμαι και με την τέχνη μου εκτός σχολείου. Και πολύ σύντομα, κατέληξα να αφιερώνω τη καθημερινότητά μου στο πώς θα είμαι όσο το δυνατόν πιο αποδοτική στη διδασκαλία. Και νομίζω ότι σε πολλούς εικαστικούς έχει συμβεί αυτό.

E: Πόσα χρόνια εργάζεστε στον τομέα της εκπαίδευσης;

ΛΥΔΙΑ: Εργάζομαι ως εκπαιδευτικός τα τελευταία 18 χρόνια.

E: Είστε μόνιμος/η ή αναπληρωτής/τρια εκπαιδευτικός;

ΛΥΔΙΑ: Μόνιμη.

E: Σε πόσα σχολεία υπηρετείτε τη φετινή σχολική χρονιά;

ΛΥΔΙΑ: Σε δύο.

E: Ποια τα χαρακτηριστικά αυτών των σχολικών μονάδων;

ΛΥΔΙΑ: Είναι δημόσια σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αστικής περιοχής.

E: Ποια είναι -κατά την άποψή σας- η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών;

ΛΥΔΙΑ: Νομίζω, το να διαμορφώσουν τα παιδιά μια ταυτότητα. Μια ισχυρή προσωπική ταυτότητα. Έχουμε πια ξεφύγει πια από τη συμβατική διδασκαλία των καλλιτεχνικών που εστίαζε στην εξοικείωση με τα υλικά, τις τεχνικές, τους ζωγράφους κλπ. Όχι ότι αυτά δεν είναι σημαντικά, απλά πλέον δεν αποτελούν σκοπό, αλλά μέσο για να επιτευχθεί μια πιο σύνθετη αποστολή.

Ε: Ποια θεωρείτε ότι είναι η συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης;

ΛΥΔΙΑ: Η γνωστική, νοητική, συναισθηματική και ακόμα κι κινητική ανάπτυξη του παιδιού. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η τέχνη συμβάλλει στην καλλιέργεια όλων αυτών.

Ε: Εσείς, πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «ιδιότητα του πολίτη»;

ΛΥΔΙΑ: Ο πολίτης είναι ένας άνθρωπος που παλεύει καθημερινά για την ευημερία του ίδιου και της κοινωνίας στην οποία ζει. Τουλάχιστον έτσι τον αντιλαμβάνομαι εγώ. Γι' αυτό και πρέπει να είναι ενεργός, και να μάχεται για την κοινωνική δικαιοσύνη. Πρέπει να υπερασπίζεται τα δικαιώματά του, αλλά να μένει συνεπής και στις υποχρεώσεις του. Και όλα αυτά με σεβασμό στις αρχές της δημοκρατίας.

Ε: Κατά πόσο το σχολείο σήμερα συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτών των χαρακτηριστικών;

ΛΥΔΙΑ: Νομίζω ότι δε συμβάλλει στην καλλιέργεια των εν λόγω χαρακτηριστικών. Σίγουρα διαμορφώνει τα παιδιά ως πολίτες, απλά υπό μια διαφορετική έννοια. Πιστεύω ότι ενδιαφέρεται να δημιουργήσει μια σειρά ευυπόληπτων, νομοταγών πολιτών, στο πλαίσιο μιας ανταγωνιστικής κοινωνίας. Και αυτό φαίνεται από όλη τη δομή του εκπαιδευτικού συστήματος, ξεκινώντας από τους κανόνες του και φτάνοντας στη νοοτροπία της βαθμοθηρίας.

Ε: Πιστεύετε ότι μπορούν τα εικαστικά να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα;

ΛΥΔΙΑ: Σίγουρα. Είναι η φύση του μαθήματος τέτοια. Πιστεύω ότι θέλοντας και μη διαμορφώνει τα παιδιά ως πολίτες. Και μόνο που τους δείχνεις ότι υπάρχει ένας διαφορετικός, πιο δημιουργικός τρόπος προσέγγισης της ζωής, αρκεί.

Ε: Ποια η άποψή σας για μια τέτοια προσέγγιση του μαθήματος των εικαστικών;

ΛΥΔΙΑ: Δε θα έκανα αυτή τη δουλειά αν δεν υπερασπιζόμουν μια τέτοια προσέγγιση.

Ε: Ποιες γνώσεις και δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών, να μπορέσει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών;

ΛΥΔΙΑ: Πρώτα - πρώτα να γνωρίζει εις βάθος το αντικείμενό του. Έπειτα, νομίζω ότι επιβάλλεται μια α' εξοικείωση με κοινωνικοπολιτικής φύσεως θέματα, καθώς και μια διαρκής ενημέρωση για το τι συμβαίνει στον κόσμο στο σήμερα, στο τώρα. Και φυσικά, με αφορμή αυτό,

δεν γίνεται να μην έχει και ένα σύνολο ιστορικών γνώσεων που θα του επιτρέψει κατά κάποιο τρόπο, να ερμηνεύει, να εξηγεί την επικαιρότητα..

E: Ποια προσόντα αντιλαμβάνεστε ως αναγκαία για έναν εκπαιδευτικό των καλλιτεχνικών, που στοχεύει στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα μέσω του μαθήματος του;

ΛΥΔΙΑ: Θα πρέπει να είναι δημοκρατικός, να προάγει τον διάλογο, να σέβεται τους μαθητές του και γενικά η συμπεριφορά του να αποτελεί πρότυπο για αυτούς.

E: Πιστεύετε ότι έχετε τα απαραίτητα εφόδια ώστε να διδάσκετε εικαστικά με τρόπο που να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;

ΛΥΔΙΑ: Προσπαθώ συνεχώς να γίνομαι καλύτερη. Πιστεύω ότι έχω αρκετά καλά στοιχεία, αλλά σίγουρα μπορώ -και θέλω- να βελτιωθώ σε αρκετούς τομείς.

E: Κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των καλλιτεχνικών, τι είδους γνώσεις/ικανότητες/δεξιότητες προσπαθείτε να καλλιεργήσετε;

ΛΥΔΙΑ: Θα έλεγα ότι προσπαθώ να καλλιεργήσω ολόπλευρα τους μαθητές μου. Ξεκινάμε με το εικαστικό κομμάτι διερευνώντας μέσα και τεχνικές, αλλά δε μένουμε εκεί. Εξοικειωνόμαστε με την ιστορία της τέχνης και τις βασικές αρχές του σχεδίου, που είναι απαραίτητες προκειμένου κάθε ιδέα να μπορεί να αποδοθεί σε ένα κομμάτι χαρτί. Όμως, έμφαση δίνεται και σε ένα ευρύ φάσμα δεξιοτήτων, κινητικών, νοητικών, συναισθηματικών. Άλλες φορές δηλαδή θα χρησιμοποιήσω το μάθημα ως μέσο ανάπτυξης της δεξιοτεχνίας τους, άλλες φορές θα εστιάσω στο να σκέφτονται πρακτικά και άλλες στο να αντιμετωπίζουν την τέχνη ως λύτρωση. Το να συνειδητοποιήσουν τα παιδιά τα εργαλεία που μπορεί να τους μάθει να χειρίζονται η τέχνη, και που θα τους φανούν ιδιαίτερα χρήσιμα στη ζωή τους, είναι για μένα προτεραιότητα.

E: Ποια θέματα προσεγγίζετε στο πλαίσιο του μαθήματός σας και με ποια κριτήρια τα επιλέγετε;

ΛΥΔΙΑ: Ποικίλα θέματα. Σε πρώτη φάση θα ασχοληθώ με θέματα που μου επιτρέπουν να εντάξω σταδιακά τους μαθητές στη δημιουργική διαδικασία, μαθαίνοντάς τους μια σειρά από “κανόνες”. Ύστερα, θα κατευθυνθούμε σε θέματα που προάγουν τον πειραματισμό με τα υλικά. Τέλος, έχοντας κάνει κάποια βήματα στο τεχνικό κομμάτι, θα αρχίσουμε να δίνουμε έμφαση στο περιεχόμενο. Αυτό μπορεί να γίνει ή με επιλογές θεμάτων από τα παιδιά ή με θέματα που προτείνω εγώ και θεωρώ σημαντικό να πραγματευτούμε, όπως π.χ. κοινωνικά.

E: Στηρίζεστε στο Α.Π.Σ. και στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. των καλλιτεχνικών;

ΛΥΔΙΑ: Κοίτα, πιστεύω ότι είναι έτσι η φύση του αντικειμένου μας που θέλοντας και μη, ασχολείται με όλους τους προβλεπόμενους από το Α.Π.Σ. άξονες. Ωστόσο, δεν μπορώ να πω ότι στηρίζω τη διδασκαλία μου σε αυτό καθώς θεωρώ τη δομή του εκτός τόπου και χρόνου.

Ε: Ποια από αυτά τα θέματα που επιλέγετε θεωρείτε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και με ποιο τρόπο;

ΛΥΔΙΑ: Με τη σωστή προσέγγιση όλα νομίζω. Ειδικά θέματα, η πραγμάτευση των οποίων απαιτεί τη διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με κάποιο άλλο μάθημα.

Ε: Ποιες μορφές διδασκαλίας, μεθόδους, τεχνικές και μέσα επιλέγετε προκειμένου να πραγματοποιείτε τα εν λόγω θέματα;

ΛΥΔΙΑ: Αρχικά θα έλεγα ότι θέτω πάντα τον μαθητή στο κέντρο της μαθησιακής διαδικασίας. Όλες μου οι επιλογές γίνονται με βάση τις ανάγκες του, τις δυσκολίες του, τις πρότερες γνώσεις του και τις ιδιαιτερότητές του. Όταν πάω να πραγματευτώ λοιπόν πιο σύνθετα θέματα, αρχικά δίνω έμφαση στην σαφή στόχευση. Αν δεν καταλάβει ο μαθητής τι πρέπει να κάνει και γιατί, έχουμε αποτύχει. Έτσι, προσπαθώ μέσω ερωτήσεων, σιγά σιγά να τον κάνω να καταλάβει πώς μπορεί να τον αφορά το θέμα που θα δουλέψουμε. Γιατί ένα κοινωνικό ή πολιτικό ή ιστορικό θέμα δε γίνεται να μη μας αφορά όλους. Ψάχνω λοιπόν αυτή τη σύνδεση, προσπαθώντας να κεντρίσω το ενδιαφέρον της τάξης. Πάντα με βοηθάνε σε αυτό τα ψηφιακά μέσα, επιτρέποντάς μου να κινηθώ πιο ευέλικτα και να μπορώ να παρέχω οπτικά ερεθίσματα σχετικά με το θέμα. Η συζήτηση επίσης βοηθά πολύ στο να μπούμε βαθιά σε μια έννοια, και να έχουμε ένα πιο ολοκληρωμένο εικαστικό αποτέλεσμα όταν θα περάσουμε στο πρακτικό κομμάτι.

Ε: Ποιες πρακτικές θεωρείτε ότι βοηθούν στη διασύνδεση του μαθήματος των εικαστικών με την εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη;

ΛΥΔΙΑ: Σίγουρα οι ομαδοσυνεργατικές δραστηριότητες, τα παιχνίδια ρόλων, η βιωματική μάθηση κ.λπ. Γενικά ότι βάζει το παιδί σε μια πιο ενεργή δημιουργική διαδικασία. Δραστηριότητες που καλλιεργούν την υπευθυνότητά του, που τον παροτρύνουν να πάρει πρωτοβουλίες αλλά ταυτόχρονα τον περιορίζουν ως μέλος μιας ομάδας που πρέπει να σεβαστεί τους “συνεργάτες” του. Πρέπει δηλαδή εμείς οι εικαστικοί, να προσαρμόζουμε τις πρακτικές μας με τρόπο που να καλλιεργούμε στο μαθητή, τα χαρακτηριστικά ενός “καλού πολίτη”. Ας πούμε πέρυσι, ζήτησα από τα παιδιά σαν εργασία για το σπίτι να ψάξουν ένα ιστορικό γεγονός που συνέβη στην πόλη ή στο χωριό τους, προκειμένου να ζωγραφίσουν κάτι σε σχέση με αυτό στο επόμενο μας μάθημα. Έπειτα, τους ζήτησα να αφηγηθούν στην τάξη γιατί διάλεξαν αυτό το θέμα,

τι σημαίνει για αυτούς και πώς το συνδέουν με την πραγματικότητα σήμερα. Όλα αυτά, θεωρώ ότι προσέφεραν πολλές δεξιότητες στα παιδιά, που σίγουρα συνδέονται με την πολιτειότητα, αφού πρώτα μπήκαν σε μια διαδικασία έρευνας, έπειτα δημιούργησαν ένα έργο, και τέλος το παρουσίασαν επιχειρηματολογώντας για τις επιλογές τους.

Ε: Επιδιώκετε να διεξάγονται δράσεις πέραν της διδασκαλίας;

ΛΥΔΙΑ: Φυσικά. Συχνά επισκεπτόμαστε μουσεία, γκαλερί, εκθέσεις. Και αν με ρωτάς, είναι και απαραίτητο. Το παιδί πρέπει να εμπλέκεται στην κοινωνία που ανήκει και να καταναλώνει οτιδήποτε παράγεται μέσα σε αυτή. Ειδικά το πολιτιστικό περιεχόμενο. Είναι ένας ακόμη τρόπος να διαμορφωθεί ως πολίτης μέσα από την τέχνη, σε συνέχεια των όσων είπαμε πριν.

Ε: Ποια η σχέση σας με τους μαθητές σας κατά τη διδακτική διαδικασία και ποια η σχέση των μαθητών μεταξύ τους;

ΛΥΔΙΑ: Σχέση αμοιβαίου σεβασμού, εμπιστοσύνης και αγάπης θέλω να πιστεύω. Επιδιώκω να βγάλω προς τα έξω την πιο δημιουργική εκδοχή τους και πιστεύω ότι αντιλαμβάνονται τις ευγενείς μου προθέσεις. Απ' την άλλη, οι σχέσεις μεταξύ των μαθητών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι δύσκολες. Με νοιάζει να κατανοούν πρώτα-πρώτα, ότι δεν είναι εχθροί μεταξύ τους, ότι δεν έχουν τίποτα να χωρίσουν, και ότι ενωμένοι μπορούν να καταφέρουν πολλά περισσότερα από ότι σαν μονάδες. Σε όλους τους τομείς. Αυτό.

Ε: Η διεύθυνση των σχολικών μονάδων στα οποία υπηρετείτε, διευκολύνει ή όχι τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών; Με ποιο τρόπο;

ΛΥΔΙΑ: Δεν έχω κάποιο παράπονο. Η διεύθυνση πάντα βοηθά με ορισμένα υλικά που αδυνατούν να παρέχουν οι γονείς και είναι πολύ θετική και υποστηρικτική και στο να γίνονται δράσεις.

Ε: Υπάρχει κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στα σχολεία που εργάζεστε; Εσείς δουλεύετε από κοινού με συναδέλφους;

ΛΥΔΙΑ: Υπάρχει, ναι. Ευτυχώς και στα δύο σχολεία που είμαι έχω συναντήσει ένα πολύ ζεστό κλίμα. Συνήθως με τους συναδέλφους σκεφτόμαστε πώς μπορεί να επωφεληθεί δημιουργικά ο ένας από τον άλλον, επιδιώκοντας συχνά να κάνουμε διαθεματικά project.

Ε: Ποια η στάση των μαθητών, του συλλόγου διδασκόντων και των γονέων απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών; Επηρεάζει η στάση τους τον τρόπο που οργανώνετε το μάθημά σας;

ΛΥΔΙΑ: Οι γονείς θα έλεγα ότι είναι ή απαξιωτικοί ή απαθείς. Οι συνάδελφοι ευτυχώς μας εκτιμούν και μας αντιμετωπίζουν ως ειδικότητες με ένα αντικείμενο εξίσου σημαντικό. Οι μαθητές τώρα, οφείλω να πω ότι χρόνο με το χρόνο απομακρύνονται όλο και περισσότερο από τη δημιουργία. Όλων των ειδών τη δημιουργία. Η στάση τους απέναντι στο μάθημα είναι μια επιφυλακτική. Δεν έχω καταλήξει ακόμα στο αν πρόκειται για φόβο μήπως αποτύχουν ή για αδιαφορία απέναντι σε κάτι που απαιτεί χρόνο και προσπάθεια. Και αν και οι γονείς δεν επηρεάζουν τις διδακτικές μου επιλογές, οι μαθητές με κάνουν να αναθεωρώ συνεχώς. Αναρωτιέμαι πραγματικά συνεχώς τι μπορώ να κάνω για να αλλάξει η στάση τους.

Ε: Ποιες δυσκολίες συναντάτε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών;

ΛΥΔΙΑ: Πέρα από τις δυσκολίες που αφορούν το τεχνικό κομμάτι, όπως ο μηδενικός χρόνος διδασκαλίας που έχουμε στη διάθεσή μας και οι ελλείψεις σε υλικά και εξοπλισμό, νομίζω ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζω είναι ότι πέρα από την οικογένεια, η σύγχρονη γενιά διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από το Internet και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Και όλα αυτά σε μια ευαίσθητη ηλικία, που οι μαθητές είναι εύκολο να επηρεαστούν και δύσκολο να ξεχωρίσουν το σωστό από το λάθος, το καλό από το κακό κλπ.

Ε: Τι αλλαγές –και σε ποιους τομείς- πρέπει να γίνουν προκειμένου να καθίσταται εφικτή μια καλλιτεχνική εκπαίδευση που θα συμβάλει στη πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών;

ΛΥΔΙΑ: Σίγουρα ένα πιο ευέλικτο πρόγραμμα σπουδών. Επίσης, νομίζω ότι είναι περιττό να αναφερθούμε στο πόσο σημαντικό είναι να αυξηθούν οι ώρες του μαθήματος. Δεν γίνεται να διαμορφώσεις τους μαθητές ως πολίτες αν δεν τους γνωρίζεις, αν δεν υπάρχει μια οικειότητα, μια σχέση εμπιστοσύνης. Και αυτό, μέσα από 40 λεπτά την εβδομάδα, δε χτίζεται. Τέλος, είναι αναγκαίο το σχολείο να είναι πιο εξωστρεφές, και να συνδέεται με τη ζωή έξω από αυτό, να αλληλεπιδρά με την κοινωνία.

Ε: Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να γίνονται επιμορφώσεις;

ΛΥΔΙΑ: Εννοείται. Είναι ένα ευαίσθητο ως προς τους χειρισμούς θέμα. Και αν θέλουμε να συμβαδίζουμε με τις ανάγκες του σύγχρονου σχολείου, και να βοηθάμε ουσιαστικά τους μαθητές, είναι αναγκαίο να βελτιωνόμαστε και εμείς οι ίδιοι, ανανεώνοντας τις γνώσεις και τις πρακτικές μας.

E: Πιστεύετε ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης; Γιατί ναι/όχι;

ΛΥΔΙΑ: Θα ήταν παράδοξο να μη διέφερε. Φαντάζομαι ότι στο δημοτικό θα εστιάσεις σε πιο γενικά πράγματα. Εξίσου σημαντικά, αλλά με μια προσέγγιση πιο επιφανειακή. Στο γυμνάσιο απ' την άλλη, αν έχουν φτάσει και σωστά δουλεμένα τα παιδιά, μπορείς να πας πολύ βαθιά, και να αναπτύξεις σύνθετες δεξιότητες στους μαθητές.

E: Είναι θετική ή αρνητική η εμπειρία σας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο ασκώντας το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών μαθημάτων; Γιατί θετική/αρνητική;

ΛΥΔΙΑ: Θετική. Γι' αυτό και είμαι ακόμα εδώ. Σίγουρα δεν είναι όλα ρόδινα, αλλά οι καλές αναμνήσεις είναι -στη δική μου περίπτωση- σημαντικά περισσότερες από τις κακές.

10η Συνέντευξη: ΣΟΦΙΑ

E: Τι σπουδές έχετε κάνει;

ΣΟΦΙΑ: Έχω τελειώσει τη Σχολή Καλών Τεχνών Αθηνών, κάνοντας και μία επιπλέον ειδίκευση στο ψηφιδωτό.

E: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να ακολουθήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών;

ΣΟΦΙΑ: Αυτό ξεκίνησε λίγο περίεργα. Αρχικά δεν είχα στο μυαλό μου κάτι τέτοιο αλλά όταν ήμουν ακόμα φοιτήτρια, μου έκαναν πρόταση από το δήμο Νέου Ηρακλείου όπου και έμενα, να διδάξω εικαστικά στο πλαίσιο των δράσεων που έκανε ο σύλλογος γονέων. Οργάνωναν τότε μία σειρά από μαθήματα σε ένα δημοτικό σχολείο, μετά το πέρας των μαθημάτων, τα απογεύματα. Το έκανα λοιπόν σαν εμπειρία και είδα ότι τελικά με ενδιέφερε πάρα πολύ. Γι' αυτό και στη σχολή ακολούθησα και τον κλάδο των παιδαγωγικών.

E: Πόσα χρόνια εργάζεστε στον τομέα της εκπαίδευσης;

ΣΟΦΙΑ: Εργάζομαι στον τομέα της εκπαίδευσης από το 1994.

E: Είστε μόνιμος/η ή αναπληρωτής/τρια εκπαιδευτικός;

ΣΟΦΙΑ: Μόνιμη.

E: Σε πόσα σχολεία υπηρετείτε τη φετινή σχολική χρονιά;

ΣΟΦΙΑ: Εργάζομαι στο ιδιωτικό εκπαιδευτήριο “Ελληνική Παιδεία”. Προκειμένου να καλύψω το ωράριό μου εργάζομαι στα δύο γυμνάσια, των δύο συγκροτημάτων του σχολείου.

Ε: Ποια είναι -κατά την άποψή σας- η σημασία της διδασκαλίας των εικαστικών;

ΣΟΦΙΑ: Πάρα πολύ μεγάλη, καθώς αναπτύσσει πολλές δεξιότητες. Τις γνωστές: την κίνηση, την αντίληψη, τη δημιουργικότητα κλπ. Επίσης, ωριμάζει τα παιδιά συναισθηματικά και νοητικά. Όλο αυτό το πακέτο είναι για μένα το Α και το Ω της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Ε: Ποια θεωρείτε ότι είναι η συμβολή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης;

ΣΟΦΙΑ: Η καλλιτεχνική εκπαίδευση ουσιαστικά διαμορφώνει μία ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Δεν αρκείται στο εικαστικό κομμάτι, αλλά πλάθει το παιδί μέσα από την τέχνη, διευρύνει το πνεύμα του, το βοηθά να γνωρίσει τον εαυτό και τον κόσμο. Συμβάλλει λοιπόν πολύπλευρα.

Ε: Εσείς, πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «ιδιότητα του πολίτη»;

ΣΟΦΙΑ: Θεωρώ ότι η ιδιότητα του Πολίτη εμπίπτει σε κάποιες σταθερές αξίες όπως η έννοια της δημοκρατίας, που είναι ένα τεράστιο κεφάλαιο και που βλέπουμε ότι και στις σύγχρονες κοινωνίες κάπως παρερμηνεύεται. Στη σημερινή κοινωνία πρέπει να προάγεται η έννοια του σεβασμού, της αξιοπρέπειας, της ελευθερίας του ατόμου, της ελευθερίας της έκφρασης. Επίσης, έννοιες όπως η ατομική και η συλλογική ευθύνη. Αντιλαμβάνομαι λοιπόν τον πολίτη ως ένα δημοκρατικό ον που επιβάλλεται να γνωρίζει και να είναι εξοικειωμένος με τις βασικές αρχές και αξίες της δημοκρατίας που διαμορφώνουν ένα κοινωνικό περιβάλλον που επιτρέπει να είμαστε και πιο ανοιχτοί σε άλλους πολιτισμούς και σε ανθρώπους διαφορετικούς από εμάς. Άλλωστε, στη παγκοσμιοποιημένη και πολυπολιτισμική κοινωνία δεν νομίζω ότι μπορεί να λειτουργήσει κάποιος που δεν έχει ενστερνιστεί όλα τα παραπάνω.

Ε: Κατά πόσο το σχολείο σήμερα συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτών των χαρακτηριστικών;

ΣΟΦΙΑ: Το σχολείο πρέπει να συμβάλει. Πρέπει να συμβάλει γιατί ο ρόλος του δεν περιορίζεται στο γνωστικό κομμάτι. Πρέπει να δημιουργήσει σύγχρονους και υπεύθυνους πολίτες. Αν αυτό δεν ξεκινήσει από την παιδική ηλικία, δεν θα επιτευχθεί ποτέ. Πιστεύω ότι ένας από τους ρόλους του σχολείου οφείλει να είναι το να διαμορφώσει τους μαθητές ως πολίτες. Άλλωστε, είναι κάτι που μαθαίνεται.

Ε: Πιστεύετε ότι μπορούν τα εικαστικά να συμβάλουν στην εκπαίδευση για την πολιτειότητα;

ΣΟΦΙΑ: Ναι, συμβάλλουν με όλα όσα είπαμε πριν, Μέσω των εικαστικών τα παιδιά διαμορφώνουν την προσωπικότητά τους. Ιδιαίτερα αν διδάσκεται και συνδυαστικά με άλλα γνωστικά αντικείμενα. Είμαι θετική σε αυτή την προσέγγιση και την υιοθετώ.

Ε: Ποιες γνώσεις και δεξιότητες θεωρείτε ότι είναι απαραίτητες προκειμένου ένας εκπαιδευτικός των καλλιτεχνικών, να μπορέσει να διαμορφώσει τους μαθητές του ως πολίτες στο πλαίσιο του μαθήματος των εικαστικών;

ΣΟΦΙΑ: Αρχικά πρέπει να έχει καλή γνώση του αντικειμένου του. Φυσικά να αγαπά αυτό που κάνει, να είναι ειλικρινής απέναντι στα παιδιά, να έχει αυτοπεποίθηση, υπευθυνότητα, και οργανωτικότητα γιατί η τέχνη έχει λανθασμένα συνδεθεί ως αντικείμενο που δεν χρειάζεται οργάνωση. Επίσης ο εκπαιδευτικός οφείλει να δείχνει εμπιστοσύνη στους μαθητές, να τους ενθαρρύνει, να τους εμπνέει και φυσικά να συνεργάζεται μαζί τους. Αυτό που λέω στα παιδιά συχνά είναι ότι “δουλεύουμε δίπλα-δίπλα, όχι απέναντι”. Τέλος, πρέπει ουσιαστικά να μπορεί να “εκμαιεύσει” την καλαισθησία, την αισθητική μέσα από τα παιδιά. Γιατί τα παιδιά έχουν από μόνα τους αισθητική.

Ε: Πιστεύετε ότι έχετε τα απαραίτητα εφόδια ώστε να διδάσκετε εικαστικά με τρόπο που να συμβάλει στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών;

ΣΟΦΙΑ: Προσπαθώ. Επιδιώκω να μην είναι ένα στεγνό μάθημα. Επίσης πιστεύω ότι παίζει πάντα ρόλο και το πώς στέκεσαι απέναντι στους μαθητές. Πρέπει πάντα να έχεις ένα σαφή στόχο, να λειτουργούν ως “σωστοί” πολίτες του 21ου αιώνα.

Ε: Κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των καλλιτεχνικών, τι είδους γνώσεις/ικανότητες/δεξιότητες προσπαθείτε να καλλιεργήσετε;

ΣΟΦΙΑ: Αρχικά την παρατηρητικότητα και τη συγκέντρωση. Μπορώ μάλιστα να πω ότι το μάθημα βοηθά στην ανάπτυξη αυτών των χαρακτηριστικών ακόμα και σε παιδιά με διάσπαση προσοχής. Επίσης επιδιώκω να καλλιεργήσω την αυτοεκτίμηση και την πίστη στον εαυτό τους, να έχουν κριτική και αναλυτική σκέψη, να αναπτύξουν δεξιότητες συνθετικές. Προσπαθώ ακόμα να διευρύνω τη φαντασία τους, γιατί ακόμα και η επιστήμη έχει αλληλένδετη σχέση με τη δημιουργικότητα και τη φαντασία και συνεπώς θα τους φανεί χρήσιμη μετέπειτα. Τέλος, επιδιώκω να πετύχω όλα τα παραπάνω μέσω διαθεματικών συνδέσεων με την ιστορία, τη φυσική, τα μαθηματικά, τη χημεία κ.λπ.

Ε: Ποια θέματα προσεγγίζετε στο πλαίσιο του μαθήματός σας και με ποια κριτήρια τα επιλέγετε;

ΣΟΦΙΑ: Όσον αφορά τα θέματα, παίρνω και κάποια στοιχεία και από τα βιβλία. Κυρίως όμως κάνω εικαστικά διαθεματικά. Ας πούμε θα χρησιμοποιήσω τα μαθηματικά εστιάζοντας στη χρυσή τομή, τη συμμετρία, την αρμονία αλλά και θέματα χώρου που θα βοηθήσει τους μαθητές να αντιλαμβάνονται τη σύνθεση στο έργο τέχνης. Επίσης, είναι αδύνατον να μην εμπλακεί το μάθημα των εικαστικών με τη φυσική, αφού πρωταγωνιστούν έννοιες όπως το φως και το χρώμα. Τέλος, τα θέματα ιστορίας της τέχνης διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στη διεξαγωγή του μαθήματος.

Ε: Ποια από αυτά τα θέματα που επιλέγετε θεωρείτε ότι μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη και με ποιο τρόπο;

ΣΟΦΙΑ: Επειδή η διαθεματικότητα βοηθά στο να διαμορφωθούν ολόπλευρα τα παιδιά, πιστεύω ότι όλα τα θέματα μπορούν να συμβάλουν στην αγωγή του πολίτη μέσα από τα εικαστικά.

Ε: Ποιες μορφές διδασκαλίας, μεθόδους, τεχνικές και μέσα επιλέγετε προκειμένου να πραγματοποιείτε τα εν λόγω θέματα;

ΣΟΦΙΑ: Αυτό ποικίλλει. Ποτέ βέβαια δεν αφήνω τα παιδιά τελείως ελεύθερα, λέγοντάς τους “κάντε ότι θέλετε”. Πάντα υπάρχει ένα πλάνο, σύμφωνα με το οποίο κατευθυνόμαστε. Για παράδειγμα το πρώτο μας μάθημα στην Α' γυμνασίου αφορά τη διαφορά αφηρημένου και αφαιρετικού. Για να το προσεγγίσουμε χρησιμοποιώ αρχικά τον προτζέκτορα για να δείξω ένα PowerPoint, μια εικόνα ή ένα βίντεο που αφορά το έργο και τη ζωή κάθε καλλιτέχνη. Ύστερα θα σχολιάσουμε. Μπορεί δηλαδή το μάθημα κάποιες στιγμές να γίνει καθαρά θεωρητικό. Όχι απαραίτητα υπό μορφή διάλεξης, αλλά υπό μορφή διαλόγου, συζητήσεων και ανταλλαγής απόψεων έτσι ώστε να καταλάβουν και τα παιδιά τι είναι τέχνη και να αποβάλουν κάποια στερεότυπα που έχουν για την τέχνη και ειδικά τη σύγχρονη. Έπειτα από αυτό το κομμάτι συνήθως περνάμε την πρακτική διαδικασία και δημιουργούμε ένα έργο με αφορμή το θέμα που συζητήσαμε με ελεύθερη επιλογή υλικών. Πολλές φορές όμως το θέμα θα τους κατευθύνει στο ανάλογο υλικό. Βέβαια εμένα ο καημός μου είναι ότι δεν χρησιμοποιούμε υδατοχρώματα και τέμπρες στην τάξη, επειδή τα παιδιά δεν μπορούν να τα χειριστούν σε ένα τόσο σύντομο χρονικό διάστημα και απογοητεύονται. Έχω βρει όμως τη λύση του oil pastel, το οποίο δίνει δύναμη χρώματος, δημιουργεί ωραίες αποχρώσεις, και τα μαθαίνει να κάνουν συνδυασμούς χρωμάτων. Ας πούμε το υλικό αυτό βοηθά πάρα πολύ όταν μιλάμε για το Van Gogh, τον οποία μου αρέσει να διδάσκω και σε συνδυασμό με τη λογοτεχνία, βάζοντας τα παιδιά να διαλέξουν έναν από τους πίνακές του και να γράψουν μία ιστορία εμπνευσμένα από αυτόν. Επιδιώκω να δουλέψει η φαντασία τους δηλαδή. Οπότε κινούμαστε σε αυτό το πλαίσιο. Τέλος, κάνουμε και

συλλογικά έργα. Στις γιορτές ζωγραφίζουμε τα σκηνικά, κάνουμε κατασκευές, αλλά και graffiti και τοιχογραφίες στους τοίχους του σχολείου.

Ε: Ποιες δραστηριότητες πιστεύετε ότι συμβάλουν στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των καλλιτεχνικών;

ΣΟΦΙΑ: Κάναμε μία δράση που ήταν και στο πλαίσιο του εθελοντισμού. Είχαμε ενταχθεί στο σώμα εθελοντών του δήμου Ηρακλείου, όπου αρχικά κάναμε εκτός καλλιτεχνικών δράσεις, όπως το να μαζεύουμε και να μοιράζουμε τρόφιμα σε ομάδες ανθρώπων που είχαν ανάγκη. Όσον αφορά το εικαστικό κομμάτι, στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος υπό τον τίτλο “Let's do it Greece” είχαμε παρέμβει εικαστικά σε ένα πάρκο του Ηρακλείου, ζωγραφίζοντας τα παγκάκια, ντύνοντας τις κολώνες με νήμα και γενικά επεμβαίνοντας στον δημόσιο χώρο. Και θεωρώ ότι ήταν ένα σπουδαίο μάθημα για τα παιδιά που διδάχτηκαν τη σημασία του να δημιουργείς στον αστικό ιστό, βελτιώνοντας τις συνθήκες διαβίωσης των πολιτών της περιοχής σου. Επίσης κάτι άλλο που θυμάμαι είναι ότι είχαμε λάβει μέρος σε ένα διαγωνισμό ζωγραφικής που διοργανωνόταν από τη μη κερδοσκοπική οργάνωση “Γαλιλαία”, η οποία ασχολείται με τη φροντίδα ανθρώπων που έχουν σοβαρές ασθένειες και ηλικιωμένων. Είχαμε λάβει λοιπόν μέρος σε αυτό το διαγωνισμό ζωγραφικής και στο πλαίσιο της συμμετοχής μας επικοινωνήσαμε με τον φορέα και τον είχαμε επισκεφθεί. Μας μίλησαν, καταφέροντας να ευαισθητοποιήσουν ουσιαστικά τα παιδιά σε κοινωνικά ζητήματα. Και έτσι συνειδητοποιεί κανείς τι προεκτάσεις μπορεί να έχει ένας απλός διαγωνισμός ζωγραφικής.

Ε: Επιδιώκετε να διεξάγονται δράσεις πέραν της διδασκαλίας;

ΣΟΦΙΑ: Ναι φυσικά. Καταρχάς σπάνε λίγο τη σχολική ρουτίνα. Τα παιδιά το χρειάζονται πάρα πολύ. Επίσης δενόμαστε περισσότερο μαζί τους. Μετά από αυτές τις δράσεις τα είναι γενικά πολύ διαφορετικά και απέναντι στον εκπαιδευτικό, και μεταξύ τους, ακόμα και απέναντι στο μάθημα. Πολλές φορές, οι νοοτροπίες ότι τα εικαστικά είναι δεύτερης διαλογής μάθημα, οδηγούν σε ένα ανήσυχο κλίμα στην τάξη, το οποίο τέτοιες δράσεις το εξομαλύνουν.

Ε: Ποια η σχέση σας με τους μαθητές σας κατά τη διδακτική διαδικασία και ποια η σχέση των μαθητών μεταξύ τους;

ΣΟΦΙΑ: Δε θεωρώ ότι μπορούμε να είμαστε φίλοι με τα παιδιά αλλά θέλω να είμαι πάντα κοντά τους, να με νιώθουν δίπλα τους, να τα στηρίζω, να τα συμβουλευώ και να τα βοηθώ σε όλα όσα είπαμε πριν: να μην αγωνιούν, να έχουν αυτοπεποίθηση και να καταλάβουν ότι η τέχνη δεν είναι μόνο για αυτούς που έχουν ταλέντο. Τώρα μεταξύ τους, στο μάθημα, έχουν αρμονικές σχέσεις.

Πολλές φορές μπορεί να πειράξουν ο ένας τον άλλον αλλά δεν μπορώ να πω ότι δημιουργούνται εντάσεις. Πιστεύω όμως ότι παίζει πολύ σημαντικό ρόλο και το πώς στέκεσαι εσύ απέναντί τους, πώς εσύ το διαχειρίζεσαι ως καθηγητής. Επίσης το μάθημα δίνει μία πολύ καλή ευκαιρία να συνειδητοποιήσουν ότι ο καθένας δημιουργεί διαφορετικά πράγματα από τον άλλον και ότι δεν είναι ίδιοι μεταξύ τους. Είναι ίσοι, αλλά όχι ίδιοι.

E: Η διεύθυνση των σχολικών μονάδων στα οποία υπηρετείτε, διευκολύνει ή όχι τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών; Με ποιο τρόπο;

ΣΟΦΙΑ: Ναι, μπορώ να πω ότι διευκολύνει. Δεν έχω βέβαια εργαστήριο. Είχα κάποτε αλλά δυστυχώς όχι πια γιατί δεν έχουμε χώρους. Αλλά όσο μπορεί διευκολύνει, δεν έχω παράπονο. Μας δίνει δυνατότητες να κάνουμε πράγματα, παρέχοντας υλικά για διάφορες δραστηριότητες, οργανώνοντας εκδηλώσεις και δράσεις. Ναι βοηθούν. Πολύ.

E: Υπάρχει κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στα σχολεία που εργάζεστε; Εσείς δουλεύετε από κοινού με συναδέλφους;

ΣΟΦΙΑ: Ναι, άριστο κλίμα. Και επιδιώκω και εγώ να συνεργάζομαι με συναδέλφους γιατί δεν μου αρέσει να λειτουργώ ως μονάδα. Πολλές φορές τους ρωτάω αν χρειάζονται κάτι, ή ζητώ τη γνώμη τους για δραστηριότητες που κάνουμε με τους μαθητές. Επίσης τις γιορτές τις οργανώνουμε όλοι μαζί, αποφασίζοντας συλλογικά πώς θα κινηθούμε.

E: Ποια η στάση των μαθητών, του συλλόγου διδασκόντων και των γονέων απέναντι στο μάθημα των καλλιτεχνικών; Επηρεάζει η στάση τους τον τρόπο που οργανώνετε το μάθημά σας;

ΣΟΦΙΑ: Ποικίλει. Κάποια παιδιά και κάποιοι γονείς είναι πάρα πολύ θετικοί απέναντι στο μάθημα ενώ άλλοι το θεωρούν τρίτης διαλογής και έχουν την αντίληψη ότι δεν είναι τίποτα το σπουδαίο. Συχνά το βλέπουν ως μέσο για την απόκτηση ενός καλού βαθμού. Δεν έχουν καταλάβει τη σπουδαιότητα του μαθήματος, Είναι αυτοί που αντιμετωπίζουν το σχολείο ως μια προετοιμασία για τις Πανελλήνιες προκειμένου να μπουν σε μία σχολή και έπειτα στην αγορά εργασίας. Δεν τους ενδιαφέρει η καλλιέργεια. Μια τέτοια στάση ωστόσο, δεν επηρεάζει τον τρόπο που οργανώνω το μάθημά μου. Προσωπικά πεισμώνω και προσπαθώ να ανατρέψω τέτοιες αντιλήψεις.

E: Ποιες δυσκολίες συναντάτε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης των μαθητών ως πολιτών μέσα από το μάθημα των εικαστικών;

ΣΟΦΙΑ: Κάποια παιδιά λειτουργούν απαξιωτικά. Έχουν κάνει έναν διαχωρισμό σημαντικών και ανούσιων μαθημάτων και αποφασίζουν ότι θα ασχοληθούν μόνο με τα μαθηματικά, τη φυσική, τη χημεία και τα αρχαία. Γιατί αυτά θα τα μαθήματα θα τα βάλουν σε μια σχολή. Έτσι, αντιμετωπίζουν όλα τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα ως υποδεέστερα. Δυστυχώς, δεν καταλαβαίνουμε ότι μία προσωπικότητα ολοκληρώνεται μέσω της τέχνης. Επίσης, άλλη μια δυσκολία είναι η τάση των παιδιών να καταβάλουν ελάχιστη προσπάθεια προκειμένου να οδηγηθούν στα επιθυμητά αποτελέσματα. Αυτή η διεκπεραιωτική νοοτροπία όμως δεν είναι εφικτή στην τέχνη. Για να πεις ότι κάνεις τέχνη πρέπει να κοπιάσεις και να έχεις υπομονή. Τέλος, πιστεύω ότι ακόμα και τα ποσοστά βίας που έχουν αυξηθεί στα σχολεία σχετίζονται με τη μειωμένη παιδεία που έχουμε γύρω από τις τέχνες αφού τα παιδιά δεν έχουν μάθει να εκτονώνονται μέσω της τέχνης και να διοχετεύουν δημιουργικά τα αρνητικά τους συναισθήματα, αντί να ξεσπούν στους γύρω τους.

Ε: Θεωρείτε ότι επαρκούν οι ώρες του ωρολόγιου προγράμματος που αφιερώνονται στη διδασκαλία των εικαστικών;

ΣΟΦΙΑ: Μια ώρα=τίποτα, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς και τον αριθμό των παιδιών που βρίσκονται μέσα σε μία τάξη. Ουσιαστικά έχουμε να κάνουμε με 27 μαθητές για ένα μάθημα που διδάσκεται μία ώρα εβδομαδιαίως.

Ε: Τι αλλαγές –και σε ποιους τομείς- πρέπει να γίνουν προκειμένου να καθίσταται εφικτή μια καλλιτεχνική εκπαίδευση που θα συμβάλει στη πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών;

ΣΟΦΙΑ: Αρχικά περισσότερες ώρες για τα μαθήματα τέχνης και μικρότερα τμήματα. Επίσης θα ήταν πολύ σημαντικό να εμπλέκονται και οι γονείς σου στο μάθημα των εικαστικών. Με αυτό τον τρόπο το σχολείο αφενός θα έμοιαζε τελείως διαφορετικό και αφετέρου θα συνέβαλε στο να συνειδητοποιήσουν οι γονείς τη σπουδαιότητα του μαθήματος. Θα έπρεπε γενικά το σχολείο να απεγκλωβιστεί από αυτή τη βαθμοκεντρική νοοτροπία καθώς δεν είναι αυτός ο ρόλος της εκπαίδευσης. Το πρόβλημα είναι ότι έχουμε ένα απαρχαιωμένο σύστημα εκπαίδευσης στο οποίο πετάμε διάφορα στοιχεία σύγχρονων θεωριών που έχουν εφαρμοστεί επιτυχημένα σε άλλες χώρες και ισχυριζόμαστε ότι προοδεύουμε. Δεν είναι όμως έτσι. Τα σύγχρονα παιδιά χρειάζονται μία εξατομικευμένη προσέγγιση μέσα στην τάξη και αυτό δεν μπορείς να το κάνεις όταν έχεις 27 παιδιά και 40 λεπτά διδασκαλίας. Στην Αμερική ας πούμε είναι τελείως διαφορετικά τα πράγματα. Εκεί αφιερώνουν πάρα πολλά μαθήματα στην τέχνη. Τα παιδιά τα επιλέγουν ήδη από το Δημοτικό, περνώντας από μια σειρά τεστ που τα βοηθά να εντοπίσουν τις πιθανές κλίσεις τους

σε όλες τις μορφές τέχνης όπως τον χορό, τη μουσική, το θέατρο κλπ. Επίσης τα μαθήματα είναι εργαστηριακά και γίνονται σε μικρές ομάδες. Μου έκανε εντύπωση η διοργάνωση -από πλευράς τους- μιας σειράς βραδιών τέχνης στο πλαίσιο των οποίων γονείς και παιδιά ζωγραφίζουν μαζί.

Ε: Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να γίνονται επιμορφώσεις;

ΣΟΦΙΑ: Η επιμόρφωση πάντα χρειάζεται γιατί οι κοινωνίες αλλάζουν και δημιουργούνται καινούργια ζητήματα. Ας πούμε, παλαιότερα στην Ελλάδα δεν μας απασχολούσαν θέματα όπως οι άστεγοι ή οι μετανάστες. Δεν υπήρχαν τέτοια φαινόμενα. Πλέον όμως είναι μέρος της ζωής μας γι' αυτό και πρέπει να ενημερωνόμαστε και να γνωρίζουμε πώς πρέπει να διαχειριστούμε τέτοιες καταστάσεις.

Ε: Πιστεύετε ότι η δυνατότητα εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη μέσω των εικαστικών διαφέρει ανά βαθμίδα εκπαίδευσης; Γιατί ναι/όχι;

ΣΟΦΙΑ: Πιστεύω ότι πρέπει να ξεκινά από την πρωτοβάθμια. Σίγουρα με διαφορετικό, ειδικό και προσαρμοσμένο τρόπο, αλλά πρέπει οπωσδήποτε να ξεκινά από το δημοτικό γιατί από εκεί χτίζεται στο μεγαλύτερο βαθμό ο χαρακτήρας του παιδιού. Όταν έρχονται τα παιδιά στο γυμνάσιο, δύσκολα διορθώνεις πράγματα.

Ε: Είναι θετική ή αρνητική η εμπειρία σας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο ασκώντας το επάγγελμα του εκπαιδευτικού καλλιτεχνικών μαθημάτων; Γιατί θετική/αρνητική;

ΣΟΦΙΑ: Και θετική και αρνητική. Απ' τη μία είναι πολύ ωραίο να νιώθεις ότι βοηθάς τα παιδιά και ότι προσφέρεις. Είναι πολύ όμορφο τα παιδιά να δημιουργούν, μαθαίνοντας αυτά από σένα και εσύ από αυτά. Απ' την άλλη οι αρνητικές μου εμπειρίες σχετίζονται περισσότερο με θέματα πρακτικής φύσεως που πρέπει να αλλάξουν οπωσδήποτε στο σύγχρονο σχολείο.